

ISSN 2616-7654 (Print)

ISSN 2617-8427 (Online)

**УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

2024 Випуск 13

**UKRAINIAN JOURNAL ON LIBRARY
AND INFORMATION SCIENCE**

Редакційна колегія

Головний редактор

Тетяна Новальська, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Заступник головного редактора

Надія Бачинська, кандидат педагогічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Відповідальний секретар

Галина Салата, доктор історичних наук, професор, Київський університет культури, Київ, Україна

Члени редакційної колегії

Валентина Бездрабко, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Андрій Білощицький, доктор технічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Майя Войцеховська, доктор наук в галузі бібліології та інформології, професор, Університет Гданська, Гданськ, Польща

Генрік Голлендер, доктор гуманітарних наук, Асоціація EBIV, Варшава, Польща

Ірина Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

Оксана Збанацька, доктор наук із соціальних комунікацій, доцент Київський університет культури, Київ, Україна

Олена Каракоз, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв Київ, Україна

Ірене Лопатовська, доктор філософії в галузі інформаційних наук, доцент, Інститут Пратта, Нью-Йорк, США

Оксана Матвієнко, доктор педагогічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Людмила Прокопенко, кандидат культурології, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Юрій Горбань, кандидат культурології, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Олег Сербін, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Київ, Україна

Алла Соляник, доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

Марія Хейг, доктор філософії в галузі інформаційної науки і технології, доцент, Університет Вісконсін-Мілуокі, Мілуокі, США

Лео Ма, директор бібліотеки, New Asia College & United College Library (Бібліотека Китайського університету Гонконгу), Гонконг

Editorial board

Editor-in-chief

Tetiana Novalska, DSc in History, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief

Nadiia Bachynska, PhD in Education, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Executive Editor

Halyna Salata, DSc in History, Professor, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

Members of the Editorial Board

Valentyna Bezdrabko, DSc in History, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Andrii Biloshchytskyi, DSc in Technical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Maja Wojciechowska, DSc in Bibliology and Information Science, Professor, University of Gdansk, Gdansk, Poland

Henryk Hollender, PhD in Humanities, EBIB Association, Warsaw, Poland

Iryna Davydova, DSc in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Oksana Zbanatska, DSc in Social Communications, Associate Professor, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

Olena Karakoz, PhD in History, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts Kyiv, Ukraine

Irene Lopatovska, PhD in Information Sciences, Associate Professor, Pratt Institute, New York, USA

Oksana Matviienko, DSc in Education, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Liudmyla Prokopenko, PhD in Cultural Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Yurii Horban, PhD in Cultural Studies, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Oleh Serbin, DSc in Social Communications, Senior Researcher, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Alla Solianyuk, DSc in Education, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Maria Haigh, PhD in Information Science and Technology, Associate Professor, University of Wisconsin-Milwaukee, Milwaukee, USA

Leo Ma, Head, New Asia College & United College Library,

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

**Український журнал
з бібліотекознавства
та інформаційних наук**

Науковий журнал

**Ukrainian Journal on Library
and Information Science**

Scientific Journal

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018

**Випуск 13
ISSUE 13**

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ
KYIV
KNUCA PUBLISHING CENTRE
2024

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від 17.03.2020 року № 409 за спеціальністю 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Затверджено до друку та опублікування в мережі інтернет Вченою радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол №19 від 06.06.2024 р.)

Відповідальний редактор
Т. Новальська

Літературний редактор
К. Спрогіс

Редактор-перекладач
англійського тексту
С. Гурбанська

Бібліографічний редактор
І. Стригун

УДК 02(477)(06)

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук : наук. журн. / редкол.: Т. Новальська (голов. ред.), Н. Бачинська (заст. голов. ред.), Г. Салата (відп. секр.) та ін. ; відп. ред. Т. Новальська ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2024. – Вип. 13. – 234 с.

У 13-му випуску «Українського журналу з бібліотекознавства та інформаційних наук» представлено наукові статті, в яких проаналізовано актуальні питання в галузі інформаційної, бібліотечної, архівної справи, соціальних комунікацій, інформаційних технологій, документознавства, зокрема, визначено заходи із підтримки читання як корисної дозвіллевої практики дітей цифрової епохи, представлено візуалізацію даних національної бібліографії Швеції у 2015–2022 роках, запропоновано концепцію «третього місця» в контексті модернізації бібліотечного простору, досліджено застосування інноваційних технологій в академічних бібліотеках, окреслено перспективи використання публічними бібліотеками України технологій штучного інтелекту, виявлено особливості представлення на вебсайтах архівів України їх довідкового апарату, запропоновано концептуальні засади зберігання документів в електронній формі, зокрема електронних документів, цифрових документів та створення метаданих до них з урахуванням інтеграційних процесів щодо створення національних інформаційних ресурсів в архівній і бібліотечній сферах діяльності. Визначено напрями популяризації епістолярної спадщини В. Винниченка в документно-комунікаційних установах, досліджено перекладознавчу діяльність П. Куліша в епістолярних документах НБУВ та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. Проаналізовано теоретичну і практичну складові освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності» у формуванні компетентностей майбутніх менеджерів галузі. Авторами окреслено педагогічне цілепокладання вивчення освітньої компоненти «OSINT-технології» магістрами спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у формуванні її компетентнісної складової і перспектив особистісно-професійного самовизначення, здійснено аналіз підготовки фахівців з інформаційної та бібліотечної справи в університетах Польщі. Документознавча проблематика представлена розвідкою про систему документації автотранспортного підприємства як один із показників його роботи та розкрито сучасні вимоги до оформлення офіційного листування.

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної, архівної сфери, науковців, викладачів закладів вищої освіти, докторантів, аспірантів, магістрантів, усіх, хто досліджує теоретико-прикладні аспекти у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Адреса редакційної колегії: КНУКіМ, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 36, каб. 905
тел.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1210 від 31.10.2023 року. Ідентифікатор медіа: R30-01919.

ISSN 2616-7654 (Print)
ISSN 2617-8427 (Online)

© Київський національний університет
культури і мистецтв, 2024
© Автори статей, 2024

The Journal is included in the category "B" of the list of scientific professional editions of Ukraine in the field of study: 029 – Information, Library and Archives Management by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 17 March 2020 № 409.

*Approved for publication and publication on the Internet by
the Academic Council of Kyiv National University of Culture and Arts
(Protocol No. 19, dated 06.06.2024)*

Responsible editor

T. Novalska

Literary editor

K. Sprogis

English text editor

S. Hurbanska

Bibliographic editor

I. Stryhun

UDC 02(477)(06)

Ukrainian Journal on Library and Information Sciences : scient. journ. / ed. board: T. Novalska (ed.-in-chief), N. Bachynska (dep. ed.), H. Salata (dep. secr.), et al. ; resp. ed. T. Novalska ; Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv : KNUCA Publishing Centre, 2024. – Iss. 13. – 234 p.

The 13th issue of the “Ukrainian Journal on Library and Information Science” presents scientific articles that analyse topical issues in the sphere of information, library and archival studies, social communications, information technologies, document studies, particularly, the measures to support reading as a useful leisure practice for children of the digital era are identified, the visualisation of the data of the Swedish national bibliography in 2015–2022 is presented, the concept of “the third place” is offered in the context of modernising the library space, the innovative technologies use in academic libraries is studied, the prospects for using artificial intelligence technologies by public libraries of Ukraine are outlined, the peculiarities of presenting their reference apparatus on the Ukrainian archives websites are revealed, the conceptual principles of saving documents in electronic form are put forward, including electronic documents, digital documents, as well as the creation of metadata for them, taking into account integration processes regarding the formation of national information resources in the archival and library spheres of activity. The directions of popularising the epistolary heritage of V. Vynnychenko in document and communication institutions are determined, the translation studies activity of P. Kulish in the epistolary documents of NBUV and Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynsky is researched. The theoretical and practical elements of the educational component “Management of Information, Library and Archival Studies” in grounding the competencies of future managers of the sphere are analysed. The authors highlight the pedagogical goals of studying the educational component of “OSINT-technology” by students for the Master’s degree majoring in “Information, Library and Archival Studies”, in forming its competence component, and perspectives of personal and professional self-determination; analyse the training of specialists in information and library studies in universities of Poland. The documentary issues are represented by studying the documentation system of the motor transport enterprise as one of its work indicators; the modern requirements for the official correspondence registration are disclosed.

The publication is aimed at a wide range of the library, information and archival sector staff, scientists, lecturers of higher educational institutions, DSc students, PhD students, MS students, and all those who study theoretical and applied aspects in the sphere of social communications, information and communication technologies.

Address of editorial board: KNUCA, Kyiv, 36, Yevhena Konovaltsia Str., off. 905
tel.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Registration of Print media entity: Decision of the National Council of Television
and Radio Broadcasting of Ukraine: Decision No. 1210 as of 31.10.2023. Media ID: R30-01919.

ISSN 2616-7654 (Print)

ISSN 2617-8427 (Online)

© Kyiv National University
of Culture and Arts, 2024
© Authors of articles, 2024

ЗМІСТ

CONTENTS

БІБЛІОТЕКА У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

LIBRARY IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

<i>Артур Бондаренко</i>
ПІДТРИМКА ЧИТАННЯ ЯК КОРИСНОЇ
ДОЗВІЛЛЕВОЇ ПРАКТИКИ ДІТЕЙ
ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ	10	<i>Artur Bondarenko</i>
SUPPORTING READING AS A USEFUL
LEISURE PRACTICE FOR CHILDREN
OF THE DIGITAL ERA
<i>Антон Ніколайчук</i>
КОНЦЕПЦІЯ «ТРЕТЬОГО МІСЦЯ»
В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ
БІБЛІОТЕЧНОГО
ПРОСТОРУ	20	<i>Anton Nikolaychuk</i>
THE CONCEPT OF “THE THIRD PLACE”
IN THE CONTEXT
OF MODERNISING
THE LIBRARY SPACE
<i>Лілія Прокопенко</i>
ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОГРАФІЇ ШВЕЦІЇ
У 2015–2022 РОКАХ	29	<i>Liliia Prokopenko</i>
DATA VISUALISATION
OF THE NATIONAL BIBLIOGRAPHY
OF SWEDEN
IN 2015–2022

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ : ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ

INFORMATION TECHNOLOGY: PRACTICE AND PROSPECTS

<i>Джек Ханг-Тат Леонг</i>
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ
ЗАСТОСУВАННЯ
В АКАДЕМІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ	44	<i>Jack Hang-tat Leong</i>
INNOVATIVE TECHNOLOGIES
AND THEIR APPLICATION
IN ACADEMIC LIBRARIES
<i>Микола Маранчак</i>
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ
ПУБЛІЧНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ
УКРАЇНИ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО
ІНТЕЛЕКТУ	61	<i>Mykola Maranchak</i>
PROSPECTS FOR APPLYING
ARTIFICIAL INTELLIGENCE
TECHNOLOGIES BY PUBLIC
LIBRARIES OF UKRAINE

БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА ПРАКТИКА: ІНФОРМАЦІЙНІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ

LIBRARY AND ARCHIVE PRACTICE: INFORMATION AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS

<i>Антоніна Гурбанська</i>
ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЕПІСТОЛЯРНОЇ
СПАДЩИНИ
ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
В ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ
УСТАНОВАХ УКРАЇНИ	74	<i>Antonina Hurbanska</i>
POPULARISATION OF VOLODYMYR
VYNNYCHENKO'S EPISTOLARY
HERITAGE IN DOCUMENTARY
AND COMMUNICATION
INSTITUTIONS OF UKRAINE
<i>Оксана Збанацька</i>
ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ АРХІВІВ:
ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ
ПРЕДСТАВЛЕННЯ НА ВЕБСАЙТАХ
ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ
АРХІВІВ УКРАЇНИ	84	<i>Oksana Zbanatska</i>
A FINDING AID OF ARCHIVES:
THE CONCEPT CONTENT
AND FEATURES OF ITS PRESENTATION
ON THE WEBSITES OF CENTRAL
STATE ARCHIVES OF UKRAINE

- Юрій Ковтаниук*
**ВІД КОНЦЕПЦІЇ ЗБЕРІГАННЯ
ДОКУМЕНТІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ
ФОРМІ ДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ
БАЗИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ
АРХІВНИХ ТА БІБЛІОТЕЧНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ**
- Yurii Kovtaniuk*
**99 FROM THE CONCEPT OF STORING
DOCUMENTS IN ELECTRONIC FORM
TO THE REGULATORY AND LEGAL
BASIS OF CREATING NATIONAL
ARCHIVAL AND LIBRARY
INFORMATION RESOURCES**
- Катерина Тимофєєва*
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА
ДІЯЛЬНІСТЬ П. КУЛІША
В ЕПІСТОЛЯРНИХ ДОКУМЕНТАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ТА
ЧЕРНІГІВСЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО
МУЗЕЮ-ЗАПОВІДНИКА МИХАЙЛА
КОЦЮБІНСЬКОГО**
- Kateryna Timofieieva*
**116 TRANSLATION STUDIES
ACTIVITY OF P. KULISH
IN EPISTOLARY DOCUMENTS
OF V. I. VERNADSKY
NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE
AND CHERNIHIV STATE
LITERARY-MEMORIAL MUSEUM
OF MYKHAILO KOTSYUBYNSKY**
- БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА
LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION**
- Надія Бачинська*
**ТЕОРЕТИЧНА І ПРАКТИЧНА
СКЛАДОВІ ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ
«МЕНЕДЖМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ,
БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ» У ФОРМУВАННІ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ
МЕНЕДЖЕРІВ ГАЛУЗІ**
- Nadiia Bachynska*
**132 THEORETICAL AND PRACTICAL
ELEMENTS OF THE EDUCATIONAL
COMPONENT “MANAGEMENT
OF INFORMATION, LIBRARY
AND ARCHIVAL STUDIES”
IN FORMING FUTURE MANAGERS’
PROFESSIONAL COMPETENCES**
- Оксана Матвієнко, Михайло Цивін*
**«OSINT-ТЕХНОЛОГІЇ» ЯК ОСВІТНЯ
КОМПОНЕНТА СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ІНФОРМАЦІЙНА,
БІБЛІОТЕЧНА
ТА АРХІВНА СПРАВА»:
ПЕДАГОГІЧНЕ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ**
- Oksana Matvienko, Mykhailo Tsyvin*
**145 “OSINT-TECHNOLOGIES”
AS AN EDUCATIONAL COMPONENT
OF THE SPECIALITY “INFORMATION,
LIBRARY AND ARCHIVAL
MANAGEMENT”:
PEDAGOGICAL OBJECTIVES**
- Ірина Петрова, Євген Горб*
**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
З ІНФОРМАЦІЙНОЇ
ТА БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В
УНІВЕРСИТЕТАХ ПОЛЬЩІ
(ДОСВІД ПЕРШИХ
ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.)**
- Iryna Petrova, Yevhen Horb*
**157 TRAINING OF SPECIALISTS
IN THE FIELD OF INFORMATION
AND LIBRARY SCIENCE
IN POLISH UNIVERSITIES
(EXPERIENCE OF THE FIRST DECADES
OF THE 21st CENT.)**

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**
THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS OF THE FUNCTIONING
OF THE INFORMATION SPACE

<i>Вадим Дніпренко</i>
СТУПІНЬ ВІДПОВІДНОСТІ
ПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ
ГАРМОНІЗОВАНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ
СТАНДАРТІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ
НАУК: СУЧАСНИЙ СТАН
І ПЕРСПЕКТИВИ	174	<i>Vadym Dniprenko</i>
COMPLIANCE LEVEL
OF ADOPTING AND APPROVING
HARMONISED NATIONAL STANDARDS
IN INFORMATION SCIENCES:
CURRENT STATE
AND PROSPECTS
<i>Юрій Палеха</i>
СИСТЕМА ДОКУМЕНТАЦІЇ
АВТОТРАНСПОРТНОГО
ПІДПРИЄМСТВА ЯК ПОКАЗНИК
ЙОГО РОБОТИ	196	<i>Yury Palekha</i>
THE DOCUMENTATION SYSTEM
OF A MOTOR TRANSPORT
ENTERPRISE AS AN INDICATOR
OF ITS WORK
<i>Марина Цілина</i>
ОФІЦІЙНЕ ЛИСТУВАННЯ: НОВІ
ВИКЛИКИ ЧАСУ
ТА ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ	210	<i>Maryna Tsilyna</i>
OFFICIAL CORRESPONDENCE:
NEW CHALLENGES OF NOWADAYS
AND APPLICATION REQUIREMENTS
БІБЛІОТЕЧНА НАУКА ТА ПРАКТИКА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ
LIBRARY SCIENCE AND PRACTICE
IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE		
<i>Тетяна Новальська, Неля Бойчук</i>
ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ ЯК
ІНСТИТУЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ	222	<i>Tetiana Novalska, Nelya Boychuk</i>
PUBLIC LIBRARIES AS HISTORICAL
MEMORY INSTITUTIONS
OF THE UKRAINIAN PEOPLE

**БІБЛІОТЕКА
У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

**LIBRARY
IN THE DIGITAL ENVIRONMENT**

УДК 028:004.77]:379.823-053.5
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307104

ПІДТРИМКА ЧИТАННЯ ЯК КОРИСНОЇ ДОЗВІЛЛЕВОЇ ПРАКТИКИ ДІТЕЙ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

*Артур Бондаренко,
аспірант,
Київський національний університет
культури і мистецтва
(Київ, Україна)
e-mail: thatismeindeed@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-4084-6556*

Для цитування:

Бондаренко, А. (2024). Підтримка читання як корисної дозвіллевої практики дітей цифрової епохи. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 10–19. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307104>

Мета статті – дослідити стан читання як дозвіллевої практики в контексті стрімкого розвитку технологій та визначити перспективи щодо стимулювання інтересу до позашкільного читання, які, в тому числі, відповідатимуть положенням державної політики розвитку читання в Україні.

Методи дослідження. У роботі для досягнення визначеної мети використані наукові методи аналізу, синтезу та порівняння, що дало змогу оцінити стан дозвіллевого читання серед дітей шкільного віку і представити сучасні практики в частині його промоції. Також використовувалися методи системного і компаративного аналізу для узагальнення результатів дослідження. Застосовано аналітичне групування (категоризацію) для класифікації даних соціологічного дослідження щодо дозвілля дітей за гендерною ознакою. Зроблено кореляційний та факторний аналізи статистичних даних всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного ТОВ «Інфо Спієнс Інтернешнл» у рамках проєкту «Підтримка промоції читання в Україні» за сприяння Міжнародного Фонду «Відродження» та Українського інституту книги.

Наукова новизна. Полягає у виявленні шляхом обробки і аналізу соціологічної інформації та її інтерпретації відмінностей у дозвіллевих практиках дітей шкільного віку за гендерною ознакою, врахування якої в напрямках популяризації читання книг сприятиме формуванню читацької звички.

Основні висновки. Позашкільне читання в контексті стрімкого розвитку технологій поступається іншим формам дозвілля, таким як відеоігри, соціальні мережі, споживання відеоконтенту. Сучасний підхід до позашкільного читання вимагає аналізу кращих практик сучасної індустрії дозвілля. Основою цього підходу є стратегічне напрацювання комплексних рішень, що враховують як традиційні, так і цифрові формати читання, адаптовані до швидкоплинних технологічних змін. Особлива увага приділяється гендерним аспектам та інтеграції елементів, знайомих дітям через відеоігри, для підвищення загальної зацікавленості в читанні. Запровадження елементів гейміфікації та інтерактивізації має забезпечити гармонійне поєднання читання як традиційної форми дозвілля з перевагами сучасних цифрових технологій. Такий синтез традиційних та інноваційних методів покликаний забезпечити збалансоване дозвілля для дітей, підтримати культуру читання в умовах швидкого розвитку цифрових технологій і відповідатиме положенням державної політики розвитку читання в Україні.

Ключові слова: позашкільне читання; цифрові технології; промоція читання; дозвілля дітей; гейміфікація.

ВСТУП

У світі, де технології стрімко змінюються, традиційні форми дитячого та підліткового дозвілля, такі як читання, вимушені конкурувати з новітніми видами розваг. Технологічне різноманіття сприяє еволюції розважальної індустрії шляхом впровадження нових технологій, які змінюють способи створення, розповсюдження і споживання розважального контенту і, як наслідок, інтереси дітей. Сьогодні читання в контексті практик дозвілля значно поступається іграм, спілкуванню із друзями, в тому числі в онлайн-середовищі, та споживанню відео-контенту і скоріше належить до не дуже улюблених практик, до яких дітей радше змушують батьки (Юзва & Шуренкова, 2023). З огляду на нагальність проблеми урядом України було затверджено Стратегію розвитку читання на 2023–2032 роки «Читання як життєва стратегія», що має на меті формування звички та потреби в читанні як ключовому елементі життя, покращення читацької грамотності та сприяння розвитку людського потенціалу (Кабінет Міністрів України, 2023).

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Спираючись на історичний контекст, питання впливу телебачення на читацькі звички дітей почало привертати увагу науковців наприкінці ХХ століття. Саме в цей період дослідники почали активно аналізувати читацькі звички та вплив технологій на них. З'явилися дослідження, які показують зв'язок між кількістю часу, проведеного перед телевізором, та зниженням інтересу до читання серед дітей і підлітків. Надмірна кількість часу, витраченого на перегляд телевізійного контенту, може негативно впливати на інтерес до читання, відповідно на читацькі компетентності (Beentjes & Van Der Voort, 1988; Knulst & Kraaykamp, 1998). В історичному контексті поява телебачення мала вплив на дозвілєві звички дітей, наприклад, читання, що призвело в цілому до трансформації їх дозвілля (Wood et al., 2005). На цьому етапі почався перерозподіл дозвілєвих практик людей: більше часу вони приділяють медіа, менше – книгам.

На початку ХХІ століття науковці почали досліджувати взаємодію нових форм медіа (інтернет, відеоігри та інше) із традиційними, такими як телебачення, і їх вплив на дозвілля дітей, зокрема на читацькі звички.

Швидке поширення мобільних пристроїв вчергове трансформувало дозвілля дітей. У науковій спільноті почали обговорювати питання щодо контролю та регулювання часу, проведеного перед екранами, щоб забезпечити здоровий баланс дозвілєвих практик (Strasburger & Hogan, 2013).

Збільшення часу, проведеного перед екраном, стало частіше призводити до зниження фізичної активності, викликаючи залежність, та впливати на психічне здоров'я дітей. Науковці активно досліджують ризики для здоров'я від надмірного використання медіа, а також його вплив на когнітивний та соціально-емоційний розвиток дітей (Radesky & Christakis, 2016).

У контексті дозвілля дітей цифрової епохи конкуренція між книгами та цифровими медіа посилюється, що впливає на дитячі звички та вподобання. Цифрові медіа завдяки своїй широкій доступності та привабливості поступово змінюють ставлення дітей до дозвілля, що потенційно призводить до зменшення інтересу та часу, відведеного на традиційні форми розваг, такі як читання книг.

На сьогоднішні дослідники продовжують вивчати вплив технологій на дозвілля дітей, у тому числі на їх читацьку активність, особливо в контексті постій-

но зростаючої цифровізації та доступності різних форм розваг. Група науковців L. Mundy та ін. (2020) у своєму дослідженні виявили закономірність, що вказує на зниження рівня успішності у читанні при збільшенні споживання медіа. Це показує можливий негативний вплив надмірного споживання медіа зокрема на академічні успіхи дітей, включно з читацькими компетентностями.

Т. Яценко (2019, с. 5) визначає читацьку компетентність як ключову для різних освітніх галузей. На думку таких науковців, як А. Wigfield, J. R. Gladstone та L. Turci (2016), грамотність і здатність до розуміння прочитаного є ключовими для успіху у всіх навчальних дисциплінах.

Вітчизняні дослідники Н. Волошина, А. Лісовський, В. Неділько, Є. Пасічник, Б. Степанишин, Т. Яценко, Т. Бугайко, Ф. Бугайко, О. Ісаєва, Г. Токмань, В. Сухомлинський, А. Фасоля та ін. також активно вивчають питання формування читацької компетентності як ключового елементу освітньої системи. Обговорюються проблеми сучасної шкільної літературної освіти, шляхи оновлення навчальних програм, методи залучення учнів до читання. Т. Яценко (2019, с. 5) вивчає вплив інформаційної епохи на читання та літературну освіту в Україні. Дослідниця аналізує, як цифровізація і зміна соціальних звичок впливають на читацькі інтереси та вміння серед дітей. У роботі зазначаються основні причини відсутності читацького інтересу в сучасних учнів та окреслюються ймовірні шляхи розв'язання проблеми читання в сучасному інформаційному суспільстві (Яценко, 2019).

Сьогодні діти більш щиро, ніж дорослі, зізнаються про відсутність потреби або бажання читати, їм є чим зайнятися у вільний час, крім читання, на що вказують останні соціологічні дослідження Л. Юзви та А. Шуренкової (2023). Основна перешкода для читання серед дітей будь-якого віку – це нудьга, що також може свідчити про їх низькі когнітивні здібності та недостатню читацьку компетентність (Юзва & Шуренкова, 2023).

За даними «Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022» (Бичко та ін., 2023), показники успішності українських школярів виявились нижчими, порівнюючи із середнім рівнем у країнах, що входять до Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР), в усіх трьох галузях: читання, математика, природничо-наукові дисципліни. Підліткам складно критично мислити, сприймати відомі їм категорії в новому контексті, висувати припущення, критично оцінювати тексти. В частині читання 59 % учнів з України досягли базового рівня (с. 189), у середньому відстаючи від однолітків із країн ОЕСР майже на два з половиною роки навчання (с. 50), при цьому учні із сільської місцевості відстають від своїх однолітків із великих міст майже на п'ять років (с. 66).

Мета статті – дослідити стан читання як дозвіллевої практики в контексті стрімкого розвитку технологій та визначити перспективи щодо стимулювання інтересу до позашкільного читання, які, в тому числі, відповідатимуть положенням державної політики розвитку читання в Україні.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В рамках поставленої мети використані наукові методи аналізу, синтезу та порівняння; застосовано аналітичне групування (категоризацію), системний і компаративний підходи до узагальнення результатів. У частині промоції читання серед дітей проаналізовано наукові розвідки та статистичні дані всеукраїнського соціологічного дослідження, проведеного ТОВ «Інфо Сапієнс Інтернешнл» у рам-

ках проекту «Підтримка промоції читання в Україні» за сприяння Міжнародного Фонду «Відродження» та Українського інституту книги. Первинний масив даних наданий ГО «Форум видавців».

Застосовано системний і компаративний підходи до узагальнення результатів. Використано наукові методи аналізу та синтезу, узагальнення, систематизації, що дало змогу оцінити стан дозвіллевого читання серед дітей та представити сучасні практики в частині його промоції.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання зниження інтересу до читання та кількості часу, витраченого на дозвіллеве читання, активно обговорюється у міжнародній науковій спільноті. А. Saerurokhman та ін. (2023) стурбовані через низький інтерес до читання та недостатність читацької активності серед індонезійців, що може призвести до гальмування національного прогресу. Розглядають різні фактори, що спричиняють зниження інтересу до читання, та досліджують шляхи посилення читацьких звичок у мультикультурній спільноті. Робота широко висвітлює важливість розвитку інтересу до читання для підтримки культури читання як складової розвитку суспільства. В статті наголошується, що розвиток інтересу до читання та читацьких звичок має бути безперервним процесом, до якого може бути застосований мультидисциплінарний, комплексний підхід.

У статті J.-A. Aerila та T. Merisuo-Storm (2017) представлено два фінські проекти JEKKU (2010–2011) та LUKUINTO (2012–2015), які спрямовані на підвищення зацікавленості та успішності дітей у читанні. В роботах зазначається, що діти, які цікавляться тим, що вони читають, та відчувають задоволення під час читання, мають зручні місця та достатньо часу для концентрації на читанні, читають більше.

У питанні гендерної відмінності – дівчата читають активніше, ніж хлопці. Міжнародне дослідження за участю 199 097 підлітків із 43 різних країн показало, що дівчата зазвичай перевершують хлопців у завданнях із читання. Одна з можливих причин такого гендерного ефекту може бути пов'язана з різницею в інтересі до читання (Chiu & McBride-Chang, 2006). За даними Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022, дівчата випереджають хлопців на 23 бали (це більше року навчання), при цьому різниці в галузі природничих дисциплін майже немає (Бичко та ін., 2023, с. 55).

Окремо зупинимось на порівнянні інтересу дітей до читання у різних форматах як традиційної форми дозвілля та віртуального дозвілля в інтерактивному медіасередовищі. При аналізі розподілу за гендерним принципом, окрім уподобання, буде використано показник тривалості часу, витраченого на певний вид діяльності, що допоможе визначити, яке місце посідають відповідні дозвіллі практики в житті сучасної дитини.

У 2023 році ТОВ «Інфо Сапієнс Інтернешнл» на замовлення ГО «Форум видавців» було проведено всеукраїнське соціологічне дослідження в межах проекту «Підтримка промоції читання в Україні» (Юзва & Шуренкова, 2023), що реалізується за сприяння Міжнародного Фонду «Відродження». У дослідженні взяли участь 1074 респонденти віком від 6 до 17 років, з яких 525 дівчат та 549 хлопців.

За результатами аналізу улюблених занять на дозвіллі у читанні та іграх спостерігається виражена гендерна диференціація. Натомість, інші практики дозвіл-

ля демонструють рівність за гендерною ознакою. Це вказує на відмінність дозвіл-левих практик хлопців і дівчат у частині щодо читання та відеоігор.

Таблиця 1

Що з цього ти любиш робити у вільний час?

Дозвілєві практики	Стать респондента	
	Дівчинка	Хлопчик
Спілкуватися у месенджерах із друзями, родичами, знайомими (в Телеграм, Вайбер, Ватсап)	49 %	51 %
Читати книги, друковані або електронні (у тому числі слухаю аудіокниги)	63 %	37 %
Грати в ігри (у тому числі онлайн) із друзями	41 %	59 %
Дивитися фільми, серіали; дивитися відео на Ютюб або інших платформах	50 %	50 %
Переглядати стрічки соціальних мереж (Інстаграм, Фейсбук, ТікТок), викладати фотографії, відео	52 %	48 %
Дивитися телевізійні передачі (у т. ч. в інтернеті)	49 %	51 %

Джерело: розроблено автором

Аналіз залученості дітей у читання та медіаспоживання виявив, що читання не є регулярною дозвіллевою практикою більшості дітей в Україні та значно поступається медіаактивності. Хлопці мають більш виражену схильність до відеоігор, тоді як дівчата значно частіше віддають перевагу читанню, що відповідає даним щодо вподобань, які представлені вище. Хлопці, незважаючи на менший відсоток безпосередньо підтвердженого інтересу до гри, залучені до неї набагато частіше. Так, 87 % – сукупна частка хлопців, які грають щодня або кілька разів на тиждень, проте тільки 59 % віддають перевагу іграм. Це свідчить, що гра для хлопців може бути звичайною або автоматичною діяльністю у вільний час (звичкою), що призводить до високого рівня залученості, незалежно від їх уподобань. Аналогічний тренд, пов'язаний з іграми, також притаманний і дівчатам, хоча і виявляється у менш вираженій формі. Такий контраст у відображенні уподобань на повсякденну діяльність може відображати соціальний або культурний вплив на вибір способів проведення дозвілля.

Крім того, для хлопців, як показує дослідження, основним стимулом до читання є примус батьків, що знову підтверджує факт відсутності особистої зацікавленості їх у читанні. Це разом з іншими причинами читання в розрізі гендерної складової показує таблиця 3.

Дослідження X. Li та S. K. W. Chu (2020) показує, що гейміфікація освітнього процесу підвищує мотивацію до читання у дітей. Впровадження гейміфікованої платформи сприяє залученості дітей, що позитивно впливає на їхні читацькі інтереси та звички. Така мотивація може зберігатися протягом кількох навчальних семестрів, що підкреслює довгостроковий потенціал гейміфікації, яка може бути адаптована та впроваджена як інструмент промоції читання в рамках реалізації Стратегії розвитку читання на 2023–2032 роки «Читання як життєва стратегія»

щодо забезпечення постійної інтерактивізації процесу розвитку інтересу до книги (Кабінет Міністрів України, 2023).

Таблиця 2

Як часто ти так проводиш своє дозвілля?

Дозвіллеві практики	Стать респондента	щодня або майже щодня	кілька разів на тиждень	кілька разів на місяць	кілька разів на рік або рідше	ніколи
Читаю книги, друковані або електронні (у тому числі слухаю аудіокниги)	Дівчинка	20 %	40 %	25 %	4 %	11 %
	Хлопчик	13 %	34 %	27 %	7 %	19 %
Граю в ігри (у тому числі онлайн) із друзями	Дівчинка	37 %	30 %	14 %	3 %	16 %
	Хлопчик	57 %	30 %	6 %	1 %	6 %
Спілкуюсь у месенджерах (у Телеграм, Вайбер, Ватсап)	Дівчинка	63 %	21 %	4 %	1 %	12 %
	Хлопчик	60 %	20 %	7 %	1 %	11 %
Переглядаю стрічки соціальних мереж (Інстаграм, ТікТок) або щось викладаю туди	Дівчинка	63 %	21 %	4 %	1 %	12 %
	Хлопчик	60 %	20 %	7 %	1 %	11 %
Дивлюся фільми, серіали; дивлюся відео на Ютуб або інших платформах	Дівчинка	63 %	21 %	4 %	1 %	12 %
	Хлопчик	60 %	20 %	7 %	1 %	11 %
Дивлюся телевізійні передачі (у т. ч. в інтернеті)	Дівчинка	63 %	21 %	4 %	1 %	12 %
	Хлопчик	60 %	20 %	7 %	1 %	11 %

Джерело: розроблено автором

Таблиця 3

Коли ти читаєш книги, ти робиш це для задоволення чи примусово (задають у школі, змушують батьки)?

	Дівчинка	Хлопчик
Для задоволення	240	146
Змушують	84	195
І для задоволення, і змушують	161	133
Я не читаю книжок взагалі	29	55

Джерело: розроблено автором

В цьому контексті звернемо увагу на сучасне дослідження феномену гейміфікації як сучасного освітнього тренду, зокрема, в оглядовій статті О. Саган (2022) опрацьовано гейміфікацію як стратегію використання ігрової механіки та дизайну досвіду для цифрового залучення і мотивації людей для досягнення своїх ці-

лей. Вона ґрунтується на моделі поведінки Фогга, яка включає мотивацію, уміння і спонукання. Гейміфікація освіти сприяє підвищенню залученості, розвитку навичок та оптимізації навчання через використання організаційно-педагогічних аспектів, таких як оціночні шкали, відстеження прогресу і мобільність.

Елементи гейміфікації, такі як досягнення, рівні, винагороди у вигляді віртуальних предметів тощо, якими діти зможуть похизуватися у соціальних мережах, можуть також стимулювати інтерес до читання та збільшити залученість до позашкільного читання. Також інтерактивізація як частина Стратегії розвитку читання на 2023–2032 роки «Читання як життєва стратегія» може бути інструментом для підтримки позашкільного читання як корисної дозвіллевої практики. Наприклад, створення читацьких клубів з інтерактивними обговореннями, конкурсами та завданнями, використання цифрових платформ для спільного читання, обговорення та відстеження індивідуального прогресу читання тощо.

ВИСНОВКИ

Процес формування звички і потреби в читанні як корисної дозвіллевої практики вимагає переосмислення відповідно до сучасних читацьких та цифрових трендів. Перспектива досліджень зазначеної проблематики полягає у глибокому аналізі кращих практик, направлених на підтримку та поліпшення читацької компетентності, виховання звички читання у дітей із метою їх подальшої систематизації і напрацювання комплексного рішення, яке має охопити основні фактори впливу на свідомий вибір дітьми дозвіллевих занять та стати частиною довгострокової стратегії промоції читання в Україні.

Здійснений аналіз обґрунтовує необхідність приділення уваги гендерним відмінностям для просування позашкільного читання, аби посилити інтерес насамперед серед хлопців та збільшити загальну кількість дітей, які читають для задоволення. Також пропонується звернути увагу на запровадження елементів гейміфікації та інтерактивізації, що має забезпечити гармонійне поєднання читання як традиційної форми дозвілля з перевагами сучасних цифрових технологій.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бичко, Г., Вакуленко, Т., Лісова, Т., Мазорчук, М., Терещенко, В., Раков, С., & Горох, В. (2023). *Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022* (В. Терещенко & І. Клименко, ред.). Український центр оцінювання якості освіти. https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacjonalnyj-zvit_povnyj.pdf
- Кабінет Міністрів України. (2023, 3 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки* (Розпорядження № 190-р). Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-chytannia-na-period-do-2032-roku-chytannia-iaak-zhyttieva-s190-30323>
- Саган, О. В. (2022). Гейміфікація як сучасний освітній тренд. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки», 100*, 12–18. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-2>
- Юзва, Л., & Шуренкова, А. (2023). *Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження в межах проєкту «Підтримка промоції читання в Україні»*. Інфо Сапієнс Інтернешнл. <https://bit.ly/4dBy8fF>

- Яценко, Т. О. (2019, 12 вересня). Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. В Т. О. Яценко (Ред.), *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві* [Матеріали конференції] (с. 5–8). Оріон. <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zbirnyk-tez.pdf#page=8>
- Aerila, J.-A., & Merisuo-Storm, T. (2017). Emergent readers and the joy of reading: A Finnish perspective. *Creative Education*, 8, 2485–2500. <https://doi.org/10.4236/ce.2017.815171>
- Beentjes, J. W. J., & Van Der Voort, T. H. A. (1988). Television's impact on children's reading skills: A review of research. *Reading Research Quarterly*, 23(4), 389–413. <https://doi.org/10.2307/747640>
- Chiu, M. M., & McBride-Chang, C. (2006). Gender, context, and reading: A comparison of students in 43 countries. *Scientific Studies of Reading*, 10(4), 331–362. https://doi.org/10.1207/s1532799xssr1004_1
- Knulst, W., & Kraaykamp, G. (1998). Trends in leisure reading: Forty years of research on reading in the Netherlands. *Poetics*, 26(1), 21–41. [https://doi.org/10.1016/s0304-422x\(98\)00008-4](https://doi.org/10.1016/s0304-422x(98)00008-4)
- Li, X., & Chu, S. K. W. (2020). Exploring the effects of gamification pedagogy on children's reading: A mixed-method study on academic performance, reading-related mentality and behaviors, and sustainability. *British Journal of Educational Technology*, 52(1), 160–178. <https://doi.org/10.1111/bjet.13057>
- Mundy, L. K., Canterford, L., Hoq, M., Olds, T., Moreno-Betancur, M., Sawyer, S., Kosola, S., & Patton, G. C. (2020). Electronic media use and academic performance in late childhood: A longitudinal study. *PLoS ONE*, 15(9), e0237908. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237908>
- Radesky, J. S., & Christakis, D. A. (2016, October 1). Increased screen time: Implications for early childhood development and behavior. *Pediatric Clinics of North America*, 63(5), 827–839. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2016.06.006>
- Saepurokhman, A., Nasrullah, R., & Budiman, A. (2023). Increasing interest in reading in establishing a critical and tolerant multicultural community reading culture. *Lingua: Jurnal Pendidikan Bahasa*, 19(1), 59–74. <https://doi.org/10.34005/lingua.v19i1.2545>
- Strasburger, V. C., & Hogan, M. J. (2013). Children, adolescents, and the media. *Pediatrics*, 132(5), 958–961. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-2656>
- Wigfield, A., Gladstone, J. R., & Turci, L. (2016). Beyond cognition: Reading motivation and reading comprehension. *Child Development Perspectives*, 10(3), 190–195. <https://doi.org/10.1111/cdep.12184>
- Wood, W., Tam, L., & Witt, M. G. (2005). Changing circumstances, disrupting habits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(6), 918–933. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.6.918>

REFERENCES

- Aerila, J.-A., & Merisuo-Storm, T. (2017). Emergent readers and the joy of reading: A Finnish perspective. *Creative Education*, 8, 2485–2500. <https://doi.org/10.4236/ce.2017.815171> [in English].
- Beentjes, J. W. J., & Van Der Voort, T. H. A. (1988). Television's impact on children's reading skills: A review of research. *Reading Research Quarterly*, 23(4), 389–413. <https://doi.org/10.2307/747640> [in English].
- Bychko, H., Vakulenko, T., Lisova, T., Mazorchuk, M., Tereshchenko, V., Rakov, S., & Horokh, V. (2023). *Natsionalnyi zvit za rezultatsy mizhnarodnoho doslidzhennia yakosti osvity PISA-2022* [National report on the results of the international study of the quality of education PISA-2022] (V. Tereshchenko & I. Klymenko, Eds.). Ukrainian Center for Educational Quality Assessment. https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Naczionalnyj-zvit_povnyj.pdf [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, March 3). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku chytannia na period do 2032 roku "Chytannia yak zhyttieva stratehiia" ta zatverdzhennia operatsiinoho*

- planu yii realizatsii na 2023–2025 roky* [On approval of the Reading Development Strategy for the period up to 2032 "Reading as a Life Strategy" and approval of the operational plan for its implementation for 2023–2025] (Order No. 190-r). Government Portal. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-chytannia-na-period-do-2032-roku-chytannia-iak-zhyttieva-s190-30323> [in Ukrainian].
- Chiu, M. M., & McBride-Chang, C. (2006). Gender, context, and reading: A comparison of students in 43 countries. *Scientific Studies of Reading*, 10(4), 331–362. https://doi.org/10.1207/s1532799xssr1004_1 [in English].
- Knulst, W., & Kraaykamp, G. (1998). Trends in leisure reading: Forty years of research on reading in the Netherlands. *Poetics*, 26(1), 21–41. [https://doi.org/10.1016/s0304-422x\(98\)00008-4](https://doi.org/10.1016/s0304-422x(98)00008-4) [in English].
- Li, X., & Chu, S. K. W. (2020). Exploring the effects of gamification pedagogy on children's reading: A mixed-method study on academic performance, reading-related mentality and behaviors, and sustainability. *British Journal of Educational Technology*, 52(1), 160–178. <https://doi.org/10.1111/bjet.13057> [in English].
- Mundy, L. K., Canterford, L., Hoq, M., Olds, T., Moreno-Betancur, M., Sawyer, S., Kosola, S., & Patton, G. C. (2020). Electronic media use and academic performance in late childhood: A longitudinal study. *PLoS ONE*, 15(9), e0237908. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0237908> [in English].
- Radesky, J. S., & Christakis, D. A. (2016, October 1). Increased screen time: Implications for early childhood development and behavior. *Pediatric Clinics of North America*, 63(5), 827–839. <https://doi.org/10.1016/j.pcl.2016.06.006> [in English].
- Saepurokhman, A., Nasrullah, R., & Budiman, A. (2023). Increasing interest in reading in establishing a critical and tolerant multicultural community reading culture. *Lingua: Jurnal Pendidikan Bahasa*, 19(1), 59–74. <https://doi.org/10.34005/lingua.v19i1.2545> [in English].
- Sahan, O. V. (2022). Heimifikatsiia yak suchasnyi osvittii trend [Gamification as a modern educational trend]. *Collection of Research Papers "Pedagogical Sciences"*, 100, 12–18. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2022-100-2> [in Ukrainian].
- Strasburger, V. C., & Hogan, M. J., (2013). Children, adolescents, and the media. *Pediatrics*, 132(5), 958–961. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-2656> [in English].
- Wigfield, A., Gladstone, J. R., & Turci, L. (2016). Beyond cognition: Reading motivation and reading comprehension. *Child Development Perspectives*, 10(3), 190–195. <https://doi.org/10.1111/cdep.12184> [in English].
- Wood, W., Tam, L., & Witt, M. G. (2005). Changing circumstances, disrupting habits. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(6), 918–933. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.88.6.918> [in English].
- Yatsenko, T. O. (2019, September 12). Problema chytannia v umovakh informatsiinoho suspilstva: sotsialnyi i metodychnyi aspekty [The problem of reading in the conditions of the information society: social and methodical aspects]. In T. O. Yatsenko (Ed.), *Problema chytannia v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi* [The problem of reading in the modern information society] [Conference proceedings] (pp. 5–8). Orion. <https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/07/zbirnyk-tez.pdf#page=8> [in Ukrainian].
- Yuzva, L., & Shurenkova, A. (2023). *Analitychnyi zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiologichnoho doslidzhennia v mezhakh proiektu "Pidtrymka promotsii chytannia v Ukraini"* [Analytical report based on the results of an all-Ukrainian sociological survey within the framework of the project "Supporting the promotion of reading in Ukraine"]. Info Sapiens International. <https://bit.ly/4dBy8fF> [in Ukrainian].

UDC 028:004.77]:379.823-053.5

Artur Bondarenko,
PhD Student,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: thatismeindeed@gmail.com
ORCID ID: 0009-0002-4084-6556

SUPPORTING READING AS A USEFUL LEISURE PRACTICE FOR CHILDREN OF THE DIGITAL ERA

The aim of the article is to study the state of reading as a leisure practice in the context of the rapid development of technologies, and to determine prospects for stimulating interest in extracurricular reading, which will also correspond to the provisions of the state policy for the reading development in Ukraine.

Research methods. Scientific methods of analysis, synthesis and comparison are used in this research in order to achieve the specified aim, which made it possible to assess the state of leisure reading among school-age children, and to present modern practices in terms of its promotion. Methods of systematic and comparative analysis are also used to generalise the research results. Analytical grouping (categorisation) is used to classify data from the sociological study on children's leisure time by gender. Correlational and factor analyses of statistical data of the all-Ukrainian sociological research conducted by LLC "Info Sapiens International" as a part of the project "Supporting the promotion of reading in Ukraine" with the support of the International Foundation "Renaissance" and the Ukrainian Book Institute are made.

Scientific novelty. It consists in identifying the leisure practices of school-age children by gender through the processing and analysis of sociological information and its differences interpretation. Its consideration in directions of popularising book reading will contribute to the formation of the reading habit.

Main conclusions. In the context of the rapid development of technology, extracurricular reading is inferior to other forms of leisure, such as video games, social networks, video content consumption. A modern approach to extracurricular reading requires an analysis of the best practices of the current leisure industry. A basis of this approach is a strategic development of complex solutions that take into account both traditional and digital formats of reading, which are adapted to rapid technological changes. Special attention is paid to gender aspects and the integration of elements known to children through video games in order to increase general interest in reading. The introduction of gamification and interactivity elements have to ensure a harmonious combination of reading as a traditional form of leisure with the advantages of modern digital technologies. Such a synthesis of traditional and innovative methods is designed to provide balanced leisure time for children, to support the culture of reading in conditions of rapid digital technologies development, and to correspond to the provisions of the state policy for the reading development in Ukraine.

Keywords: extracurricular reading; digital technologies; reading promotion; children's leisure time; gamification.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2024 р.

УДК 021:022.3:316.7:] :027.022(477)"20"
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307112

КОНЦЕПЦІЯ «ТРЕТЬОГО МІСЦЯ» В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ

*Антон Ніколайчук,
аспірант,
Київський національний університет
культури і мистецтва
(Київ, Україна)
e-mail: antiknik7@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-9439-4245*

Для цитування:

Ніколайчук, А. (2024). Концепція «третього місця» в контексті модернізації бібліотечного простору. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 20-28. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307112>

Мета статті – розглянути концепцію «третього місця» в екстраполяції на бібліотечний простір і виявити особливості її реалізації в публічних бібліотеках України.

Методи дослідження. Застосовано аналітико-синтетичний, типологічний, системно-структурний та діалектичний методи, завдяки яким визначено особливості модернізації простору публічних бібліотек України в контексті парадигми «третього місця», виявлено сучасні форми та особливості культурно-дозвілєвої діяльності, що відповідають концепції «третього місця», а також прогнозно-аналітичний метод, метою застосування якого є окреслення перспективних напрямів модернізаційних тенденцій у просторі публічних бібліотек України з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації.

Наукова новизна. Досліджено процес оновлення бібліотечного простору в контексті провідних тенденцій перших десятиліть XXI ст. Розглянуто концепцію «третього місця» в екстраполяції на бібліотечний простір. Проаналізовано інформаційно-комунікаційні запити сучасного суспільства як чинник трансформації традиційного бібліотечного простору. Виявлено особливості реалізації концепції «третього місця» в публічних бібліотеках України і з'ясовано тенденції культурно-дозвілєвої діяльності вітчизняних бібліотек початку третього десятиліття XXI ст. на прикладі Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. С. Грушевського та Центральної районної бібліотеки ім. І. Франка (м. Київ). Окреслено перспективи подальшого розвитку дозвілєвих практик відповідно до позиціонування сучасної бібліотеки в тому числі і як місця проведення вільного часу користувачів.

Основні висновки. Однією з концепцій, що активно застосовується у процесі удосконалення та модернізації діяльності закладів культури загалом та бібліотек зокрема, є концепція «третього місця», відповідно до якої велика увага приділяється запитам та потребам відвідувачів. Таким чином, бібліотека позиціонується не лише як заклад, в якому відвідувач отримує необхідну йому інформацію, але і як унікальне місце зустрічі, в якому зрівнюються соціальні статуси. Поняття інноваційного бібліотечного простору в контексті парадигми «третього місця» включає як техніко-технологічні, так і програмні засоби бібліотечної діяльності, що спрямовані передусім на задоволення соціокомунікативних, культурно-дозвілєвих та інформаційних потреб відвідувачів. Представлені в Україні станом на початок 2020-х рр. інноваційні бібліотеки нового типу, що діють відповідно до концепції «третього місця», можна досить умовно поділити на кілька форматів: бібліотека-коворкінг, бібліотека-кафе, бібліотека-клуб, бібліотека-музей, бібліохаб та ін. Для них характерні локальність, доступність та відкритість для всіх верств населення, комфортна атмосфера, що сприяє невимушеній взаємодії, надання можливості проведення культур-

но-дозвіллевої діяльності, різноманітних розваг. В умовах зниження попиту на традиційні бібліотечні послуги, що зумовлено автоматизацією та цифровізацією бібліотечного обслуговування, українські бібліотеки активно впроваджують у діяльність різноманітні культурно-дозвіллі практики, розширюючи таким чином власні функції.

Ключові слова: публічна бібліотека; бібліотечний простір; «третє місце»; цифровізація; модернізація; культурно-дозвіллі практики.

ВСТУП

На сучасному етапі бібліотеки України успішно інтегрують ресурси та послуги в цифрове середовище, доступне поза межами реального бібліотечного простору. За умови, коли користувачі вже не мають потреби у безпосередньому відвідуванні закладу, щоб скористуватися необхідними послугами і ресурсами, актуалізується питання щодо ролі бібліотечного простору, який поступово все більше набуває ознак універсального простору для спільного навчання, соціальної взаємодії, реалізації культурно-дозвіллевих практик та ін. Актуальність теми пов'язана з важливістю осмислення концепції «третього місця» у контексті модернізації сучасних публічних бібліотек України.

Окрім того, важливим проявом актуальності заявленої теми є значення розгляду процесу формування бібліотеки як інноваційного соціокультурного центру в умовах викликів сьогодення.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Проблематиці модернізації бібліотек України присвячено широкий масив наукових досліджень та публікацій (М. Апшай, О. Воскобойнікової-Гузевої, І. Давидової та О. Мар'їної, Т. Долбенко, О. Клименко, О. Макарової, Т. Новальської, Г. Салати та ін.), проте здебільшого вони спрямовані на вирішення питань, пов'язаних із техніко-технологічними трансформаціями, формуванням фондів, цифровізацією бібліотечної діяльності та ін. Значний інтерес сьогодні викликає і тенденція оновлення бібліотечного простору – різноманітні аспекти висвітлено у наукових працях К. Бережної (2018), О. Гранкіної (б.д.), С. Головахи (2016), І. Киричок (2018), Н. Пасмор (Пасмор & Зарви́рог, 2018) та ін. Узагальнення провідного європейського досвіду та перших практичних здобутків зі створення інноваційних форматів бібліотек України, безумовно, відіграє важливу роль для теоретичної бази вітчизняного бібліотекознавства та стає основою для подальшого розроблення означеної проблематики. Проте варто зазначити, що багато аспектів ще залишаються поза увагою науковців, зокрема – модернізація бібліотечного простору в контексті концепції «третього місця».

Мета статті – розглянути концепцію «третього місця» в екстраполяції на бібліотечний простір і виявити особливості її реалізації в публічних бібліотеках України.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Застосовано аналітико-синтетичний, типологічний, системно-структурний та діалектичний методи, завдяки яким визначено особливості модернізації простору публічних бібліотек України в контексті парадигми «третього місця», виявлено сучасні форми та особливості культурно-дозвіллевої діяльності, що відповідають

концепції «третього місця», а також прогнозно-аналітичний метод, метою застосування якого є окреслення перспективних напрямів модернізаційних тенденцій у просторі публічних бібліотек України з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У контексті модернізації бібліотек України на сучасному етапі важливе місце посідає концепція «третього місця». Цей термін вперше був використаний у праці «The Great Good Place» (1989 р.) соціолога Р. Ольденбурга (Oldenburg, 1999). Дослідник називає «першим місцем» дім і людей, з якими людина живе. «Друге місце» – це робоче місце, де людина фактично може проводити більшу частину свого життя. Таким чином, «третє місце» є «якорями» життя спільноти та сприяють ширшій, більш творчій взаємодії (Myers, 2012, с. 37), місцем, де «індивід відпочиває або проводить певний час у спілкуванні або неформальній співпраці із громадою, де людина зустрічає знайомих або ж заводить нові знайомства» (Творонович & Кащенко 2021, с. 287).

Запропоновану Р. Ольденбургом теорію розвинули у працях інші сучасні закордонні вчені. Так, наприклад, на думку Л. Джеффреса та ін. (Jeffres et al., 2009), одним із критеріїв «третього місця» є те, що воно «пропонує полегшення стресу від повсякденних потреб як вдома, так і на роботі. Воно створює відчуття інклюзивності та причетності, пов'язане з участю у громадській діяльності групи без жорсткості політики чи ексклюзивності членства у клубі чи організації» (Jeffres et al., 2009). Узагальнюючи представлені у науковому вимірі дослідження «третього місця», можна констатувати, що зазвичай до них відносять: громадські центри, такі як YM/WCA; центри для людей старшого віку; торгові центри, кав'ярні та перукарні; релігійні місця; школи; парки, місцеві вечірки (відпочинок на свіжому повітрі); різні ЗМІ, такі як Всесвітнє павутиння та газети (Jeffres et al., 2009).

Р. Ольденбург (Oldenburg, 1997) наголошує на тому, що хоча багато «третєх місць», наприклад, таких як громадські парки, безкоштовні, вони зазвичай є комерційними закладами. Однак дослідник підкреслює, що мережеві заклади, керовані великими корпораціями, є «менш витривалим» «третім місцем», ніж місцеві незалежні заклади, оскільки вони перенаправляють (грошовий) потік від місцевої громади до віддалених власників (Oldenburg, 1997, с. 8).

Концепція «третього місця» була підхоплена різними малими підприємствами, зокрема як назва для місцевих кав'ярень (наприклад, кілька офісних приміщень для коворкінгу взяли цю концепцію за основу свого дизайну інтер'єру), а сам термін зазвичай використовується в науковій літературі в контексті розвитку бізнесу та громадського простору. Варіанти концепції включають «спільноту кав'ярні» та «спільноту вітальні», термін, який був прийнятий кількома організаціями для опису моделі кооперативного «третього місця», яка включає комерційні чи некомерційні функції з акцентом на надання вільного простору для соціальної взаємодії. Звичайний магазин чи паб, а іноді книгарня є традиційними варіантами концепції за умови, що в таких випадках наголошується на очікуванні комунікації, і клієнтам пропонується залишитися та проводити час у просторі закладу, незважаючи на те, чи вони щось купують або замовляють тощо. Інститути, які традиційно виконували деякі функції «третього місця», включали спільні місця для дозвілля, такі як боулінг або аркада, конференц-зали, будиночки або соціаль-

ні клуби, коли і якщо приміщення були доступні для випадкового використання (Rosenbaum, 2006, с. 64).

М. Зубар (2020) наголошує на трансформації концепції «третього місця»: «Якщо Ольденбург від самого початку описував місця, які не мали великого культурного значення, визначаючи “третє місце” як місце для спілкування, яким може бути навіть перукарня або звичайний сільський магазин, то представники культурних індустрій задумалися, чому “третім місцем” не може бути бібліотека або музей, доброзичливий і відкритий для відвідувачів» (с. 146). Отже, «третє місце» – це трансформаційні лімінальні простори з кількома перетинами, де знання та дискурси зливаються і виникають зі змішування розуміння та досвіду окремих людей.

У перші десятиліття XXI ст. бібліотека дедалі більше підкреслює свій соціальний характер, перетворюючись на центр інформації та культурного оновлення, простір для зустрічей і обміну ідеями, приємну зону відпочинку. Оцифрування інформації та її створення в мережі, активна співпраця між бібліотеками, налаштування (також у розробленні каталогів) відповідно до потреб користувачів, доступність для всіх користувачів та економічна стійкість тепер є незамінними цінностями для існування бібліотек. Гнучкість, адаптивність і гібридизація функцій повинні бути додані до цих компонентів як нові диктати в проектуванні та використанні (фізичних і віртуальних) бібліотечних просторів, не зарезервованих виключно для поодинокого опрацювання інформації, а піднесених до ролі контактних зон сучасної культури.

Таким чином, в епоху глобального мультикультуралізму бібліотека представляє важливе соціокультурне перехрестя, де ідентичність та різноманітність можуть зустрітися одна з одною та створити нові екзистенціальні перспективи, таким чином піднімаючись до статусу привілейованого простору сучасної транснаціональної соціальності (Priers, 2001). Тут цінність культури, що розуміється як присвоєння знань, зазвичай отриманих індивідуально, поширюється на цінність культури як колективного зростання в тій гіпотезі безперервної освіти, яка протягом тривалого часу характеризувала існування кожного. Таким чином, освітній аспект стає фундаментальним у мінливих соціальних контекстах, а бібліотека бере на себе роль партнера у навчанні в ініціативах, що просуваються в мультикультурній сфері. Його актуальність в епоху Всесвітнього павутиння (www) виявляється у підтвердженні як можливості і місця для побудови ідентичності та мультикультурної спадщини: це може бути фактором соціальної інтеграції, а також вузлом обміну ширшою культурною мережею.

Станом на початок 2020-х рр. в Україні активно створюються інноваційні бібліотеки нового типу, діяльність яких відповідає концепції «третього місця». До них належать бібліотека-коворкінг, бібліотека-кафе, бібліотека-клуб, бібліотека-музей, бібліохаб та ін., а серед основних характеристик можна назвати локальність, доступність та відкритість для всіх верств населення, комфортну атмосферу, що сприяє невимушеній взаємодії, надання можливості проведення культурно-дозвілєвої діяльності, різноманітних розваг.

Порівнюючи з іншими громадськими місцями, які характеризуються насамперед великою кількістю людей, бібліотеки пропонують безсумнівний якісний надлишок: це тихе та затишне середовище, вони спільно із музеями представляють культурне місце *par excellence* і вони все більше є носіями культурного обміну. Оскільки

бібліотеки є зосередженням інтелектуальних і соціальних цінностей, вони позиціонуються зокрема як творчі фабрики досконалості: наприклад, у багатьох інноваційних бібліотечних просторах пропонуються інструменти (3D-принтери чи інші технології) для розвитку креативних ідей відвідувачів. Проте передусім вони постають як багатоцільові спільноти, що організовують заходи і програми, щоб залучити якомога більше людей до освіти, спільної творчості та співпраці.

Одним із прикладів сучасного простору комунікації, додаткової освіти та інтелектуального дозвілля в Україні є Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. С. Грушевського (Забіянов & Антонюк, 2023). Після проведеного ремонту і переобладнання приміщення у 2016 р. бібліотека однією з перших в Україні пропонує своїм користувачам формат коворкінг-простору – унікального предметно-просторового середовища для поціновувачів книжок із безкоштовним доступом до інтернету (Wi-Fi), кімнатами для проведення майстер-класів, зручними місцями, призначеними та обладнаними для роботи з ноутбуком, невеличкою кафе-зоною та ін. Великою мірою створений бібліотечний простір відповідає концепції «третього місця», розробленої американським соціологом та урбаністом Р. Ольденбургом у 70–80-ті рр. ХХ ст. – багато функціонального громадського простору, в якому користувач бібліотеки отримує можливості для інтелектуальної та культурної комунікації, творчості, саморозвитку і самовираження. На першому поверсі бібліотеки розміщено відділ соціокультурної діяльності, працівниками якого проводяться такі культурно-дозвіллові практики, як лекції, презентації книжок, мистецькі вернісажі, тренінги на посилення ефективності комунікації, відкриті читання п'єс, творчі зустрічі (Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського, б.д.).

У рамках концепції Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського як відкритого і доступного для всіх безкоштовного центру «інформації, освіти, науки, самореалізації, дозвілля, приміщення для спільної роботи і творчості», реабілітаційного центру «для зняття напруження та психологічної допомоги постраждалим внаслідок війни» (Забіянов & Антонюк, 2023, с. 38) у закладі діє бібліотечний театр «Театральна вітальня» – «добровільне творче об'єднання всередині бібліотечного колективу із залученням читачів різних вікових категорій та професійних акторів провідних театрів Одеси» (Забіянов & Антонюк, 2023, с. 38).

У Києві однією з перших до розширення та оновлення культурно-дозвіллових практик звернулася Центральна районна бібліотека ім. І. Франка (Централізована бібліотечна система Подільського району міста Києва, б.д.). На сучасному етапі план заходів роботи бібліотеки передбачає проведення занять у школі комп'ютерної грамотності «Від простого до складного», психологічного тренінгу «Ритми відновлення: залишаємо стрес та тривогу» (в рамках програми клубу «Гармонія»), інформаційних відеоцікавинок «Майстри неймовірних напоїв», засідання розмовного клубу української мови «РозМова» – «Професійна лексика» та ін. Отже, можна зробити висновок, що в діяльності сучасних бібліотек дозвіллові практики тісно переплітаються із просвітницькою діяльністю.

Ефективним інструментарієм культурно-дозвіллової діяльності в сучасному бібліотечному просторі, що великою мірою сприяє впровадженню інноваційних культурних трендів та приверненню нових користувачів, є комплексне застосування різноманітних форматів, використання максимально зручного для відвіду-

вачів режиму роботи, концепція інклюзивності, залучення партнерів, активізація соціальної реклами в нових медіа (насамперед у соціальних мережах).

Практична діяльність Одеської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. С. Грушевського та Центральної районної бібліотеки ім. І. Франка (м. Київ) засвідчує поєднання різноманітних видів та форм культурно-дозвілєвої діяльності, варіативність яких спрямована на задоволення потреб усіх категорій користувачів (діти, молодь, люди похилого віку та ін.), долучення до історико-культурного спадку, збереження традиційних цінностей українського народу, підтримку національної ідентичності та соціокультурної самобутності. Можемо припустити, що подальший розвиток культурно-дозвілєвої діяльності в бібліотеках України буде пов'язаний з еволюцією концепції «третього місця» та оновленням форматів відповідно до тенденцій цифрового суспільства.

ВИСНОВКИ

Однією з концепцій, що активно застосовується у процесі удосконалення та модернізації діяльності закладів культури загалом та бібліотек зокрема, є концепція «третього місця», відповідно до якої велика увага приділяється запитам і потребам відвідувачів. Таким чином бібліотека позиціонується не лише як заклад, в якому відвідувач отримує необхідну йому інформацію, але і як унікальне місце зустрічі, в якому зрівнюються соціальні статуси. Поняття інноваційного бібліотечного простору в контексті парадигми «третього місця» включає як техніко-технологічні, так і програмні засоби бібліотечної діяльності, що спрямовані передусім на задоволення соціокомунікативних, культурно-дозвілєвих та інформаційних потреб відвідувачів. Представлені в Україні станом на початок 2020-х рр. інноваційні бібліотеки нового типу, що діють відповідно до концепції «третього місця», можна досить умовно поділити на кілька форматів: бібліотека-коворкінг, бібліотека-кафе, бібліотека-клуб, бібліотека-музей, бібліохаб та ін. Їх основними характеристиками є локальність, доступність та відкритість для всіх верств населення, комфортна атмосфера, що сприяє невимушеній взаємодії, надання можливості проведення культурно-дозвілєвої діяльності, різноманітних розваг. В умовах зниження попиту на традиційні бібліотечні послуги, що зумовлено автоматизацією та цифровізацією бібліотечного обслуговування, українські бібліотеки активно впроваджують у діяльність різноманітні культурно-дозвілєві практики, розширюючи таким чином власні функції.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бережна, К. С. (2018). *Публічні бібліотеки України: вектори модернізації в інформаційному суспільстві* [Дисертація кандидата наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури]. http://eprints.kname.edu.ua/50308/1/dis_Berezhna.pdf
- Головаха, С. (2016). Коворкінг у бібліотеках як експеримент в умовах кризи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 44, 215–222.
- Гранкіна, О. (б.д.). *Оціум-бібліотека. Мережа публічних просторів*. Best Urban Social Startup. Взято 5 квітня 2024 з <http://promisto.socialboost.com.ua/ideas/view/589>
- Забіянов, Є., & Антонюк, Д. (2023). Психологічна підтримка в бібліотеці під час війни. В О. П. Спасскова, І. В. Панченко, & О. А. Максим (Упоряд.), *Бібліотека у сучасному інфор-*

- маційному просторі: проблеми та перспективи (до 100-річчя бібліотеки Університету Ушинського) [Матеріали конференції] (с. 37–41). Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/16726/1/Zabianov.pdf>
- Зубар, М. (2020). Роль сучасного музею у процесі формування соціального капіталу. *Етнічна історія народів Європи*, 62, 144–149. <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2020.62.15>
- Киричок, І. (2018, 22–29 жовтня). Коворкінг в університетській бібліотеці: локація для співпраці. В І. В. Киричок, Т. Б. Павленко, & Н. Д. Гаєва (Ред.), *Бібліотеки і суспільство: рух у часі та просторі* [Матеріали конференції] (с. 32–36). Харківський національний медичний університет. <https://bit.ly/4az4aWZ>
- Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського. (б.д.). Події. Взято 5 квітня 2024 з <https://biblioteka.od.ua/#1462947727106-480bc907-2729>
- Пасмор, Н. П., & Зарвирог, І. П. (2018, 15 червня). Інноваційний workspace й архітектурно-ландшафтні локації у бібліотеках як вільні майданчики для генерації освітньо-наукових ідей. В *Модель бібліотеки XXI століття* [Матеріали конференції]. Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14829/4/Pasmor_Zarvirog.pdf
- Творонович, І., & Кащенко, О. (2021, 22 квітня). Дизайн-проекування коворкінгів. В *Актуальні проблеми сучасного дизайну* [Матеріали конференції] (Т. 2, с. 286–289). Київський національний університет технологій та дизайну. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18168/1/APSD2021_V2_P286-289.pdf
- Централізована бібліотечна система Подільського району міста Києва. (б.д.). *Центральна районна бібліотека імені Івана Франка*. Взято 5 квітня 2024 з <https://cbspodil.org.ua/biblioteky-tsbs/publichni/ivana-franka/>
- Jeffres, L. W., Bracken, C. C., Jian, G., & Casey, M. F. (2009). The impact of third places on community quality of life. *Applied Research in Quality of Life*, 4, 333–345. <https://doi.org/10.1007/s11482-009-9084-8>
- Myers, P. (2012). *Going home: Essays, articles, and stories in honour of the Andersons*. Lulu.com.
- Oldenburg, R. (1997). Our vanishing «Third places». *Planning Commissioners Journal*, 25, 6–10. <https://plannersweb.com/wp-content/uploads/1997/01/184.pdf>
- Oldenburg, R. (1999). *Great good place: cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community* (3rd ed.). Marlowe & Company.
- Priers, L. (Ed.). (2001). *New transnational social spaces. International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Routledge.
- Rosenbaum, M. S. (2006). Exploring the social supportive role of third places in consumers' lives. *Journal of Service Research*, 9(1), 59–72. <https://doi.org/10.1177/1094670506289530>

REFERENCES

- Berezhna, K. S. (2018). *Publichni biblioteki Ukrainy: vektory modernizatsii v informatsiinomu suspilstvi* [Public libraries of Ukraine: modernization vectors in information society] [PhD Dissertation, Kharkiv State Academy of Culture]. http://eprints.kname.edu.ua/50308/1/dis_Berezhna.pdf [in Ukrainian].
- Centralized Library System of Podil District of Kyiv. (n.d.). *Tsentralna raionna biblioteka imeni Ivana Franka* [Ivan Franko Central District Library]. Retrieved April 5, 2024, from <https://cbspodil.org.ua/biblioteky-tsbs/publichni/ivana-franka/> [in Ukrainian].
- Holovakha, S. (2016). Kovorkinh u bibliotekakh yak eksperyment v umovakh kryzy [Co-working in libraries as experiment in crisis]. *Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine*, 44, 215–222 [in Ukrainian].

- Hrankina, O. (n.d.). *Otsium-biblioteka. Merezha publichnykh prostoriv* [Otsium-library. Network of public spaces]. Best Urban Social Startup. Retrieved April 5, 2024, from <http://promisto.socialboost.com.ua/ideas/view/589> [in Ukrainian].
- Jeffres, L. W., Bracken, C. C., Jian, G., & Casey, M. F. (2009). The impact of third places on community quality of life. *Applied Research in Quality of Life*, 4, 333–345. <https://doi.org/10.1007/s11482-009-9084-8> [in English].
- Kyrychok, I. (2018, October 22–29). Kovorkinh v universytetskii bibliotetsi: lokatsiia dlia spivpratsi [Coworking space in the university library: location of cooperation]. In I. V. Kyrychok, T. B. Pavlenko, & N. D. Haieva (Eds.), *Biblioteky i suspilstvo: rukh u chasi ta prostori* [Libraries and society: movement in time and space] [Conference proceedings] (pp. 32–36). Kharkiv National Medical University. <https://bit.ly/4az4aWZ> [in Ukrainian].
- Myers, P. (2012). *Going home: Essays, articles, and stories in honour of the Andersons*. Lulu.com [in English].
- Odeska oblasna universalna naukova biblioteka imeni M. S. Hrushevskoho. (n.d.). *Podii* [Events]. Retrieved April 5, 2024, from <https://biblioteka.od.ua/#1462947727106-480bc907-2729> [in Ukrainian].
- Oldenburg, R. (1997). Our vanishing "Third places". *Planning Commissioners Journal*, 25, 6–10. <https://plannersweb.com/wp-content/uploads/1997/01/184.pdf> [in English].
- Oldenburg, R. (1999). *Great good place: cafés, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hangouts at the heart of a community* (3rd ed.). Marlowe & Company [in English].
- Pasmor, N. P., & Zarvyroh, I. P. (2018, June 15). Innovatsiynyi workspace y arkhitekturno-landshaftni lokatsii u bibliotekakh yak vilni maidanchyky dlia heneratsii osvithno-naukovykh idei [Innovative workspace and architectural-landscape locations in libraries as free forms for generation of educational and scientific ideas]. In *Model biblioteky XXI stolittia* [Library model of the 21st century] [Conference proceedings]. Yaroslav Mudryi National Law University. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14829/4/Pasmor_Zarvirog.pdf [in Ukrainian].
- Priers, L. (Ed.). (2001). *New transnational social spaces. International migration and transnational companies in the early twenty-first century*. Routledge [in English].
- Rosenbaum, M. S. (2006). Exploring the social supportive role of third places in consumers' lives. *Journal of Service Research*, 9(1), 59–72. <https://doi.org/10.1177/1094670506289530> [in English].
- Tvoronovych, I., & Kashchenko, O. (2021, April 22). Dyzain-proiektuvannia kovorkinhiv [Desing of coworking]. In *Aktualni problemy suchasnoho dyzainu* [Actual problems of modern design] [Conference proceedings] (Vol. 2, pp. 286–289). Kyiv National University of Technologies and Design. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/18168/1/APSD2021_V2_P286-289.pdf [in Ukrainian].
- Zabiiianov, Ye., & Antoniuk, D. (2023). Psykholohichna pidtrymka v bibliotetsi pid chas viiny [Psychological support in the library during the war]. In O. P. Spasskova, I. V. Panchenko, & O. A. Maksym (Comps.), *Biblioteka u suchasnomu informatsiinomu prostori: problemy ta perspektyvy (do 100-richchia biblioteky Universytetu Ushynskoho)* [The library in the modern information space: problems and prospects (for the 100th anniversary of the Ushinsky University library)] [Conference proceedings] (pp. 37–41). The State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University Named after K. D. Ushynsky". <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/16726/1/Zabiiianov.pdf> [in Ukrainian].
- Zubar, M. (2020). Rol suchasnoho muzeiu u protsesi formuvannia sotsialnoho kapitalu [The role of the modern museum in the process of forming social capital]. *Ethnic History of European Nations*, 62, 144–149. <https://doi.org/10.17721/2518-1270.2020.62.15> [in Ukrainian].

UDC 021:022.3:316.7:] :027.022(477)"20"

Anton Nikolaychuk,
PhD Student,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: antiknik7@gmail.com
ORCID ID: 0009-0008-9439-4245

THE CONCEPT OF "THE THIRD PLACE" IN THE CONTEXT OF MODERNISING THE LIBRARY SPACE

The aim of the article is to study the concept of "the third place" in extrapolation to the library space, and to identify peculiarities of its implementation in public libraries of Ukraine.

Research methods. An analytical-synthetic, typological, systemic-structural and dialectical methods are applied, due to which the features of the space of Ukrainian public libraries in the context of "the third place" paradigm are determined, modern forms and peculiarities of cultural and leisure activities corresponding to "the third place" concept are revealed, as well as a prognostic and analytical method is used, the purpose of which is to outline prospective directions of modernisation tendencies in the space of public libraries of Ukraine, taking into account the current socio-cultural situation.

Scientific novelty. The process of updating the library space is studied in the context of the leading tendencies of the first decades of the 21st century. The concept of "the third place" in extrapolation to the library space is researched. The information and communication requests of modern society are analysed as a factor of transforming the traditional library space. The peculiarities of implementing the concept of "the third place" in public libraries of Ukraine are identified, as well as the trends of cultural and leisure activities of domestic libraries at the beginning of the third decade of the 21st century are clarified on the example of Odesa Regional Universal Scientific Library named after M. S. Hrushevskyi, and the Central District Library named after I. Franko (Kyiv). The prospects for the further development of leisure practices are outlined according to the positioning of the modern library, including as a place for users' spare time.

Main conclusions. One of the concepts that is actively used in the process of improving and modernising the activities of cultural institutions in general and libraries in particular is the concept of "the third place", according to which much attention is paid to the visitors' requests and needs. In this way, the library is positioned not only as an institution where the visitor gets the information he needs, but also as a unique meeting place where social statuses are equalised. The concept of innovative library space in the context of "the third place" paradigm includes both technical and technological, and software tools of library activity, which are primarily aimed at meeting the socio-communicative, cultural-leisure and informational needs of its visitors. Innovative libraries of the new type presented in Ukraine at the beginning of the 2020s, operating according to the concept of "the third place", can be roughly divided into several formats: co-working library, library-cafe, library-club, library-museum, bibliohub, etc. Their main characteristics are locality, accessibility and openness for all segments of the population, comfortable atmosphere that promotes relaxed interaction, providing opportunities for cultural and leisure activities, and a variety of entertainment. In conditions of decrease in the demand for traditional library services caused by automation and digitisation of library services, Ukrainian libraries actively introduce various cultural and leisure practices into their activity, thereby expand their own functions.

Keywords: public library; library space; "the third place"; digitisation; modernisation; cultural and leisure practices.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2024 р.

УДК 311.218:002]:015(485)"2015/2022"
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307114

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ШВЕЦІЇ У 2015–2022 РОКАХ

*Лілія Прокопенко,
кандидатка історичних наук, доцентка,
Національна бібліотека України
імені Ярослава Мудрого
(Київ, Україна)
e-mail: prokopenko.888888@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0531-6111*

Для цитування:

Прокопенко, Л. (2024). Візуалізація даних національної бібліографії Швеції у 2015–2022 роках. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 29–41. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307114>

Мета статті – проаналізувати досвід візуалізації даних національної бібліографії як методу вивчення документного потоку видавничої продукції країни і засобу унаочнення статистики друку (на прикладі Швеції).

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети здійснювалося за допомогою системи загальнонаукових і спеціальних методів: теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення тощо), емпіричних (опис), оглядово-аналітичного, порівняльного, статистичного та інших. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові засади об'єктивності, комплексності, наступності та всебічності. З позицій наукової методології проблема розглядається на основі системного підходу.

Наукова новизна. Проведений аналіз проєкту з візуалізації даних національної бібліографії Швеції презентує оригінальний підхід до унаочнення масиву бібліографічних даних, вивчення документного потоку видавничої продукції, проведення статистики друку та ширшого інформування користувачів у доступній формі.

Основні висновки. Національна бібліографія Швеції забезпечує актуальні та якісні статистичні дані про видавничу продукцію країни. Проєкт із візуалізації бібліографічних даних, реалізований Королівською бібліотекою Швеції, показав, що національна бібліографія як авторитетний прозорий індикатор тенденцій у шведському книговидаванні дає можливість не тільки проаналізувати випуск видань, але й чітко та виразно унаочнити і проілюструвати його. Візуалізація уможливила виявлення певних відношень у масиві інформації про нові видання, відображення розподілу даних, їхнього компонування та порівняння. Проєкт продемонстрував здатність Королівської бібліотеки Швеції як національного бібліографічного агентства ефективно і оперативно адаптуватись до сучасного медіаландшафту і реагувати на нові вимоги часу і потреби користувачів. Опанування шведського досвіду з візуалізації даних сприятиме удосконаленню вітчизняної бібліографічної практики і трансформації національної бібліографії України в цифровому середовищі.

Ключові слова: бібліографія, зарубіжна бібліографія, національна бібліографія Швеції; видавнича продукція Швеції; аналіз випуску видань; візуалізація даних; Королівська (національна) бібліотека Швеції.

ВСТУП

Незважаючи на те, що всі країни, які сьогодні укладають національні бібліографії, прагнуть максимально дотримуватися міжнародних рекомендацій, стандартів та правил, їхня продукція відрізняється одна від одної. Питання національного бібліографічного обліку документів є багатограним, а результат залежить як від підходу національного бібліографічного агентства, його юридичних, фінансових, організаційних, кадрових можливостей та історичних традицій, з одного боку, так і від потреб користувачів, з іншого.

Для розвитку теорії і методики національної бібліографії України та удосконалення її підготовки має важливе значення дослідження сучасного стану національного бібліографічного обліку за кордоном, обговорення й узагальнення корисних зарубіжних практик.

У цьому контексті є актуальним вивчення цікавого творчого підходу використання записів національної бібліографії, реалізованого Королівською (національною) бібліотекою Швеції (Kungliga biblioteket) у проєкті з візуалізації бібліографічних даних у 2015–2022 роках.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Аналіз показників національної бібліографії Швеції, окремих проєктів із вивчення їх цільової аудиторії, узагальнення досвіду функціонування цього виду бібліографії у Швеції висвітлювали у публікаціях такі зарубіжні науковці і практики, як Е.-М. Häusner та У. Sommerland (2018, 2019), М. Nauri (2008).

У вітчизняному бібліографознавстві ретроспективну і поточну національну бібліографію Швеції вивчала Л. Прокопенко (2017а, 2017b, 2017с, 2020). Зокрема, проаналізовано започаткування проєкту візуалізації даних національної бібліографії Швеції і детально описано його результати у 2015 і 2016 роках (Прокопенко, 2017а).

Успішне продовження Королівською бібліотекою Швеції проєкту і наявність ґрунтовного доробку актуалізує завдання дослідження і освоєння цього досвіду вітчизняним бібліографознавством і бібліографічною практикою з метою удосконалення національної бібліографії України.

Мета статті – проаналізувати досвід візуалізації даних національної бібліографії як методу вивчення документного потоку видавничої продукції країни і засобу унаочнення статистики друку (на прикладі Швеції).

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досягнення поставленої мети здійснювалося за допомогою системи загальнонаукових і спеціальних методів: теоретичних (аналіз, синтез, узагальнення тощо), емпіричних (опис), оглядово-аналітичного, порівняльного, статистичного та інших. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові засади об'єктивності, комплексності, наступності та всебічності. з позицій наукової методології проблема розглядається на основі системного підходу. Джерельною базою дослідження стали щорічні статистичні звіти про випуск шведських видань, які на основі даних національної бібліографії готує бібліографічний відділ Королівської бібліотеки Швеції. Також використовувалися публікації у фахових виданнях.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національна бібліографія Швеції має давню історію (Прокопенко, 2017с, 2020).

Сьогодні «*Svensk nationalbibliografin*» вміщує відомості про книги, періодичні видання, картографічні, нотні документи, дисертації, частини монографій, які видані у країні і які розповсюджують через книжкову торгівлю чи іншими каналами, розрахованими на широке коло користувачів. До об'єктів національної бібліографії Швеції не відносять статті з періодичних видань, невеликі за обсягом публікації локального значення, видання обсягом менше 16 сторінок, окремі публікації державних і місцевих органів влади, приміром, протоколи засідань парламенту чи міської ради, інструкції з експлуатації, аудіокниги, рукописи та електронні документи.

Підготовку національної бібліографії «*Svensk nationalbibliografin*» здійснює Королівська бібліотека Швеції, яка виконує функції національного бібліографічного агентства країни. Відповідальність за створення поточної національної бібліографії, облік і каталогізацію видавничої продукції країни покладено на бібліографічний відділ цієї бібліотеки. Завданнями відділу також є моніторинг видавничої продукції країни, підготовка статистичних, аналітичних оглядів стану шведського друку. Дані національної бібліографії є індикатором шведського книговидання, вони дають змогу представити унікальну, своєчасну й перевірену статистичну інформацію про видавничу продукцію країни, проаналізувати структуру документного потоку шведських друкованих видань (Прокопенко, 2017b, с. 51).

Показники, за якими на основі даних національної бібліографії характеризують статистику друку, не змінюються вже впродовж 60 років. Зокрема, тут подають інформацію про кількість видань за видами документів (книги, брошури, дисертації, збірники), про їх розподіл за класами Десяткової класифікації Дьюї (ДКД), прийнятої у «*Svensk nationalbibliografin*», та національною системою «*Klassifikationssystem för svenska bibliotek*» (SAB-classification), за мовами, а також відомості щодо перекладів іноземних видань шведською. Більшість даних розглядають у динаміці за кілька останніх років. Така багаторічна уніфікація подання даних спрощує проведення історичних і порівняльних досліджень, дає змогу здійснювати моніторинг видавничої продукції країни.

Із 2015 р. Королівська бібліотека реалізує проект із візуалізації даних національної бібліографії. Важливе значення для його започаткування мали результати дослідження цілей національної бібліографії, її реальних і потенційних користувачів та їхніх потреб, які бібліотека провела напередодні (Häusner & Sommerland, 2018). Уточнення функціонального призначення, цільової аудиторії національної бібліографії дозволило обрання доцільних видів і форм візуалізації. Водночас характер зібраних бібліографічних даних впливає на вибір типу візуалізації та інструментів її розроблення.

У цьому проекті використовують презентаційно-дослідницькі форми візуалізації даних. Їхня перевага у тому, що вони не тільки відображають інформацію та уможливають її аналіз, опрацювання, встановлення закономірностей, а й дають змогу ґрунтовно вивчати дані за допомогою інтерактивних елементів. Візуалізацію даних національної бібліографії Швеції реалізують за допомогою спеціальних засобів – *Tableau Public* (<https://public.tableau.com>) та *RAWGraphs* (<http://rawgraphs.io>).

Для візуалізації даних національної бібліографії Швеції використовують широкий набір інструментів, зокрема, діаграми порівнянь (гістограми, лінійні, стовпчикові, кругові), дерева і структурні діаграми (наприклад, плоске дерево), карти й картограми тощо.

Загалом щорічний обсяг видавничої продукції Швеції є доволі стабільним (табл. 1) (Kungliga biblioteket, 2023b, p. 2).

Таблиця 1

**Кількість друкованих видань,
зареєстрованих у національній бібліографії Швеції у 2015–2022 роках**

Рік видання	Кількість видань	Зміни, порівнюючи із попереднім роком, %
2015	15 294	+3 %
2016	13 237	-13 %
2017	15 302	+16 %
2018	13 557	-11 %
2019	13 058	-4 %
2020	11 875	-9 %
2021	11 662	-2 %
2022	17 192	+47 %

У 2015 р. першою експериментальною спробою стала візуалізація національних бібліографічних даних про біографічні видання «Публікаційний пульс 2015 – життєві історії (експеримент)» (*Utgivningspuls 2015 – livsberättelser (experiment)*) (Kungliga biblioteket, 2016). Зростання інтересу шведів до біографічних матеріалів підтверджує збільшення частки таких видань у загальній кількості видавничої продукції країни із 3 % у 2007 р. до 10 % у 2015 р. (Kungliga biblioteket, 2017, p. 4).

За допомогою різних інструментів візуалізації шведські біографічні видання репрезентовано різнобічно і багатоаспектно.

Так, відображення і пошук даних за тематикою і географією подій, змальованих у біографічних творах, реалізують шляхом масштабування й інтерактивних дій у хмарі тегів.

Лінійні діаграми презентують обрану групу видань за предметними рубриками і хронологією подій, показують розподіл даних за класифікаційною схемою ДКД, а також представляють видавничу і географічну структуру цього документного потоку.

Кругова діаграма дозволяє побачити відомості про розподіл персоналій обраних біографічних видань за статтю авторів і одночасно за розділами ДКД, а можливості плоского дерева демонструють топ-25 розділів ДКД.

Цікавим є використання картограм: за їх допомогою можна дізнатися про розподіл біографічних видань за географічною рубрикою та побачити місцезнаходження видавництв біографічних книжок на території Швеції.

У 2016 р. візуалізацію даних національної бібліографії зосереджено на оцінюванні тенденцій перекладацької діяльності стосовно зарубіжної художньої літератури шведською мовою та шведської літератури іноземними мовами у 2002–2015 рр. (за винятком художньої літератури для дітей). Результати узагальнено

у візуалізації «Тенденції перекладу художньої літератури для дорослих у 2002–2015 роках» (*Översätt-ningstrender skönlitteratur för vuxna 2002–2015*) (Kungliga biblioteket, 2017). Для реалізації цього дослідження залучалися дані з бібліографії екстеріорики «Suesana extranea», яку також укладають фахівці Королівської бібліотеки Швеції. «Suesana extranea» вміщує бібліографічні відомості про видання іноземними мовами, які будь-яким чином за своїм змістом дотичні до Швеції; переклади шведської художньої та наукової літератури іноземними мовами; надруковані за кордоном видання шведською мовою (Kungliga biblioteket, n.d.).

Лінійні діаграми візуалізують розподіл перекладів зі шведської іншими мовами за роками, за мовами (так, можна побачити, що за досліджуваний період найбільше видань перекладено англійською – 1278 назв), а також переклади шведською з інших мов – за роками і за мовами (за досліджуваний період лідером є англійська мова – 11 386 назв).

За допомогою плоских дерев досліджено розподіл перекладів зі шведської окремими мовами та шведською з іноземних мов у конкретні роки досліджуваного періоду.

З огляду на те, що візуалізація даних національної бібліографії Швеції 2015–2016 рр. вже була докладно проаналізована у вітчизняних публікаціях (Прокопенко, 2017а, 2017б), зупинимося детальніше на реалізації проєкту у наступні роки.

Тенденція до збільшення кількісних показників видань художньої літератури, яка сформувалася у Швеції у 2010-х роках, уможливила проведення поглибленого дослідження публікації художньої літератури з особливим акцентом на поетичних виданнях 2010–2017 років. Візуалізація 2017 р. даних національної бібліографії вийшла під назвою «Фокус 2017 – Художня література для дорослих» (*Fokus 2017 – Skönlitteratur för vuxna*) (Kungliga biblioteket, 2018).

У 2017 р. у національній бібліографії Швеції було зареєстровано рекордно велику кількість видань художньої літератури – 5610 назв, що становить 37 % від загальної кількості видань. Кількість книжок поезії, зареєстрованих у національній бібліографії, – близько 400 назв щорічно, тобто близько 3–4 % від загального обсягу видань (Kungliga biblioteket, 2018, pp. 5, 17).

Візуалізація даних 2017 р. за допомогою хмари тегів демонструє коло авторів, які опублікували поетичні збірки у Швеції впродовж 2010–2017 років.

Діаграма висвітлює структуру видавців, авторів та назв – на прикладі даних 2015 р., а також закономірності розподілу перекладеної поезії: відсоток перекладів у 2010–2017 роках, кількість перекладів у той самий період, взаємозв'язок видавців та перекладених авторів упродовж окремих років.

Лінійні діаграми, що є моделями року народження авторів, дозволяють порівняти тенденції виходу поетичних книжок у видавництвах та виданих авторами самостійно у 2016–2017 роках.

На вибір теми візуалізації 2018 р. – «Книги про самопомігу і здоров'я 1985–2015 років» (*Hälsa Självhjälpsböcker 1985–2015*) – вплинув високий рейтинг друкованих і аудіокниг з особистісного розвитку, самореалізації, самопоміги та здоров'я, зафіксований у документному потоці шведського друку (Kungliga biblioteket, 2019).

Для візуалізації даних використано такі інструменти, як графіки, котрі показують кількісний розподіл видань з обраної теми за роками, за розділами ДКД, та

хмари тегів, що демонструють розподіл видань за підтемами та різними розділами ДКД.

Візуалізація свідчить, що приблизно з кінця 2000-х років кількість видань із самопомоги була великою, однак поступово знизилась.

Із хмари тегів видно, що найпопулярнішими ключовими словами з обраного потоку видань у 1985–2015 роках були «особистісний розвиток», «самореалізація», «самосприйняття», «управління стресом», «медитація», «ментальне навчання», «лідерство», «психосоціальне робоче середовище» (рис. 1). Причому відзначається, що якщо у 1980–1990-х роках зміст літератури за досліджуваною темою описувався такими ключовими словами, як «боротьба», «перемога», «сміливість», «опір», «свобода», то у 2000-х акцент змістився у бік «трансцендентності», «містицизму», «споглядальності». Візуалізація також показала тенденцію до розвитку критичного ставлення до літератури із самопомоги.

Рис. 1. Приклад візуалізації даних національної бібліографії Швеції у вигляді хмари тегів (Kungliga biblioteket, 2019, p. 17)

Тема візуалізації даних національної бібліографії у 2019 р. – «Історія клімату у книжкових виданнях 2010–2019 років» (*Klimatberättelser i bokutgivningen 2010–2019*) – піднімає збоденні питання зміни клімату, впливу людини на природу, екології і глобального потепління (Kungliga biblioteket, 2020a). Автори відзначають важливу особливість актуалізації таких дискусій у суспільстві – зазвичай вони народжуються у соціальних мережах, надалі ж впливають і на розвиток книговидавництва.

Із загальної кількості шведських видань для візуалізації було обрано ті, які відповідають хоча б одній із таких предметних рубрик: «погіршення довкілля», «сталий розвиток», «зміна клімату», «вплив людини на природу», «глобальне потепління», «екологічні проблеми», «кліматична політика» та «дослідження клімату» (рис. 2). За даними національної бібліографії Швеції, виявлено 894 таких видання (Kungliga biblioteket, 2020a, p. 21).

відбувається, – загалом доволі незвичне явище для книговидання. Прикметним є і те, що саме карантинні обмеження, пов'язані з пандемією, створили «простір для письма», адже майже всі з цих 50-ти видань – щоденники, антології, поезія і романи (Kungliga biblioteket, 2021b).

Спираючись на предметні рубрики у записах національної бібліографії, візуалізація відображає видання про кризи і катастрофи попередніх десятиліть. Оригінальний дизайн діаграми символізує неконтрольовану силу лих через хвильові рухи, які можуть бути пов'язані як із вогнем, так і з хвилями припливу, а також і безлад існування, що створюється лихами (рис. 3). Хвильові рухи у візуалізації позначають кількість книжок відповідної проблематики, опублікованих у певному році (Kungliga biblioteket, 2021a, p. 11).

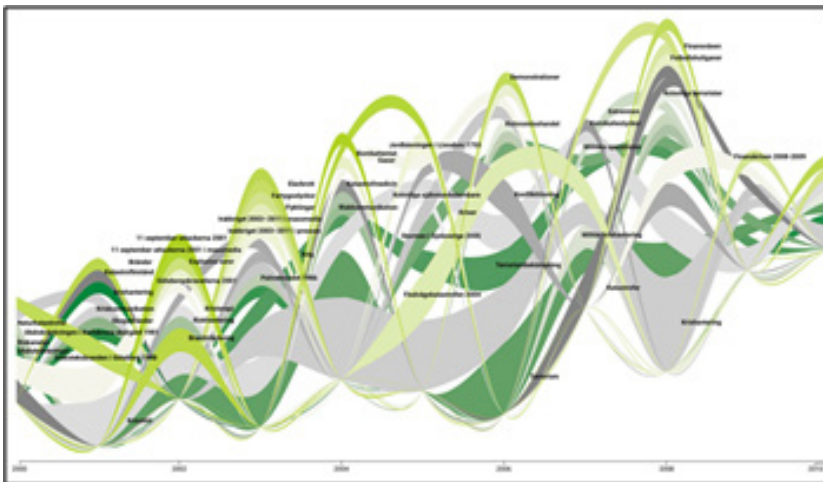

Рис. 3. Приклад візуалізації даних національної бібліографії Швеції у вигляді хвильової діаграми (Kungliga biblioteket, 2021a, p. 12)

Хмара тегів ілюструє тематику видань 2000–2020 років, присвячених кризам і катастрофам.

У 2021 р. об'єктом уваги стали дві теми. «Подорож за часів кризи – походи рідним краєм» (*Resande i kristider – vandring på hemmaplan*) засвідчила актуалізацію внутрішнього туризму у період пандемії і підвищення попиту на друковані путівники (Kungliga biblioteket, 2022).

Візуалізація даних показала, що найпоширеніша тематика путівників – походи і піший туризм. Найпривабливішими виявилися подорожі Швецією. Автори переконані, що така зміна туристичних звичок, вірогідно, могла відбутися як наслідок пандемії та кліматичної кризи (Kungliga biblioteket, 2022).

У хмарі тегів актуальних у шведських путівниках 2018–2021 років тем такі: «стежки походів», «піший туризм», «екскурсії», «Швеція – Сконе», «Швеція – Стокгольм», «пам'ятки», «подорожі», «гірський туризм», «прогулянки містом».

Ще одна тема 2021 р. – «Світове турне зі шведськими детективами» (*På världsturné med svenska deckare*), у візуалізації якої розкрито глобальні питання

Хмара тегів показала також поширення у 2022 р. видань, у яких відображено прагнення людини до благополуччя, повернення до природи, спроби жити еко-номніше і екологічно усвідомлено.

ВИСНОВКИ

Національна бібліографія Швеції презентує актуальні, якісні і достовірні статистичні дані про видавничу продукцію країни. Проект із візуалізації бібліографічних даних, реалізований Королівською бібліотекою Швеції, показав, що національна бібліографія як авторитетний прозорий індикатор тенденцій у шведському книговиданні дає можливість не тільки проаналізувати випуск видань, але й оригінально, чітко та виразно унаочнити і проілюструвати його. Візуалізація даних національної бібліографії уможливила виявлення певних відношень у масиві інформації про нові видання, відображення розподілу даних, їхнього компонування та порівняння.

Проект продемонстрував здатність Королівської бібліотеки Швеції як національного бібліографічного агентства ефективно і оперативно адаптуватись до сучасного медіаландшафту і реагувати на нові вимоги часу та сучасні потреби нових і традиційних користувачів національної бібліографії.

Опанування такого цікавого і корисного шведського досвіду за умов творчого застосування може сприяти удосконаленню вітчизняної бібліографічної практики та надати широкі можливості для процесів трансформації національної бібліографії України в цифровому середовищі.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Прокопенко, Л. (2017a). Візуалізація даних національної бібліографії Швеції як метод вивчення документного потоку шведських видань. *Вісник Книжкової палати*, 11, 41–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_11_12
- Прокопенко, Л. (2017b). Національна бібліографія Швеції як джерело вивчення документного потоку шведських видань. *Вісник Книжкової палати*, 10, 46–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_10_11
- Прокопенко, Л. (2017c). Ретроспективна національна бібліографія Швеції: XVII–XXI ст. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 57–63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_4_9
- Прокопенко, Л. (2020). Поточна національна бібліографія Швеції XIX–XXI ст.: від каталогізації до «каталінкізації». *Бібліотечний вісник*, 5, 3–13. <https://doi.org/10.15407/bv2020.05.003>
- Häusner, E.-M., & Sommerland, Y. (2018). Assessment of metadata quality of the Swedish national bibliography through mapping user awareness. *Cataloging & Classification Quarterly*, 56(1), 96–109. <https://doi.org/10.1080/01639374.2017.1370055>
- Häusner, E.-M., & Sommerland, Y. (2019). The role and function of national bibliographies for research. *Cataloging & Classification Quarterly*, 57(1), 1–4. <https://doi.org/10.1080/01639374.2019.1579971>
- Kungliga biblioteket. (2016). *Utgivningspuls 2015 – Nationalbibliografen i siffror*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-651>
- Kungliga biblioteket. (2017). *Nationalbibliografen i siffror 2016*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-640>

- Kungliga biblioteket. (2018). *Nationalbibliografen i siffror 2017*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-45>
- Kungliga biblioteket. (2019). *Nationalbibliografen i siffror 2018*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-46>
- Kungliga biblioteket. (2020a). *Nationalbibliografen i siffror 2019*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-62>
- Kungliga biblioteket. (2020b, April 23). *Nationalbibliografen i siffror: Klimatberättelser och operasångerskor*. https://www.mynewsdesk.com/se/kungliga_biblioteket/pressreleases/nationalbibliografen-i-siffror-klimatberaettelser-och-operasaangerskor-2993246
- Kungliga biblioteket. (2021a). *Nationalbibliografen i siffror 2020*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-87>
- Kungliga biblioteket. (2021b, April 23). *Skönlitteraturen ökar – och pandemin syns i utgivningen*. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2021-04-23-skonlitteraturen-okar---och-pandemin-syns-i-utgivningen.html>
- Kungliga biblioteket. (2022, April 22). *Utgivningspuls 2022 – trender i svensk bokutgivning*. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2022-04-22-utgivningspuls-2022---trender-i-svensk-bokutgivning.html>
- Kungliga biblioteket. (2023a, April 25). *Ut i naturen och tala med djuren – ny statistik om svensk bokutgivning*. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2023-04-25-ut-i-naturen-och-tala-med-djuren---ny-statistik-om-svensk-bokutgivning.html>
- Kungliga biblioteket. (2023b). *Utgivningspuls 2023 Bokutgivningen i Sverige*. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-706>
- Kungliga biblioteket. (n.d.). *Suecana*. Retrieved March 1, 2024, from <https://www.kb.se/hitta-och-bestall/om-samlingar-och-material/suecana.html>
- Nauri, M. (2008). Alla tiders nationalbibliografi: En historik och vision. *Biblis*, 44, 132–137.

REFERENCES

- Häusner, E.-M., & Sommerland, Y. (2018). Assessment of metadata quality of the Swedish national bibliography through mapping user awareness. *Cataloging & Classification Quarterly*, 56(1), 96–109. <https://doi.org/10.1080/01639374.2017.1370055> [in English].
- Häusner, E.-M., & Sommerland, Y. (2019). The role and function of national bibliographies for research. *Cataloging & Classification Quarterly*, 57(1), 1–4. <https://doi.org/10.1080/01639374.2019.1579971> [in English].
- National Library of Sweden. (2016). *Utgivningspuls 2015 – Nationalbibliografen i siffror* [Publication pulse 2015 – The national bibliography in figures]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-651> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2017). *Nationalbibliografen i siffror 2016* [National bibliography in figures 2016]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-640> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2018). *Nationalbibliografen i siffror 2017* [National bibliography in figures 2017]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-45> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2019). *Nationalbibliografen i siffror 2018* [National bibliography in figures 2018]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-46> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2020a). *Nationalbibliografen i siffror 2019* [National bibliography in figures 2019]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-62> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2020b, April 23). *Nationalbibliografen i siffror: Klimatberättelser och operasångerskor* [National bibliography in figures: Climate stories and opera singers]. https://www.mynewsdesk.com/se/kungliga_biblioteket/pressreleases/nationalbibliografen-i-siffror-klimatberaettelser-och-operasaangerskor-2993246 [in Swedish].

- National Library of Sweden. (2021a). *Nationalbibliografin i siffror 2020* [National bibliography in figures 2020]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-87> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2021b, April 23). *Skönlitteraturen ökar – och pandemin syns i utgivningen* [Fiction is increasing – and the pandemic is visible in publishing]. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2021-04-23-skönlitteraturen-okar---och-pandemin-syns-i-utgivningen.html> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2022, April 22). *Utgivningspuls 2022 – trender i svensk bokutgivning* [Publishing pulse 2022 – trends in Swedish book publishing]. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2022-04-22-utgivningspuls-2022---trender-i-svensk-bokutgivning.html> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2023a, April 25). *Ut i naturen och tala med djuren – ny statistik om svensk bokutgivning* [Out in nature and talk to the animals – new statistics on Swedish book publishing]. <https://www.kb.se/om-oss/nyheter/nyhetsarkiv/2023-04-25-ut-i-naturen-och-tala-med-djuren---ny-statistik-om-svensk-bokutgivning.html> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (2023b). *Utgivningspuls 2023 Bokutgivningen i Sverige* [Publishing pulse 2023 Book publishing in Sweden]. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-706> [in Swedish].
- National Library of Sweden. (n.d.). *Suecana*. Retrieved March 1, 2024, from <https://www.kb.se/hitta-och-bestall/om-samlingar-och-material/suecana.html> [in Swedish].
- Nauri, M. (2008). Alla tiders nationalbibliografi: En historik och vision [National bibliography of all times: A history and vision]. *Biblis*, 44, 132–137 [in Swedish].
- Prokopenko, L. (2017a). Vizualizatsiia danykh natsionalnoi bibliohrafii Shvetsii yak metod vyvchennia dokumentnoho potoku shvedskykh vydan [Data visualization of the Swedish national bibliography as a method of studying the document flow of Swedish publications]. *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 41–47. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_11_12 [in Ukrainian].
- Prokopenko, L. (2017b). Natsionalna bibliohrafia Shvetsii yak dzherelo vyvchennia dokumentnoho potoku shvedskykh vydan [National bibliography of Sweden as a source for studying the document flow of Swedish publications]. *Bulletin of the Book Chamber*, 10, 46–52. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_10_11 [in Ukrainian].
- Prokopenko, L. (2017c). Retrospektyvna natsionalna bibliohrafia Shvetsii: XVII–XXI st. [National bibliography of Sweden retrospective: XVII–XXI centuries]. *Library science. Record studies. Informology*, 4, 57–63. http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_4_9 [in Ukrainian].
- Prokopenko, L. (2020). Potochna natsionalna bibliohrafia Shvetsii XIX–XXI st.: vid katalohizatsii do "katalinkizatsii" [The current national bibliography of Sweden XIX–XXI centuries: from cataloging to "catalinking"]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 3–13. <https://doi.org/10.15407/bv2020.05.003> [in Ukrainian].

UDC 311.218:002]:015(485)"2015/2022"

Liliia Prokopenko,
*PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: prokopenko.888888@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0531-6111*

DATA VISUALISATION OF THE NATIONAL BIBLIOGRAPHY OF SWEDEN IN 2015–2022

The aim of the article is to analyse the experience of visualising the national bibliography data as a method of studying the documentary flow of the country's publishing products, and as a means of imaging publishing industry statistics (using the example of Sweden).

Research methods. Achieving the set goal is carried out using a system of general scientific and special methods: theoretical (analysis, synthesis, generalisation, etc.), empirical (description), review and analytical, comparative, statistical, etc.). The methodological basis of the study are general scientific principles of objectivity, complexity, continuity and comprehensiveness. From the standpoint of scientific methodology, the issue is studied on the system approach basis.

Scientific novelty. The conducted analysis of the project in data visualisation of the national bibliography of Sweden presents an original approach to imaging some certain bibliographic data set, studying the documentary flow of publishing products, conducting publishing statistics, and informing users more widely in an accessible form.

Main conclusions. The national bibliography of Sweden presents current and quality statistics data on the country's publishing products. Implemented by the Royal Library of Sweden, the project in bibliographic data visualisation shows that the national bibliography, as an authoritative and transparent indicator of tendencies in Swedish book publishing, makes it possible not only to analyse the products publication, but also to clearly and definitely visualise and illustrate it. Visualisation makes it possible to identify certain relationships in the set of information about new publications, to display the distribution of data, as well as composition and comparison. The project demonstrates the ability of the Royal Library of Sweden, as a national bibliographic agency, to effectively and efficiently adapt to the modern media-landscape, and respond to the current demands of time and the users' needs. Mastering the Swedish experience in data visualisation can contribute to improving the Ukrainian bibliographic practice and transformation of the national bibliography of Ukraine in the digital environment.

Keywords: bibliography, foreign bibliography, national bibliography of Sweden; publishing products of Sweden; analysis of the release of publications; data visualisation; Royal (National) Library of Sweden.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2024 р.

**ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ**

**INFORMATION TECHNOLOGY:
PRACTICE AND PERSPECTIVES**

UDC 001.895:004]:027.7(100)
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307116

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND THEIR APPLICATION IN ACADEMIC LIBRARIES

Jack Hang-tat Leong
*Doctor of Philosophy, Senior Librarian,
Digital Initiatives Librarian,
York University
(Toronto, Canada)
e-mail: htleong@yorku.ca
ORCID ID: 0000-0003-2197-2856*

For citation:

Leong J. (2024). Innovative Technologies and their Application in Academic Libraries. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 13, 44–60. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307116>

The aim of the article is to research and critically analyse the use of innovative technologies in academic libraries of foreign countries.

Research methods used in the study. To achieve the goal, a systematic approach, scientific analysis, synthesis, generalisation and systematisation was used. The methodology of the article was formed by a complex of approaches to scientific knowledge – objectivity, connection between theory and practice, cognitive, structural and functional.

The scientific novelty consists in revealing the specifics of the application of innovative technologies in academic libraries of foreign countries, performing a critical analysis, the advantages and disadvantages of the introduction of new technological trends, namely: artificial intelligence, blockchain, robotics and automation systems, virtual reality and immersion technologies, the Internet of Things.

Main conclusions: The discussion in this article demonstrates that there are risks and limitations of in applying technology in the library. User privacy, information security, financial and human resources, and the creation or reinforcement of social injustice all deserve careful consideration in the process of selecting and implementing new technology in the library. With that awareness and consideration, information professionals can then move beyond accessing new products, to advocating for equity-diversity-inclusion (EDI) -oriented design practices. Before fully embracing a technology, information experts may critically explore the social justice concerns and empower user with their findings in their digital literacy programs.

Keywords: academic library; innovative technologies; artificial intelligence; blockchain; robotics and automation systems; virtual reality and immersion technologies; Internet of things.

INTRODUCTION

The overarching objective of this paper is to investigate and reflect critically the application of innovative technologies in academic libraries. What are these new technologies and how are they being adopted in responding to emerging pedagogy and research in an academic environment? What are the benefits, impact, and concerns of implementing these new technologies in library setting from the perspectives of users, staff, and the public community? How can academic libraries embrace the values of equity, diversity, and inclusion in developing services and programmes around these new technologies?

Major technological changes have affected universities and academic libraries in recent years in the shadow of the pandemic. These changes have disrupted ways of learning, teaching and research required and expected by students and faculty mem-

bers. Academic libraries are often early adopters of innovative technologies in an effort to extend experiential learning to support teaching, learning and research in higher education. They have responded to these rapid changes by taking up and implementing a range of technologies to facilitate and support the changes in pedagogy and research environment in both physical and online delivery. Academic libraries have focused more on engaging the communities and experiential learning with immersive and innovative technology.

The aim of the article is to research and critically analyse the use of innovative technologies in academic libraries of foreign countries.

RESEARCH METHODS AND MATERIALS

Methods used in the study. To achieve the goal, a systematic approach, scientific analysis, synthesis, generalisation, and systematisation was used. The methodology of the article was formed by a complex of approaches to scientific knowledge – objectivity, connection between theory and practice, cognitive, structural, and functional.

RESEARCH RESULTS

This paper presents the findings of the literature review and an environmental scan of the application of innovative technologies in academic libraries. The qualitative and critical reflection approach is used in reading and interaction with scholars and practitioners in this field. This approach is appropriate as there are sufficient case studies that usefully describe and analyse the application of new technologies in academic libraries. Questions guiding the discussion and investigation include:

1. What were the services and programs developed primarily with innovative technologies in response to the change in teaching, learning and research environment?
2. What were the objectives, rationale and context for these services and programmes?
3. What were the outcomes?
4. Who planned and implemented the work?
5. Was there evaluation of the services and programmes? What were the results?
6. What worked well and what lessons were learned?
7. What are the benefits, impact, and concerns of implementing these new technologies?
8. Were values of equity, diversity and inclusion considered in the planning and implementation process? How were these values embedded in the services and programmes around these new technologies?

Five Innovative Technologies and Their Implications

I have identified five emerging technological trends in scope of this paper, namely artificial intelligence, blockchain, robotics and automation system, immersive technology, and internet of things. Their applications in academic libraries and their implications are discussed as follows:

1. Artificial intelligence

This discussion of applications and implications of artificial intelligence (AI) in academic libraries has been in the information science discourse for decades. AI has entered library areas such as search and information discovery, collection management, academic publishing, information literacy, and references services. With the rise of

generative AI such as ChatGPT, AI becomes a hot topic in academia and issues of privacy, data security, academic integrity and threats to job continue to dominate the discussion. A deeper understanding of this technology and how it affects academic libraries becomes more important than ever for information professionals to get involved in the development and stewardship of this technology.

Association of College and Research Libraries (ACRL) published a comprehensive collection of case studies discussing the rise of AI in academic libraries. In this work, Hervieux and Wheatley (2022) define AI, with emphasis on its fluidity, as “the development of machines to accomplish tasks and reproduce thought processes that are normally seen in humans; this simulation of intelligent behaviour is unique from other automation as it requires the computer to use human reasoning or thinking to perform tasks” (p. ix). Machine Learning (ML), a subset of AI or its own field, refers to a computer algorithm’s ability to “observe and detect patterns in data with the goal of being able to predict future decisions and outcomes from said data” (Hervieux & Wheatley, 2022, p. ix). With this fluid and approachable definitions of AI and ML, ACRL’s edited volume illustrates how information professionals have embraced new technologies in their work. It consists of 12 case studies of AI initiatives in user services, collections, and discovery, as well two discussion papers exploring ethical implications and machine information behaviour in future applications. These 12 case studies are summarised in Table 1. Significant observations of these case studies include the critical role of librarians in building programmes of AI literacy, the opportunities of collaborations, community engagement, the emphasis on the involvement of information professions in data training and system development, and advocacy of equity, diversity, and inclusion.

Table 1.

Case studies of the applications of AI in academic libraries

Institution	Theme	Time	Discussion
University of Toronto	Empowering a University Community through an Open Learning Pilot	2019–2020	<ul style="list-style-type: none"> • Success of an AI Community workshop program; • Strengthening critical understanding and awareness of AI; • Building AI competency; • Advocating for diversity.
University of Rhode Island	AI Lab: Evolving to Meet the Needs of Students and Research Communities	2018–2020	<ul style="list-style-type: none"> • Creating an AI Lab in an academic library; • Collaboration of multiple colleges, academic groups, and university technology services; • AI Summer Camp demonstrating the Lab’s commitment to inclusivity and community engagement; • Workshops to explore the possibility of human rights violations and discrimination propagated by unethical adoption of AI technology; • Inclusion of the library in the research agenda around the application of AI technologies.

Продовження табл. 1

University of Ottawa and Concordia University	Improving Machine Translation Literacy on Campus	2019	<ul style="list-style-type: none"> • Supporting informed use of machine translation for international students through literacy instruction; • Workshop introducing concepts of privacy/confidentiality, academic integrity, algorithmic bias, and awareness of the variety of translation tasks, tools, and input.
Toronto Metropolitan University (formerly known as Ryerson University)	Incubating AI – The Collaboratory	2019 – 2021	<ul style="list-style-type: none"> • Creating the Collaboratory, a multi-disciplinary research space; • Examples of scholarship produced from its collaborations and AI applications include This Criminal Does Not Exist to uncover the inherent biases within facial recognition technologies, AI Journal Club for interdisciplinary discussion, and Remastered Exhibition demonstrating the application of ML in art industry.
McGill University	Creating an Academic Library Workshop Series on AI Literacy	2020	<ul style="list-style-type: none"> • Developing a three-part workshop series in instigating conversation around AI Literacy: AI Literacy, AI Ethics and Bias, and AI in Research; • Introducing ROBOT test: Reliability, Objective, Bias, Ownership, Type.
Western Michigan University	Using Robotics for an Exam Week Activity in the Library	2019	<ul style="list-style-type: none"> • Success of using robotic animals as a replacement for therapy pet visits in outreach; • Received mostly positive responses with some mixed or negative comments; Attracted students for reasons beyond relaxation, including curiosity, connection to their own pet, and participating in an empirically driven survey.
Stanford University	Subjectivity and Discoverability of Images	2019	<ul style="list-style-type: none"> • Using computer vision combined with machine learning to classify images and improve the accessibility of collections; • Comparing Google Vision with Clarifai, pre-trained only versus with the input of a small set of training data; • AI solutions cannot replace cataloguers; Cataloguers, supported by AI technology, can scale up their work and provide expertise in AI's training process.

Продовження табл. 1

OhioLink	AI-Informed Approaches to Metadata Tagging for Improved Resource Discovery	2019	<ul style="list-style-type: none"> • The use of unsupervised machine learning to improve the discovery of electronic theses and dissertations; • Using Python to extract metadata, including title, abstract and keywords; • Using Doc2Vec and DBPedia to train and generate a corpus of text; • AI generated subject and concept tags rated by authors as “somewhat relevant”; • LAD, a topic modelling tool, to enhance internal information discovery; • Human input and machine automation need balance.
Raymond A. Mason School of Business at William & Mary	Robotic Process Automation in Metadata Curation and Scholarship Discoverability	201--2020	<ul style="list-style-type: none"> • How metadata for an institutional repository can be automated by robotic process; • The automation retrieves clean and exact records from WorldCat satisfactorily while more complex records require manual research, leading to a complementary automation.
National Archives (UK)	A Machine Learning Club for Information Specialist	2019 to 2020	<ul style="list-style-type: none"> • Bringing together professional and scholarly conversations on the use of ML in information sciences in a series of lunchtime talks, assisted by Google Colab; • Topics include data analysis, data cleaning, and ML algorithms.
University of Edinburgh	Adopting Handwritten Text Recognition (HTR) Technologies to Support Research	2019–2020	<ul style="list-style-type: none"> • The use of Transkribus software to support the digitisation of handwritten text in libraries; • Transkribus, developed by an EU consortium, uses deep neural network machine learning technology; • Training of the software requires significant resources and careful planning to make it useful, sustainable and integrated with existing infrastructure; • Issues include implications for energy usage and carbon emissions.
Auburn University	Using IBM Watson for Discovery and Research Support	2019–2020	<ul style="list-style-type: none"> • A library-industry partnership of applying machine learning & natural language processing enabled by IBM Watson to institutional research discovery; • Development of AI/ML tools require extensive human intervention;

Ridley (2022), in the concluding article of this edited volume on AI's future development, brings our attention to machine information behaviour for further discussion of AI and machine learning in the information studies. As the adoption and AI and ML becomes more widespread, machine information behaviour (MIB) may create challenges for the services, resources and programs that academic libraries offer based largely on human information seeking behaviour. A preliminary integrated human and machine information behaviour model is offered in Figure 1.

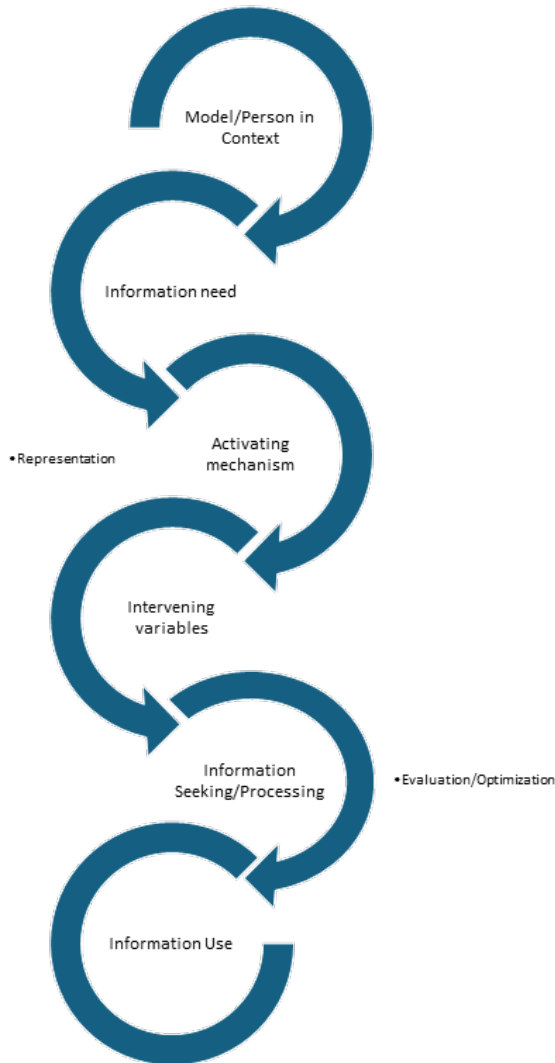

Fig. 1. Combined model of machine and human information behaviour, adapted from Ridley (2022).

Instead of a person, machine information behaviour begins with a system model that performs optimization, evaluation, and information representation throughout the process. Understanding these characteristics of MIB can help librarians better prepared for developing collections, programmes, and services using this emerging technology.

The development of chatbots for enhancing library reference services appears to be the pioneer of the applications of AI in academic libraries and most discussed in literature. McKie and Narayan (2019), for example, discusses the use of chatbots to improve the user experience for university students by reviewing literature and reflecting on a prototype developed at the University of Technology Sydney (UTS). They propose that information specialists can adapt emerging technologies such as chatbots to innovate, improve and support library services and emphasize that “designing a positive experience for the user is essential to ensure that such technological solutions are sustainable” (p. 268). They also advocate for the engagement of librarians in “the conversational design of the library chatbot in collaboration with the technology developers in order to make it useful, friendly, trustworthy, and customisable for university students” (p. 268).

Kaushal and Yadav (2022) conduct a qualitative study examining the perceived risks and challenges behind the adoption of chatbots in libraries. They discuss how chatbots could help deliver positive experience to library users as well as stakeholders. Conducting interviews with stakeholders of academic libraries, including library staff, doctoral students, and the faculty, to understand their perspectives on the use of Chatbots. Their findings suggest that most stakeholders they interviewed supported the usage of chatbots. These interviewees believe that “integrating chatbot technology with an existing library information system could deliver diverse services, which in turn would help in research and scholarly communication” (Kaushal & Yadav, 2022, p. 215). However, the interviewees also point out high “perceived risk” in employing chatbots. They “raised some serious concerns with respect to privacy intrusion by chatbots, and with respect to chatbots’ comprehension of task complexity, which are issues that must be addressed by chatbot developers while designing them, specifically for libraries” (p. 215).

Wan (2022) explores the extent of library chatbots in assisting reference librarians in providing simple interactive services to the new generation of students. Developing a pilot project on the business platform Engati, Wan demonstrates the potential of a chatbot: answering simple reference questions and contributing to the enhancement of cultural diversity in academic libraries with its multilingual feature. As AI chatbot development become less demanding, Wan’s pilot project demonstrates that locally developed AI chatbots are possible and they could provide low-threshold solutions.

With breakthroughs in the development of Natural Language Processing, Deep Learning, Artificial Neural Networks, and Voice & Speech Recognition, programming more sophisticated AI Chatbots become possible for librarians who have experience in computer programming. These Chatbots not only provide answers to simple reference questions but may also recognize and authenticate individual users for personalized experiences. The release of ChatGPT (Chat Generative Pre-Trained Transformer) by OpenAI in 2022 demonstrated the significant impact and power of AI tools. In five days, it attracted over one million users which increased to 100 million in two months, to try out ChatGPT’s many capabilities ranging from providing humanlike conversationally responses to questions, composing stories from prompts, generating computer code, translations, and summarising, classifying and analyzing texts and data (Holland,

2023). Despite its popularity and seemingly superior capabilities, there are many limitations of ChatGPT, which includes not following user's explicit instructions, making up nonexistent or wrong facts, not being able to explain how to arrive at its own decision or prediction, and generating biased, toxic, and outdated output (Holland, 2023).

Despite the shortcomings discussed above, the ability of ChatGPT and other AI tools to provide generally logical, articulate, fully formed answers trained by 45 TB text data and 175 billion parameters challenges conventional reference services (Holland, 2023). Librarians are revisiting their reference consultations conducted in form of reference interviews involving using library resources and evaluating the credibility of open sources available on the internet. They are turning these challenges into opportunities for libraries to improve their services by automating simple reference transactions and releasing their limited resources, especially time, to address more complex tasks. This process may involve working with IT professionals in the development of AI tools in libraries and collaborating with faculty members on the instruction of correct use of AI tools with academic integrity, transparency, and honesty. As always, librarians are also helping users to develop their critical thinking skills by comparing AI-generated responses with reliable, valid library resources, and emphasizing the ethical adoption of AI with proper research and citation practices.

Besides chatbots, another emerging application of AI technology in libraries seems to be book recommender systems (Khamis, 2023). In reviewing various machine learning algorithms and their applications in building book recommender systems, Khamis classifies recommender systems into three major categories: content-based, collaborative filtering, and hybrid systems. Two book recommender systems and the logic behind them are illustrated to enable the adaptation of these two systems in library setting. The first system adopts an unsupervised machine learning algorithm that makes recommendation based on the coded characteristics of the books in the system. The second system, yielding more satisfactory results, requires input from users as it recommends books based on both the coded features of the books and the review and reading history of users.

In implementing AI and ML in libraries, such as chatbots and recommender systems, there are technical and ethical challenges. With the rapid development of technology, technical issue may be overcome with additional resources. Ethical concerns seem to be more complex and require further investigation. Cox (2022) summarises the key ethical issues raised by AI in general, including both those inherent to the technology and those arising from the nature of the AI industry. By analysing existing studies that have discussed aspects of the ethical issues for information professionals, Cox (2022) provides a set of eight ethics scenarios that have been developed and shared in an open form to promote their reuse. A summary of these eight scenarios is presented in Table 2.

These scenarios draw our attention to the issues of information sharing, security, privacy, power dynamics, and the implicit bias of machine learning algorithms in AI's future development. These ethical issues have significant impact on users and information professions in adopting AI tools in libraries. As Nayyer and Rodriguez (2022) point out, AI and ML technologies "can embed and magnify prejudices and stereotypes, and they can perpetuate errors and limitations in training and accumulated datasets" (p. 165). Researchers have attempted to mitigate these shortcomings by supplying corrective data and decision-making paths to help train AI tools, as well as fixing datasets to alleviate impact of embedded implicit bias. There is also need for regulatory

guidance to provide a framework for AI. With their established expertise, academic librarians are well-positioned to collaborate with developers in providing meaningful, creative, and ethical insights for addressing information security, privacy, and implicit bias in AI development.

Table 2:

Eight scenarios of ethical issues in the applications of AI

Areas of concerns	Ethical scenarios
Supporting first responders	Data managers raise objections to sharing data for a system to support.
Nudges	Library asked to contribute data to a tool that nudges students to improve their well-being.
The voice assistant	A library offers a voice assistant service to the public.
A special collection	A donation is predicated in enabling access to controversial content.
Forum moderation	Automating the moderation of public forum.
The recommender system	Recommendations based on past reading may hinder exploring new areas of interest.
Stakeholders	Involvement of stakeholder communities in an AI project.
Project partners	Concerns about power and ethics in a joint project.

2. Blockchain

Research visibility and discovery have been major research support areas for academic libraries. This service has been facilitated and disrupted at the same time by the increasing number of research profiling platforms, such as ORCID, Google Scholar, Research Gate and Digital Object Identifiers (DOIs). Many researchers do not have time and intent to join and maintain an update profile in any of these platforms. The use of blockchain technology in peer review and publication process may address this challenge by automatically updating and validating the profiles of researchers starting from the manuscript review process. In this section, the applications and consequences of this record and transaction keeping technology will be explored.

Holland (2020) introduces blockchain technology (BT) and its potential applications in libraries in her paper “Emerging Technology and Today’s Libraries.” BT combines cryptographic techniques and peer-to-peer networks to create, time-stamped, tamper-resistant, secure, and transparent records of transaction or event using Distributed Ledger Technology. Bitcoin, a peer-to-peer electronic cash system is the most well-known application of BT. Digital Science, Katalysis and ORCID have been developing projects to record peer review activities related to scholarly publication using BT. The application BT in these projects allows the review and publication process to be independently validated while authors’ scholarship can be updated in appropriate research profiling platforms simultaneously to ensure recognition and validation.

BT can also potentially facilitate the sharing and authenticating of unique digital objects for cultural institutions, such as libraries, museums, archives, and art galleries. WorldCat, in the form of consortium blockchain, has been performing this function with the catalogue records of libraries all over the world. With BT, the actual content of libraries’ digital assets and data can be stored, circulated, tracked, and validated securely on the

Internet. Digital rights management of these assets can be enhanced with BT, which are best suited for “uniquely identify, verify, control and transfer content” (Makori, 2020, p. 41).

Applications of BT in libraries include digital preservation and tracking, development of community-based collections, interlibrary loan systems, enhancing reliability and trustworthiness of data, and improving library services. Panda and Kaur (2023) suggest that BT may be applied in libraries to enhance their services, including circulation services, collection development, storage, and data management. BT’s applications in the following areas appear to be also applicable in academic libraries:

- Scholarly publishing – the decentralized feature of BT may address the publisher-centric, piracy, author rights issues.
- Secure online access – BT can create a secure and private digital identity protecting users’ privacy and personal identity.
- Research Data Management – BT can help with the planning, organization, storage, protection, security, curation, and support of research data for open scholarship.

In their systematic literature review of 39 recent publications on blockchain and libraries, Bashir and Warraich (2023) identify the following major areas of application of BT in libraries:

- Digital rights management
- Intellectual property and scholarly publishing
- Decentralisation
- Establishing trust and protects privacy
- Library verification of credentials
- Interlibrary loan, resource sharing and voucher system
- Increases efficiency and integrity
- Building a distributed, permission-less metadata

BT, as an innovative technology requiring robust digital infrastructure and Internet connection, comes with some challenges. Blockchain networks require high energy consumption, high-speed Internet and secured data transfers that may create more intense digital divide. BT appears to be complex, rapidly changing, costly to develop. Finally, the social and legal regulation and monitoring of this technology are yet to be developed, posing concerns and risks in equity and legitimacy.

3. Robotics and Automation

Automated storage and retrieval system (ASRS) appears to be an early example of the adoption of robotics in academic libraries. This system has been installed in most high-density storage facilities. The application of robotics in other areas may still be in its infancy, such as in automating the sorting, transporting, and shelving of materials and providing directional touring services. Nevertheless, for its connection to the success of makerspace, an important library service today, it is worthwhile to examine the impact of robotics on academic libraries.

One of the most significant benefits of developing an ASRS is to free up space in the library for study space and innovative services, such as makerspace and media lab. At the time when the use of electronic resources continues to increase, high density storage with automated storage and retrieval system enabled by robotic technology appears to be perfection solution for preserving and managing low-use print collections.

In an ASRS system, books are stored in large metal trays of bins which are arranged according to their sizes accommodating various dimensions of books that are usually

divided into small, medium, and large. These bins are stacked vertically in a high vault and can be identified by its barcode or built-in sensor, such as radio frequency identification (RFID). Typically, when an item is requested, a robotic arm kicks into action to find the right bin and bring it to the staff station to retrieve the exact item in the bin. The item will be delivered to a service point for pickup by the user while the bin will be taken back to the vault by the robotic arm (McCaffrey, 2021).

The new space created by ASRS opens up new inspiration leading libraries to provide innovative services and centres. One of them appears to be makerspace which is equipped with various robotic tools, equipment and workstations addressing the “increased interest in learning practical skills and crafts” (Carlson, 2022, p. 17). Cline Library at Northern Arizona University, for example, established The MakerLab as early as 2017, which is:

[A] multiple disciplinary collaborative workspace allowing [library] community to learn, explore, discover, and create in ways that foster imagination, promote creativity, and solve real-world problems. The Makerlab’s equipment supports hi-tech to low-tech making and discovery options including a Maker-Bot Innovation Center consisting of twenty 3D printers, 3D Scanners, electronic prototyping kits, and a variety of crafting tools and supplies. The MakerLab facilitates the design and creation of personal and academic projects, group projects and assignments, and experience-based instruction sessions and workshops. (Holthe & See, 2022, p. 35)

Similar to Cline Library’s The MakerLab, academic libraries have deployed a makerspace facilities for advancing their institution’s experiential learning initiative, fostering partnerships, enhancing the visualization and usage of their special collections through 3D scanning and printing, promoting open-access barrier-free inclusive environment and creative process, and connecting maker literacy to ACRL’s Framework for Information Literacy (Holthe & See, 2022; Wyatt & Garrett, 2022; Phillips & Brown, 2022; Nagle, 2022; Vecchione, 2021). Peery (2021) compiles an edited volume *Maker Literacy for Academic Libraries: Integration into Curriculum* introducing how University of Texas at Arlington Libraries and partners, including The DeLaMare Science and Engineering Library at the University of Nevada, Reno, the Digital Media Lab in the W. E. B. Du Bois Library of University of Massachusetts Amherst, and University of North Carolina at Chapel Hill Libraries, employ their makerspace initiatives to create, refine and expand the list of maker competencies for students to obtain through maker-based course assignments and curriculum integration.

In the cases discussed in Peery’s edited volume, many libraries also extend the development of makerspace to include virtual reality and immersive technologies, which will be discussed in the following section.

4. Virtual Reality and Immersive Technology

Immersive technology, including virtual reality, augmented reality, and mixed reality, has become mainstream technology. Academic libraries are increasingly equipped with this technology for use by students and faculty, and to enhance library services with gaming, simulations, virtual tours, digital exhibits, and other immersive and experiential applications. In this session, the benefits and concerns of using immersive technology in academic libraries will be contested.

Immersive technology gained its popularity in science fiction, such as Ray Bradbury's "The Veldt" (1950), Gene Roddenberry's *Star Trek: The Next Generation* (1987–1994), and Stephen King's *The Lawnmower Man* (1992) and gaming industry (Kirsch, 2020). In recent years, it has moved from an emerging technology towards a mainstream technology for improving shopping, indoor navigation, driving functionality, teaching, and experiential learning.

Kirsch (2020) observes that immersive technology has been adopted in libraries and education institutions in many contexts. Academic libraries have begun to purchase and circulate VR equipment, and facilitate the creation VR content for library services, including gaming, simulations, tours, exhibits, therapeutic programming, virtual events, and library instruction. For example, Google Expeditions is used in classrooms and library outreach for students and library users to virtually visit foreign countries and immerse in important cultural events. Realizing the therapeutic benefits of VR, some libraries offer relaxation and mindfulness programs and events by providing VR services (Kirsch, 2020). There are also initiatives to preserve cultural collections, provide 360-degree tours, deliver staff training, and enhance makerspace services via immersive technology.

One popular application of immersive technology appears to be in the library's gamification efforts to incorporate "elements of gameplay in nongame situations" (Crowe & Sclipa, 2020, p. v). Evolved and became popular since early 2000s, the concept of gamification refers to the "use of video game logic and psychology in real-world environment" (Heffernan & Chartier, 2020, p. 194). Fascinated by the popularity of video games and its deep engagement feature, research on gamification is conducted and it is suggested that "people respond naturally and efficiently to competition, reward, and simulated risk" (Heffernan & Chartier, 2020, p. 194). Information professionals began to explore games and gamification in academic libraries to incorporate a combination of these elements in their services and programs for reaching out to students and scholars who grew up with video game culture. Shiparo Library at Southern New Hampshire University, for example, develops an in-house geospatial app that combines gamification, mobile and virtual technologies into the exploration and orientation of library and campus resources and services (Heffernan & Chartier, 2020). An augmented and virtual reality tour of the library has been developed at St. Cloud State University Library followed by a gamified library instruction (Miltenoff, 2020).

Offering immersive technology to library community helps the libraries become more visible, possibly leading to increased publicity, recognition, donations, or grants. Additional benefits include enhancing immersive, active, deeper, and experiential learning because VR makes course content more real and helps students "remember content better, ask more questions, and experience a place rather than just viewing it" (Kirsch, 2020, p. 183). There are both benefits and challenges in terms of accessibility in the adoption of immersive technology. People with mobility issues or students with anxiety or attention deficit disorders can take advantages of this technology to experience places that they normally will not be able to visit and block out distractions to help with their attention focus. However, students with vision or hearing impairments will not benefit from immersive technology which is primary a visual and audio experience.

Key challenges associated with immersive technology involve the costly setup, maintenance, and replacement. There are also user reports of dizziness and issues with motion sickness in using VR equipment such as goggles (Miltenoff, 2020). This tech-

nology is relatively new and requires additional efforts in staff training and administration support. There are concerns in privacy as personal data and usage patterns may be stored from VR equipment. In creating content for VR, copyright can be an issue as the content generation process may involve licensed software, users, and staff. Working as a team with clear communication and scheduling, matching skills with needs, and understanding the requirements of accessibility and user experience, information professionals can create and implement services and programs that gamify tours, training, and even library events with immersive technology.

5. *Internet of Things*

The term “Internet of things” (IoT) refers to any physical objects that are connected to the Internet. These linked objects often use the same Internet Protocol allowing for communication, such as through radio frequency identification (RFID). In academic libraries, RFID has been used in collection management and self-service provision. With smartphones, quick response (QR) codes and other wearable devices, Internet of things has potential for many new applications. As trusted data and communication are essential for the establishment of this connectivity, data protection, security, privacy, and ethical issues need to be considered carefully (Atkinson, 2021).

The term IoT first appeared in Kevin Aston’s presentation he made at Procter & Gamble company in 1999 (Liang, 2020; Holland, 2020). In her introduction of this concept, Holland (2020) points out five key elements of IoT:

- (1) Identification – such as a unique QR code or a radio frequency;
- (2) Sensing – collecting local data for central processing;
- (3) Communication technologies – networks and protocols connecting objects and the system, such as Wi-Fi, Bluetooth, and Low-Power Wide-Area Network;
- (4) Computation – hardware and software that process the collected data real-time; and
- (5) Services related to identity, information aggregation, collaborative-aware and ubiquitous.

IoT enables remote control of doors, lighting, self-service kiosks, and public computers in library buildings. It allows the opening and management of libraries without staff members, significantly extending library opening hours and services while optimizing energy consumption. Library materials embedded with sensors, such as RFID or Bluetooth beacons, support mobile wayfinding and recommender services (Hahn, 2020). They allow automated inventory check, searching for or tracking of a specific item, better security mechanism, and user check out and in of library materials (Nambobi et al., 2020). Apart from early applications of IoT in self-checkout, stock-taking, access control, asset tracking, and monitoring network and space, coupled with immersive technology and AI, the libraries may develop innovative, responsive, situated, and tailored services to meet the twenty-first century library users’ needs (Liang, 2020).

The IoT applications in libraries face challenges in technology infrastructure, standardization, security, and privacy. The installation of a networked environment with sensors in all its assets entails significant costs and commitment. Selecting the types of network and sensors requires expertise of information and communication technology. The rapid development of IoT creates difficulty in standardization of communication protocols and networking requirements. Libraries may partner with their home institute’s information technology unit to address these issues. The hacking of Toronto Public Library

in October 2023 raises tremendous concerns about the cyber-security of libraries, and information privacy. Libraries may invest in encryption, identity management, security, and privacy protection mechanism to ensure information security and privacy in the IoT.

Innovative Technologies and Social Justice

The discussion in each innovative technology demonstrates that there are risks and limitations of in applying technology in the library. In addition to user privacy, information security, financial and human resources, the creation of “the New Jim Code” requires careful consideration in the process of selecting and implementing new technology in the library (Benjamin, 2019, p. 5). In discussing race and technology, Benjamin suggests that technology, claimed to be neutral in terms of racial bias, reinforces existing discriminating system. “The New Jim Code” refers to “the employment of new technologies that reflect and reproduce existing inequities but that are promoted and perceived as more objective or progressive than the discriminatory systems of a previous era” (Benjamin, 2019, pp. 5–6).

In selecting and implementing new technologies in libraries, we need to carefully examine if the discriminating patterns and biases of past users have passed on to the algorithms and training data. In designing new services and programs, we need to ask if there is any hidden assumption of racial difference, including seemingly positive affirmations or celebrations of presumed cultural differences, leading to biases? Technologies, designed and implemented by human, can carry racist judgment in the designing, encoding, and training process. Racism may in fact be “magnified and buried under layers of digital denial” (Benjamin, 2019, p. 12). “Tailored” services enabled by AI and IoT may have serious downside when these services involve targeting and stereotypical repression in “encoding race, ethnicity, and gender as immutable characteristics that can be measured, bought, and sold” (Benjamin, 2019, p. 21).

Understanding that technology can be racist is the first important step to ensure services embracing new technologies in libraries uphold the equity, diversity, and inclusion (EDI) values. Technology, creation of human society structured by interlocking forms of domination, may amplify social hierarchies based on race, class, and gender. Related to the concerns of privacy, technology makes surveillance or control more sophisticated and efficient, targeting or ignoring the underprivileged groups. Ironically, the same technology may claim to offer fixes for social bias, but may still end up reproducing, or even deepening, systemic discriminating practices.

Applying new technologies in libraries demands the awareness of the potential bias these technologies may propagate. With that awareness, information professionals can then move beyond accessing new products, to advocating for EDI-oriented design practices. Before fully embracing a technology, information experts may critically explore the social justice concerns and empower user with their findings in their digital literacy programs. Systematically, as Colegrove (2022) aptly suggest, “selecting and implementing technology in the library demands careful choices, with professional ethics as a guidepost, working within guidelines of organizational policy to move the library ever close toward more fully realizing its mission and vision” (p. 98).

CONCLUSION

This literature review examines five major areas of emerging technology that deserve the attention of information professionals for future-proofing academic libraries.

Implementing innovative technologies may prepare libraries to become scholarly hubs connecting technology, entrepreneurship, innovation in knowledge and society, and community engagement. Nevertheless, the discussion in this paper demonstrates that there are risks and limitations of in applying innovative technologies in the library. User privacy, information security, financial and human resources, and the creation or reinforcement of social injustice all deserve careful consideration in the process of selecting and implementing new technology in the library.

In this paper, I have discussed the opportunities, challenges, and future directions for the application of innovative technologies in academic libraries. I have illustrated that applying new technologies requires awareness and understanding of the potential bias and implications on information privacy and security these technologies entail. Building on this awareness and understanding, librarians can advocate for EDI-oriented design practices, address social justice concerns, as well as comply with our professional ethics and organisational policy.

REFERENCES

- Atkinson, J. (2021). Technology and change management in academic libraries: an overview and literature review. In J. Atkinson (Ed.), *Technology, change and the academic library: case studies, trends and reflections* (pp. 11–32). Chandos [in English].
- Bashir, F., & Warraich, N. F. (2023). Future libraries' blockchain opportunities and challenges: a systematic literature review and research agenda. *Digital Library Perspectives*, 39(3), 293–310. <https://doi.org/10.1108/DLP-08-2022-0065> [in English].
- Benjamin, R. (2019). *Race after technology: abolitionist tools for the New Jim Code*. Polity [in English].
- Carlson, S. (2022). *The library of the future: how the heart of the campus is transforming*. The Chronicle of Higher Education [in English].
- Colegrove, T. (2022). *Selecting and implementing technologies in libraries: a primer*. Rowman & Littlefield [in English].
- Cox, A. (2022). The ethics of ai for information professionals: eight scenarios. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 71(3), 201–214. <https://doi.org/10.1080/24750158.2022.2084885> [in English].
- Crowe, S., & Sclippa, E. (2020). Introduction. In S. Crowe & E. Sclippa (Eds.), *Games and gamification in academic libraries* (pp. v–xi). Association of College and Research Libraries [in English].
- Hahn, J. (2020). Student engagement and smart spaces: library browsing and internet of things technology. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 52–70). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch003> [in English].
- Heffernan, K. L., & Chartier, S. (2020). Augmented reality gamifies the library: a ride through the technological frontier. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 194–210). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch011> [in English].
- Hervieux, S., & Wheatley, A. (2022). Introduction. In S. Hervieux & A. Wheatley, (Eds.), *The rise of ai: implications and applications of artificial intelligence in academic libraries* (pp. ix–xii). Association of College and Research Libraries [in English].
- Holland, B. (2020). Emerging technology and today's libraries. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 1–33). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch001> [in English].
- Holland, B. (2023). ChatGPT 3.5 and 4: its ramifications on librarianship, academia, education, publishing, and the workplace. In B. Holland (Ed.), *Handbook of research on advancements*

- of contactless technology and service innovation in library and information science* (pp. 316–340). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7693-2.ch016> [in English].
- Holthe, C., & See, A. (2022). Bringing experiential learning to campus: how to develop partnerships and implement immersive learning experiences. In S. Nagle & E. Tzoc (Eds.), *Innovation and experiential learning in academic libraries: meeting the needs of today's students* (pp. 33–49). Rowman & Littlefield [in English].
- Kaushal, V., & Yadav, R. (2022). The role of chatbots in academic libraries: an experience-based perspective. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 71(3), 215–232. <https://doi.org/10.1080/24750158.2022.2106403> [in English].
- Khamis, I. (2023). The use of machine learning in libraries: how to build a book recommender system. In B. Holland (Ed.), *Handbook of research on advancements of contactless technology and service innovation in library and information science* (pp. 23–44). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7693-2.ch002> [in English].
- Kirsch, B. (2020). Virtual reality in libraries. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 180–193). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch010> [in English].
- Liang, X. (2020). Internet of things and its applications in libraries: a literature review. *Library Hi Tech*, 38(1), 67–77. <https://doi.org/10.1108/LHT-01-2018-0014> [in English].
- Makori, E. O. (2020). Blockchain applications and trends that promote information management. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 34–51). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch002> [in English].
- McCaffrey, C. (2021). Planning and Implementing an automated storage and retrieval system at the University of Limerick. In J. Atkinson (Ed.), *Technology, change and the academic library: case studies, trends and reflections* (pp. 143–150). Chandos [in English].
- Mckie, I. A. S., & Narayan, B. (2019). Enhancing the academic library experience with chatbots: an exploration of research and implications for practice. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 68(3), 268–277. <https://doi.org/10.1080/24750158.2019.1611694> [in English].
- Miltenoff, P. (2020). Video 360 and augmented reality: visualization to help educators enter the era of extended reality. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 211–225). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch012> [in English].
- Nagle, S. (2022). Maker literacy, metaliteracy, and the ACRL Framework. In S. Nagle & E. Tzoc (Eds.), *Innovation and experiential learning in academic libraries: meeting the needs of today's students* (pp. 159–172). Rowman & Littlefield [in English].
- Nambobi, M., Ssemwogerere, R., & Ramadhan, B. (2020). Implementation of autonomous library assistant using RFID technology. In B. Holland (Ed.), *Emerging trends and impacts of the internet of things in libraries* (pp. 140–150). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-4742-7.ch008> [in English].
- Nayyer, K. P., & Rodriguez, M. (2022). Ethical implications of implicit bias in ai: impact for academic libraries. In S. Hervieux & A. Wheatley (Eds.), *The rise of ai: implications and applications of artificial intelligence in academic libraries* (pp. 165–174). Association of College and Research Libraries [in English].
- Panda, S., & Kaur, N. (2023). Blockchain: a new technology in library system and management. In B. Holland (Ed.), *Handbook of research on advancements of contactless technology and service innovation in library and information science* (pp. 211–230). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7693-2.ch011> [in English].
- Peery, K. M. (2021). Preface. In K. M. Peery (Ed), *Maker literacies for academic libraries: integration into curriculum* (pp. vii–ix). American Library Association [in English].
- Phillips, A., & Brown, J. (2022). Making space for non-traditional makers. In S. Nagle & E. Tzoc (Eds.), *Innovation and experiential learning in academic libraries: meeting the needs of today's students* (pp. 139–155). Rowman & Littlefield [in English].

- Ridley, M. (2022). Machine information behaviour. In S. Hervieux & A. Wheatley (Eds.), *The rise of ai: implications and applications of artificial intelligence in academic libraries* (pp. 175–188). Association of College and Research Libraries [in English].
- Vecchione, A. (2021). Inclusion by design. In K. M. Peery (Ed.), *Maker literacies for academic libraries: integration into curriculum* (pp. 53–63). American Library Association [in English].
- Wan, S. (2022). Developing an Engati-based library chatbot to improve reference services. In S. Nagle & E. Tzoc (Eds.), *Innovation and experiential learning in academic libraries: meeting the needs of today's students* (pp. 189–200). Rowman & Littlefield [in English].
- Wyatt, K., & Garrett, Z. (2022). Out of the archives: making collections accessible through the implementation of a 3D scanning lab. In S. Nagle & E. Tzoc (Eds.), *Innovation and experiential learning in academic libraries: meeting the needs of today's students* (pp. 107–122). Rowman & Littlefield [in English].

УДК 001.895:004]:027.7(100)

Джек Ханг-Тат Леонг,
доктор філософії, старший бібліотекар,
бібліотекар цифрової стипендії,
Йоркський університет
(Торонто, Канада)
e-mail: htleon@yorku.ca
ORCID ID: 0000-0003-2197-2856

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В АКАДЕМІЧНИХ БІБЛІОТЕКАХ

Мета статті полягає в дослідженні та критичному аналізі застосування інноваційних технологій в академічних бібліотеках зарубіжних країн.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано системний підхід, науковий аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію. Методологію статті сформував комплекс підходів наукового пізнання – об'єктивності, зв'язку теорії із практикою, когнітивний, структурно-функціональний.

Наукова новизна полягає у розкритті специфіки застосування інноваційних технологій в академічних бібліотеках зарубіжних країн, здійсненні критичного аналізу, переваг і недоліків запровадження нових технологічних тенденцій, а саме: штучний інтелект, блокчейн, робототехніка та системи автоматизації, віртуальна реальність і технології занурення, Інтернет речей.

Основні висновки. Обговорення в цій статті демонструє наявність ризиків і обмежень у застосуванні технологій у бібліотеці. Конфіденційність користувачів, інформаційна безпека, фінансові та людські ресурси, а також створення або зміцнення соціальної несправедливості – все це заслуговує на ретельну увагу у процесі вибору та впровадження нових технологій у бібліотеці. з такою обізнаністю та уважністю інформаційні професіонали можуть вийти за межі доступу до нових продуктів до захисту практик проектування, орієнтованих на справедливості та різноманітності (EDI). Перш ніж повністю прийняти технологію, інформаційні експерти можуть критично вивчити проблеми соціальної справедливості та розповісти користувачам про свої висновки у своїх програмах цифрової грамотності.

Ключові слова: академічна бібліотека; інноваційні технології; штучний інтелект; блокчейн; робототехніка та системи автоматизації; віртуальна реальність і технології занурення; Інтернет речей.

The article was received by the editorial office on 23.02.2024

УДК 027.022(477):[004.032.26:004.8
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307118

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПУБЛІЧНИМИ БІБЛІОТЕКАМИ УКРАЇНИ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

*Микола Маранчак,
кандидат наук із соціальних комунікацій,
старший викладач,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: maranchak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5062-0759*

Для цитування:

Маранчак, М. (2024). Перспективи застосування публічними бібліотеками України технологій штучного інтелекту. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 61–71. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307118>

Мета дослідження – розглянути перспективи застосування публічними бібліотеками України технологій штучного інтелекту в умовах цифрової трансформації суспільства.

Методи дослідження. Використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналіз та узагальнення можливостей моделей мовного прогнозування на основі нейронних мереж у діяльності публічних бібліотек України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в актуалізації проблеми використання технологій ChatGPT 3.5, Gemini, Microsoft Bing та Grok у бібліотечній сфері й окресленні ключових можливостей застосування цих мовних моделей штучного інтелекту серед публічних бібліотек.

Послугування чат-ботами нового покоління для взаємодії з користувачами публічних бібліотек, пошуку інформації та генерації контенту активно набуває популярності і від теорії переходить у практичну площину. Мовні моделі нейронних мереж використовують для створення маркетингових кампаній, аналізу та ознайомлення зі змістом творів і архівних матеріалів, взаємодії з користувачами бібліотек та пошуку відповідей на професійні питання.

Основні висновки. Проаналізовано потенціал моделей мовного прогнозування на основі нейронних мереж у практичну діяльність публічних бібліотек. За допомогою аналізу технологій ChatGPT 3.5, Gemini, Bing Chat та Grok і їх використання у бібліотечній сфері визначено основні потенційні можливості взаємодії працівників інформаційних закладів із цими технологіями. Зокрема, інтеграція функцій ChatGPT через API в систему публічних бібліотек дозволить оптимізувати пошук інформації в базі та можливості зворотного зв'язку з користувачами бібліотек. Використання сервісу нейромережі ChatGPT 3.5 уможливить пришвидшити розроблення маркетингового контент-плану, інструкцій, автоматизувати рекомендації книг на основі аналізу читачьких вподобань та прочитаних книг. Виявлено, що методи впровадження інноваційних моделей дадуть можливість не лише якісно покращувати обслуговування користувачів публічних бібліотек, а й автоматизувати їх роботу з метою оптимізації виконання буденних завдань, збереження культурної спадщини та доступу до цифрових ресурсів. У подальшому рівень поглиблення залученості означених технологій неминуче зростатиме. Чим раніше бібліотечні установи почнуть використовувати нейронні мережі в повсякденній практиці, тим швидше зможуть полегшити роботу працівників бібліотечної сфери, забезпечити покращене обслуговування користувачів та збільшити результативність маркетингового супроводу бібліотек. Наголошено на тому, що

експерименти з використання мовних моделей штучного інтелекту усе ще потребують емпіричного методу дослідження. Зокрема, не тільки із погляду використання в особистих цілях, а й у професійній діяльності бібліотечної сфери.

Ключові слова: бібліотека; нейромережі; штучний інтелект; комунікації; маркетинг; соціальні мережі; інформаційний ресурс.

ВСТУП

У сучасному інформаційному суспільстві бібліотеки виступають важливим каталізатором доступу до знань та культурної спадщини. з постійним еволюційним розвитком інформаційних технологій виникає необхідність адаптації традиційних бібліотечних сервісів до очікувань та потреб сучасних користувачів. Однією з останніх інноваційних технологій, що привносить значні зміни до галузі бібліотечного обслуговування, є використання нейронних мереж, які також називають мовними моделями штучного інтелекту.

Запуск у кінці 2022 року ChatGPT некомерційною організацією OpenAI викликав стрімку появу інших генеративних мовних моделей на основі штучного інтелекту. Відтоді інтеграція не лише ChatGPT 3.5, а й таких програм, як Gemini та Grok, у сферу публічних бібліотек відкриває нові перспективи щодо забезпечення інформаційної підтримки та спілкування з користувачами інформаційних ресурсів. Цей інноваційний підхід дозволяє створювати унікальні можливості для ефективної передачі знань, допомоги в пошуку інформації та підвищення рівня обслуговування, поєднуючи високий ступінь технологічного розроблення з потребами сучасного читача.

Метою статті є проаналізувати перспективи застосування публічними бібліотеками України технологій штучного інтелекту в умовах цифрової трансформації суспільства.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на застосуванні загальнонаукових методів дослідження, зокрема аналізу та узагальнення можливостей моделей мовного прогнозування на основі нейронних мереж у діяльності публічних бібліотек України.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Дослідження в галузі штучного інтелекту мають давню історію, і багато вчених зробили свій внесок у цю область. Одним із перших науковців, чиї ідеї започаткували вивчення ШІ, можна вважати Алана Тьюрінга (Turing, 1950). Його робота «Обчислювальні машини та розум» (Computing Machinery and Intelligence) містила відомий «тест Тьюрінга», який запропонував критерії для визначення інтелектуально обумовленої поведінки машин.

Іншими відомими вченими, які вплинули на розвиток ідеї комп'ютерних моделей інтелекту та створення ранніх систем штучного інтелекту, були Д. Маккарті, М. Мінський, Н. Вінер, Ф. Розенблатт, Д. Нейман.

Останнім часом цю тему досліджували багато науковців. Наприклад, Т. Паділла (Padilla, 2019) вивчав виклики та можливості машинного навчання та штучного інтелекту в бібліотеках. С. Перера (Perera, 2020) представила результати розроблення системи рекомендацій для читачів бібліотек, які використовують

машинне навчання. Е. Кокс (Cox, 2021) закликав до об'єднаної та узгодженої бази знань інформаційних професіоналів задля прискорення машинного навчання, автоматизації і робототехніки для користувачів бібліотек. М. Апшалл (Upshall, 2022) обґрунтував потребу у формуванні, оцінці та вимірюванні існуючих наборів, які дозволяють будь-кому, хто керує штучним інтелектом, чітко робити запити задля отримання бажаного результату з метою ефективного його використання. К. Іґве та А. Сулейман (Igwe & Sulyman, 2022) дослідили, що поява розумних бібліотек змінює парадигму бібліотечних послуг і операцій. Працівникам бібліотек вони радять постійно вдосконалювати свої навички, зокрема в роботі з Big Data, хмарними обчисленнями, IoT, RFID і штучним інтелектом. Н. Танзі (Tanzi, 2023) демонструє конкретні приклади використання штучного інтелекту у сучасних бібліотеках. К. Баббер (2024) розглядає, як розробники чат-ботів використовують штучний інтелект, щоб спілкуватися з користувачами, а також автоматично й ефективно відповідати на їхні запити.

Актуальність теми в українському бібліотечному середовищі досліджували, зокрема, О. Воскобойнікова-Гузєва, О. Івашкевич, С. Назаровець, К. Лобузїна. з досвіду зарубіжних бібліотек в інтеграції штучного інтелекту, О. Івашкевич (2023) зазначає, що бібліотеки переосмислюють свою місію в суспільстві, трансформуючись в інтелектуальний центр і технологічний хаб. Н. Маранчак (2023) вважає використання штучного інтелекту можливістю трансформувати спосіб взаємодії українських книгозбірень зі своєю аудиторією та оптимізувати маркетингові стратегії. А. Гуралюк (2023) зазначає, що саме штучний інтелект як основний засіб Web 3.0 дасть змогу працювати з релевантними пов'язаними даними. Але через новизну сфери переважна більшість досліджень лише відокремлюють ті чи інші аспекти використання мовних моделей ШІ, що працюють на основі нейронних мереж, у бібліотечній галузі, а дискусії довкола доцільності їх використання усе ще точаться.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під тиском інновацій, які стрімко змінюються, та цифровізації суспільства підхід до комунікацій сучасних публічних бібліотек із користувачами суттєво змінюється. Це змушує інвестувати інтелектуальний ресурс працівників сфери в освоєння нових маловідомих до останніх років напрямків застосування нейронних мереж та моделей мовного прогнозування на їх основі, які називають штучним інтелектом.

Серед найавторитетніших бібліотечних асоціацій та організацій, які вже почали визнавати роль штучного інтелекту у майбутньому бібліотечній галузі, необхідно назвати Міжнародну федерацію бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Американську бібліотечну асоціацію (ALA), Канадську федерацію бібліотечних асоціацій (CFLA), Австралійську бібліотечно-інформаційну асоціацію (ALIA) (Дем'янюк, 2022).

Проте з появою першої мовної моделі штучного інтелекту ChatGPT 3.5 напрямком практичного використання нейронних мереж став актуальним також для української практики. Це відбувається не лише під час динамічних змін інформаційних технологій, але й в умовах постпандемічного часу, воєнного стану, економічних та соціальних потрясінь суспільства. Однак нові виклики для бібліотечної інфраструктури співзвучні із пріоритетними напрямками діяльності бібліотек на

найближчі роки, що зазначено у Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». У ній наголошено, що бібліотеки повинні стратегічно перекодуватися із включенням глибинного потенціалу штучного інтелекту для визначення, а саме: формування спрямувань, трансформації резервності та вироблення продукту впливу на суспільство (Кабінет Міністрів України, 2016).

Розглянемо методи роботи відомих мовних моделей штучного інтелекту, які можуть оптимізувати роботи бібліотечних установ у їх діяльності. Одним із перших і найвідоміших серед них є ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer), який є алгоритмом обробки природної мови, розробленим компанією OpenAI, та найбільшою мовною моделлю у світі. GPT однаково добре розуміється на різних сферах на кшталт математики, історії, філософії, на архівній справі чи бібліотекознавстві, проте її навчали розуміти запити на датамережі розміром 570 Гб, що складається зі 175 млрд параметрів, в які не потрапили події останніх двох років, у тому числі повномасштабна російська агресія проти України. ChatGPT 3.5 був навчений на суміші текстових даних та коду, опублікованих до кінця 2021 року. Ця модель навчена за допомогою генеративного попереднього навчання та передбачає значення майбутніх токенів на основі попередніх. В якості токена автор бачить у цьому контексті будь-який символ, букву або цифри у взаємодії з нейронною мережею.

Завдяки мультимодальності ChatGPT 3.5 вміє знаходити логічні зв'язки між пропозиціями, словами та частинами слів у величезних масивах даних з інтернету, включаючи сотні тисяч сторінок Wikipedia, постів із соціальних мереж та новинних статей. Нейромережа здатна вирішувати математичні завдання, надавати покрокові рішення, проводити обчислення та аналіз на основі таблиць із даними і графіків, підсумовувати інформацію, шукати її у базі даних.

До 2023 року офіційний доступ до API GPT мали лише кілька компаній, зокрема Quizlet, Reddit та AIDungeon. з 1 березня 2023 року OpenAI надали доступ до API-3.5 Turbo всім бажаючим розробникам, у зв'язку з чим бібліотеки разом з іншими інформаційними ресурсами мають можливість вбудовувати бот у свої програми, сайти та сервіси за допомогою API, що дозволяє забезпечувати швидкий доступ до інформації, що зберігається у фондах бібліотек, та покращувати комунікаційні можливості установ із користувачами в інтернеті. Завдяки інтеграції функцій ChatGPT 3.5 у систему публічних бібліотек можна значно скоротити час пошуку необхідної інформації, збільшити точність її пошуку та оптимізувати можливості зворотного зв'язку з користувачами бібліотек. Наприклад, дуже часто типові запити користувачів у месенджерах бібліотек можуть займати чимало часу для формування відповіді працівником бібліотечної установи, що відволікає його від основної діяльності, зокрема, комунікації із відвідувачами бібліотек. На рисунку 1 показано, наскільки добре нейромережа може виконувати функцію підтримки онлайн-читальні з можливістю швидкої консультації та допомоги.

З появою GPT Store налаштування власноруч чат-бота на базі GPT стало загальнодоступним, що потребує подальшого дослідження після перших масових інтеграцій у публічні бібліотеки світу.

Уяви, що ти працівник бібліотеки і маєш відповісти на питання користувача в месенджері:

Я хочу замовити для перегляду кількох рідкісних книжок з історії архівної справи. Чи зможете мені допомогти?

ChatGPT

Звичайно, ми завжди готові допомогти нашим користувачам з пошуком рідкісних книг. Щоб замовити книги з історії архівної справи для перегляду, вам потрібно звернутися до нас особисто або сконтактувати за допомогою нашого веб-сайту. Будь ласка, надайте нам додаткову інформацію про конкретні книги, які вас цікавлять, і ми допоможемо вам з їх замовленням та доступом до них для перегляду.

Рис. 1. Відповідь, згенерована неймережею GPT-3.5 у ролі працівника бібліотеки (власна розробка)

Неймережа ChatGPT 3.5 може бути також використана для автоматизації рутинних процесів. Зокрема, для створення інструкцій та посібників, розроблених із метою навчання нових співробітників і покращення комунікаційних процесів, надання читачам консультацій із приводу вибору літератури та досліджень, автоматичної рекомендації книг на основі аналізу читацьких вподобань і прочитаних книг, надання підтримки для науковців та дослідників, які шукають ресурси для своїх досліджень. У маркетингу ChatGPT 3.5 може бути використана для створення більш ефективних, привабливіших оголошень у соцмережах та блозі інформаційної установи. Маючи обмежені маркетингові бюджети, бібліотекам часто важко отримати якісні зображення та графіку. з появою автоматичного програмного забезпечення для генерації графічних зображень це перестає бути проблемою, зокрема, завдяки Craiyon, Midjourney та їх аналогів. Незважаючи на те, що генератори тексту в зображення лише тільки розвиваються, вони вже демонструють результати, які складно було собі уявити. Сьогодні у розробників цих сервісів триває робота над генерацією відео, створеного на основі моделей мовного прогнозування та перетворення тексту в медіа. Якщо у працівників бібліотечних установ формування контент-плану може займати хвилини й навіть години, то у ChatGPT 3.5 це вийде за лічені секунди. Ключове – задати відповідні параметри неймережі. На рисунку 2 показано, як неймережа може генерувати текстовий опис для публікацій у соціальних мережах при підготовці контент-плану бібліотеки.

Протягом 2024 року OpenAI анонсує випустити оновлену версію своєї мовної моделі GPT-5. Її можливості посилять інтенсифікацію процесу переходу публічних бібліотек та інших інформаційних ресурсів на рейки нових технологій і сучасних організаційних рішень для управління зростаючим потоком інформації, зумовленим розширенням каналів комунікації за допомогою цифрових засобів.

Можливості іншої нейронної мережі Gemini AI, що працює на базі LaMDA, виходять за межі ресурсів ChatGPT 3.5, адже включає у себе функцію покращеного

цитування, перспективу експорту коду Python та створення генеративних зображень у співпраці з Adobe.

Уяви, що ти працівник бібліотеки і маєш підготувати контент-план для соціальних мереж бібліотеки. До вас поступило кілька рідкісних книжок з історії архівної справи. Підготуй кілька текстів для публікацій про нові надходження.

ChatGPT

Звичайно, ось кілька ідей для публікацій:

1. "Дивовижні новини від нашої бібліотеки! 📖 Саме що до нас прибули кілька рідкісних книг з історії архівної справи. Ці цінні видання розкажуть вам багато цікавого про розвиток архівної науки та практики. Завітайте до нашої бібліотеки, щоб дізнатися більше!
#НовіНадходження #АрхівнаСправа #Історія #Бібліотека"
2. "📖 Наші полиці поповнилися надзвичайно цікавими виданнями! Запрошуємо всіх прихильників історії архівної справи на у виставку рідкісних книг. Дізнайтеся більше про становлення та розвиток архівістики через призму унікальних джерел. Нехай кожна сторінка цих книг розкаже вам свою історію! 📖📚 #РідкісніКниги #АрхівнаСправа #Виставка #Бібліотека"
3. "🔍 Хочете поглибити свої знання в галузі архівної справи? Тоді вам точно в нашу бібліотеку! Нові надходження розширять ваші можливості для вивчення історії архівістики. Запрошуємо всіх бажаючих на цікаві лекції, дискусії та круглі столи з нашими експертами. Разом ми розкриємо всі таємниці архівної справи! 📖📚 #Архіви #НовіЗнання #Лекції #Бібліотека"

Рис. 2. Контент-план, згенерований неймерережею GPT-3.5 у ролі працівника бібліотеки (власна розробка)

Запущений в Україні у липні 2023 року Bard від Google, який пізніше перейменували на Gemini, здатний швидко та точно відповідати на запитання користувачів на різні теми, включаючи інформацію про бібліотеку, її колекції, послуги і години роботи. Це може звільнити час бібліотекарів для вирішення більш складних завдань. Також Gemini може аналізувати історію користувача і надавати персоналізовані рекомендації щодо книг, статей та інших ресурсів, які можуть їх зацікавити. Це допоможе користувачам відкрити для себе нову інформацію та розширити свої знання. Ця мережа може стати корисною для вирішення внутрішніх операцій інформаційних установ. Зокрема, Gemini може допомогти бібліотекарям каталогізувати книги, статті та інші ресурси, автоматизуючи такі завдання, як введення даних і створення записів; автоматично складати звіти про використання бібліотеки, такі як кількість відвідувачів, виданих книг та запитів про допомогу. Це може сприяти бібліотекарям відстежувати свою діяльність та приймати обґрунтовані рішення щодо покращення послуг. Ця модель мовного прогнозування здатна відповідати на розгорнуті питання і вказувати джерело запропонованої інформації.

На відміну від ChatGPT 3.5, бібліотекарі можуть використовувати Gemini для отримання інформації, брейнстормінгу, написання точних текстів, перекладу і створення креативного контенту на основі даних з інтернету в реальному часі.

Інноваційний чат-бот Bing від Microsoft працює на базі мовної моделі GPT-4. Його можна використовувати для пошуку конкретних цитат із книг, адже Bing Books надає можливість переглядати фрагменти книг та читати відгуки про них. Серед особливостей цієї технології – можливість обирати спосіб комунікації між більш творчим та більш точним, у залежності від цілей взаємодії з нейронною мережею.

Зовсім нова мовна модель штучного інтелекту Grok є розробкою компанії xAI Ілона Маска, яка проєктує технології у сфері штучного інтелекту. Grok розробили на базі серії науково-фантастичних романів «Путівник по Галактиці» Дугласа Адамса. За аналогією з ChatGPT та Gemini, ця технологія також відповідає на запитання, проте в усіх випадках робитиме це не тільки з обчислювальною точністю, але й із гумором. Її головною перевагою буде оновлення знань про світ у режимі реального часу, з недоліків – відсутність безкоштовної версії. Її цінність для працівників бібліотечної сфери може полягати в генеруванні оригінального контенту для SMM та інших маркетингових задач, для яких важливі не лише точність, але й гумор і оригінальність.

У 2024 році компанія xAI офіційно відкрила вихідний код своєї великої мовної моделі LLM Grok-1. Відкриття коду, за аналогією з ChatGPT 3.5, дасть можливість незалежним розробникам програмного забезпечення змінювати та повторно використовувати його під час створення власних чат-ботів та інших систем штучного інтелекту, зокрема в діяльності бібліотек.

Використання цих та інших моделей мовного прогнозування, які пов'язують із розвитком штучного інтелекту, усе ще потребують емпіричного методу дослідження у кожному із окреслених напрямків. Через те, що перші з них були запущені у 2022 році, досвід використання сферою публічних бібліотек усе ще обмежений і має потребу у значній кількості експериментального використання як в особистих цілях, так і у професійній діяльності бібліотекарів. Оскільки бібліотеки виступають інформаційними хабами, через які проходять інформаційні потоки для подальшої обробки та перерозподілу відповідно до потреб користувачів, впровадження інструментів штучного інтелекту дозволить підвищити якість бібліотечно-інформаційного обслуговування.

За оцінками McKinsey, до 2030 року завдання, на які сьогодні припадає близько 30 % робочого часу в США, можуть бути автоматизовані завдяки прискоренню генеративного штучного інтелекту (Ellingrud et al., 2023). Зважаючи на цифровізованість українського суспільства і його окремих сфер життєдіяльності, певні галузі в Україні можуть опинитися попереду ще до того, серед них, зокрема, може виявитися й бібліотечна. На тлі технологічних інновацій та впровадження нововведень традиційні моделі обслуговування так чи інакше зазнають стрімкої трансформації. Складність полягатиме в необхідності правильного поєднання паралельних методологічних парадигм традиційної і цифрової, тобто створення та впровадження гібридної, що враховує особливості менталітету людей XXI сторіччя.

На сьогодні Нью-Йоркська публічна бібліотека вже використовує штучний інтелект для створення алгоритмів пошуку, які враховують контекст запиту користувача, щоб допомогти знайти найбільш релевантні результати. Бібліотека Кон-

гресу США використовує машинне навчання для створення цифрових збережень. Публічна бібліотека округу Акрон, як і публічна бібліотека міста Бостон, створює за допомогою ChatGPT систему рекомендацій книг, яка підшукує користувачам видання на основі їхніх інтересів та історії читання. Публічна бібліотека міста Сіетла використовує ШІ для роботи чат-бота, який відповідає на запитання користувачів та надає їм інформацію про бібліотечні послуги.

ВИСНОВКИ

Проаналізовано потенціал моделей мовного прогнозування на основі нейронних мереж у практичну діяльність публічних бібліотек. За допомогою аналізу технологій ChatGPT 3.5, Gemini, Bing Chat та Grok і їх використання у бібліотечній сфері визначено основні потенційні можливості взаємодії працівників інформаційних закладів із цими технологіями. Виявлено, що методи впровадження інноваційних моделей дозволяють не лише якісно покращувати обслуговування користувачів публічних бібліотек, а й автоматизувати їх роботу з метою оптимізації виконання буденних завдань, збереження культурної спадщини та доступу до цифрових ресурсів. Зокрема, інтеграція функцій ChatGPT через API в систему публічних бібліотек дозволить оптимізувати пошук інформації в базі та можливості зворотного зв'язку з користувачами бібліотек. Використання сервісу нейромережі ChatGPT 3.5 уможливить пришвидшити розроблення маркетингового контент-плану, інструкцій, автоматизувати рекомендації книг на основі аналізу читацьких вподобань та прочитаних книг. У подальшому рівень поглиблення залученості означених технологій неминуче зростатиме. Чим раніше бібліотечні установи почнуть використовувати нейронні мережі в повсякденній практиці, тим швидше з'явиться можливість полегшити роботу працівників бібліотечної сфери, забезпечити покращене обслуговування користувачів та збільшити результативність маркетингового супроводу бібліотек. Наголошено на тому, що експерименти з використання мовних моделей штучного інтелекту усе ще потребують емпіричного методу дослідження. Зокрема, не тільки із погляду використання в особистих цілях, а й у професійній діяльності бібліотечної сфери.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Баббер, К. (2024, 18 січня). 10 потужних інструментів для створення найкращих платформ чат-ботів у 2024 році. *BloggersIdeas*. <https://www.bloggersideas.com/uk/platform-and-tool-to-build-best-chatbot/>
- Гуралюк, А. Г. (2023). Штучний інтелект як інноваційна інформаційна технологія у педагогічних дослідженнях (аналітичний огляд). *Аналітичний вісник у сфері освіти й науки*, 18, 67–79. <https://lib.iitta.gov.ua/739798/1/VNIASO-AHS%20of%20Edu&Sci-RV-18-2023-67-79.pdf>
- Дем'янюк, Л. М. (2022, 4–6 жовтня). Штучний інтелект у бібліотечній практиці: зарубіжний досвід. В О. М. Василенко (Ред.), *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* [Матеріали конференції] (с. 33–35). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1474/>

- Івашкевич, О. В. (2023). Штучний інтелект в акустиці функціонування книгозбірень України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2, 97–101. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284672>
- Кабінет Міністрів України. (2016, 23 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»* (Розпорядження № 219-р). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p#Text>
- Маранчак, Н. (2023). Використання штучного інтелекту в цифровому маркетингу бібліотечної галузі України: зарубіжний досвід і перспективи. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*, 6(1), 172–184. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283986>
- Cox, A. (2021). *Research report: The impact of AI, machine learning, automation and robotics on the information profession* (Report). Chartered Institute of Library and Information Professionals. <https://www.cilip.org.uk/general/custom.asp?page=researchreport>
- Ellingrud, K., Sanghvi, S., Dandona, G. S., Madgavkar, A., Chui, M., White, O., & Hasebe, P. (2023). *Generative AI and the future of work in America* (Report) (L. Renaud, Ed.). McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/generative-ai-and-the-future-of-work-in-america>
- Igwe, K. N., & Sulyman, A. S., (2022). Smart libraries: Changing the paradigms of library services. *Business Information Review*, 39(4), 147–152. <https://doi.org/10.1177/02663821221110042>
- Padilla, T. (2019). *Responsible operations: Data science, machine learning, and AI in libraries*. OCLC Research. <https://doi.org/10.25333/xk7z-9g97>
- Perera, S. S. (2020). *Recommendation system for library readers using machine learning*. Academia. https://www.academia.edu/50775719/Recommendation_System_for_Library_Readers_using_Machine_Learning
- Tanzi, N. (2023, January 23). *How can ai be used in libraries?* The Digital Librarian. <https://the-digital-librarian.com/2023/01/23/artificial-intelligence-in-the-library>
- Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59(236), 433–460. <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433>
- Upshall, M. (2022). An AI toolkit for libraries. *Insights*, 35, 1–16. <http://doi.org/10.1629/uksg.592>

REFERENCES

- Babber, K. (2024, January 18). 10 potuzhnykh instrumentiv dlia stvorennia naikrashchykh platform chat-botiv u 2024 rotsi [10 powerful tools to build the best chatbot platforms in 2024]. *BloggersIdeas*. <https://www.bloggersideas.com/uk/platform-and-tool-to-build-best-chatbot/> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, March 23). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* [On approval of the Library Development Strategy for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries for sustainable development of Ukraine"] (Order No. 219-r). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p#Text> [in Ukrainian].
- Cox, A. (2021). *Research report: The impact of AI, machine learning, automation and robotics on the information profession* (Report). Chartered Institute of Library and Information Professionals. <https://www.cilip.org.uk/general/custom.asp?page=researchreport> [in English].
- Demianiuk, L. M. (2022, October 4–6). Shtuchnyi intelekt u bibliotechnii praktytsi: zarubizhnyi dosvid [Artificial intelligence in library practice: foreign experience]. In O. M. Vasylenko (Ed.), *Biblioteka. Nauka. Komunikaatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i posluh* [Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services] [Confe-

- rence proceedings] (pp. 33–35). V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1474/> [in Ukrainian].
- Ellingrud, K., Sanghvi, S., Dandona, G. S., Madgavkar, A., Chui, M., White, O., & Hasebe, P. (2023). *Generative AI and the future of work in America* (Report) (L. Renaud, Ed.). McKinsey Global Institute. <https://www.mckinsey.com/mgi/our-research/generative-ai-and-the-future-of-work-in-america> [in English].
- Huraliuk, A. H. (2023). Shtuchnyi intelekt yak innovatsiina informatsiina tekhnolohiia u pedahohichnykh doslidzhenniakh (analytychnyi ohliad) [Artificial intelligence as an innovative information technology in pedagogical research (analytical review)]. *Analytical Herald in the Sphere of Education and Science*, 18, 67–79. <https://lib.iitta.gov.ua/739798/1/VNIA-SO-AHS%20of%20Edu&Sci-RB-18-2023-67-79.pdf> [in Ukrainian].
- Igwe, K. N., & Sulyman, A. S., (2022). Smart libraries: Changing the paradigms of library services. *Business Information Review*, 39(4), 147–152. <https://doi.org/10.1177/02663821221110042> [in English].
- Ivashkevych, O. V. (2023). Shtuchnyi intelekt v akustytsi funktsionuvannia knyhozbiren Ukrainy [Artificial intelligence in acoustics of library functioning in Ukraine]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 97–101. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2023.284672> [in Ukrainian].
- Maranchak, N. (2023). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v tsyfrovomu marketynhu biblioteknoi haluzi Ukrainy: zarubizhnyi dosvid i perspektyvy [The use of artificial intelligence in digital marketing of the library industry in Ukraine: foreign experience and prospects]. *Digital Platform: Information Technologies in Sociocultural Sphere*, 6(1), 172–184. <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283986> [in Ukrainian].
- Padilla, T. (2019). *Responsible operations: Data science, machine learning, and AI in libraries*. OCLC Research. <https://doi.org/10.25333/xk7z-9g97> [in English].
- Perera, S. S. (2020). *Recommendation system for library readers using machine learning*. Academia. https://www.academia.edu/50775719/Recommendation_System_for_Library_Readers_using_Machine_Learning [in English].
- Tanzi, N. (2023, January 23). *How can AI be used in libraries?* The Digital Librarian. <https://the-digital-librarian.com/2023/01/23/artificial-intelligence-in-the-library> [in English].
- Turing, A. M. (1950). Computing Machinery and Intelligence. *Mind*, 59(236), 433–460. <https://doi.org/10.1093/mind/LIX.236.433> [in English].
- Upshall, M. (2022). An AI toolkit for libraries. *Insights*, 35, 1–16. <http://doi.org/10.1629/uksg.592> [in English].

UDC 027.022(477):[004.032.26:004.8

Mykola Maranchak,
PhD in Social Communications,
Senior Lecturer,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: maranchak@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5062-0759

PROSPECTS FOR APPLYING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES BY PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE

The aim of the article is to study prospects for the artificial intelligence technologies usage by public libraries of Ukraine in conditions of digital transformation of society.

Research methods. General scientific research methods are used, in particular, analysis and generalisation of possibilities of language prognostication models based on neural networks in the activity of Ukrainian public libraries.

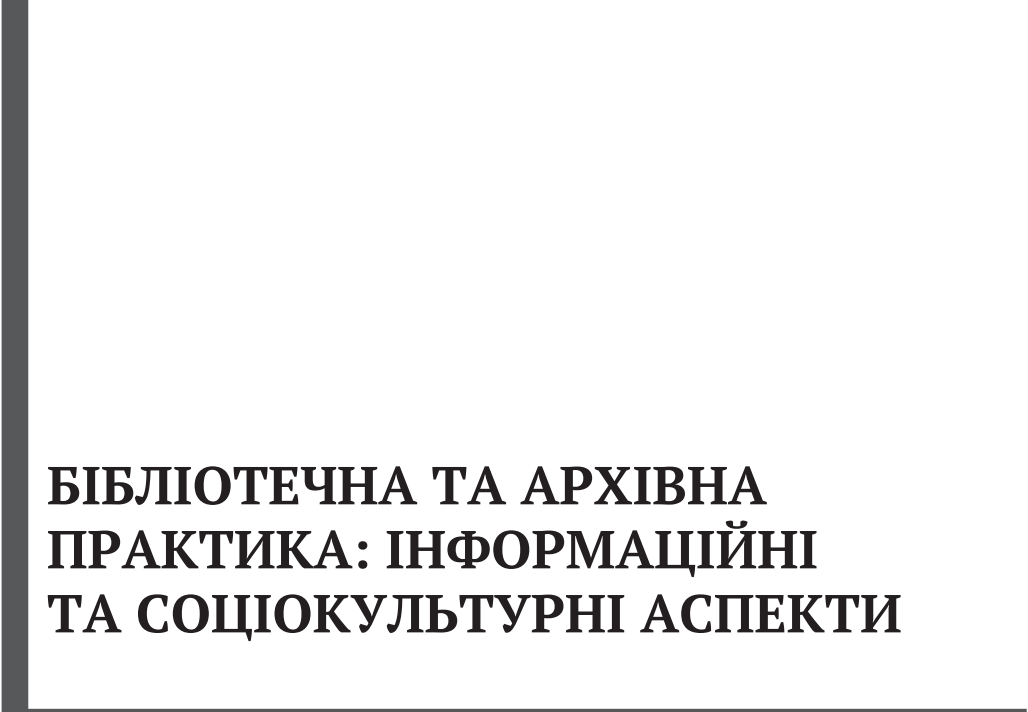
The scientific novelty of the obtained results consists in actualising the problem of using ChatGPT 3.5, Gemini, Microsoft Bing and Grok technologies in the library sphere, and outlining the key possibilities of using these language models of artificial intelligence among public libraries.

The usage of new generation chatbots for interacting with users of public libraries, searching the information and generating content are actively gaining popularity, moving from theory to practical level. Linguistic models of neural networks are used to create marketing campaigns, analysis and familiarisation with the content of works and archival materials, interaction with library users, and finding answers to professional questions.

Main conclusions. The potential of language prognostication models based on neural networks in the practical activity of public libraries is analysed. By means of the analysis of ChatGPT 3.5, Gemini, Bing Chat and Grok technologies, and their usage in the library sphere, the main potential possibilities of interaction of information institution employees with these technologies are determined. In particular, the integration of ChatGPT functions through API into the system of public libraries will allow to optimise searching the information in the database and and feedback opportunities with library users. Using the ChatGPT 3.5 neural network service will speed up the development of a marketing content plan, instructions, as well as automate book recommendations based on the analysis of the readers' preferences and books read. It is found out that the methods of implementing innovative models can allow not only to qualitatively improve the service of public libraries users, but also to automate their work in order to optimise the performance of everyday tasks, preserve cultural heritage and access to digital resources. In the future, the level of deepening the involvement of these technologies will inevitably grow. The sooner library institutions start using neural networks in everyday practice, the sooner they will be able to facilitate the work of library sphere workers, provide improved users' service, and increase the effectiveness of library marketing support. It is emphasised that experiments on the use of artificial intelligence language models still need an empirical research method. Particularly, they require attention not only from the point of view of usage for personal purposes, but also in the professional activity of the library sphere.

Keywords: library; neural networks; artificial intelligence; communications; marketing; social networks; information resource.

Стаття надійшла до редакції 27.03.2024 р.

**БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА
ПРАКТИКА: ІНФОРМАЦІЙНІ
ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ**

**LIBRARY AND ARCHIVE PRACTICE:
INFORMATIONAL AND SOCIO-CULTURAL ASPECTS**

УДК 821.161.2:82-6Винниченко]-048.67:[026/027+930.25+069](477)
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307121

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ЕПІСТОЛЯРНОЇ СПАДЩИНИ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА В ДОКУМЕНТНО- КОМУНІКАЦІЙНИХ УСТАНОВАХ УКРАЇНИ

*Антоніна Гурбанська,
докторка філологічних наук, професорка,
професорка Навчально-наукового інституту,
Київський національний університет
культури і мистецтва
(Київ, Україна)
e-mail: hurbanska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3968-9004*

Для цитування:

Гурбанська, А. (2024). Популяризація епістолярної спадщини Володимира Винниченка в документно-комунікаційних установах України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 74–83. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307121>

Метою статті є вивчення стану та форм популяризації епістолярію В. Винниченка архівними, музейними і бібліотечними установами як інститутами соціальної пам'яті в час повномасштабного російського вторгнення в Україну.

Методи дослідження представлено загальнонауковими принципами єдності теорії і практики, використанням історико-генетичного, синергетичного, соціально-комунікаційного й міждисциплінарного підходів, джерелознавчого пошуку, аналізу та синтезу, що дало змогу з'ясувати специфіку популяризації епістолярію В. Винниченка в документно-комунікаційних установах сучасної України.

Наукова новизна статті полягає у дослідженні діяльності архівів, музеїв та бібліотек у час воєнних подій в Україні, зокрема в рідному місті В. Винниченка Кропивницькому, з використання інформаційного ресурсу його епістолярію в об'єктивному пізнанні постатей відомих особистостей, уведенні в науковий обіг епістолярних здобутків в оцінюванні адресантом й адресатами політики російських більшовиків в Україні на початку 1930-х років та проблем національної культури як важливого складника українського інформаційного простору, що сприяє поширенню правдивих історичних і культурних відомостей, протидії ворожій дезінформації, формуванню національної ідентичності і громадської думки.

Основні висновки. Популяризація епістолярної спадщини В. Винниченка в сучасних документно-комунікаційних установах України відбувається на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій та відтворення джерел інформації в цифрових форматах за такими стратегічними напрямками: 1) розвиток оптимальних форм взаємодії на партнерських засадах; 2) інтенсифікація соціальних комунікацій завдяки розширенню спектра методів взаємодії та урізноманітненню форм (лекції, зустрічі, круглі столи, конференції тощо); 3) вивчення й раціональне поширення українського та зарубіжного досвіду, що уможливорює введення документального ресурсу листів В. Винниченка та його адресатів до глобального інформаційного простору. Ефективність популяризації епістолярію В. Винниченка як цінного історико-культурного документа, автентичного першоджерела в об'єктивному осмисленні історичних і культурних відомостей та непересічних особисто-

стей адресанта й адресатів визначається сучасними засобами репутаційного маркетингу (реклама, інструменти Google, соціальні мережі, відеопрезентації, вебінари, майстер-класи, QR-коди, онлайн-чати та ін.); співпрацю з медіа презентують бекграундер, прес-реліз, медіа-кіт, комбінування тексту, фото і відео в репортажах та ін.

Ключові слова: епістолярій; інформаційний ресурс; Володимир Винниченко; соціальні комунікації; інформаційний простір; архів; музей; бібліотека; лист.

ВСТУП

Сьогодні, у час повномасштабного російського вторгнення і боротьби України за свою незалежність та демократичну модель існування, важливо глибоко пізнати й переосмислити історичний досвід народу, повернути в інформаційний простір його суспільної пам'яті інтелектуальний і творчий набуток знакових для української державності й культури особистостей. Помітне місце серед таких постатей посідає уродженець Єлисаветграда (нині – Кропивницький) Володимир Кирилович Винниченко (1880–1951), політичний (голова Директорії, автор універсалів і законодавчих проєктів УНР та ін.) і громадський діяч, прозаїк, драматург, художник, якого в радянській державі вважали «ворогом народу», через що він змушений був емігрувати до Франції.

Воєнні події та глобалізаційні виклики, породжені переходом людства від індустріальної цивілізації до інформаційної, загострили актуальність проблеми дослідження епістоляріїв знакових особистостей української історії, що пояснюється багатьма причинами, серед яких, зокрема, потреба в об'єктивному з'ясуванні просопографічного портрета В. Винниченка, явищ культурного й суспільно-політичного життя його епохи, збереження національної пам'яті про різні оцінки в епістолярних дискусіях тогочасної політики в Україні більшовиків, безпека національного інформаційного простору, динамічна інформаційна технологізація світу, розвиток цифрових комунікацій як інструмента інноваційної діяльності, розгортання процесу цифровізації, розширення соціальних комунікацій та ін.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

У зв'язку з політикою російських більшовиків в Україні неупереджене дослідження суспільно-політичних поглядів, художньої та епістолярної творчості В. Винниченка стало можливим тільки з кінця 1980-х років. Поширення у світовому інформаційному просторі епістолярію відомого політика й митця започаткував літературознавець з української діаспори Г. Костюк, проте й досі вона вивчена лише частково, переважно крізь призму історичної науки (Н. Миронець, Н. Кичигіна, В. Солдатенко), літературної критики (Т. Заболотна, С. Михида, Л. Мороз, В. Панченко) та мистецтвознавства (М. Сорока). В останнє десятиліття до проблеми популяризації епістолярної спадщини відомих особистостей у діяльності архівів, музеїв і бібліотек почали звертатися вітчизняні вчені з інформаційної науки – «конгломерата» таких наук, як архівознавство, бібліотекознавство, музеєзнавство й менеджмент. Так, досліджуючи епістолярій П. Куліша як складник архівних інформаційних ресурсів України, Л. Грінберг (2022), а також Т. Новальська і К. Тимофеева (2023) слушно стверджують, що письменницька епістола увібрала в себе всі змістові компоненти тлумачення поняття «лист»; це стосується історичного, джерелознавчого, інформаційного, літературознавчого, лінгвістично-

го, культурологічного, естетико-психологічного і соціокомунікативного аспектів розгляду листа. Теоретичні засади дослідження епістолярної спадщини В. Винниченка базуються на ґрунтовних наукових працях українських вчених різних галузей гуманітарних наук (Т. Заболотна, В. Кузьменко, Н. Миронець, С. Михида, Л. Мороз, В. Панченко, В. Солдатенко та ін.).

Мета статті полягає у вивченні стану та форм популяризації епістолярію В. Винниченка архівними, музейними і бібліотечними установами як інститутами соціальної пам'яті під час повномасштабного російського вторгнення в Україну.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Представлена розвідка ґрунтується на застосуванні загальнонаукових принципів об'єктивності, єдності теорії і практики, комплексному використанні історико-генетичного, соціально-комунікаційного, системного, синергетичного й міждисциплінарного підходів, джерелознавчого пошуку, загальнонаукових методів аналізу та синтезу, матеріалів із практичного сегмента функціонування означених інформаційних систем, оптимального «синергетичного підходу», що дає змогу з'ясувати стан і специфіку популяризації епістолярію В. Винниченка в документно-комунікаційних установах сучасної України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Епістолярний доробок В. Винниченка розпорошений по різних інституціях збереження, накопичення й поширення інформації (архіви, бібліотеки, музеї) не лише України (Київ: Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України; Кропивницький: Кіровоградський обласний краєзнавчий музей), а й світу (США: Архів-музей ім. Д. Антоновича УВАН, а також архівні матеріали діаспори). Багатовимірний масив листів В. Винниченка та його сучасників (Ю. Тищенко, Г. Костюк, М. Коцюбинський, І. Кошелівець, Д. Нитченко, О. Олесь, Є. Чикаленко й ін.) містить вагомий інформаційний ресурс в об'єктивному пізнанні світогляду та духовних устремлінь непересічних постатей (адресанта й адресатів), їхнього різного ставлення до політики російських більшовиків в Україні, зокрема, на початку 1930-х років – у час репресій, голодомору, знищення національної освіти, науки, культури, що й визначає потребу максимального виявлення та введення їхнього епістолярію в науковий і загальнокультурний обіг, чому сприяє діяльність інститутів соціальної пам'яті.

Проведений аналіз свідчить, що епістолярна спадщина В. Винниченка в доробках (газетні публікації, виставки, залучення до наукових статей, дисертацій, монографій, конференцій тощо) окремих дослідників (М. Смоленчук, М. Михида, Л. Мороз, В. Панченко й ін.) та в діяльності архівів, музеїв і бібліотек України, зокрема його «малої батьківщини», популяризується з кінця 1980-х років, що пов'язано з виявленням метричної книги про дату й місце народження відомого земляка та об'єктивним осмисленням його особистості і творчості. Результативною стала поїздка 1992 р. (привезено Меморіальний кабінет В. Винниченка, який зберігається у Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї) В. Панченка у складі депута-

тів Верховної Ради України в м. Мужен (Франція), де довгий час жив та працював В. Винниченко і де зберігався його архів, який упорядкувала І. Нижник-Винників. Російське воєнне вторгнення, суттєве поповнення джерельної бази епістолярію та активний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій значно пошквалили науковий і загальнокультурний обіг кореспонденцій, які, починаючи з часу відзначення 140-річчя від дня народження В. Винниченка у 2020 р., широко використовуються в діяльності документно-комунікаційних установ України.

Так, у Національному музеї літератури України (Київ) та в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Київ) у рамках музейної програми «Україна – Світ: діалог культур» відбулась Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна українська література у світовому контексті» (жовтень 2023 р.), що базувалася на залученні першоджерел та архівних матеріалів знаних митців (зокрема, творчості й епістолярію В. Винниченка), науковців, дипломатів, перекладачів з України, Франції, Італії, Бельгії, Болгарії, Грузії, Естонії, а також працівників державних установ України, які представляють нашу культуру в світі. Матеріали конференції активно висвітлювались у традиційних та новітніх медіа – газетах, радіо, телебаченні, соціальних мережах. У загальноукраїнському масштабі помітною є і діяльність Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України, Київ), який історію вітчизняної культури систематично репрезентує із залученням документальної спадщини класиків. У проєктах ЦДАМЛМ творчість і листування В. Винниченка із сучасниками осмислюється в річищі інформаційного супроводу державної політики, важливого інформативного фактажу як «голосу доби», моральних імперативів адресанта й адресатів, їхніх життєвих кредо, світоглядних засад.

З огляду на повномасштабне російське вторгнення Кіровоградський обласний краєзнавчий музей у рамках спільного проєкту історико-краєзнавчого дискусійного клубу «Кліо» та Регіонального центру наукових досліджень з історії України започаткував публічні лекції про відомих земляків, які формували українську національну ідентичність. У цьому річищі із березня 2023 р. лекцію «Володимир Винниченко: особистість і доба» для різних аудиторій студентської та учнівської молоді регіону, а також для внутрішньо переміщених осіб проводить професор Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка Сергій Михида. Розповідаючи про життєвий і творчий шлях знакового земляка – митця і політика, лектор особливу увагу звертає на його мрію про національне відродження України. У середовищі слухачів виникають логічні питання: як висновки (формули) В. Винниченка про те, що «українську історію не можна читати без брому» і «російська демократія закінчується там, де починається українське питання», корелюються з його вірою, а отже, В. Винниченко заручник обставин чи політик-невдаха?

З'ясувати ці дискусійні питання в аудиторіях, різних за базовою підготовкою та сприйняттям української історії й культури, допомагають матеріали епістолярної дискусії В. Винниченка з видавцем і публіцистом Ю. Тищенком (Сірим) за березень 1933–1934 рр., приводом до якої стало звернення письменника до давнього знайомого стосовно видання його трактату «Щастя. Листи до юнака», що стало причиною обговорення тогочасної політичної ситуації в Україні. У листі від 1 червня 1933 р., що зберігається в Архіві-музеї ім. Д. Антоновича УВАН (США. Особовий фонд В. Винниченка № 198. Архів не описаний), Ю. Тищенко відповів політичному ви-

гнанцю про причину саботажу видання його творів початку 1930-х років: «Друкували, поки був курс московський поблажливий, але коли він змінився, то дозволяється до друку тільки те, що явно (широ чи ні – то інша річ) служить Москві і Сталіну особисто. Я думаю, що для Вас теж відомо, що ані старих письменників-белетристів, ані нових тепер не видають. На книжкових ринках Києва і Харкова нема тепер ані Лесі Українки, ані Винниченка, ані інших» (Миронець, 2015, с. 155).

На звістки про самогубство М. Хвильового та М. Скрипника, арешти, репресії і фізичне знищення багатьох відомих діячів і взагалі на справу національного розвитку в Україні В. Винниченко, людина зі складним характером і суперечливими поглядами політика, все ще вірячи комуністам, не дивиться «дуже песимістично». На відміну від свого адресата, Ю. Тищенко не мав ніяких ілюзій щодо «турботи» про Україну «московської банди», розумів її підступну стратегію і тактику щодо неї російських більшовиків (русифікація, масові репресії, голодомор). Видавець писав В. Винниченкові: «з радянської преси і з листів, які одержую з різних кінців України, можу сказати, що такого убожества, такого винищення, такого голоду, такого вимирання і нарешті такого знущання над духом і тілом народу Україна не бачила від часів Батиевої навали на нашу землю» (*3 листа Ю. П. Тищенка, 1933, арк. 227 зв.–228*). В. Винниченко не міг чи не хотів вірити Ю. Тищенкові, «що сучасне керівництво компартії має на меті знищити національні досягнення українців» (*3 листа В. К. Винниченка, 1933, арк. 229 зв.*). Неприйняття В. Винниченком «негативної інформації з УРСР» слушно пояснює Н. Миронець (2015): «як переконаний комуніст, він вважав своїм моральним обов'язком людини «чесної з собою» захищати політику комуністичної партії, хоч і бачив її недоліки» (с. 162). Ідеологічне доктринерство доводило його до «несамовитих абсурдів» (І. Лисяк-Рудницький): з одного боку була національна самоідентифікація як українця, з іншого – комуністична догма.

Епістолярій і творчість В. Винниченка характеризують його особистість неоднозначно («комуніст», «анархіст», «контрреволюціонер», «український державний націоналіст» та ін.). Політик і митець гостро переживав свою життєву трагедію, про що свідчить його лист до того ж таки Ю. Тищенка: «Мені ніде нема місця в українському сучасному суспільстві й українській літературі. Як це не чудно й не неймовірно видається з першого погляду, а воно є факт, і я з тим фактом вже серйозно рахуюся... і фактично доведеться перестати бути і українським письменником та, мабуть, і українським громадянином. Коли теперішня влада поставила мене, комуніста, поза законом і позбавила українського громадянства, то ясно, що «національна», «патріотична» (себто простіше буржуазна чи дрібнобуржуазна) українська влада це саме зробила б зі мною за комунізм» (*3 листа В. К. Винниченка, 1933, арк. 232 зв.*).

І все ж, сповідуючи, подібно до Е. Фромма, активність як основну характерну рису принципу буття, й мотто “Nulla dies sine linea” («Ні дня без рядка»), митець не тільки програмував свій день, але й задумував «грандіозні проекти на майбутнє». В одному з листів він звертається до Олександра Олеся із пропозиціями: «Між іншим, Олександр Івановичу, чи не почуваєте Ви в собі хисту писати фільмові п'єси? Можливо, що через якийсь час я зможу організувати фільмове Т-во «Українфільм», яке матиме за своє завдання знайомити світ (Європу, Америку, Австралію) з Україною та її мистецтвом. Спробуйте подумати над цим. Коли у мене вийде справа, я Вас сповіщу, й, може, Ви напишете якийсь сценарій. Час

уже справжнім художникам взяти в свої руки кінотеатр і вирвати його з міщансько-детективного лубка» (Панченко, 2011, с. 485). Як історико-культурний документ цей лист в інформаційному просторі України циркулює в контексті важливої наукової і мистецької проблеми «Винниченко і кіно», свідченням чого є, зокрема, серія наукових статей, кандидатська дисертація і викладацька діяльність доцентки Київського національного університету культури і мистецтв М. Сороки. Цей лист згадується в документальному фільмі «Голгофа Володимира Винниченка» (1993), як і те, що товариство «Українфільм» таки було створено (В. Винниченко знайшов підтримку в особі В. Думбадзе, колишнього консула незалежної Грузії), домовився з М. Грушевським про написання сценарію для історичного фільму «Запорожці», почав створювати кіносценарій за своїм романом «Сонячна машина», але ці плани не були реалізовані, що значною мірою пояснюється характером Винниченка – відвертого, «чесного з собою», але імпульсивного, парадоксального, непослідовного.

Щороку до дня народження (28 липня) політика й митця на його батьківщині у Кропивницькому на основі фондів Обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. Чижевського та Літературно-меморіального музею І. К. Карпенка-Карого відбуваються презентації виставки «Бо я – українець», серед матеріалів якої, поряд із книгами В. Винниченка, копіями різних документів, афіш про вистави за його творами в українських та світових театрах, рецензіями в газетах та журналах, є і копії листів.

Загалом же епістолярна і творча спадщина В. Винниченка – дзеркальне відображення проблем нинішнього українського суспільства, що пов'язані із сучасним воєнним станом та світовими глобалізаційними викликами технічного характеру. з огляду на потребу узагальнення інтелектуального й духовного досвіду видатних діячів історичного минулого, Л. Грінберг (2022), звернувшись до науково-творчого доробку П. Куліша й водночас акцентуючи на значних матеріальних збитках, завданих воєнними діями культурним установам, слушно наголошує: «На часі стала практика оцифрування важливих для українського суспільства документів з фондів бібліотек та архівів, що має велике значення для національної інформаційної безпеки та збереження національної пам'яті» (с. 79). У цьому зв'язку варто додати, що цифровізація має охопити і фонди музеїв, на чому наголошує О. Онищенко (2022), який в організації діяльності цієї тріади інститутів соціальної пам'яті оптимальним вважає «синергетичний підхід – прагнення об'єднати в кожному випадку ресурсні потужності архівів, бібліотек і музеїв, сформувати, так би мовити, атмосферу архівно-бібліотечно-музейної синергії» (с. 323). Із приводу цієї гостро актуальної проблеми в Національному музеї історії України (Київ, червень 2023 р.) відбувся науково-практичний семінар із міжнародною участю «Оцифрування архівних, музейних, бібліотечних фондів задля збереження культурної спадщини України», на якому започаткувався проєкт зі створення цифрової бази на міжнародній платформі museum-digital.

У листопаді 2023 р. науковими співробітниками Державного архіву Кіровоградської області проведено онлайн-зустріч зі студентами Центральноукраїнського національного технічного університету спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» з питань специфіки функціонування установи, стану оцифрування описів та архівних справ, окремих документів, у т. ч. листів В. Винниченка,

які популяризує (виставки документів, публікацій на порталах та спеціальних тематичних проєктів) й інтернет-платформа – сайт обласного архіву, а також вагомі результати співпраці з вітчизняними та зарубіжними партнерами (США). Практичним виявом такої співпраці є зустрічі і круглі столи студентів із науковцями та працівниками різних документно-комунікаційних установ в аспекті популяризації багатогранної спадщини (листи, прозові, драматичні, живописні твори, театральні вистави й кінофільми за ними, політичні та філософські доктрини) В. Винниченка, про що йшлося вище і що визначається змістом новознайдених документів та нових націоцентричних видань, як-от науково-бібліографічним покажчиком «Українська революція і державність 1917–1921 рр.» (Гоїнець та ін., 2018), де йдеться про особистість В. Винниченка зокрема. Відрадно, що означене видання стало предметом обговорення й популяризації на круглих столах різних документно-комунікаційних установ – у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (Київ), у Державному архіві, краєзнавчому музеї й універсальній науковій бібліотеці імені Д. Чижевського Кіровоградської області (Кропивницький) та ін.

ВИСНОВКИ

Отже, епістолярій В. Винниченка як важливий історико-культурний документ, автентичне першоджерело в об'єктивному осмисленні культурних та історичних відомостей і знакових особистостей адресанта й адресатів перебуває у стані динамічного вивчення та популяризації. Він цінний не тільки значною інформативністю як «голосом доби» («голоси» адресанта й адресатів), а й виявом духовного спротиву в екстремальних умовах людини (В. Винниченко), яка, повіривши в оманливі гасла російських політиків, ціною власного життя («межова ситуація», К. Ясперс) та пізнання (завдяки листуванню) реальних фактів української культури та історії понад усе у своєму житті і творчості ставила національну ідентичність («бо я – українець»).

Популяризація епістолярної спадщини В. Винниченка в документно-комунікаційних установах України як інститутах соціальної пам'яті відбувається на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій та відтворення джерел інформації в цифрових форматах за такими стратегічними напрямками: 1) розвиток оптимальних форм взаємодії на партнерських засадах; 2) інтенсифікація соціальних комунікацій завдяки розширенню спектра методів взаємодії та урізноманітненню форм (лекції, зустрічі, круглі столи, конференції та ін.); 3) вивчення й раціональне поширення українського та зарубіжного досвіду (США), що уможливує введення документального ресурсу листів В. Винниченка і його адресатів до глобального інформаційного простору та визначає перспективи подальших досліджень.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Гоїнець, В. С., Ковінченко, Л. М., & Лісовська, Л. В., (2018). *Українська революція і державність (1917–1921 рр.)* [Науково-бібліографічний покажчик]. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- Грінберг, Л. Ф. (2022). Науково-творча спадщина Пантелеймона Куліша в цифрових фондах бібліотек та архівів України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 78–83. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2022.269811>
- З листа В. К. Винниченка до Ю. П. Тищенка (Сірого) про критику його твору «Щастя» та події в Україні.* (1933, 27 вересня) (Фонд 3803, Опис, Справа 46), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ.
- З листа Ю. П. Тищенка (Сірого) до В. К. Винниченка про злочинну діяльність радянської влади в Україні.* (1933, 9 вересня) (Фонд 3803, Опис 1, Справа 46), Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, Київ.
- Миронець, Н. (2015). Володимир Винниченко – Юрій Тищенко: епістолярна дискусія про сутність більшовицького режиму в Україні на початку 1930-х років. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, 142, 153–162.
- Новальська, Т., & Тимофєєва, К. (2023). Інформаційний потенціал епістолярної спадщини П. Куліша у фондах Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 12, 10–26. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293564>
- Онищенко, О. О. (2022, 4–6 жовтня). Наукові архівні комплекси: тенденції і проблеми. розвитку. В О. М. Василенко (Ред.), *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* [Матеріали конференції] (с. 321–326). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1504>
- Панченко, В. (2011). *Володимир Винниченко: «Бо я – українець»*. Імекс-ЛТД.

REFERENCES

- Hoinets, V. S., Kovinchenko, L. M., & Lisovska, L. V. (2018). *Ukrainska revoliutsiia i derzhavnist (1917–1921 rr.)* [Ukrainian revolution and statehood (1917–1921)] [Scientific and bibliographic index]. V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Hrinberh, L. F. (2022). Naukovo-tvorcha spadshchyna Panteleimona Kulisha v tsyfrovkykh fondakh bibliotek ta arkhiviv Ukrainy [Panteleimon Kulish's scientific and creative heritage in digital funds of Ukrainian libraries and archives]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 78–83. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2022.269811> [in Ukrainian].
- Myronets, N. (2015). Volodymyr Vynnychenko – Yurii Tyshchenko: epistolarna dyskusiia pro sutnist bilshovytskoho rezhymu v Ukraini na pochatku 1930-kh rokiv [Volodymyr Vynnychenko – Yurii Tyshchenko: the epistolary discussion of the essence of the bolshevist power structure in Ukraine in the early 1930-s]. *Research Bulletin. Series: Philological Sciences*, 142, 153–162 [in Ukrainian].
- Novalska, T., & Timofieieva, K. (2023). Informatsiyni potentsial epistoliaranoi spadshchyny P. Kulisha u fondakh Natsionalnoi biblioteky im. V. I. Vernadskoho [Information potential of the epistolary heritage of P. Kulish in funds of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 12, 10–26. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293564> [in Ukrainian].
- Onyshchenko, O. O. (2022, October 4–6). Naukovi arkhivni komplekxy: tendentsii i problemy. rozvytku [Scientific archive complexes: trends and problems of development] In O. M. Vasylenko (Ed.), *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Innovatsiini transformatsii resursiv i*

posluh [Library. Science. Communication. Innovative transformations of resources and services] [Conference proceedings] (pp. 321–326). V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1504> [in Ukrainian].

Panchenko, V. (2011). *Volodymyr Vynnychenko: "Bo ya – ukrainets"* [Volodymyr Vynnychenko: "Because I am a Ukrainian"]. Imex-LTD [in Ukrainian].

Z lysta V. K. Vynnychenka do Yu. P. Tyshchenka (Siroho) pro krytyku yoho tvorv "Shchastia" ta podii v Ukraini [From the letter of V. K. Vynnychenko to Yu. P. Tyshchenko (Siryi) about criticism of his work "Happiness" and events in Ukraine]. (1933, September 27) (Fund 3803, Inventory 1, Case 46), The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

Z lysta Yu. P. Tyshchenka (Siroho) do V. K. Vynnychenka pro zlochynnu diialnist radianskoi vlady v Ukraini [From the letter of Yu. P. Tyshchenko (Siryi) to V. K. Vynnychenko about the criminal activities of the Soviet authorities in Ukraine]. (1933, September 9) (Fund 3803, Inventory 1, Case 46), The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].

UDC 821.161.2:82-6Vynnychenko]-048.67:[026/027+930.25+069](477)

Antonina Hurbanska,
Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor of Educational and Scientific Institute,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: hurbanska@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-3968-9004

POPULARISATION OF VOLODYMYR VYNNYCHENKO'S EPISTOLARY HERITAGE IN DOCUMENTARY AND COMMUNICATION INSTITUTIONS OF UKRAINE

The aim of the article is to study the state and forms of popularisation of V. Vynnychenko's epistolary by archival, museum and library establishments as institutions of social memory during the full-scale Russian invasion of Ukraine.

Research methods are presented by general scientific principles of the unity of theory and practice, the use of historical and genetic, synergistic, social and communication, interdisciplinary approaches, source research, analysis and synthesis, which make it possible to find out the specifics of V. Vynnychenko's epistolary popularisation in documentary and communication institutions of modern Ukraine.

The scientific novelty of the article consists in the study of the activity of archives, museums and libraries during the war events in Ukraine, particularly, in the hometown of V. Vynnychenko, Kropyvnytskyi, using the information resource of his epistolary in objective cognition of famous personalities, introducing into scientific circulation epistolary achievements in assessment by a sender and addressees of the policy of Russian Bilshoviks in Ukraine in the early 1930s, and the problems of national culture as an important component of the Ukrainian information space, which contributes to the dissemination of true historical and cultural data, counteraction of hostile disinformation, modelling of national identity and public opinion.

Main conclusions. The popularisation of V. Vynnychenko's epistolary heritage in modern documentary and communication institutions of Ukraine is based on the use of information and communication technologies, as well as reproduction of information sources in digital formats of the following strategic directions: 1) development of optimal forms of interaction on

a partnership ground; 2) intensification of social communications due to the expansion of the interaction methods spectrum, and diversification of forms (lectures, meetings, round tables, conferences, etc.); 3) research and rational dissemination of Ukrainian and foreign experience, which enables the introduction of the documentary resource of V. Vynnychenko's letters and his addressees to the global information space. The popularisation effectiveness of V. Vynnychenko's epistolary as a valuable historical and cultural document, an authentic primary source in the objective understanding of historical and cultural information, and unique personalities of a sender and addressees is determined by modern means of reputation marketing (advertising, Google tools, social networks, video presentations, webinars, workshops classes, QR codes, online chats, etc.); cooperation with the media is presented by the backgrounder, press release, media kit, combination of text, photo and video in reports, etc.

Keywords: epistolary; information resource; Volodymyr Vynnychenko; social communications; information space; archive; museum; library; letter.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2024 р.

УДК 930.25:[161.1:004.738.1www](477)
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307125

ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ АРХІВІВ: ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДСТАВЛЕННЯ НА ВЕБСАЙТАХ ЦЕНТРАЛЬНИХ ДЕРЖАВНИХ АРХІВІВ УКРАЇНИ

Оксана Збанацька,
докторка наук з соціальних комунікацій,
доцентка,
кандидатка історичних наук,
Київський університет культури
(Київ, Україна)
e-mail: ZbanatskaO@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-0413-7576

Для цитування:

Збанацька, О. (2024). Довідковий апарат архівів: зміст поняття та особливості представлення на вебсайтах центральних державних архівів України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 84–98. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307125>

Метою статті є висвітлення змісту поняття «довідковий апарат» архівів та особливостей його представлення на вебсайтах центральних державних архівів України.

Методи, застосовані у дослідженні: науковий аналіз, синтез, узагальнення. Терміно-логічний аналіз допоміг з'ясувати сутність понять, пов'язаних із довідковим апаратом архівів. Структурний та системний підходи дозволили розглянути довідковий апарат архівів як систему взаємопов'язаних архівних довідників.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що виявлено різні визначення довідкового апарату архівів, як сукупності архівних довідників, так і допоміжного елементу будь-якого архівного довідника; проведено аналіз вебсайтів центральних державних архівів України, який засвідчив ряд недоліків; надано рекомендації щодо представлення довідкового апарату на вебсайтах центральних державних архівів України.

Основні висновки. Війна в Україні та оптимізація системи центральних державних архівів призвели до їх скорочення (із 9 архівів утворено 7). Зменшення кількості архівів мало б покращити організацію їх вебсайтів, проте масмо констатувати відсутність уніфікації в представленні довідкового апарату архівів. Поняття «довідковий апарат» може розглядатись, по-перше, як сукупність архівних довідників у будь-якій формі, по-друге – як допоміжний елемент будь-якого архівного довідника.

Аналіз вебсайтів центральних державних архівів України засвідчив: відсутнє уніфіковане представлення довідкового апарату на вебсайтах; розпорошено елементи довідкового апарату по вебсайту; колекції архівних документів часто не мають пояснення, що це за колекція і з якою метою вона створена. Така ситуація не покращує пошукові можливості користувачів архівів та ускладнює пошук потрібної інформації. На нашу думку, потрібно: уніфікувати представлення довідкового апарату (виокремити друкований та електронний); для колекцій документів подавати короткі анотації.

Ключові слова: архіви; центральні державні архіви України; довідковий апарат; архівні довідники; архівні ресурси; архівний пошук.

ВСТУП

Інформаційний потенціал ретроспективної інформації постійно зростає, розширюється коло користувачів архівів, все більш різноманітними стають їхні запити. Діяльність архівів спрямована на оптимізацію використання документних ресурсів, прискорення їхнього залучення до суспільного обігу шляхом здійснення ефективного пошуку інформації, введення її в міжнародний інформаційний простір. Також важливим є не тільки технологічний доступ до архівних документів, а й значною мірою – інформаційне забезпечення архівних інформаційно-пошукових систем.

Доступ до архівних документів забезпечує довідковий апарат архівів. Проте використання інформаційного потенціалу архівних фондів обмежено пошуковими можливостями їх довідкового апарату. Відсутність його уніфікованого представлення на вебсайтах центральних державних архівів України актуалізує це дослідження.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

Питання еволюції і розвитку різних елементів довідкового апарату архівів частково висвітлювалися в навчальних посібниках, монографіях, статтях різних періодів становлення архівної справи в Україні.

У монографіях Г. Боряка (1995), І. Матяш (2000), В. Ляхоцького (2003) досліджено окремі аспекти розвитку архівних інформаційно-пошукових систем України. Зокрема, Г. Боряк (1995) визначає поняття «вторинна документна інформація», яка в сучасному архівознавстві пов'язана з довідковим апаратом (с. 11–12). Теоретико-прикладні проблеми архівного описування в Україні періоду 1920–1930-х років розкриті І. Матяш (2000). Цікавим доробком із новітньої історії вітчизняної архівістики 1991–2001 рр. є монографія В. Ляхоцького (2003), в якій окреслено основні напрями формування національної архівної системи, принципи побудови Національного архівного фонду України, розкрито діяльність Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства. Заслужують на увагу теоретичні розробки, підготовлені колективом авторів (під загальним керівництвом Л. Дубровіної), та опублікований проєкт «Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні» (Дубровіна, 1998). Л. Дубровіною (1997) подано концепційні засади щодо розроблення Національної архівної інформаційної системи та висвітлено основні результати діяльності Робочої групи НАІС «Архівна та рукописна Україніка».

Першим дисертаційним дослідженням довідкового апарату архівів стала робота Н. Хрислової (1999) «Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр.». Науковиця визначила основні етапи розвитку довідкового апарату в державних архівах та рукописних підрозділах наукових бібліотек; розглянула основні елементи типологічного складу довідкового апарату і розкрила тенденції його розвитку у 1990-х рр. Серед перспективних напрямів вона висунула ідею співпраці між архівами і бібліотеками, зокрема, узгодження архівної і бібліотечної терміносистем та розроблення уніфікованих методик щодо створення різних типів та видів довідкового апарату до документів НАФ України.

Розширення пошукових можливостей архівних інформаційно-пошукових систем дослідила О. Збанацька (2010). Дослідниця зазначила, що всі «пріоритетні проєкти і перспективні напрями діяльності архівних установ в інформаційній

сфері пов'язані з інтернет-технологіями і розраховані на представлення архівної інформації в глобальній мережі» (с. 15–16).

Практичні аспекти діяльності державних архівів, використання довідкового апарату архівів, організацію користування інформаційними ресурсами Національного архівного фонду України розкрито у публікації Г. Бородіної та В. Дикої (2018). Особливу увагу приділено діяльності Державного архіву Миколаївської області.

Визначенню основних шляхів ефективної роботи архівної інформаційно-пошукової системи присвячено публікацію Н. Вовк (2018).

Основу джерельної бази проблеми становлять Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи»» (Верховна Рада України, 2001), «Основні правила роботи державних архівів України» (Державний комітет архівів України, 2004) та вебсайти центральних державних архівів України.

Термінологічний ряд довідкового апарату архівів представлено в ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» (Держспоживстандарт України, 2005).

Отже, **метою статті** є висвітлення змісту поняття «довідковий апарат архівів» та особливостей його представлення на вебсайтах центральних державних архівів України.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні було застосовано методи наукового аналізу, синтезу, узагальнення. Термінологічний аналіз допоміг з'ясувати сутність понять, пов'язаних із довідковим апаратом архівів. Структурний та системний підходи дозволили розглянути довідковий апарат архівів як систему взаємопов'язаних архівних довідників.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Центральні державні архіви України зберігають документи Національного архівного фонду, що мають загальнодержавне значення, відповідно до свого профілю. Архіви для пошуку архівних документів або відомостей, що містяться в них, створюють відповідний довідковий апарат.

Основною складовою архівних інформаційно-пошукових систем є «довідковий апарат архівів». Цей термін було введено до наукового і практичного обігу новою редакцією Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (Верховна Рада України, 2001).

Довідковий апарат створюється фондоутворювачем і передається до архіву разом із документами. Архів надає організаційну і практичну допомогу у проведенні робіт із документами та розробленні методичних рекомендацій зі створення довідкового апарату. Інформацію про довідковий апарат фіксують у паспорті архіву.

Громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються правами доступу до документів архіву, довідкового апарату та баз даних.

У 2004 р. видано «Основні правила роботи державних архівів України», в яких «довідковий апарат архіву» має наступну дефініцію: це – «сукупність архівних описань у вигляді взаємопов'язаних архівних довідників, у тому числі електронних, і баз даних, призначених для пошуку документів і архівної інформації» (Державний комітет архівів України, 2004, с. 181). І основними типами архівних

довідників відповідно до їхнього цільового призначення є архівний опис, архівний каталог, путівник, огляд, покажчик. Кожний тип архівного довідника має свої види і різновиди.

Відповідний термін містить ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», чинний від 1 липня 2005 р. Згідно з ДСТУ, «довідковий апарат (архіву, архівного фонду)» – це «система архівних довідників», а «архівний довідник» – це «довідник, призначений для розкривання складу і змісту архівних документів та їх пошуку». Архівні довідники можуть містити відомості про склад і зміст документів кількох архівів (міжархівні), кількох архівних фондів (міжфондові) або одного фонду (фондові).

В оновлених Правилах роботи архівних установ України (Міністерство юстиції України, 2013) зафіксовано вимоги щодо забезпечення формування, обліку, зберігання та використання Національного архівного фонду, документи якого є власністю держави і територіальних громад. Розділ 3 Правил називається «Довідковий апарат архіву». Термін «довідковий апарат» у ньому тлумачиться як «довідники у будь-якій формі (путівники, описи, каталоги, покажчики, бази даних, номенклатури справ тощо), призначені для пошуку архівних документів або відомостей, що містяться в них».

Раніше у практиці роботи архівних установ традиційно застосовувалися терміни «науково-довідковий апарат» та «система наукового довідкового апарату». Система наукового довідкового апарату визначалася як сукупність взаємопов'язаних облікових документів, архівних довідників, механізованих і автоматизованих інформаційно-пошукових систем, створених на єдиних методологічних й науково-методичних основах для забезпечення збереженості та пошуку архівних документів і ретроспективної документної інформації.

Узагальнюючи інформацію про довідковий апарат, можна представити його різновиди. є загальне визначення довідкового апарату архіву. Існують також довідковий апарат до опису, путівника, анотованого реєстру, архівного довідника.

Довідковий апарат – довідники у будь-якій формі (путівники, описи, каталоги, покажчики, бази даних, номенклатури справ тощо).

Довідковий апарат архіву (довідковий апарат до документів архіву) (описи, анотовані реєстри описів, путівник по фондах архіву, каталоги, бази даних + покажчики, огляди фондів (документів)).

Довідковий апарат опису (довідковий апарат до опису) (титул, зміст, передмова, список скорочень, перевідні таблиці архівних шифрів (у разі перероблення описів), покажчики).

Довідковий апарат до путівника (титул, зміст, передмова, список скорочень, додатки, покажчики).

Довідковий апарат до анотованого реєстру (титул, зміст, передмова, список скорочень, покажчики, додатки, загальна бібліографія).

Довідковий апарат до архівного довідника (довідковий апарат архівного довідника (документальної публікації)) – сукупність відомостей, що пояснюють та розкривають зміст архівного довідника (документальної публікації)).

Можна зробити висновок, що в більшості випадків довідковий апарат виступає як допоміжний елемент будь-якого архівного довідника. Типами архівних довідників є: опис справ (документів), архівний каталог, путівник по фондах, покажчик, огляд. Залежно від об'єкта, аспекту описування, ступеня деталізації кожен тип довідника має

свої види та різновиди: опис – здавальний, інвентарний, архівний; каталог – систематичний, предметний (різновиди іменний, географічний), предметно-тематичний, хронологічний; путівник – по фондах, короткий путівник, тематичний путівник; огляд – тематичний, фондівий; покажчик – до описів фонду, покажчик справ (документів) (різновиди – систематичний, предметний, хронологічний) (Христова, 1999).

Паралельно із традиційним довідковим апаратом архіву функціонує *комп'ютеризований довідковий апарат* – це «структурована сукупність взаємозв'язаних і взаємодоповнюваних інформаційних баз даних різних рівнів та довідкових баз даних, які забезпечують тематичний і адресний пошук архівної інформації, виведення її на екран дисплея, паперовий носій та у файл» (Державний комітет архівів України, 2004, с. 225). Це забезпечує оперативний, багатоаспектний пошук архівної інформації та виведення її на екран дисплея, паперовий носій та у файл (у тому числі в режимі віддаленого доступу) (Міністерство юстиції України, 2013).

Інформаційною основою комп'ютеризованого довідкового апарату є зміст описових статей на усіх рівнях архівного описання, а також ключові слова та рубрикатори. Обов'язковими видами ключових слів для ведення автоматизованих архівних довідників виступають: «тематика», «персоналії», «географія», за необхідності – інші види ключових слів (Міністерство юстиції України, 2013).

Для представлення архівної інформації в мережі інтернет Державною архівною службою України та іншими архівними установами створюються і підтримуються відповідні вебсайти або сторінки на сайтах (порталах) інших юридичних осіб. Обов'язковими елементами структури вебсайту архіву є історична довідка, дані про склад і зміст фондів, перелік та характеристика основних фондів, інформація про унікальні та особливо цінні документи, довідковий апарат, відомості про режим роботи архіву і читального залу та порядок доступу до документів.

На вебсайтах переважної більшості архівів вже зараз у режимі онлайн можна ознайомитися з описами справ постійного зберігання та документами у спеціальних рубриках на кшталт «Електронний каталог» чи «Е-архів».

Розглянемо особливості представлення довідкового апарату на вебсайтах центральних державних архівів України.

Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) (<https://cdnta.archives.gov.ua>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання науково-технічної (проектної, конструкторської, науково-дослідної, технологічної) інформації, що утворилася в результаті діяльності провідних науково-дослідних, проектних, конструкторських організацій, розташованих на території України. Вебсайт установи працює в тестовому режимі (рис. 1).

На вебсайті є можливість пошуку в електронних фондах ЦДНТА України. Реєстр фондів нараховує 258 найменувань; реєстр комплексів – 1220; документів особового походження – 25.

Реєстр описів містить:

- Проектну документацію (1027 оп.);
- Конструкторсько-технологічну документацію (524 оп.);
- Науково-дослідну документацію (184 оп.);
- Патентну документацію (4 оп.);
- Усноісторичні документи (1 оп.);
- Документи особового походження (36 оп.).

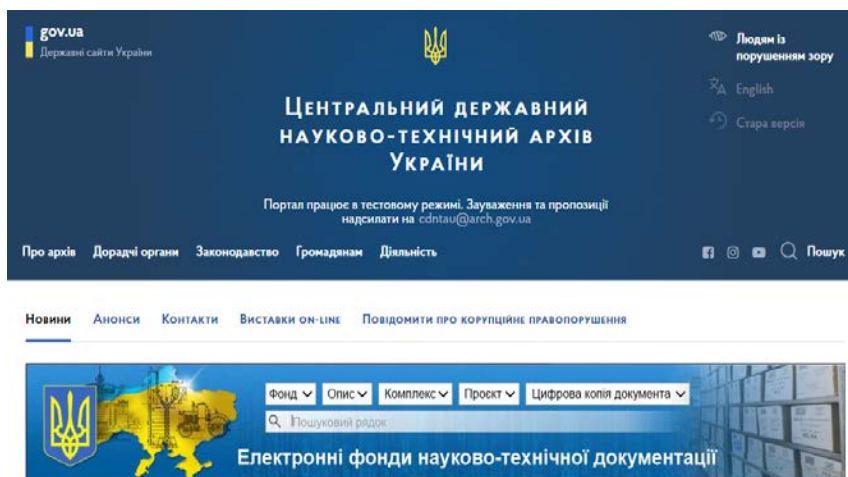

Рис. 1. Сторінка вебсайту Центрального державного науково-технічного архіву України (б.д.)

У розділі «Діяльність» міститься «науково-довідковий апарат», де частково представлено інформацію про друковані архівні довідники. Застаріла назва «науково-довідковий апарат» використовується, можливо, через те, що вебсайт працює в тестовому режимі.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України) (<https://tsdial.archives.gov.ua>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання історичних документів, які висвітлюють економічний, політичний і культурний розвиток земель Західної України. Вебсайт установи містить вкладку «Довідковий апарат» (рис. 2).

Рис. 2. Сторінка вебсайту Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (б.д.)

Довідковий апарат представлено у форматі pdf, і він містить:

- путівник;
- покажчик;
- каталоги (10);
- описи фондів (близько 900).

Також у лівому меню є розділ «Е-архів», який нараховує 7 описів із 7 фондів.

Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України) (<https://cdiak.archives.gov.ua>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання історичних документів, які висвітлюють історію України періоду її входження до складу Литви і Польщі (з XIII ст. до кінця XVIII ст.), Російської імперії (з першої половини XVII ст. до Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р.), а також установ Гетьманщини (друга половина XVII – XVIII ст.). Вебсайт установи містить вкладку «Довідковий апарат» (рис. 3).

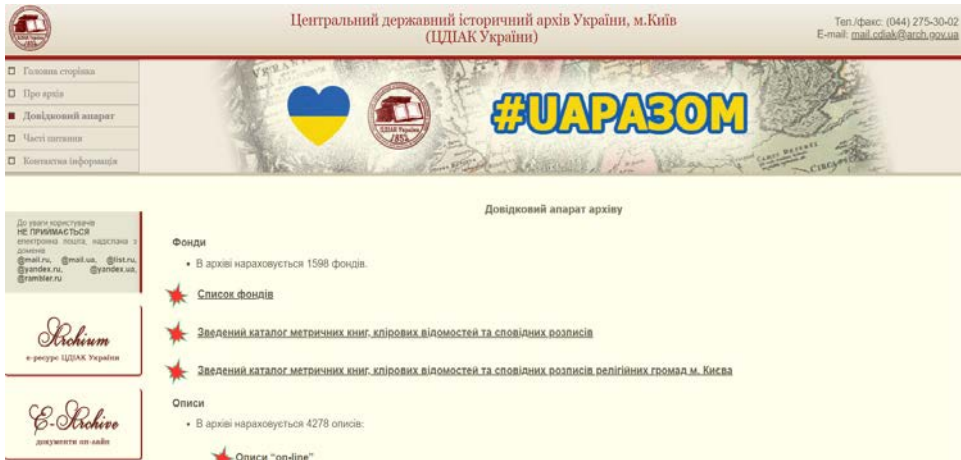

Рис. 3. Сторінка вебсайту Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (б.д.)

На вебсайті архіву представлено розгалужений довідковий апарат.

Фонди. В архіві нараховується 1598 фондів. Список фондів представлено у табличній формі.

Зведений каталог метричних книг, клірових відомостей та сповідних розписів поділено на православні церкви, деканати та рабинати й розташовано у алфавітному порядку населених пунктів.

Зведений каталог метричних книг, клірових відомостей та сповідних розписів поділено на православні церкви, костьоли, синагогу, кірху, мечеть і подано в алфавітному порядку власних назв установ.

Описи. В архіві нараховується 4278 описів: описи «on-line», представлені у форматі pdf.

Каталоги. Подано статистику по каталогах:

- систематичний (403 489 карток);
- іменний (53 453 картки);

– географічний (241 607 карток).

Покажчики (фондові, міжфондові) у форматі pdf.

Огляди фондів (бібліографічний список).

Також у лівому меню представлено розділи: Archium (е-ресурс ЦДІАК України), що дає можливість переходу до окремого сайту – ресурсу з широкими можливостями повнотекстового пошуку, E-Archive (документи онлайн) та FamilySearch – перелік оцифрованих справ, зроблених у рамках співпраці з міжнародною корпорацією FamilySearch.

Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів (ЦДАЕА) (<https://tsdaea.archives.gov.ua>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання аудіовізуальних документів (кінодокументів, відеодокументів, фотодокументів, фонодокументів), створених до 1991 року; аудіовізуальних документів, що нагромадилися за час діяльності установ, організацій, підприємств незалежно від форми власності, об'єднань громадян, приватних осіб незалежної України; аудіовізуальних документів юридичних і фізичних осіб, що в установленому порядку надійшли з-за кордону; копій документів, що зберігаються в інших архівах, музеях, бібліотеках; електронних документів, електронних інформаційних ресурсів юридичних та фізичних осіб. Вебсайт установи працює в тестовому режимі (рис. 4).

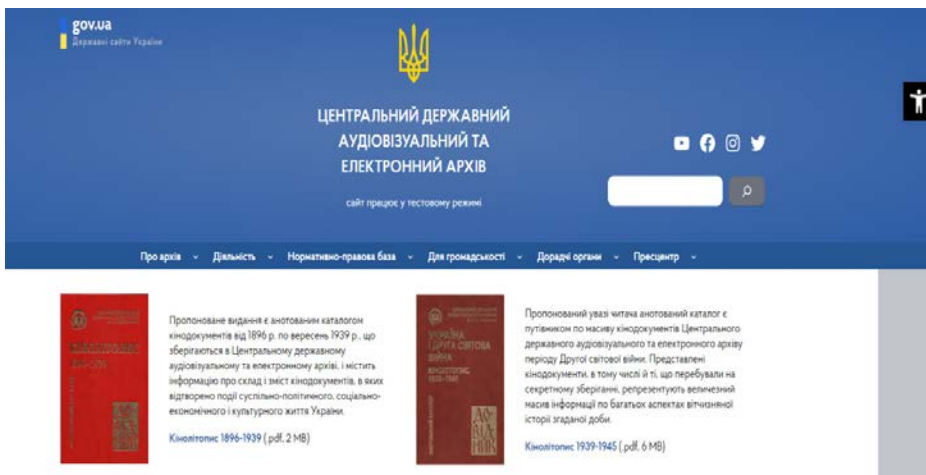

Рис. 4. Сторінка вебсайту Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву (б.д.)

Окремий розділ «Довідковий апарат» на вебсайті відсутній. Представлено тільки електронні версії архівних довідників у форматі pdf.

Існує також каталог АВД, в якому можна реалізовувати пошук архівних аудіовізуальних документів (рис. 5).

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) (<https://csamm.archives.gov.ua>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання документів, які відображають історію української культури і мистецтва, що утворилися в результаті діяльності установ та організацій загальнодержавного значення, надійшли з-за кордону; документів особового

походження, що відклялись в архівах діячів української національної культури, які проживають на території України; музейних предметів, що складаються з меморіальних речей, нагород, живописних творів образотворчого мистецтва, виробів декоративно-ужиткового мистецтва, музичних інструментів, театрального реквізиту та сценічних костюмів, які належали діячам культури або характеризують певну історичну добу; друкованих видань, що надійшли безкоштовно (в дарунок) або шляхом закупівлі. На вебсайті архіву є кілька розділів з елементами довідкового апарату (рис. 6).

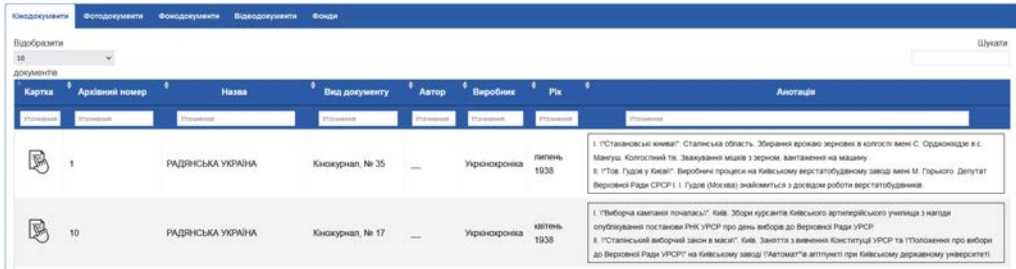

Рис. 5. Каталог АВД Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву (б.д.)

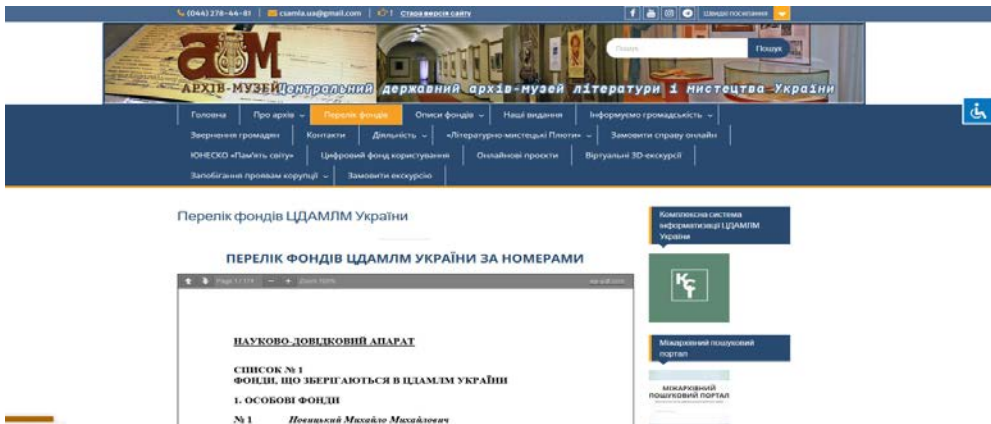

Рис. 6. Сторінка вебсайту Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (б.д.)

Перший розділ – «Перелік фондів». У ньому у форматі pdf представлено перелік фондів за номерами та алфавітом. Також є перелік фондів державних установ, творчих спілок та громадських організацій; колекції; розформовані або передані до інших установ фонди.

Другий розділ – «Описи фондів». У ньому представлено описи фондів із 1 по 1500.

Третій розділ – «Наші видання», який містить перелік опублікованих путівників, каталогів.

Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (ЦДАГОУ) (<https://tsdahou.archives.gov.ua>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання документів центральних керівних органів політичних і громадських об'єднань, що діяли на території України до 1991 року; документів державних установ, громадсько-політичних об'єднань та діячів української еміграції; оригінали і/або копії документів, що є історико-культурним надбанням зарубіжного українства; документів органів керівництва партизанським рухом України та партизанських з'єднань і загонів періоду Другої світової війни; документів громадян, які були репресовані у місті Києві та Київській області у 1919–1950 роках органами ВУНК, ДПУ, НКВС, МДБ, КДБ; документів партійних і радянських діячів УРСР, представників опозиційних рухів радянської доби та громадсько-політичних діячів незалежної України; документів політичних партій, громадських об'єднань, у тому числі галузевих професійних спілок незалежної України, діяльність яких має загальнодержавний характер. На вебсайті архіву є кілька розділів з елементами довідкового апарату (рис. 7).

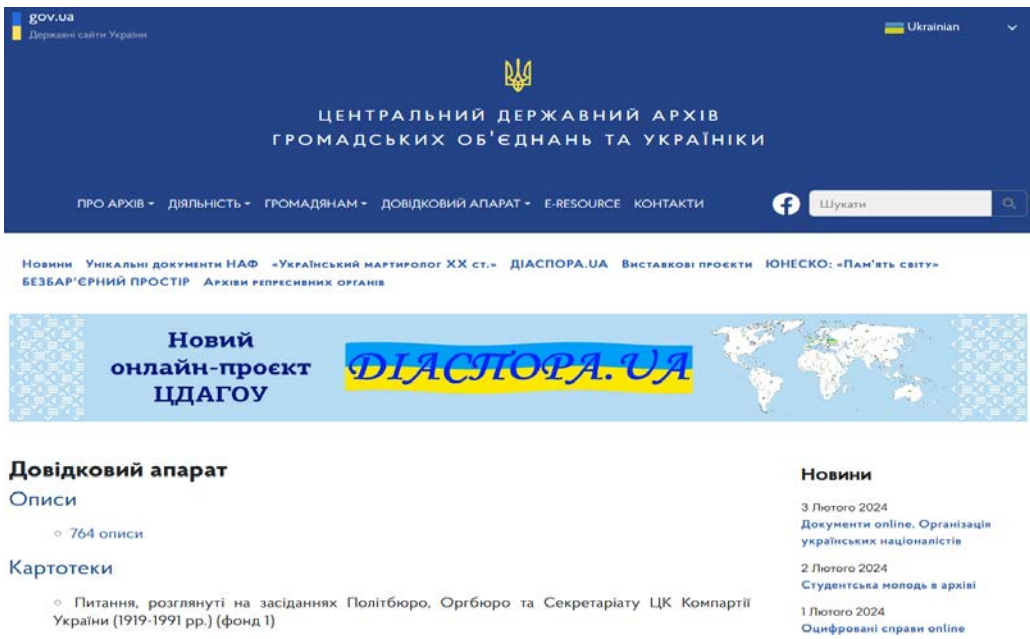

Рис. 7. Сторінка вебсайту Центрального державного архіву громадських об'єднань та українці (б.д.)

На вебсайті є розділ «Довідковий апарат», в якому зазначено описи (764), картотеки, довідники, покажчики та огляди фондів (частково у форматі pdf).

Розділ «Фонди архіву» містить інформацію про 343 фонди; 771 опис, які містять: 324 640 справ із документами Національного архівного фонду з паперовою основою; 330 одиниць зберігання фонодокументів; 1961 справу із документами з кадрових питань.

Наявний розділ «Оцифровані описи фондів».

Онлайн-доступ до довідкового апарату та оцифрованих документів архіву з широкими можливостями повнотекстового пошуку забезпечує розділ «E-RESOURCE».

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) (<https://tsdavo.gov.ua/>) – центральна архівна установа, що забезпечує зберігання документів, що утворилися на території України після Лютневої революції 1917 року і відображають діяльність вищих органів державної влади і державного управління від Центральної ради Української Народної Республіки до незалежної України, у тому числі документи Верховної Ради України, Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, вищих органів суду, прокуратури, міністерств і відомств; документи всеукраїнських і галузевих органів професійних спілок, кооперативних та інших громадських організацій до 1992 року; документи українських емігрантських організацій, зокрема Уряду Української Народної Республіки в екзилі, за 1919–1991 роки; документи німецьких військових та окупаційних властей за 1939–1945 роки. Вебсайт архіву є насиченим і має кілька розділів з елементами довідкового апарату (рис. 8).

Рис. 8. Сторінка вебсайту Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (б.д.)

Через згорнуте меню у лівому верхньому куточку потрапляємо до розділу «Науково-довідковий апарат». Тут містяться рубрики:

- путівники;
- довідники;
- покажчики та реєстри;
- огляди фондів;
- архіви прогресивних органів;
- розсекречено.

Елементи довідкового апарату представлено у форматі pdf.

На головній сторінці вебсайту є перелік ресурсів: «E-resource – оцифровані фонди», «ERR-Rosenberg's archives», «Архів ЗУНР», «Описи PDF», «Пам'ять світу».

Окремо представлено колекції: «Унікальні документи архіву», «Топ 9», «Виставки», «Календар української революції, 1917–1921» та ін.

ВИСНОВКИ

Війна в Україні та оптимізація системи центральних державних архівів призвели до їх скорочення (із 9 архівів утворено 7). Зменшення кількості архівів мало б покращити організацію їх вебсайтів, проте маємо констатувати відсутність уніфікації у представленні довідкового апарату архівів.

Проведене дослідження сутності поняття «довідковий апарат» свідчить, що він може розглядатись, по-перше, як сукупність архівних довідників у будь-якій формі (путівники, описи, каталоги, покажчики, бази даних, номенклатури справ тощо), по-друге – як допоміжний елемент будь-якого архівного довідника. Є загальне визначення довідкового апарату архіву. Існують також довідкові апарати до опису, путівника, анотованого реєстру, архівного довідника.

Поняття довідкового апарату вимагає сучасних підходів до методики його представлення, визначення типу-видового складу та уніфікації. На особливу увагу заслуговують електронний довідковий апарат та бази даних.

Аналіз вебсайтів центральних державних архівів України також засвідчив: відсутнє уніфіковане представлення довідкового апарату на вебсайтах (деякі з них досі використовують застарілий термін «науково-довідковий апарат»); розпорошено елементи довідкового апарату по вебсайту; для повнотекстових ресурсів є різні позначення: е-ресурс, E-Archive документи онлайн, оцифровані фонди та ін.; відбувається поєднання довідкового апарату з повнотекстовими документами; колекції архівних документів часто не мають пояснення, що це за колекція і з якою метою вона створена. Така ситуація не покращує пошукові можливості користувачів архівів та ускладнює пошук потрібної інформації.

На нашу думку, потрібно: відокремити довідковий апарат від повнотекстових документів або, у разі їхнього поєднання, пояснити, яким чином відбувається перехід від довідкового апарату до повнотекстового документа; уніфікувати представлення довідкового апарату (виокремити друкований та електронний); уніфікувати назву для оцифрованих документів; для колекцій документів подавати короткі анотації; для архівів, задіяних у міжнародних проєктах, наприклад, FamilySearch, зробити уніфіковане представлення на головній сторінці вебсайту.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бородіна, Г. Г., & Дика, В. А. (2018). Довідковий апарат архівів як важливе джерело реалізації доступу до документів Національного архівного фонду (НАФ) України. *Молодий вчений*, 11(63), 998–1000. <https://www.molodyvchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3635>
- Боряк, Г. (1995). *Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»* [Монографія] (Л. Дубровіна, ред.). Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського.

- Верховна Рада України. (2001, 13 грудня). *Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи»* (Закон № 2888-III). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2888-14>
- Вовк, Н. С. (2018). Архівні інформаційно-пошукові системи: шляхи оптимізації пошуку текстової інформації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 37–42. <https://journals.uran.ua/bdi/article/view/150632>
- Державний комітет архівів України. (2004). *Основні правила роботи державних архівів України*. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. <https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/totalitarizm/doslid/pravila-archive.pdf>
- Держспоживстандарт України. (2005). *Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять* (ДСТУ 2732:2004). [https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004\(1\).pdf](https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004(1).pdf)
- Дубровіна, Л. (1997). Архівознавчі аспекти концепції архівної справи в Україні. В В. Ляхощкий & І. Матяш (Упоряд.), *Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи* [Матеріали конференції] (Ч. 1, с. 37–41). Київський університет імені Тараса Шевченка.
- Дубровіна, Л. (1998). Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні. *Студії з архівної справи та документознавства*, 3, 6–17.
- Збанацька, О. М. (2010). *Архівні інформаційно-пошукові системи: розширення пошукових можливостей (1991–2008 рр.)* [Автореферат дисертації кандидата наук, Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв]. <https://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/318>
- Ляхощкий, В. П. (2003). *Україна на зламі епох: нотатки з новітньої історії вітчизняної архівістики 1991-2001 рр.* Пульсари.
- Матяш, І. Б. (2000). *Архівна наука і освіта в Україні 1920-1930-х років* [Монографія]. Державний комітет архівів України.
- Міністерство юстиції України. (2013, 8 квітня). *Про затвердження Правил роботи архівних установ України* (Наказ № 656/5). Верховна Рада України. <https://bit.ly/3vSBSIy>
- Христова, Н. М. (1999). *Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр.* [Автореферат дисертації кандидата наук, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського].
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://tsdavo.gov.ua>
- Центральний державний архів громадських об'єднань та україніки. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://tsdahou.archives.gov.ua>
- Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://csamm.archives.gov.ua>
- Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://tsdaea.archives.gov.ua>
- Центральний державний історичний архів України, м. Київ. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://cdiak.archives.gov.ua>
- Центральний державний історичний архів України, м. Львів. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://tsdial.archives.gov.ua>
- Центральний державний науково-технічний архів України. (б.д.). *Головна*. Взято 14 лютого 2024 з <https://cdnta.archives.gov.ua>

REFERENCES

- Boriak, H. (1995). *Natsionalna arkhivna spadshchyna Ukrainy ta derzhavnyi reiestr "Arkheohrafichna Ukrainika"* [National archival heritage of Ukraine and the state register "Archaeographic Ukrainian"] [Monograph] (L. Dubrovina, Ed.). M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies [in Ukrainian].

- Borodina, H. H., & Dyka, V. A. (2018). Dovidkovyi aparat arkhiviv yak vazhlyve dzherelo realizatsii dostupu do dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu (NAF) Ukrainy [References of archives as an important source of access to documents of the National Archival Fond (NAF) of Ukraine]. *Young Scientist*, 11(63), 998–1000. <https://www.molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/3635> [in Ukrainian].
- Central State Archive of Public Associations and Ukrainians. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://tsdahou.archives.gov.ua> [in Ukrainian].
- Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://csamm.archives.gov.ua> [in Ukrainian].
- Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://cdiak.archives.gov.ua> [in Ukrainian].
- Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://tsdial.archives.gov.ua> [in Ukrainian].
- Central State Scientific and Technical Archives of Ukraine. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://cdnta.archives.gov.ua> [in Ukrainian].
- Derzhspozhyvstandart Ukrainy. (2005). *Dilovodstvo y arkhivna sprava. Terminy ta vyznachennia poniat* [Records management and affairs archival. Terms and definitions] (DSTU 2732:2004). [https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004\(1\).pdf](https://vn.court.gov.ua/userfiles/27_2732-2004(1).pdf) [in Ukrainian].
- Dubrovina, L. (1997). Arkhivnozhavchi aspekty kontseptsii arkhivnoi spravy v Ukraini [Archivist aspects of the concept of archival affairs in Ukraine]. In V. Liakhotskyi & I. Matiash (Comps.), *Ukrainske arkhivoznavstvo: istoriia, suchasnyi stan ta perspektivy* [Ukrainian archival studies: history, current state and prospects] [Conference proceedings] (Pt. 1, pp. 37–41). Taras Shevchenko University of Kyiv [in Ukrainian].
- Dubrovina, L. (1998). Osnovni polozhennia kontseptsii kompiuteryzatsii arkhivnoi spravy v Ukraini [Basic provisions of the concept of computerization of archival affairs in Ukraine]. *Study on the Archives and Records Sciences*, 3, 6–17 [in Ukrainian].
- Khrystova, N. M. (1999). *Naukovo-dovidkovyi aparat arkhiviv ta rukopysnykh pidrozdiliv bibliotek v Ukraini u 1920–1990 rr.* [Scientific reference apparatus of archives and manuscript divisions of libraries in Ukraine in 1920–1990] [Abstract of PhD Dissertation, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Liakhotskyi, V. P. (2003). *Ukraina na zlami epokh: notatky z novitnoi istorii vitchyznianoï arkhivistyky 1991–2001 rr.* [Ukraine at the turn of the era: notes from the recent history of national archival 1991–2001]. Pulsary [in Ukrainian].
- Matiash, I. B. (2000). *Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1920–1930-kh rokiv* [Archival science and education in Ukraine in the 1920s–1930s] [Monograph]. State Committee of Archives of Ukraine [in Ukrainian].
- Ministry of Justice of Ukraine. (2013, April 8). *Pro zatverdzhennia Pravyl roboty arkhivnykh ustanov Ukrainy* [On approval of the Rules of operation of archival institutions of Ukraine] (Order No. 656/5). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://bit.ly/3vSBSIy> [in Ukrainian].
- State Committee of Archives of Ukraine. (2004). *Osnovni pravyla roboty derzhavnykh arkhiviv Ukrainy* [Basic rules of work of state archives of Ukraine]. Ukrainian Research Institute of Archives Management and Records. <https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/totalitarizm/doslid/pravila-archive.pdf> [in Ukrainian].
- The Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://tsdavo.gov.ua> [in Ukrainian].
- Tsentrалnyi derzhavnyi audiovizualnyi ta elektronnyi arkhiv. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved February 14, 2024, from <https://tsdaea.archives.gov.ua> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2001, December 13). *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond i arkhivni ustanovy"* [On amendments to the Law of Ukraine "On the national archival fund and archival institutions"] (Law No. 2888-III). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2888-14> [in Ukrainian].
- Vovk, N. S. (2018). Arkhivni informatsiino-poshukovi systemy: shliakhy optymizatsii poshuku tekstovoi informatsii [Archival information retrieval systems: ways to optimize the search

for the text information]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 37–42. <https://journals.uran.ua/bdi/article/view/150632> [in Ukrainian].
Zbanatska, O. M. (2010). *Arkhivni informatsiino-poshukovi systemy: rozshyrennia poshukovykh mozhyvostei (1991–2008 rr.)* [Archival information and search systems : expansion of searching possibilities (1991–2008)] [Abstract of PhD Dissertation, State Academy of Culture and Arts Management]. <https://elib.nakkim.edu.ua/handle/123456789/318> [in Ukrainian].

UDC 930.25:[161.1:004.738.1www](477)

Oksana Zbanatska,
*Doctor of Social Communications,
Associate Professor,
PhD in Historical Sciences,
Kyiv University of Culture
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: ZbanatskaO@i.ua
ORCID ID: 0000-0003-0413-7576*

A FINDING AID OF ARCHIVES: THE CONCEPT CONTENT AND FEATURES OF ITS PRESENTATION ON THE WEBSITES OF CENTRAL STATE ARCHIVES OF UKRAINE

The aim of the article is to highlight the content of the concept “a finding aid” of archives, and peculiarities of its presentation on the websites of central state archives of Ukraine.

Research methods: scientific analysis, synthesis, generalisation. The terminological analysis helps to clarify the essence of concepts related to the archive finding aid. Structural and systemic approaches allow to consider the finding aid of archives as a system of interconnected archival directories.

The scientific novelty of this research lies in the fact that different definitions of the finding aid as a set of archival directories and an auxiliary element of any archival directory are revealed; the conducted analysis of the websites of the central state archives of Ukraine shows a number of shortcomings; recommendations regarding the presentation of the finding aid on the websites of the central state archives of Ukraine are offered.

Main conclusions. The war in Ukraine and the optimisation of the system of central state archives led to their reduction (7 archives were created out of 9). Reducing the number of archives should improve the organisation of their websites, but we have to note the lack of standardisation in the presentation of the archives’ finding aid. The concept of “the finding aid” can be considered, firstly, as a set of archival directories in any form, and secondly, as an auxiliary element of any archival directory.

The analysis of the websites of the central state archives of Ukraine proved the following: the absence of a unified representation of the finding aid apparatus on the websites; the dispersion of elements of the finding aid on the website; collections of archival documents often do not have an explanation of what kind of collection they are, as well as for what purpose they were created. Such a situation does not improve search capabilities of archive users, and makes it difficult to find the necessary information. In our opinion, it is necessary: to unify the presentation of the finding aid apparatus (to separate printed and electronic ones); submit short abstracts for document collections.

Keywords: archives; central state archives of Ukraine; finding aid; archival directories; archival resources; archival search.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024 р..

УДК 930.2:002:[005.92:004.63]:006.3/.8 (477)
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307129

ВІД КОНЦЕПЦІЇ ЗБЕРІГАННЯ ДОКУМЕНТІВ В ЕЛЕКТРОННІЙ ФОРМІ ДО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ АРХІВНИХ ТА БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

Юрій Ковтанюк,
кандидат історичних наук,
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
(Київ, Україна)
e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4120-1875

Для цитування:

Ковтанюк, Ю. (2024). Від концепції зберігання документів в електронній формі до нормативно-правової бази створення національних архівних та бібліотечних інформаційних ресурсів. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 99–115. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307129>

Мета статті – дослідити концептуальні засади щодо зберігання документів в електронній формі, зокрема електронних документів, цифрових документів та створення метаданих до них з урахуванням інтеграційних процесів щодо створення національних інформаційних ресурсів в архівній і бібліотечній сферах діяльності. Простежити тенденції щодо реалізації наявних концепцій, визначити кращі українські практики, виокремити недоліки та запропонувати можливі шляхи розв'язання проблеми.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано методи: теоретичні – сходження від абстрактного до конкретного, відображення дійсності в мисленні; емпіричні – спостереження, порівняння; комплексні – системного аналізу, синтезу та модулювання; спеціальні – графічний, компонентного аналізу; прогнозування.

Наукова новизна полягає у здійсненні системного міждисциплінарного порівняльного аналізу проблеми зберігання документів в електронній формі в архівах і бібліотеках для визначення напрямів розв'язання цієї проблеми на підставі виявлення єдиних вимог до подібних інформаційних об'єктів і процесів, зокрема в контексті ініціативи створення Національної електронної бібліотеки України, в яку пропонується інтегрувати інформацію про об'єкти національного надбання, що зберігаються в архівах, бібліотеках, музеях, а згодом дані і від видавців.

Основні висновки. За результатами дослідження слід констатувати, що найбільших успіхів у розбудові загальної системи від створення до передавання на постійне зберігання документів в електронній формі досягли українські архівісти. Важливою проблемою є розбудова системи «довготривалого зберігання», форму-

вання якої, на нашу думку, слід розпочинати з вимог до інформаційних об'єктів, якими вона наповнюватиметься. Це суттєво вплине на структуру і зміст метаданих, потрібних для керування цією системою. Тут слід скористатися успішним досвідом українських архівістів і бібліотекарів. Надактуальним завданням є доопрацювання за кращими вітчизняними і зарубіжними практиками Концепції створення Національної електронної бібліотеки України.

Ключові слова: концепція; зберігання документів; цифрові документи; електронна форма; електронний документ; метадані; майстер-копія; Національна електронна бібліотека; нормативно-правова база; електронне архівознавство.

ВСТУП

Слабкою ланкою на сьогодні в системі архівних і бібліотечних установ залишається важливий етап на шляху будь-якого документа в електронній формі, зокрема цифрового, – це його зберігання. Особливого значення це набуває для документів постійного та тривалого (понад 10 років) строків зберігання. Важливішим завданням архівних і бібліотечних установ завжди було забезпечення збереженості документів, у тому числі в електронній формі, цифрових. Чи є у архівістів і бібліотекарів концептуальне бачення щодо розв'язання цієї проблеми?

Мета статті – дослідити концептуальні засади щодо зберігання документів в електронній формі, зокрема електронних документів, цифрових документів та створення метаданих до них з урахуванням інтеграційних процесів щодо створення національних інформаційних ресурсів в архівній і бібліотечній сферах діяльності. Простежити тенденції щодо реалізації наявних концепцій, визначити кращі українські практики, виокремити недоліки та запропонувати можливі шляхи розв'язання проблеми.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи: теоретичні – сходження від абстрактного до конкретного, відображення дійсності в мисленні; емпіричні – спостереження, порівняння; комплексні – системного аналізу, синтезу та модулювання; спеціальні – графічний, компонентного аналізу; прогнозування.

Дослідження виконано на інформації низки документів, що визначають переважно концепції та стратегії розвитку архівної й бібліотечної галузей на короткотермінову перспективу, у тому числі незатверджених, що перебувають у статусі проєктів. Досліджені методичні, нормативні та нормативно-правові документи, що створені безпосередньо або опосередковано для вирішення проблеми зберігання документів в електронній формі, цифрових документів, зокрема задля реалізації наявних концепцій і стратегій. Особливу увагу приділено проєкту Концепції створення Національної електронної бібліотеки України, що заплановано затвердити розпорядженням Кабінету Міністрів України цього року, та перспективам його реалізації, порівнюючи з успішною реалізацією Концепції планування життєвого циклу електронних документів, схваленої нормативно-методичною комісією Державної архівної служби України наприкінці 2011 року, доопрацьованої у 2012 році за результатами науково-дослідної роботи у напрямі електронно-документознавства та опублікованої в остаточному варіанті у 2013 році.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На жаль, більшість українських джерел декларативно визначають потребу щодо забезпечення надійного зберігання електронних даних, зокрема електронних документів, цифрових документів та електронних інформаційних ресурсів (*Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року* (Кабінет Міністрів України, 2016); *Стратегія розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2022–2025)* (2023), пункт 3; *Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року, пункт 4 оперативної цілі 2.4 «Безпека архівів та архівних ресурсів»* (Державна архівна служба України, 2020, с. 14); *Концепція розвитку архівної справи до 2026 року, оперативна ціль 1.4 «Архіви та їх ресурси є захищеними»* (Державна архівна служба України, 2023, с. 6) *тощо*), або наводять досвід вирішення проблеми за кордоном. Однак широкого ґрунтового обговорення серед професійної архівної та бібліотечної спільноти теоретичних і практичних аспектів не спостерігається. Аналіз публікацій надає поодинокі випадки порушити проблему зберігання великих даних в українських архівах і бібліотеках, продовжують бути актуальними не менш важливі проблеми створення та руху документів в електронній формі, цифрових документів, а також надання доступу до них користувачів. Успішне вирішення проблеми надання доступу до документної інформації в електронній формі є певним індикатором у взаємодії архівів і бібліотек із сучасним інформаційним суспільством, якості послуг, що надаються користувачам.

Зрозуміло, що безвідносно до документної, переважно у формі цифрових копій документів, й описової інформації насамперед в електронній формі (метаданих) проблема зберігання великих даних і керування процесами, що стосуються цих даних, успішно вирішується в межах наукових досліджень з інформаційних систем та технологій. Готовими рішеннями рясніє ринок комерційних послуг. Однак пристосування таких рішень до архівної й бібліотечної справ без урахування потреб архівістів і бібліотекарів під час створення відповідних технологій часто призводить до компромісів, що більше нагадують пристосування архівів і бібліотек до готових рішень, що не можуть бути змінені або такі зміни потребують додаткових витрат. На нашу думку, для уникнення потрапляння в такі ситуації слід враховувати таке.

По-перше, без усвідомлення архівістами та бібліотекарями складності проблеми вартість її вирішення буде стрімко зростати. В умовах постійного недофінансування архівної та бібліотечної сфер діяльності такий підхід є практично нездійсненним і витратним у перспективі, зважаючи на потрапляння у залежність від конкретного рішення, виробника.

По-друге, без розуміння потреб архівістів і бібліотекарів спеціалістами з інформаційних технологій пропонувані рішення можуть не враховувати особливостей діяльності архівних і бібліотечних установ, бути занадто прагматичними. До прикладу, у 2009–2010 роках відбулася низка робочих нарад із питань архівного зберігання електронних документів, у яких взяли участь працівники Державного комітету архівів України, Головного управління державною службою України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного електронного архіву України та Закритого акціонерного товариства «Софтлайн». Від розробників програмного забезпечення тоді було отримано пропозицію щодо скасування експертизи цінності електронних доку-

ментів та постійного зберігання усіх управлінських документів України, зважаючи на тенденцію постійного здешевлення одиниці дискової пам'яті та невідомості щодо потреби в документній інформації у майбутньому. Вочевидь, це не перша спроба поставити для архівістів таку проблему. Однак слід зауважити, що отримана вона була від спеціаліста з іншої сфери діяльності та в його системі знань є цілком логічною і навіть аргументованою. Проте з такою позицією не можна погодитися, зважаючи, що Національний архівний фонд (далі – НАФ) у державних архівах складається переважно з управлінських документів, а в бібліотеках, які мають архівні та рукописні фонди, що оголошені законом часткою НАФ, – із документів установ, які не належать сфері державного управління і мають характер історико-культурологічної інформації та результатів наукової і творчої діяльності (Ковтанюк, 2024, с. 15–17), а також швидкість збільшення обсягів даних, зокрема, завдяки поступовому переведенню загального документообігу в електронну форму, що потребує значних видатків на створення сховищ даних великого розміру, краще датацентрів. Чітко окресленою є проблема зберігання такої документної інформації та метаданих до неї у межах чинної нормативно-правової бази України. Важко уявити, якщо б ця проблема сягнула запропонованих масштабів щодо зберігання усього масиву управлінської документації. Професійній архівній спільноті зрозуміло, що в цьому немає потреби, виходячи з незначущості більшої частки загального документообігу, що позначаються як документи тимчасового строку зберігання, та навіть повторюваності документної інформації в цьому масиві. Інше цікаве питання, яким іноді задаються професійні дослідники історії та яке постає з новою силою, що підкріплена вражаючою цифрою частки управлінської документації у складі НАФ: чи можемо ми дозволити, щоб історія документувалася лише в межах управлінської діяльності? Сутність такого становища визначена перекладанням обов'язку підготовки документів до передавання на постійне зберігання на юридичних осіб, в діяльності яких ці документи були створені (Ковтанюк, 2024, с. 15).

По-третє, виробники програмного забезпечення зацікавлені якнайменше змінювати свої продукти при їх впровадженні в діяльність юридичних осіб для зменшення витрат та збільшення прибутку. Здебільшого такий підхід ґрунтується на відсутності з боку споживачів їх послуг обізнаного та зваженого підходу, що визначається технічними вимогами до цих послуг, кінцевого програмного продукту та технічним завданням. Чим менше отримувач послуги (архів, бібліотека) спроможні висунути обґрунтованих вимог, тим краще виробнику. Зазначимо, що таким був довгий шлях повсюдного впровадження систем електронного документообігу (далі – СЕД) в державні органи.

Цікавим є наше спостереження за останні 15 років за трансформацією відносин працівників цих органів із виробниками програмних засобів – виробників СЕД. Рівень обізнаності працівників державних органів постійно зростає, що призводило до покращення можливостей та сумісності СЕД різних виробників, що сприяло загальній уніфікації електронного діловодства. Так, наступна зустріч із працівниками ЗАТ «Софтлайн» у травні 2015 року на конференції «Модернізація державного управління. Впровадження технологій електронного урядування» призвела до пропозиції з боку спеціалістів з інформаційних технологій змінити чинну нормативно-правову базу, що з'явилася наприкінці 2014 року (наказ Міністерства юстиції України від

11.11.2014 № 1886/5 (Міністерство юстиції України, 2014)) та була підготовлена архівістами. Згодом стало зрозуміло, що рушійною силою в цих відносинах стала та сама нормативно-правова база, що дозволяла висувати обґрунтовані вимоги до виробників СЕД щодо їх відповідності чинним регуляторним актам.

По-четверте, пропозиції застосування готових рішень від різних виробників, що з великою імовірністю можуть бути несумісними, призведе до потреби створення додаткових засобів для вирішення таких проблем. Так, Концепція створення Національної електронної бібліотеки України (далі – НЕБ) (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024с), що була представлена для обговорення на засідання тимчасової робочої групи з питань створення НЕБ (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2023) при Міністерстві культури та інформаційної політики України (далі – МКІП) 31.01.2024, пропонує саме такий підхід. Разом із самою Концепцією на розгляд було надано низку інших проєктів документів: *Положення про НЕБ* (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024d), *Регламент роботи НЕБ* (далі – Регламент) (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024f), *Загальні технічні вимоги до компонентів системи НЕБ* (далі – Загальні технічні вимоги) (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024b), а також *Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»* (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024e), що вноситься народними депутатами України. Згідно з *Планом роботи МКІП на 2024 рік* (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024a), до квітня повинен бути підготовлений проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції про створення Національної електронної бібліотеки» відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2023 № 190-р «Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки» (Кабінет Міністрів України, 2023), а в ініціативному порядку МКІП відповідно до цієї Стратегії – до листопада підготовлено проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Національну електронну бібліотеку України». Також в ініціативному порядку до листопада – зазначений проєкт Закону України.

Жанр такого документа, як Загальні технічні вимоги, передбачає конкретизацію технічної складової реалізації концептуальних положень, що затверджуються відповідним актом на нормативно-правовому рівні. Проте цей документ не дає чіткого уявлення саме про реалізацію запропонованого міжгалузевого проєкту, а в більшості питань відсилає до інших документів, що передбачається розробляти у невизначений термін. Зазвичай наступним етапом після технічних вимог є підготовка технічного завдання для конкретного виконавця. Наведена у Загальних технічних вимогах і Регламенті графічна модель компонентів НЕБ (див. рис. 1) передбачає модульний принцип та в цілому відповідає моделі для відкритих архівних інформаційних систем (Reference Model for an Open Archival Information System – *OAIS Reference Model*) (OAIS Reference Model (ISO 14721), n.d.).

Під час засідання робочої групи було зазначено, що розробка НЕБ буде вестися покроково – від базових модулів до наступних, відсутність яких не критична для запуску системи. Можливо, саме тоді готуватимуться інші технічні вимоги, що дозволять надати відповіді щодо форматів, стандартів, стратегій, планів тощо

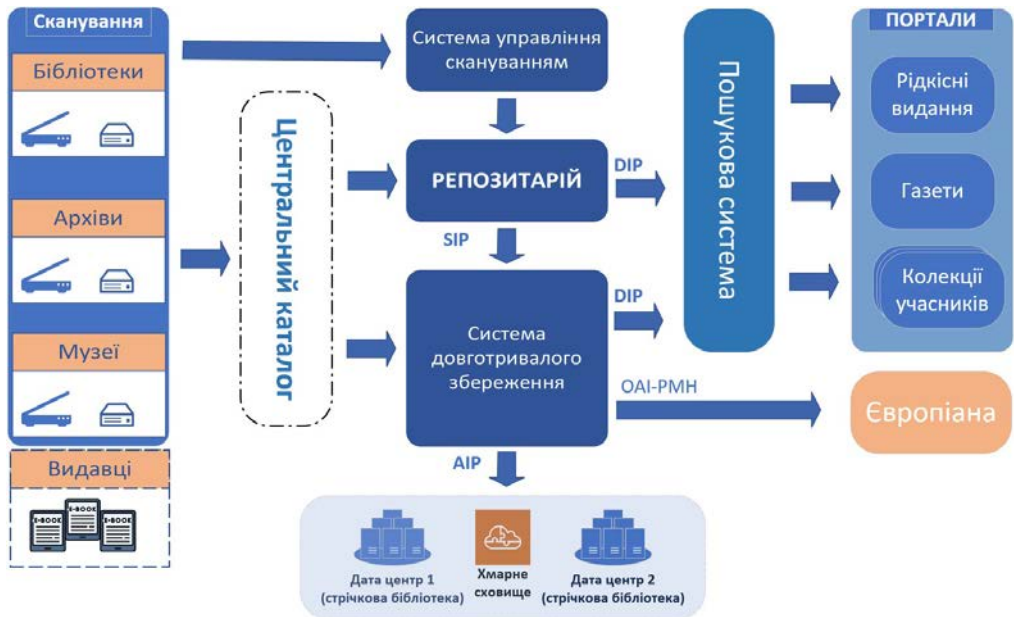

Рис. 1. Графічна модель компонентів НЕБ, запропонована авторами Концепції створення НЕБ¹

системи «довготривалого зберігання», що, на відміну від репозитарію, залишились нерозкритими. Однак у деяких членів робочої групи, насамперед спеціалістів з інформаційних технологій, виникли зауваження до стратегії реалізації представленої Концепції, недоліки якої помітні у графічній моделі компонентів НЕБ. До основних, на нашу думку, слід віднести такі:

а) однією із ключових проблем для забезпечення керування усіма процесами в інформаційній автоматизованій системі є визначення структури і змісту метаданих. Саме ця описова інформація в електронній формі до об'єктів і процесів дозволяє автоматизувати діяльність архівістів, бібліотекарів і працівників музеїв. Чим краще буде виконана формалізація усіх процесів, що можуть бути формалізовані, деякі до певного рівня, тим кращого результату щодо автоматизації відповідного напрямку діяльності можна досягти створенням такої системи. У графічній моделі компонентів НЕБ можна побачити, що модуль «Центральний каталог» позначений штрих-пунктирною лінією. За роз'ясненнями авторів проекту Концепції, зокрема С. Доценка, заступника генерального директора з питань інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, це позначає, що такий модуль буде створено згодом, після інших модулів НЕБ. Більше того, у жодному із презентованих

¹ Наводиться тут без змін, зважаючи на відсутність у вільному доступі документів, розроблених тимчасовою робочою групою з питань створення НЕБ при МКІП (Регламент роботи Національної електронної бібліотеки України. Додаток 1 (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024f.); Концепція створення Національної електронної бібліотеки України (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024с)).

документів проблема автоматизації каталогізації не розкрита, не кажучи про її вирішення. Водночас наприкінці пункту 1 розділу «Проблеми, що потребують вирішення» Концепції зазначено: «відсутність в Україні єдиних підходів до оцифрування, застарілість методів і стандартів каталогізації та створення метаданих часто унеможливує обмін створеним цифровим контентом як у межах окремих вітчизняних ресурсів, так і не дозволяє інтегрувати його в міжнародний інформаційний простір». На нашу думку, центральний зведений каталог повинен стати основою системи метаданих НЕБ. До того ж, він має бути узгодженим з архівними та бібліографічними стандартами. Саме з центрального зведеного каталогу слід розпочати створення НЕБ, що дозволить одразу отримати зрозуміле стратегічне бачення щодо створення метаданих для інших модулів або їх застосування із центрального зведеного каталогу як єдиного джерела вторинної інформації. Вочевидь, що це завдання є чи не найскладнішим. Проте відомо, що розпочинати розв'язання будь-яких завдань слід із найважчих;

б) за наведеними стрілочками на графічній моделі компонентів НЕБ простежується, що спочатку оцифровані копії потрапляють до репозитарію, а потім до системи «довготривалого зберігання». Однак для забезпечення збереженості документів організування їх оцифрування в архівах і бібліотеках усього світу ведеться відповідно до принципу майстер-копії: «один раз із найкращою якістю». Далі сповідується підхід виготовлення похідних із майстер-копій, насамперед для надання доступу до інформації оцифрованих документів переважно онлайн. Вочевидь, що практика оцифрування фондів приводить нас до організування певного виробничого процесу, що передбачає проміжне сховище, в якому із майстер-копій виготовляється фонд користування, не обов'язково одразу, зважаючи, що це інший процес. Саме із цього проміжного сховища, виробничого середовища, цифрові копії потрапляють у репозиторій і систему «довготривалого зберігання». Особливістю цієї системи, також із досвіду багатьох архівних і бібліотечних установ світу, є її недоторканість, ізольованість від інших складових загальної інформаційно-комунікаційної системи до часу настання інциденту з інформаційної безпеки, коли застосовуються регламенти відновлювання пошкодженої або втраченої інформації. Там само в системі «довготривалого зберігання» слід передбачити зберігання іншої важливої інформації, насамперед таких метаданих, як центральний зведений каталог;

в) не надається бачення щодо наповнення системи «довготривалого зберігання» інформацією. Зважаючи, що запропоновано реалізувати Концепції впродовж 2024–2028 років, вже створено власні значні масиви цифрових копій документів в архівах, бібліотеках і музеях та відбувається продовження цього процесу до часу запуску системи «довготривалого зберігання» НЕБ, чи доцільне і можливе створення загального сховища в Україні, зокрема у формі датацентру? Можливо, слід зосередитися на репозиторії як загальному хабі доступу до документної інформації в цифровій формі та створенні сучасної інформаційної пошукової системи на підґрунті метаданих подібно до функціонування таких систем, як Європіана (Europeana, <https://www.europeana.eu>)? Обмежити наповнення системи «довготривалого зберігання» лише тими установами, що не мають таких систем і не в змозі їх побудувати з об'єктивних причин? Крім того, що робити з майстер-копіями, що виготовлені за невідповідними вимогами для системи «довготривало-

го зберігання» НЕБ? На жаль, жоден із представлених документів не надає відповіді на ці питання;

г) також членами тимчасової робочої групи було висловлено низку зауважень щодо термінології, застосованої по всьому комплексу наведених вище документів, зокрема, щодо недоцільності введення у бібліотекознавство поняття «електронний документ», запропонованого у *проекті Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»*. На нашу думку, це створить додаткову неузгодженість щодо застосування цього поняття у різних сферах діяльності та не надасть чіткої відмінності електронного документа, що створюється на підґрунті обов'язкових реквізитів (стаття 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» (Верховна Рада України, 2003)), і електронного документа, для створення якого включення обов'язкових реквізитів є необов'язковим. Та й «документна інформація» тут не визначається через поняття «реквізит». На відміну від управлінських документів, це будь-яка інформація. Однією із головних відмінностей таких документів з реквізитами і без них є застосування електронних підписів, зокрема кваліфікованих, використання яких постійно поширюється не лише у діловодстві. Тобто вони можуть застосовуватися для підтвердження авторства, юридичної сили та цілісності документної інформації не лише для управлінських електронних документів. Вважаємо, що доцільно в бібліотечній справі впроваджувати поняття «документ в електронній формі», що є ширшим за своїм значенням і повністю відповідає запропонованому визначенню у зазначеному проекті закону для «електронного документа».

По-п'яте, сучасні стратегії щодо постійного та тривалого зберігання документів в електронній формі, цифрових документів та метаданих полягає в застосуванні хмарних технологій. Для України це стає надактуальним у часи воєнного стану та постійної загрози щодо фізичного пошкодження або втрати оригіналів. Цифрові копії найкращої якості (майстер-копії) набувають на сьогодні не просто статусу джерела для створення цифрового фонду користування у різних форматах, а інформаційного об'єкта, що може замінити оригінал у випадку пошкодження або втрати цього оригіналу. Крім того, все частіше стали проводити дослідження щодо визначення вартості виготовлення та потрібних планових видатків для забезпечення їх зберігання, що перевищують зберігання оригіналів. Зважаючи, що на виготовлення цифрових копій високої якості потрібен значний час, виникає питання щодо переміщення фондів, особливо тих установ, що безпосередньо розташовані біля зони бойових дій. Нами проведено дослідження щодо цінності документів, що вартують переміщення, трансформації стратегії зберігання цифрових копій та метаданих у сучасних умовах і нормативно-правового підґрунтя для застосування хмарних технологій як способу розв'язання окресленої проблеми, зокрема за межами України (Ковтанюк, 2024, с. 24–26). Іноді можна почути думку фахівців щодо оригіналів документів: простіше вивезти, ніж повернути. Насамперед тут ідеться про вивезення фондів, окремих цінних документів за межі України, зважаючи, що безпечні місця на території України визначити складно, та на можливості сучасної летальної зброї. Це можна сприймати як обґрунтування позиції щодо відсутності загальнодержавного плану подібних переміщень, евакуації фондів архівів і бібліотек. Однак, враховуючи вартість цифрових копій, їх значення для сучасного інформаційного суспільства, а також зміну статусу, в разі пошкодження або втра-

ти оригіналу, чому використання хмарних технологій за межами України не становить таку саму загрозу, зважаючи, що часто такі послуги зберігання інформації українським архівам і бібліотекам надаються в межах благодійної допомоги з боку наших іноземних колег, партнерів? Вважаємо, що відповідь на це питання слід надавати з урахуванням двох основних чинників: існування спадщини і можливості України, зокрема українських архівів і бібліотек. Як би не було важко це сприймати, вочевидь, краще мати небезпеку щодо неповернення фондів, окремих документів, майстер-копій, але зберегти їх для людства, ніж втратити їх назавжди.

Слід констатувати, що найкраща практика реалізації зберігання документів в електронній формі від концепції до нормативно-правового регулювання цієї діяльності в Україні простежується в архівній галузі. Архівістам знадобилося менше 10 років, щоб створити загальну систему підготовки до передавання та приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання. Концепція планування життєвого циклу електронних документів (Забенько & Ковтанюк, 2013) стала «дорожньою картою» для врегулювання усіх процесів від створення електронних документів до їх знищення або передавання на постійне зберігання, що є обов'язковою для застосування всіма юридичними особами, незалежно від форми їх власності, в діяльності яких створюються управлінські документи постійного та тривалого (понад 10 років) строків зберігання, та створення відповідного програмного забезпечення, яке поділяється на програми для архівних структурних підрозділів юридичних осіб – джерел комплектування архівних установ і загальної інформаційно-комунікаційної системи ЕЛАРСИС (Електронні архівні системи) для всіх архівних установ України. Створення цієї системи в межах пілотного проекту завершено у 2023 році (Державна архівна служба України, 2024, с. 41). У 2020 році було затверджено нормативно-правовий акт, відповідно до якого здійснювалося створення зазначених програмно-технічних комплексів на базі Міністерства юстиції України і Державної архівної служби України (Міністерство юстиції України, 2020).

Крім того, реалізовано відповідне програмно-технічне рішення у складі системи електронної взаємодії органів виконавчої влади, що дозволяє цій системі не тільки надсилати вихідні та отримувати вхідні електронні документи між усіма підключеними до неї юридичними особами, а також приймати-передавати електронні документи до ЕЛАРСИС від цих юридичних осіб (Державне підприємство «Державний центр інформаційних ресурсів України», 2022). Згідно з пунктом 1.1.1.3 Плану роботи Державної архівної служби України на 2024 рік (Міністерство юстиції України, 2023), до жовтня цього року повинні бути підготовлені відповідні зміни до наказу Міністерства юстиції України від 11.11.2014 № 1886/5.

Останній крок, який потрібно зробити Державній архівній службі України, – це створити систему зберігання архівних електронних справ (відповідне програмно-технічне рішення) та врегулювати її функціонування відповідним нормативно-правовим актом. Необхідна науково-дослідна робота щодо створення методичної бази вже ведеться (Дідух та ін., 2019; Бойко та ін., 2022). Крім того, розв'язання цієї проблеми щільно пов'язано зі зберіганням цифрових копій документів НАФ, що високими темпами останнім часом здійснюють архівні установи. Зазначимо, що, порівнюючи з електронними документами, які не такі великі за розмірами файлів, в яких зберігається документна інформація, файли цифрових

копій (майстер-копій) значно більші. Отже, завдання створення архівного дата-центру потребує ретельного планування видатків відповідно до щорічних темпів зростання загального обсягу даних, масштабування сховищ, заміни носіїв, гарантії їх виробника щодо подальшої експлуатації, а також утримання висококваліфікованих спеціалістів з інформаційних технологій та захисту інформації.

В архівній галузі у 2019 році також зроблено перший крок щодо створення методичної бази, що уніфікує не лише оцифрування документів, а також багато інших процесів у виробництві цифрового фонду користування документами НАФ (Дідух та ін., 2021).

Задіяна в архівній сфері стратегія від результатів наукових досліджень до створення програмно-технічних комплексів у межах пілотних проектів, їх доопрацювання за результатами дослідної експлуатації та створення нормативно-правової бази, що відповідає отриманим практичним досягненням, запропонована у 2018 році у Плані заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні (Кабінет Міністрів України, 2018), є запорукою успішної трансформації окремої галузі та загального електронного документообігу в Україні.

Ці досягнення стали можливими завдяки системному погляду на усі архівні процеси в умовах цифрової трансформації діяльності архівних установ України в межах науково-дослідних тем, насамперед Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, а також наукових тем Центрального державного електронного архіву України (далі – ЦДЕА України) протягом його існування у 2007–2015 роках. Крім того, ЦДЕА України активно розробляв актуальну проблематику щодо зберігання сучасних форм документів та впроваджував ці розробки в діяльність установи, а саме: зберігання електронних інформаційних ресурсів (баз даних, реєстрів, вебсайтів), документів в електронній формі (колекції цифрових аудіовізуальних документів, цифрові копії документів про події, явища, із приватних колекцій тощо), зокрема особового походження (рукописи, сторінки соціальних мереж, щоденники, блоги, сторінки вебсайтів, повідомлення електронної пошти тощо). Зазначимо, що це створило підґрунтя для інституалізації електронного архівознавства як нового наукового напрямку архівознавства (Гаранін & Коўтанюк, 2017, с. 3; Ковтанюк, 2021; Калакура, 2021; Калакура & Палієнко, 2021). Проте зазначений науковий напрям потребує подальшого ґрунтового теоретичного дослідження щодо властивостей архівних документів в електронній формі, їх форм, типів, класифікації, сутності нових процесів в архівній справі, визначення об'єкта, предмета і завдань, його місця в архівознавстві, ролі в цифровій гуманітаристиці, міждисциплінарних зв'язків, зокрема з документознавством, книгознавством, бібліотекознавством, соціальними комунікаціями, інформаційними технологіями тощо. Це дозволить зробити правильні кроки у подальшому розвитку ЕЛАРСИС, загальної системи надання доступу до документної інформації в цифровій формі, комплектування архівних і бібліотечних установ документами в електронній формі, у тому числі електронних інформаційних ресурсів, створення інформаційних автоматизованих систем за єдиними вимогами, зокрема НЕБ, підготовки підручників, запровадження нових навчальних програм у вишах за профільними спеціальностями для підготовки фахівців-гуманітаріїв із поглибленим знанням інформаційних технологій

як вимоги часу для подолання архівами та бібліотеками викликів, що висуває перед ними сучасне інформаційне суспільство.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження слід констатувати, що найбільших успіхів у розбудові загальної системи від створення до передавання на постійне зберігання документів в електронній формі досягли українські архівісти, подолавши шлях від концепції до нормативно-правової та методичної баз, що укладають багато документів, які детально регламентують різні аспекти функціонування загальної системи щодо опрацювання управлінських електронних документів у діловодстві, архівних підрозділах юридичних осіб та архівних установах.

Рішення, запроваджені в бібліотечній сфері, переважно вирішують проблеми автоматизації окремих установ. Отже, мають локальний характер.

До спільної проблеми слід віднести відсутність єдиних підходів до створення системи зберігання документів в електронній формі, зокрема електронних документів, цифрових документів та визначення вимог до структури і змісту їх метаданих. Якщо з метаданими управлінських електронних документів питання майже вирішено, залишилося підготувати зміни до відповідних нормативно-правових актів у цьому році, то з підходами щодо їх зберігання ще слід визначатися. Проте певні результати науково-дослідної роботи в цьому напрямі архівістами вже досягнуто. Крім того, архівісти багато зробили не тільки в оцифруванні документів Національного архівного фонду, а також у підготовці методичної бази щодо створення загального цифрового фонду користування, надавши усім архівним установам єдині вимоги до створення цифрових копій документів.

За результатами розгляду Концепції Національної електронної бібліотеки України, розробленої при Міністерстві культури та інформаційної політики України, вочевидь, слід виконати певні уточнення у загальних підходах щодо уніфікації інформаційних об'єктів, які подібні в архівній, бібліотечній, музейній, видавничій сферах діяльності, і у запропонованих процесах, наблизивши загальний порядок до реальних кращих практик, зокрема українських.

Водночас потребує суттєвої зміни загальний підхід до послідовності створення окремих модулів запропонованої системи, насамперед першочерговість створення центрального зведеного каталогу як єдиного джерела метаданих для їх глобальної уніфікації.

На жаль, значення метаданих в означеній Концепції принижена, незважаючи на їх виключну роль у керуванні всіма процесами в інформаційних системах, тим більш у таких складних, як Національна електронна бібліотека України, що з самого початку позиціонується в Україні як інтеграційний ресурс для різних сфер діяльності. Модуль формування центрального зведеного каталогу взагалі відтерміновано авторами Концепції на невизначений термін.

Важливою проблемою є розбудова системи «довготривалого зберігання», формування якої, на нашу думку, слід розпочинати з вимог до інформаційних об'єктів, якими вона наповнюватиметься. Це суттєво вплине на структуру і зміст метаданих, потрібних для керування цією системою. Тут слід скористатися успішним досвідом українських архівістів і таких установ, як Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, що є провідним методичним центром в системі бібліотечних

установ України та має власний досвід створення складних інформаційних автоматизованих систем, а також Центральна науково-технічна бібліотека України, що успішно працює над загальними проєктами Міністерства освіти і науки України.

Крім того, процеси оцифрування є незупинними в Україні, особливо, зважаючи на тривалий воєнний стан. Отже, політика формування системи зберігання цифрових копій документів (майстер-копій) у межах Національної електронної бібліотеки України потребує перегляду щодо запровадження розподіленої загальної системи. Централізоване зберігання доцільно запропонувати лише установам, що не в змозі з об'єктивних причин зберігати власні майстер-копії, а централізованим зробити репозиторій як єдиний фонд користування. Вочевидь, його розмір буде значно меншим за систему «довготривалого зберігання» у перерахунку на кількість файлів.

Врахування зазначених зауважень і пропозицій є надактуальним завданням, зважаючи на визначені Міністерством культури та інформаційної політики України термінів щодо затвердження Концепції створення Національної електронної бібліотеки України на нормативно-правовому рівні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бойко, В. Ф., Ковтанюк, Ю. С., & Свердлик, З. М. (Уклад.). (2022). *Приймання-передавання документів в електронній формі на постійне зберігання* [Методичні рекомендації]. Державна архівна служба України. https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1479_4.pdf
- Верховна Рада України. (2003, 22 травня). *Про електронні документи та електронний документообіг* (Закон № 851-IV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/851-15>
- Гаранін, А. Я., & Коўтанюк, Ю. С. (2017, 6 кастрычніка). Інституціоналізація навчальних дисциплін «Електронне документознавство та архівознавство в Україні». В *Вышэйшая адукацыя ў сферы крыніцазнаўства, архівазнаўства дакументазнаўства ў Беларусі: дасягненні і перспектывы* [Программа круглого стола]. Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.
- Державна архівна служба України. (2020). *Стратегія розвитку архівної справи на період до 2025 року: проєкт*. <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/Стратегія-розвитку-архівної-справи.pdf>
- Державна архівна служба України. (2023). *Концепція розвитку архівної справи до 2026 року: проєкт*. https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/18.10_SURGe_Концепція-розвитку-2026.pdf
- Державна архівна служба України. (2024). *Про роботу укрдержархіву, архівних установ і спеціальних установ страхового фонду документації у 2023 році та пріоритети на 2024 рік*. https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/Звіт-2024_Final.pdf
- Державне підприємство «Державний центр інформаційних ресурсів України». (2022). *Послуги з приведення у відповідність функціонала приймання/передачі даних через СЕВ ОБВ у форматі ASIC. Код ДК 021:2015 – 2015: 72260000-5 Послуги, пов'язані з програмним забезпеченням*. ДП «Прозорро». <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2022-08-18-005640-a>
- Дідух, Л. В., Залеток, Н. В., & Ковтанюк, Т. М. (Уклад.). (2021). *Цифровий фонд користування документами Національного архівного фонду: створення, зберігання, облік та доступ до нього* [Методичні рекомендації]. Державна архівна служба України. https://undiasd.archives.gov.ua/doc/2021_digit_fund_korist_docNAF.pdf
- Дідух, Л. В., Залеток, Н. В., Ковтанюк, Т. М., & Чернятинська, Ю. Г. (Уклад.). (2019). *Забезпечення збереженості електронних документів Національного архівного фонду* [Мето-

- дичні рекомендації]. Державна архівна служба України. https://undiasd.archives.gov.ua/doc/metod_rec_zber_ed_naf.pdf
- Забенько, Ю. І., & Ковтанюк, Ю. С. (2013). Концепція планування життєвого циклу електронних документів. *Архіви України*, 5(287), 63–97.
- Кабінет Міністрів України. (2016, 23 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»* (Розпорядження № 219-р). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p>
- Кабінет Міністрів України. (2018, 22 серпня). *Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні* (Розпорядження № 617-р). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-p>
- Кабінет Міністрів України. (2023, 3 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» та затвердження операційного плану її реалізації на 2023–2025 роки* (Розпорядження № 190-р). Урядовий портал. <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-chytannia-na-period-do-2032-roku-chytannia-iak-zhyttieva-s190-30323>
- Калакура, Я. С. (2021, 22–23 квітня). Інституціоналізація електронного архівознавства як наукової та навчальної дисципліни. В *Архівістика: теорія, методика, практика* [Матеріали конференції] (с. 88–93). Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка.
- Калакура, Я., & Палієнко, М. (2021). Концептуалізація електронного архівознавства в контексті цифровізації українського суспільства. *Архіви України*, 3(328), 36–65. <https://doi.org/10.47315/archives2021.328.036>
- Ковтанюк, Ю. С. (2021, 22–23 квітня). Електронне архівознавство як науковий напрям архівознавства. В *Архівістика: теорія, методика, практика* [Програма конференції]. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. <https://kaf-archives.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/prohrama-konferentsii-1.pdf>
- Ковтанюк, Ю. С. (2024). Актуальні питання збереженості фондів архівів, бібліотек і музеїв як установ культури в умовах воєнного стану. *Бібліотечний вісник*, 2, 12–31.
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2023, 1 березня). *Про утворення тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України* (Наказ № 96). <https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/Nakaz-96.pdf>
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024a, 16 січня). *Про План роботи Міністерства культури та інформаційної політики України на 2024 рік* (Наказ № 13). https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/13_nakaz.pdf
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024b, 31 січня). *Загальні технічні вимоги до компонентів системи Національної електронної бібліотеки України: проєкт* (Схвалено на засіданні тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України при МКІП).
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024c, 31 січня). *Концепція створення Національної електронної бібліотеки України: проєкт* (Схвалено на засіданні тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України при МКІП).
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024d, 31 січня). *Положення про Національну електронну бібліотеку України: проєкт* (Схвалено на засіданні тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України при МКІП).
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024e, 31 січня). *Проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»* (Схвалено на засіданні тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України при МКІП).

- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024f, 31 січня). *Регламент роботи Національної електронної бібліотеки України: проєкт* (Схвалено на засіданні тимчасової робочої групи з питань створення Національної електронної бібліотеки України при МКІП).
- Міністерство юстиції України. (2014, 11 листопада). *Про затвердження Порядку роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання* (Наказ № 1886/5). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14>
- Міністерство юстиції України. (2020, 30 грудня) *Про затвердження Порядку приймання-передавання електронних документів Національного архівного фонду на постійне зберігання* (Наказ № 4555/5). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1317-20#Text>
- Міністерство юстиції України. (2023, 27 грудня). *План роботи Державної архівної служби України на 2024 рік* (Затверджено № 775-34-23). Державна архівна служба України. https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/ПЛАН-поботи-Укрдержархіву-на-2024-рік_затв_compressed.pdf
- Стратегія розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (2022–2025). (2023). *Бібліотечний вісник*, 2, 3–6.
- OAIS Reference Model (ISO 14721). (n.d.). *Home*. Retrieved April 15, 2023, from <http://www.oais.info>

REFERERCES

- Boiko, V. F., Kovtaniuk, Yu. S., & Sverdlyk, Z. M. (Comps.). (2022). *Pryimannia-peredavannia dokumentiv v elektronni formi na postiine zberihannia* [Acceptance and transfer of documents in electronic form for permanent storage] [Methodological recommendations]. State Archival Service of Ukraine. https://srpi.archives.gov.ua/tmp/1479_4.pdf [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, March 23). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotечноi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* [On approval of the Library Development Strategy for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries for sustainable development of Ukraine"] (Order No. 219-r). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-p> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2018, August 22). *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontseptsii rozvytku elektronnoho uriaduvannia v Ukraini* [On approval of the action plan for the implementation of the Concept of e-Governance Development in Ukraine] (Order No. 617-r). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/617-2018-p> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2023, March 3). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku chytannia na period do 2032 roku "Chytannia yak zhyttieva stratehiia" ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii na 2023–2025 roky* [On approval of the Reading Development Strategy for the period up to 2032 "Reading as a Life Strategy" and approval of the operational plan for its implementation for 2023–2025] (Order No. 190-r). Government Portal. <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-rozvytku-chytannia-na-period-do-2032-roku-chytannia-iak-zhyttieva-s190-30323> [in Ukrainian].
- Didukh, L. V., Zalietok, N. V., & Kovtaniuk, T. M. (Comps.). (2021). *Tsyfrovyi fond korystuvannia dokumentamy Natsionalnoho arkhivnoho fondu: stvorennia, zberihannia, oblik ta dostup do noho* [Digital fund for the use of documents of the National Archive Fund: creation, storage, accounting and access to it] [Methodological recommendations]. State Archival Ser-

- vice of Ukraine. https://undiasd.archives.gov.ua/doc/2021_digit_fund_korist_docNAF.pdf [in Ukrainian].
- Didukh, L. V., Zaliotok, N. V., Kovtaniuk, T. M., & Cherniatynska, Yu. H. (Comps.). (2019). *Zabezpechennia zberezhenosti elektronnykh dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu* [Ensuring the preservation of electronic documents of the National Archive Fund] [Methodological recommendations]. State Archival Service of Ukraine. https://undiasd.archives.gov.ua/doc/metod_rec_zber_ed_naf.pdf [in Ukrainian].
- Haranin, A. Ya., & Kovtaniuk, Yu. S. (2017, October 6). Instyutsionalizatsiia navchalnykh dystsyplyn "Elektronne dokumentoznavstvo ta arkhivoznavstvo v Ukraini" [Institutionalization of educational disciplines "Electronic document studies and archival studies in Ukraine"]. In *Vyshhejs'hajia adukacija w sfery krynicaznavstva, arhivaznavstva dakumentaznavstva w Belarusi: dasjagnenni i perspektyvy* [Higher education in the field of source studies, archival studies, document studies in Belarus: achievements and prospects] [Roundtable programme]. Belarusian State University [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya. S. (2021, April 22–23). Instyutsionalizatsiia elektronnoho arkhivoznavstva yak naukovoï ta navchalnoï dystsyplyny [Institutionalization of electronic archival studies as a scientific and educational discipline]. In *Arkhivistyka: teoriia, metodyka, praktyka* [Archivistics: theory, methodology, practice] [Conference proceedings] (pp. 88–93). Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University [in Ukrainian].
- Kalakura, Ya., & Paliienko, M. (2021). Kontseptualizatsiia elektronnoho arkhivoznavstva v konteksti tsyfrovizatsii ukrainskoho suspilstva [The conceptualization of electronic archives in the context of digitalization of Ukrainian society]. *Archives of Ukraine*, 3(328), 36–65. <https://doi.org/10.47315/archives2021.328.036> [in Ukrainian].
- Kovtaniuk, Yu. S. (2021, April 22–23). Elektronne arkhivoznavstvo yak naukovyi napriam arkhivoznavstva [Electronic archival studies as a scientific direction of archival studies]. In *Arkhivistyka: teoriia, metodyka, praktyka* [Archivistics: theory, methodology, practice] [Conference programme]. Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. <https://kaf-archives.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/prohrama-konferentsii-1.pdf> [in Ukrainian].
- Kovtaniuk, Yu. S. (2024). Aktualni pytannia zberezhenosti fondiv arkhiviv, bibliotek i muzeiv yak ustanov kultury v umovakh voiennoho stanu [Topical issues of preserving the collections of archives, libraries and museums as cultural institutions under martial law]. *Biblioteknyi visnyk*, 2, 12–31 [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2023, March 1). *Pro utvorennia tymchasovoi robochoi hrupy z pytan stvorennia Natsionalnoi elektronnoi biblioteky Ukrainy* [On the establishment of a temporary working group on the creation of the National Electronic Library of Ukraine] (Order No. 96). <https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/Nakaz-96.pdf> [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024a, January 16). *Pro Plan roboty Ministerstva kultury ta informatsiinoï polityky Ukrainy na 2024 rik* [On the Work Plan of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine for 2024] (Order No. 13). https://mcip.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/13_nakaz.pdf [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024b, January 31). *Zahalni tekhnichni vymohy do komponentiv systemy Natsionalnoi elektronnoi biblioteky Ukrainy: proïekt* [General technical requirements for components of the National Electronic Library of Ukraine system: draft] (Approved at the meeting of the temporary working group on the creation of the National Electronic Library of Ukraine at the MCIP) [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024c, January 31). *Kontseptsiiia stvorennia Natsionalnoi elektronnoi biblioteky Ukrainy: proïekt* [Concept of the National Electronic Library of Ukraine: draft] (Approved at the meeting of the temporary working group on the creation of the National Electronic Library of Ukraine at the MCIP) [in Ukrainian].

- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024d, January 31). *Polozhennia pro Natsionalnu elektronnu biblioteku Ukrainy: proiekt* [Regulations on the National Electronic Library of Ukraine: draft] (Approved at the meeting of the temporary working group on the creation of the National Electronic Library of Ukraine at the MCIP) [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024e, January 31). *Proiekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro biblioteku i bibliotечnu spravu"* [Draft Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine "On Libraries and Librarianship"] (Approved at the meeting of the temporary working group on the creation of the National Electronic Library of Ukraine at the MCIP) [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024f, January 31). *Rehlament roboty Natsionalnoi elektronnoi biblioteki Ukrainy: proiekt* [Regulations of the National Electronic Library of Ukraine: draft] (Approved at the meeting of the temporary working group on the creation of the National Electronic Library of Ukraine at the MCIP) [in Ukrainian].
- Ministry of Justice of Ukraine. (2014, November 11). *Pro zatverdzhennia Poriadku roboty z elektronnyimi dokumentamy u dilovodstvi ta yikh pidhotovky do peredavannia na arkhivne zberihannia* [On approval of the Procedure for working with electronic documents in record keeping and preparing them for archival storage] (Order No. 1886/5). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14> [in Ukrainian].
- Ministry of Justice of Ukraine. (2020, December 30) *Pro zatverdzhennia Poriadku pryimannia-pere-davannia elektronnykh dokumentiv Natsionalnoho arkhivnoho fondu na postiine zberihannia* [On approval of the Procedure for acceptance and transfer of electronic documents of the National Archival Fond for permanent storage] (Order No. 4555/5). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1317-20#Text> [in Ukrainian].
- Ministry of Justice of Ukraine. (2023, December 27). *Plan roboty Derzhavnoi arkhivnoi sluzhby Ukrainy na 2024 rik* [Work Plan of the State Archival Service of Ukraine for 2024] (Approved No. 775-34-23). State Archival Service of Ukraine. https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/ПЛАН-поботи-Укрдержархіву-на-2024-рік_затв_compressed.pdf [in Ukrainian].
- OAIS Reference Model (ISO 14721). (n.d.). *Home*. Retrieved April 15, 2023, from <http://www.oais.info> [in English].
- State Archival Service of Ukraine. (2020). *Stratehiia rozvytku arkhivnoi spravy na period do 2025 roku: proiekt* [Strategy for the development of archival affairs until 2025: draft]. <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/Стратегія-розвитку-архівної-справи.pdf> [in Ukrainian].
- State Archival Service of Ukraine. (2023). *Kontseptsiiia rozvytku arkhivnoi spravy do 2026 roku: proiekt* [Concept for the development of archival affairs until 2026: draft]. https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/18.10_SURGe_Концепція-розвитку-2026.pdf [in Ukrainian].
- State Archival Service of Ukraine. (2024). *Pro robotu ukrderzharkhivu, arkhivnykh ustanov i spetsialnykh ustanov strakhovoho fondu dokumentatsii u 2023 rotsi ta priorytety na 2024 rik* [On the work of the Ukrainian State Archive, archival institutions and special institutions of the insurance fund of documentation in 2023 and priorities for 2024]. https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/Звіт-2024_Final.pdf [in Ukrainian].
- State Enterprise "State Center of Resources of Ukraine". (2022). *Posluhy z pryvedennia u vidpovidnist funktsionala pryimannia/peredachi danykh cherez SEV OVV u formati ASIC. Kod DK 021:2015 – 2015: 72260000-5 Posluhy, poviazani z prohramnym zabezpechenniam* [Services for conforming the functionality of receiving/transmitting data through the EEI EAS in ASIC format. DK code 021:2015 – 2015: 72260000-5 Software-related services]. SE "Prozorro". <https://prozorro.gov.ua/tender/UA-2022-08-18-005640-a> [in Ukrainian].
- Stratehiia rozvytku Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (2022–2025) [Development strategy of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (2022–2025)]. (2023). *Bibliotечnyi visnyk*, 2, 3–6 [in Ukrainian].

- Verkhovna Rada of Ukraine. (2003, May 22). *Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoo-bih* [On electronic documents and electronic documents circulation] (Law No. 851-IV). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/851-15> [in Ukrainian].
- Zabenko, Yu. I., & Kovtaniuk, Yu. S. (2013). Kontsepsiia planuvannia zhyttievoho tsykladu elektronnykh dokumentiv [The conception of the planning of the life cycle of electronic documents]. *Archives of Ukraine*, 5(287), 63–97 [in Ukrainian].

UDC 930.2:002:[005.92:004.63]:006.3/.8 (477)

Yurii Kovtaniuk,
PhD in Historical Sciences,
V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: y.kovtaniuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4120-1875

FROM THE CONCEPT OF STORING DOCUMENTS IN ELECTRONIC FORM TO THE REGULATORY AND LEGAL BASIS OF CREATING NATIONAL ARCHIVAL AND LIBRARY INFORMATION RESOURCES

The aim of the article is to study conceptual principles of storing documents in electronic form, in particular, electronic documents, digital documents and creating metadata for them, taking into account integration processes of grounding national information resources in archival and library spheres of activity. Additionally, to trace tendencies in the implementation of existing concepts, to identify the best Ukrainian practices, to highlight defects, and offer possible ways to solve problems.

Research methods. This study uses the following methods: theoretical, as moving from the abstract to the concrete, reality reflection in thinking; empirical, as observation and comparison; complex, as system analysis, synthesis and modulation; special, as graphic and component analysis; prognostication.

Scientific novelty consists in implementating a systematic interdisciplinary comparative analysis of the problem of storing documents in electronic form in archives and libraries, in order to determine the directions for solving this problem, using the definition of common requirements for similar information objects and processes, particularly, in the context of the initiative to create the National Electronic Library of Ukraine, in which it is offered to integrate information on objects of national heritage stored in archives, libraries, museums, as well as thereafter data from publishers.

Main conclusions. Based on the results of this research, it should be stated that Ukrainian archivists achieved the greatest success in developing the overall system from creation the documents in electronic form to their transmission for permanent storage. An important issue is the development of the “long-term storage” system, the formation of which, in our opinion, should begin with the requirements for the information objects with which this system will be filled. This will significantly affect the structure and content of the metadata needed to manage this system. The successful experience of Ukrainian archivists and librarians should be used here. The most urgent task is to put the finishing touches to the Concept of creating the National Electronic Library of Ukraine according to the best domestic and foreign practices.

Keywords: concept; storage of documents; digital documents; electronic form; electronic document; metadata; master copy; National Electronic Library; regulatory and legal basis; electronic archival studies.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2024 р.

УДК 821.161.2:81'25]Куліш:930.253:82-6:[027.54(477.411)НБУВ+069.929(477.51-25)ЧЛМК
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307131

**ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА
ДІЯЛЬНІСТЬ П. КУЛІША
В ЕПІСТОЛЯРНИХ
ДОКУМЕНТАХ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ТА ЧЕРНІГІВСЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНО-
МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ-
ЗАПОВІДНИКА МИХАЙЛА
КОЦЮБИНСЬКОГО**

*Катерина Тимофєєва,
докторка філософії,
старша викладачка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: voix@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6996-0566*

Для цитування:

Тимофєєва, К. (2024). Перекладознавча діяльність П. Куліша в епістолярних документах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 116–130. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307131>

Мета статті полягає у дослідженні багаторічної перекладацької діяльності П. Куліша на матеріалі епістолярних джерел, які зберігаються у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ) та Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського (далі – ЧЛМК). У широкому культурологічному контексті показано значущість його перекладацького доробку для передумов становлення української літературної мови, але при цьому він вирізняється власним перекладацьким стилем і авторським почерком. Усі назви документів та їх зміст, які містяться в бібліотечній і музейній установах, подаються мовою оригіналу та без правописних змін.

Методи дослідження. Наукова стаття ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу і синтезу, де були залучені історичний, системний, типологічний та естетичний, а також методи архівної і джерелознавчої евристики, джерелознавчої критики, текстуального аналізу джерел та реконструкції інформації. Сукупність зазначених наукових методів дозволила детально проаналізувати діяльність П. Куліша в царині українського перекладознавства.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні епістолярних джерел (рукописи листів, щоденник, телеграми), що містяться в архівах ІР НБУВ, і які розкривають перекладознавчу роботу П. Куліша, зокрема вказують на значну кількість наявного документного масиву, що засвідчує титанічну працю митця у процесі перекладу українською мовою творів європейських та світових класиків літератури. Насамперед із зазначеного в розвідці корпусу епістолярних джерел детально описується процес перекладу і видання творів В. Шекспіра.

Основні висновки. У фондах ІР НБУВ закумульована значна кількість листів П. Куліша, за нашими підрахунками – це понад півтори тисячі епістол. Представлений масив архівних документів висвітлює одну з багатьох творчих граней митця – перекладацьку діяльність, якою П. Куліш займався все життя. Підтвердженням цього можуть слугувати віднайдені в НБУВ кореспонденції та дотичні до цієї теми документи письменника. Епістолярій П. Куліша розпорошений серед дванадцяти фондів наукової установи і є цінним інформаційним ресурсом, який вказує на значимість науково-творчого доробку перекладача.

У фондах ЧЛМК також зосереджена чимала кількість архівних документів (як листів, так і рукописів перекладів), які безпосередньо висвітлюють перекладацьку діяльність П. Куліша. Масивний блок документів, що дотичний до імені письменника, зосереджений у фонді його дружини Ганни Барвінок. Це переважно епістолярна спадщина мисткині, яка листувалася з багатьма кореспондентами П. Куліша, зокрема після його смерті. Широкому загалу відомо, що П. Кулішем перекладено тринадцять драм В. Шекспіра, але архівні документи засвідчують іншу статистику. Завдяки листам Ганни Барвінок, в яких вона неодноразово зазначала, що П. Куліш переклав п'ятнадцять драм В. Шекспіра, можемо констатувати таку цифру. Проте, окрім епістол П. Куліш, поки що не віднайдено іншого дотичного до цього архівного матеріалу, який би міг засвідчити слова дружини П. Куліша.

Інформаційна складова шекспірівської тематики найрозлогіше представлена у листуванні самого перекладача, особливо це стосується як самого перекладацького процесу, так і друкування творів загалом.

Ключові слова: інформаційний ресурс, П. Куліш; архівний документ; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського; епістолярна спадщина; Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського.

ВСТУП

П. Куліш як знаний український письменник, історик, громадський діяч розгорнув свою діяльність на теренах літературної, просвітницької та перекладацької роботи і завдяки останній увійшов в історію світової літератури українськими перекладами творів зарубіжної класики.

Як відомий український письменник і культурний діяч, володіючи 14 іноземними мовами, займався перекладом українською мовою творів В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, Ф. Шиллера, Й. Гете, Г. Гейне, А. Міцкевича та ін. Для П. Куліша першочерговим завданням постало залучити до української літератури світову класику і водночас спонукати українського читача до читання для розуміння й аналізу культурного процесу, зокрема європейського. Тому так важливо віднайти та опанувати джерельну базу, яка дасть змогу відтворити тогочасні умови, в яких жив і творив письменник, показати усі здобутки митця та головне – відродити забуте ім'я для української нації.

Складність вивчення постаті П. Куліша полягає ще й у тому великому обсягу архівних матеріалів, що залишив після себе письменник, оскільки його епістолярний доробок розпорошений по різних архівних установах не лише України (Київ, Чернігів, Львів, Суми), а й світу (Відень, Прага, Варшава та країни-агресора РФ: Москва, Санкт-Петербург).

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Незамінність епістолярних джерел при реконструкції життєпису П. Куліша неодноразово доводилася дослідниками його творчості, серед них можемо виокре-

мити М. Могилянського, Д. Дорошенка, О. Лазаревського, П. Руліна, П. Зайцева, О. Грушевського, К. Студинського, а також сучасних кулішезнавців С. Захаркіна, Ж. Ляхову, О. Кравченко, Н. Побірченко, В. Пустовіт, Є. Нахліка, О. Федорука. Епістоли П. Куліша до своїх адресатів зафіксували інформацію про нього як про перекладача, який багато років свого життя присвятив науковій діяльності. Його кореспонденція характеризується інформативним змістом, бо була розрахована на прочитання конкретною людиною. Тематика листів, яка відображає процес перекладу творів європейської та світової класики, засвідчує багатогранний талант митця і є цінним доповненням до його власного просопографічного портрета. Вивченням перекладознавчої діяльності П. Куліша займалася плеяда українських письменників, зокрема серед них можемо виокремити Д. Дорошенка, І. Франка, Ю. Луцького, О. Лучук, їхній науковий доробок засвідчив важливість зазначеної тематики для української гуманітаристики в цілому.

Мета статті полягає у дослідженні багаторічної перекладацької діяльності П. Куліша на матеріалі епістолярних джерел, які зберігаються у фондах ІР НБУВ та ЧЛМК. Масив епістолярного матеріалу засвідчує високу комунікативну активність автора «Чорної ради» та доповнює невідомі раніше факти з його біографії.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукова стаття ґрунтується на загальнонаукових методах аналізу і синтезу, де були залучені історичний, системний, типологічний та естетичний, а також методи архівної і джерелознавчої евристики, джерелознавчої критики, текстуального аналізу джерел та реконструкції інформації. Сукупність зазначених наукових методів дала змогу детально проаналізувати діяльність П. Куліша в царині українського перекладознавства.

Джерельна база дослідження сформована з фондів бібліотеки та музею м. Києва та м. Чернігова. Широкий спектр залученої джерельної бази дає змогу комплексно дослідити одну з головних сторінок життя П. Куліша – перекладознавчу діяльність на основі його епістолярію як носія цінного інформаційного ресурсу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На початку 2000-х рр. В. Сарбей писав про «безцінний дарунок своєму народові», зроблений Кулішем, – це переклади В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, Ф. Шиллера, Й. Гете, Г. Гейне, виокремивши, що його «найголовніша заслуга» – переклад Святого Письма (Біблії) українською мовою (Сарбей, 1994, с. 7).

Як зазначав український дослідник Д. Дорошенко (б.д.-а), «... вивчив Куліш мови: англійську, німецьку, італійську, майже всі слов'янські, та ще й латинську і єврейську (старожидівську)» (с. 15–16). Особисто сам перекладач у листі до Н. Кобринської від 20.08.1895 р. зазначав: «... не вмію читати тільки по скандинавській та по португальській та й голландській» (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1895, арк. 2). Завдяки природним здібностям П. Куліш досить легко вивчав іноземні мови, для цього йому було потрібно лише кілька занять з учителем, а потім він самостійно опановував мову, користуючись книжками і словниками. П. Куліш був першим, хто переважно більшість перекладів робив із мов оригіналів. Завдяки цьому зміг виконати низку перекладів з європейської класичної літератури, вирізняючись власним перекладацьким стилем і авторським почерком.

Одна з головних заслуг П. Куліша – чудове художнє чуття та знання української мови. Ще змолоду він виробив міцну й соковиту українську літературну мову, пристосувався цілком до її синтаксичного складу, назбирав вражаючий лексичний матеріал, яким орудував майстерно. Його надзвичайний хист до мовознавства знайшов прекрасний вияв в українській мові, бо саме тут він почував себе творцем, і заради рідної мови вивчив англійську, німецьку, французьку, польську, єврейську, шведську, щоб перекладати великі літературні твори інших народів на українську (Сумцов, 1919, с. 30).

П. Куліш намагався долучити українського читача до європейської літератури через переклади літературних творів українською мовою. Робив усе можливе, аби рідна мова мала необхідні ресурси та інструментарій для відтворення краси іншомовного слова в національному перекладі. У цьому плані П. Куліш зробив багато цінного й корисного. Не маючи можливості видавати переклади в Україні, друкував їх за кордоном. Хоч вороги українського слова ганили П. Куліша за переклади і глузували з них, він не звертав на це уваги й ретельно перекладав до самої смерті (Сумцов, 1919, с. 36).

Наприкінці 1850-х – початку 1860-х рр. П. Куліш розпочав перекладознавчу діяльність і проявив себе талановитим переспівувачем чужоземних поезій, про що свідчать спогади І. Славницького: «Видаючийся знаток української народної і літературної речі он производит сенсацію среди земляков переводами Байрона и Шекспира и Шиллера» (Славницький, б.д., арк. 3).

У Санкт-Петербурзі в 1862 р. вийшла перша збірка поетичних творів під назвою «Досвітки». До її складу в основному увійшли твори, що друкувалися упродовж 1861–1862 рр. у журналі «Основа». Друге видання збірки було надруковано у 1876 р. В. Неділько перекладацьку діяльність П. Куліша називає справжнім подвигом, бо перекладав він у ті часи, коли вийшов Емський указ про заборону української мови («Неділько Всеволод Якович», 2013). Завершив свій життєвий шлях П. Куліш поетичною збіркою «Позичена кобза: Переспіви чужоземних співів», яка вийшла вже після смерті поета у 1897 р. у Женеві. Саме про цю збірку так написав поет у листі до Н. Кобринської від 31.10.1894 р.: «Знайте одно: “Позичена кобза” – величезна книга». А далі провадив: «Коли б Ви, наша героїне, мали доvoli й кошту и часу та друковацьця, дак Позиченої кобзи не вичерпаєте хутко. Се мій відпочинок від усякої иншої праці» (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1894, арк. 1). Автор зазначеної збірки надсилав Н. Кобринській листи з виправленнями до «Позиченої кобзи», оскільки Кулішевий адресат був причетний до видавничої справи за кордоном (в Австрії). Для прикладу наведемо цитату з листа, де адресант писав про внесення поправок «у стихотворі Гейне... в першому й пятому стишку: 1. В твої голубенькі очиці... 5. Про очі твої голубенькі... що треба мені держатись оригінала» (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1894, арк. 1). До цієї збірки увійшли переспіви творів визначних англійських та німецьких поетів XIX ст., зокрема Дж. Байрона, Й. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне.

Переклади П. Куліша називають «переспівами», у листі до О. Барвінського сам адресант зазначає: «... подаю переспів Байронового “Чайльд Гарольда”, оце тільки-що [лист датований 20.07.1890 р.], формуючи книжку під назвою “Позичена кобза”» (Барвінський, 2004, с. 211). Переклад твору Байрона у П. Куліша має назву «Чайльд-Гарольда мандрівка», який був надрукований у 1905 р. (Лист О. Куліш до І. Шрага, б.д., арк. 2). Головна місія перекладознавчої діяльності поета яскраво

відображена у листі до О. Барвінського від 17.07.1881 р.: «Коли б я, по Вашій раді, заходився коло “Братів”, то Шекспир може б і не перекладався б уже; а лучче нехай не буде на світі “Братів”, ніж малоруського Шекспира» (Барвінський, 2004, с. 196). Така ж думка митця відображена й в епістолі до О. Огоновського: «... Шекспір або Моцарт, що, може, колись излучить малоруського духа з такими невміраками як Глінка, як той Бетховен» (Листи П. Куліша до доктора, 1889, арк. 2). У П. Куліша були плани на переклад й інших авторів, про це він досить поетично у листі від 31.10.1894 р. сповістив Н. Кобринську: «Ще сподіваюсь бачити в себе в гостях мою кохану Сафо, Овидія, Данте, Петрарку, Мицкевича» (Лист П. Куліша до Н. Кобринської, 1894, арк. 2). П. Куліш переклав майже всі твори польського поета Адама Міцкевича та поему «Топір-гора» маловідомого польського поета української школи Томаша Августа Олізаровського. Здебільшого всі твори були українізовані, П. Куліш доповнив переспіви українськими описами.

У кореспонденції до Г. Галагана від 30.03.1857 р. П. Куліш зазначав: «Оце я, оддыхаючи, переложив по нашому перву пісню “Чайльда-Гарольда” так, мов і на світі нема московської речі, а єсть тільки англійська та наша. Переложу і три останні, і побачите, коли не буде добре. Так же само треба переложити «Гамлета», «Вільгельма Теля», «Геца фон-Берліхінген» і «Лямермурську молоду», щоб виробить форми змужичалої нашої речі на послугу мислі всечоловічій» (Куліш, 1969, с. 105). Перекладацьку справу «та ще й почату після упадку “Основи” роботу по перекладу Біблії, то цим можна в головних рисах закінчити підсумок наслідків самого продуктивного періоду в житті і громадській праці Куліша», як зауважив П. Стебницький (1919) у розвідці, присвяченій 100-літньому ювілею від дня народження П. Куліша.

У фрагменті листа П. Куліша до О. Барвінського від 18.05.1869 р. адресант зауважив про значимість творчості європейських митців для витворення культурного смаку і майбутніх поколінь, наголосивши таким чином на важливості таких перекладів Ф. Шиллера, Й. Гете, А. Міцкевича, Дж. Байрона та ін., над перекладами яких саме в цей час працював: «Чом Ваші галицькі поети не мають такого чистого смаку в слові і в почуття речі? Думаю тому, що мало хто з них добре знає таких поетів, як Шиллер, Гьоте, Мицкевич, ... Байрон, Данте, а всі зависли на Шевченкові, та й шевченкового ґрунту – народньої української словесности і української літератури – добре не штудирують. Доки Ваші писателі вертітимуця в узенькому очереті, доти не захоплять своїми крильми свіжого вітру понад землею» (Барвінський, 2004, с. 151).

Патріарх української літератури, за висловом В. Щурата (1897), прагнув, аби українська мова і культура мали світове визнання завдяки творчості українських митців. Саме тому в листі до Т. Шевченка звертався із пропозицією про видання його творів за кордоном: «для славянського мира, с немецким переводом, введением и комментариями на немецком языке, – да славится украинское имя на всех языках!» (Чубський, 1927, с. 113). А в листі до Г. Галагана писав: «Спасеніє нашого краю в нашому слові» (Стебницький, 1919).

Як прийнято вважати, у цілому П. Куліш переклав близько двадцяти поезій Байрона, частину «Дон Жуана» і «Чайльд-Гарольда», понад пів сотні творів Г. Гейне, Й. Гете та Ф. Шиллера, зокрема «Вільгельм Телль», драми В. Шекспіра, лірику А. Міцкевича, уривки з «Іліади» й «Одіссеї». Що й підтверджують архівні матеріали зі спогадів І. Славницького: «В пятидесятих и шестидесятих годах в “Соврем[еннике]”, “Рус[ском] Сл[ове]” и других был целый ряд его [Куліша. – К. Т.]»

изяцких переводов англійських романов под подписію, почти никому неизвестного “Николая М.”» (Славницький, б.д., арк. 4). Широкому загалу відомо, що П. Кулішем перекладено 13 драм В. Шекспіра, але архівні документи засвідчують іншу статистику: «Вона [«Спілка». – К. Т.] надрукувала 4-рі драми і удовольнилась, а 10-ть ще лежить... «Юлія» Цезаря і не бачила...» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901а, арк. 1). Про це у листі від 04.05.1901 р. сповістила Ганна Барвінок свого кореспондента І. Шрага. А далі адресантка провадила: «Хіба ж легко думать, що воно там тліє або десь дінеця?! Се не пустословіє огорченої жінки ... се гіркий факт, совершившийся тільки над Кулішевим майном. Трагізм великий!» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901а, арк. 1). Виходячи з наданої інформації, попереднього листа (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901b, арк. 1), виявляється, що було перекладено 14 драм. Наявні також епістолярні матеріали, в яких містяться відомості про те, що П. Куліш переклав 15 драм В. Шекспіра. Констатувати такі цифри можливо лише завдяки листам Ганни Барвінок, в яких вона неодноразово зазначала: «Есть 13, без «Цимб[еліна]» і «Венець[кого] купця» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1899а, арк. 1), «15 драм Шекс[пірових] творів» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1901b, арк. 1). В одному з них (Лист О. Куліш до І. Шрага, б.д., арк. 1) О. Куліш повідомляла про дві перекладені П. Кулішем п'єси: «Цимбелін», який згорів у 1885 р., та «Венецький купець», який нібито пропав у В. Тарновського. Спираючись на епістоли Ганни Барвінок, п'єса «Венеціанський купець» була внесена до реєстру рукописів, які вдова П. Куліша передала на зберігання В. Тарновському. Назва цієї п'єси зазначається і у списку перекладів, які Ганна Барвінок надсилала своїм адресатам: В. Горленку, І. Пулюю, В. Науменку (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902а, арк. 2). Також у листі Ганна Барвінок повідомляла про те, що збереглася палітурка від зошита з написом «Цимбалень» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902а, арк. 2). Проте, окрім епістол О. Куліш, поки що не віднайдено іншого дотичного до цього архівного матеріалу, який би міг засвідчити слова дружини П. Куліша.

Ганна Барвінок дуже ревно відносилася до діяльності І. Франка, яка була пов'язана з редагуванням перекладів її чоловіка. Про це свідчить лист О. Куліш до І. Шрага від 11.12.1902 р.: «... “Вільгельм Телль” є переписаний у д[обродія] Франка. Де ж він міг взяти??! Я йому і нікому не давала. Я бережу, я ховаюсь, трепещу пожежи, а хтось уже потай мене і скористався да ще, може, й попереправляв по-своєму. Ну хто ж сму давав – яке безправіє у нас, безпорядки...» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902d, арк. 2).

Інформаційна складова шекспірівської тематики найрозлогіше представлена у листуванні самого перекладача, особливо це стосується як самого перекладацького процесу, так і друкування загалом. У листі до І. Пулюя від 27.03.1881 р. П. Куліш писав: «Ми й самі напечатаємо Шекспіра, а ні, то напечатають після нас. Аби було воно на світі. А гарно виходить» (Студинський, 1930, с. 54–55). А вже влітку, одні джерела подають дату 16.06.1881 р. (Луцький, 1984, с. 238–239), інші – 18.06.1881 р. (Барвінський, 2004, с. 194), розповідав про свої плани О. Барвінському: «Шекспіра хочу печатати ві Львові і вже послав до п. Беднарського пробку з «Ромео та Джульєтти», щоб випечати мені дві сторони, чи гарний шрифт і чи годящий буде формат. Буду випускати невеличкими томами попарно, так щоб одна п'єса була смутна, а друга жартовлива. Оце ж у первій парі вийдуть «Ромео та Джульєтта» і «Присмирена Каверзниця». Не сподіваючись великого розкупу, печататиму по 250 примірників, аби воно на світі було. Працюючи стільки років над рідним словом. Ми певно що зробили

якийся поступ» (Луцький, 1984, с. 238–239). Якщо зіставити ці два листи, то головною їх метою і донесенням є теза, яка звучить майже дослівно однаково у цих двох кореспонденціях: «Аби було воно на світі» і «аби воно на світі було».

П. Куліш розумів важливість значення інтеграції української культури в європейську і зокрема залучення українського суспільства до читання європейських творів українською мовою. Вище зазначена думка підкріплюється листом П. Куліша до О. Барвінського від 26.08.1881 р.: «Коли б Шекспір зробився читанням любим, це отверезило б нашу літературу мізерну й дало б їй крила. А коли б комедії і трагедії Шекспірові зібрали земляків до театру, то це була б найкраща для них школа, ніж усі наші писання й співання. Така моя мета; така спонукка до перекладу Шекспірових творів» (Зеленська, 2001, с. 57). А першочерговим завданням однодумців та послідовників митця виявилось найперше і найголовніше – «треба... Кулішеві твори видати, насамперед Шекспірові переклади. Це ж святий обов'язок, це ж культурне надбання національне, котре підніме нас серед культурних народів» (Лист М. Лисенка до О. Куліш, 1897, арк. 2). Так, в одному з листів писав М. Лисенко до Ганни Барвінок від 23.12.1897 р., виходячи з дати написання епістоли, не минуло і року від дня смерті письменника. Такої думки дотримувався й Є. Тимченко, пишучи листа до дружини перекладача: «Під моїм доглядом були переписані рукописи, мені удалося, а не кому іншому, для Вас роздобути по одному примірнику «Гамлета» та «Приборканої гострухи». Тепер друкуєся «Макбета», і як вийде, то я постараюся дістати і його для Вас» (Лист Є. Тимченка до О. Куліш, 1899, арк. 2).

У листі до професора О. Огоновського від 15.04.1889 р. П. Куліш писав: «Мушу сповістити Вас, що в мене готові до друку ось, які Шекспірови твори: «Король Лир», «Кориолан», «Приборкана Гоструха», «Ромео-Джульєта», «Юлій Цезарь», «Макбет», «Антоній и Клеопатра», «Міра за Міру», «Багацько галасу з Нечевля», «Гамлет», я бачте придержуюсь хронології, и попередю историчної драми иде в мене трагедіи, а позаду комедія. Так довів би переклад Шекспіра и до конца, коли б ніщо не перебивало...», а далі провадить: «а то недавно оце, помивши руки після кривавої Хмельницькини, переспівав по нашому Байронового «Чайльда Гарольда» та децо з Гейне» (Листи П. Куліша до доктора, 1889, арк. 2).

До видання творів В. Шекспіра П. Куліш ставився дуже відповідально з урахуванням усіх деталей, маємо лист до О. Барвінського від 17.07.1881 р, де вже P.S. адресант звертається за кваліфікованою допомогою до фахівця та знавця своєї справи: «Пан Беднарський прислав мені пробку друку, та без акцентів чи ударення над словами. Може б Шевченкова друкарня роздобула акцентовані літери. Акцентувати мусімо ті слова, котрі вимовляються на Вкраїні не так, як у Московщині, в Польці і в самій Русі Червоній» (Барвінський, 2004, с. 196–197).

Займаючись безпосередньо виданням творів В. Шекспіра, особливо що стосується матеріальної частини, П. Куліш у листі до О. Барвінського від 17.07.1881 р. сповіщав: «Хоч і дорога, та скорше знайдеця 250 покупців на дорогий примірник, ніж 500 на дешевий. Коли ж думаєте, що для молодіжі було б лучче, коли б дешево можна було купувати малоруського Шекспіра, то я Вам передам право першого видання» (Барвінський, 2004, с. 195). П. Куліш переймався долею свого народу, тому робив різні проєкти заради майбутніх поколінь: видання творів українською мовою і українських авторів та розповсюдження культурного набутку, які переважно були збиткові для його матеріального становища. Варто зазначити, що П. Ку-

ліш – альтруїст, який заради високої мети жертвував і своїм фізичним здоров'ям, і своїм матеріальним станом. Стосовно фінансового питання видання творів, дуже влучно у листі до Ганни Барвінок зауважив видавець Є. Тимченко: *«Українці, які працюють, то за свою працю не мають гонорару, а ще за свої гроші і видають написане. Тут така дилема: або не працюй по-українському, або як працюєш, то не сподівайся заробити, а готуйся ще сам добре приплатити»* (Лист Є. Тимченка до О. Куліш, 1900, арк. 3).

Драми В. Шекспіра в перекладі П. Куліша, які Ганна Барвінок вважала втраченими, невідомий передав Б. Грінченкові, який просив дозволу скористатися ними для словника української мови, що впорядковував (*Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага*, 2020, с. 179). Зауважимо, що завдяки епістолярним матеріалам маємо змогу констатувати, що П. Куліш стояв у витоків формування словника української мови, який був виданий під редакцією Б. Грінченка. В епістолах дружини П. Куліша віднаходимо такі рядки: *«Грінченко... продержав ті драми, мабуть, для словників слова випикував»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902b, арк. 2). У цій кореспонденції О. Куліш відкриває історичні правдиві факти про формування словника української мови під упорядкуванням Б. Грінченка, зауважуючи, що *«Усі користуються його [Кулішевим. – К. Т.] трудом, а нечичирк ніде про се...»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902b, арк. 2). Адже цими перекладами користувався Б. Грінченко, працюючи над словником (Словарь української мови. Київ, 1907–1909. Тт. I–IV) (*Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага*, 2020, с. 192). Ганна Барвінок зазначала: *«Слава Богу, що скористовались словом. Сього дружина моя і бажала, і дбала про молоде покоління. А треба тільки правду писати»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1902c, арк. 2). В одному з листів до І. Шрага дружина П. Куліша нарікала на Б. Грінченка, який, так би мовити, був учнем П. Куліша, а потім виступив у ролі критика: *«Грінченко, бачте як по косточках розібрав мою дружину! то були дітьми, так любо і писали, і, чим могли, користовались од моє дружину, а тепер вирости!! А хто ж їх винянчив і до ума довів, і збудив од сну?!»* (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1899b, арк. 2).

Після смерті П. Куліша в 1897 р. у Женеві (Швейцарія) в закордонній друкарні «Українська друкарня» («Imprimerie ukrainienne», яка в цей часовий проміжок перебувала за адресою Route Caroline, 11 (нині ця будівля має адресу Route Caroline, 17)) А. Ляхощьким² була видана «Позичена кобза. Пересьпіву чужомовних співів. Пересьпівував же их Куліш Омелькович Панько. Виступцем першим ис кобзою. Печатано в Женеві в Украинський Друкарні р. Б. 1897. сс. 120» (Бачинський, 1953, с. 64). Це видання складалося з перекладів ліричних віршів і балад Й. Гете, Ф. Шиллера, Г. Гейне та Дж. Байрона, створених П. Кулішем у 1890-х роках. Маємо лист Ганни Барвінок від 07.09.1900 р., в якому вона пише до І. Шрага: *«і в Женеву послала гроші за “Позичену кобзу”»*, ймовірно, ці кошти були надіслані безпосередньо А. Ляхощькому (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1900, арк. 2).

2 Антін Ляхощький (Кузьма) (1853–1918) – звичайна, але глибоко чесна людина, київський дрібний урядовець, далекий од усякої політики, за тяжких часів жорстокої реакції 70-х років він примушений був тікати за кордон. Там, в Женеві, він скоро став своїм чоловіком в тісному емігрантському колі, а майже кожний рядок дорожочинних женецьких видань Драгоманова – діло рук цього скромного робітника на користь далекої батьківщини. За друкарським станком провів він майже весь вік свій. Все життя рвався він на Україну, та так і помер на чужині (м. Лозанна, Швейцарія) (Бачинський, 1953, с. 64).

Звернімо увагу на те, що збірка була надрукована у 1897 р., а кошти Ганна Барвінок надіслала лише у 1900 р. Тобто українське нецензурне видавництво спочатку за власний кошт видало збірку, а потім через кілька років отримало гонорар за наклад. Або ж видавництво, зокрема особисто п. Ляхоцький, не мав змоги передати цю збірку на територію російської імперії, цензура якої забороняла ввозити друковані видання українською мовою. Зауважимо, що за його сприяння того ж року були видані «Щирі слізи над могилою П. А. Куліша. Женева. Українська Друкарня, 1897. с. 25» (Шишманова-Драгоманова, 1918, с. 102). При житті П. Куліша в цій же друкарні й завдяки тому ж видавцю світ побачило видання «Куліш Олелькович Панько. Дзвін Староруські думи й сьпіви. Женева. 1893. Українська Друкарня. сс. 239+VI. Н. Georg, libraire- 'editeur» (Шишманова-Драгоманова, 1918, с. 102).

«Українсько-руська видавнична спілка» за кошти анонімного мецената здійснила видання десяти збережених (і раніше не друкованих) Кулішевих перекладів із Шекспіра (за редакцією І. Франка) (Доманицький, 1903). Про ставлення І. Франка до П. Куліша говорить той факт, що саме І. Франко взявся за редагування і випуск «Шекспірових творів, переложених Кулішем», як зауважує О. Лучук. Науковиця констатує: якщо кинути ретроспективний погляд на те, що на початку ХХ ст. з'явився Шекспір українською мовою, то це спільна заслуга П. Куліша та І. Франка (Лучук, 2011). Свою думку стосовно Кулішевих перекладів В. Шекспіра подав і Д. Дорошенко, зацентрувавши на питанні про протистояння двох апологетів – П. Куліша та І. Франка. Автор монографії «Пантелеймон Куліш» (Дорошенко, б.д.-б) наголосив: «Найбільшою заслугою Куліша, як перекладача, є його переклад Шекспірових драм. Як каже Франко, Куліш взявся до перекладу Шекспіра як «пан української мови», володіючи всіма секретами її багатства й сили, й тому справді його переклади вийшли зразковими, передаючи текст геніального англійця не тільки з найбільшою точністю, але з усіма нюансами його форми

Своїми перекладами Шекспірових творів привніс П. Куліш до скарбниці українського слова якнайдорожчу вкладку: небагато літератур можуть похвалитися такими мистецькими перекладами Шекспіра, як українська – завдяки праці Куліша» (Дорошенко, б.д.-б; Doroshenko, 1931). Очевидним постає те, що ніякого протистояння між П. Кулішем та І. Франком не було, як не було між П. Кулішем і Т. Шевченком, бо порівняння тут недоречні, оскільки кожен робив свою справу віддано і відповідно до свого бачення та розуміння. І. Франко не заперечував цінність поглядів і доробку П. Куліша, хоча розбіжності й були, і це притаманно для природнього розвою будь-якої культури, і українська не є винятком.

Підсумуємо вище зазначене актуальністю епістолярного доробку П. Куліша для української культури та нинішньої політичної ситуації (російсько-української війни після повномасштабного вторгнення РФ на території незалежної і суверенної України). Прочитуємо лист дружини П. Куліша Ганни Барвінок до І. Шрага від 10.01.1898 р., що віддзеркалює нинішнє ставлення і переоцінку культурних цінностей українського народу: *«Се ж Ів[ан] Аксаков казав, що у нас і через 100 літ іще не буде ні одна книжка научна на нашій мові написана – се, мовляв, язык мужицький, а не просвічений, а і помилився дуже: далеко до ста літ, і уже Бібл[ія] – фундамент всякого языка, Шекспірови твори, Байрон – драми на українській мові, – хіба ж там ума нема. Там повен лексикон слов можно набрать, тепер і ми люде – такий стовб научних творів! а своїх оригінальних скілько драм, да ще “Магомет і Хадиза”,*

“Маруся Богуславка”, “Чальд-Гарольд”, “Позичена кобза” луччих іностранних поетів і пр., і пр. Можно гордовито виступить» (Лист О. Куліш до І. Шрага, 1898, арк. 2).

ВИСНОВКИ

У фондах ІР НБУВ та ЧЛМК зберігається понад дві тисячі листів П. Куліша. Представлений масив архівних документів висвітлює одну з багатьох творчих граней митця – перекладацьку діяльність, якою П. Куліш займався все життя. Підтвердженням цього можуть слугувати віднайдені в ІР НБУВ і ЧЛМК кореспонденції та дотичні до цієї теми документи письменника. Епістолярій П. Куліша розпорошений не лише по інформаційних системах, але й усередині самих установ, про що свідчать дванадцять фондів НБУВ, в яких зосереджений цінний інформаційний ресурс, що вказує на значимість науково-творчого доробку перекладача.

Значний блок документів, що має відношення до імені письменника, зосереджений у фонді ЧЛМК, – його дружини Ганни Барвінок. Це переважно епістолярна спадщина мисткині, яка листувалася з багатьма кореспондентами П. Куліша, зокрема після його смерті. Широкому загалу відомо, що П. Кулішем перекладено тринадцять драм В. Шекспіра, але архівні документи засвідчують іншу статистику. Завдяки листам Ганни Барвінок, в яких вона неодноразово зазначала, що П. Куліш переклав п’ятнадцять драм В. Шекспіра, можемо констатувати таку цифру. Проте, окрім епістол О. Куліш, поки що не віднайдено іншого дотичного до цього архівного матеріалу, який би міг засвідчити слова дружини П. Куліша.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Барвінський, О. (2004). *Спомини з мого життя* (А. Шацька & О. Федорук, упоряд.; Ч. 1–2). Смолоскип.
- Бачинський, Є. (1953). Українська друкарня в Женеві. *Науковий збірник*, 2, 58–106.
- Доманицькій, В. (1903). Шекспіровскій фондъ и Русько-украинська Выдавныча Спилка. *Кіевская старина*, 80, 141–148.
- Дорошенко, Д. (б.д.-а). Життя Куліша й його літературногромадська праця. В Д. Дорошенко, *Пантелеймон Куліш* (Ч. 1, с. 3–65). Українська накладня. Взято 4 лютого 2024 з <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf#page=3>
- Дорошенко, Д. (б.д.-б). *Пантелеймон Куліш*. Українська накладня. Взято 4 лютого 2024 з <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf>
- Зеленська, Л. (2001). *Ганна Барвінок: життєпис на основі епістолярної спадщини*. Управління у справах преси та інформації.
- Куліш, П. (1969). *Вибрані твори* (М. Гончарук, упоряд). Дніпро.
- Лист Є. Тимченка до О. Куліш. (1899, 6 грудня). (Інвентарний № А–4304), Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів.
- Лист Є. Тимченка до О. Куліш. (1900, 5 серпня). (Інвентарний № А–4311), Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів.
- Лист Лисенка М. до О. Куліш. (1897, 23 грудня). (Інвентарний № 85-7// Ал-688), Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1898, 10 січня). (Інвентарний № А–2813), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1899а, 10 лютого). (Інвентарний № А–2834), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.

- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1899b, 7 травня). (Інвентарний № А–2842), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1900, 7 вересня). (Інвентарний № А–2898), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1901a, 23 березня). (Інвентарний № А–2915), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1901b, 4 травня). (Інвентарний № А–2917), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902a, 10 лютого). (Інвентарний № А–2944), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902b, 26 лютого). (Інвентарний № А–2852), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902c, 26 березня). (Інвентарний № А–2952), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (1902d, 11 грудня). (Інвентарний № А–2939), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист О. Куліш до І. Шрага. (б.д.). (Інвентарний № А–3226), Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник Михайла Коцюбинського, Чернігів.
- Лист П. Куліша до Н. Кобринської. (1894, 31 жовтня). (Фонд І, Одиниця зберігання 29171), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Лист П. Куліша до Н. Кобринської. (1895, 20 серпня). (Фонд І, Одиниця зберігання 29180), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Листи Ганни Барвінок до Іллі Шрага (Т. 2). (2020). Десна Поліграф.
- Листи П. Куліша до доктора. Куліш П[антелеймон] [Александрович] [Огоновському Ом-ну] доктору. (1889, 10 лютого). (Фонд І, Одиниця зберігання 29441), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Луцький, Ю. (Ред.) (1984). *Вибрані листи Пантелеймона Куліша українською мовою писані*. Українська вільна академія наук у США.
- Лучук, О. (2011). Пантелеймон Куліш і Шекспір: перекладацький проект XIX ст. *Ренесансні студії*, 16–17, 262–284. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/renst_2011_16-17_19.pdf
- Неділько Всеволод Якович. (2013). В М. Г. Жулинський (Ред.), *Шевченківська енциклопедія* (Т. 4, с. 511). Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка. https://document.kdu.edu.ua/info_zab/035_1813.pdf#page=513
- Сарбей, В. (1994). Пантелеймон Куліш в епістолярній спадщині Ганни Барвінок (Куліш). *Київська старовина*, 6, 7–23.
- Славницький І. (б.д.). *Воспоминания о Кулише Пантелеймоне Олександровиче*. (Фонд І, Одиниця зберігання 28699), Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ.
- Стебницький, П. (1919, липень–серпень). Культурно-громадська праця П. О. Куліша. *Книгарь*, 1515–1529.
- Студинський, К. (1930). Листування і зв'язки П. Куліша з Іваном Пулюєм (1870–1886). В *Збірник філологічної секції наукового товариства імені Шевченка: Т. 22, ч. 2. П. О. Куліш (Матеріали і розвідки)* (с. 3–86).
- Сумцов, М. (1919). *Пантелеймон Куліш*. Видання газети «Рідне слово».
- Чубський, П. П. (1927). Куліш і Шевченко. В С. Єфремов & О. Дорошкевич (Ред.), *Пантелеймон Куліш: збірник праць комісії для видання пам'яток новітнього письменства* (с. 102–126). Українська академія наук. https://shron1.chtyvo.org.ua/Chubskiy_Petro/Kulich_i_Shevchenko.pdf?
- Шишманова-Драгоманова, Л. (1918). Антон Ляхоцький (Кузьма) (Спомини). *Наше минуле*, 2, 148–151.

- Щурат, В. (1897). *До історії останнього побуту П. Куліша у Львові*. Наукове товариство імені Шевченка. https://shron1.chtyvo.org.ua/Schurat_Vasyl/Do_istoryi_ostannoho_robutu_P_Kulisha_u_Lvovi.pdf
- Doroshenko, D. (1931). Shakespeare in Ukrainian. *The Slavonic and East European Review*, 9(27), 708–712.

REFERENCES

- Bachynskiy, Ye. (1953). *Ukrainska drukarnia v Zhenevi* [Ukrainian printing house in Geneva]. *Naukovyi zbirnyk*, 2, 58–106 [in Ukrainian].
- Barvynskiy, O. (2004). *Spomyny z moho zhyttia* [Memoirs of my life] (A. Shatska & O. Fedoruk, Comps.; Pt. 1–2). Smoloskyp [in Ukrainian].
- Chubskiy, P. P. (1927). Kulish i Shevchenko [Kulish and Shevchenko]. In S. Yefremov & O. Doroshkevych (Eds.), *Panteleimon Kulish: zbirnyk prats komisii dlia vydannia pamiatok novitnoho pysmenstva* [Panteleimon Kulish: collection of works of the commission for the publication of monuments of modern writing] (pp. 102–126). *Ukrainska akademiia nauk*. https://shron1.chtyvo.org.ua/Chubskiy_Petro/Kulish_i_Shevchenko.pdf? [in Ukrainian].
- Domanitskii, V. (1903). *Shekspirovskii fond i Rusko-ukrainska Vydavnycha Spilka* [The Shakespeare Foundation and the Russian-Ukrainian Publishing Association]. *Kievskaiia starina*, 80, 141–148 [in Russian].
- Doroshenko, D. (1931). Shakespeare in Ukrainian. *The Slavonic and East European Review*, 9(27), 708–712 [in English].
- Doroshenko, D. (n.d.-a). *Zhyttia Kulisha y yoho literaturnohromadska pratsia*. In D. Doroshenko [Kulish's life and his literary and social work], *Panteleimon Kulish* (Pt. 1, pp. 3–65). *Ukrainska nakladnia*. Retrieved February 4, 2024, from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf#page=3> [in Ukrainian].
- Doroshenko, D. (n.d.-b). *Panteleimon Kulish*. *Ukrainska nakladnia*. Retrieved February 4, 2024, from <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/450/file.pdf> [in Ukrainian].
- Kulish, P. (1969). *Vybrani tvory* [Selected works] (M. Honcharuk, Comp.). Dnipro [in Ukrainian].
- Luchuk, O. (2011). *Panteleimon Kulish i Shakespeare perekladatskyi proekt XIX st* [Panteleimon Kulish and Shakespeare: A 19th century translation project]. *Renaissance Studies*, 16–17, 262–284. https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/renst_2011_16-17_19.pdf [in Ukrainian].
- Lutskiy, Yu. (Ed.) (1984). *Vybrani lysty Panteleimona Kulisha ukrainskoiu movoiu pysani* [Selected letters of Panteleimon Kulish are written in Ukrainian]. *Ukrainian Free Academy of Sciences in the USA* [in Ukrainian].
- Lyst Lysenka M. do O. Kulish* [Letter from M. Lysenko to O. Kulish]. (1897, December 23). (Inventory No. 85-7// АЛ-688), V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1898, January 10). (Inventory No. A-2813), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1899a, February 10). (Inventory No. A-2834), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1899b, May 7). (Inventory No. A-2842), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1900, September 7). (Inventory No. A-2898), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].

- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1901a, March 23). (Inventory No. A-2915), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1901b, May 4). (Inventory No. A-2917), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902a, February 10). (Inventory No. A-2944), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902b, February 26). (Inventory No. A-2852), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902c, March 26). (Inventory No. A-2952), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (1902d, December 11). (Inventory No. A-2939), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst O. Kulish do I. Shraha* [Letter from O. Kulish to I. Shrah]. (n.d.). (Inventory No. A-3226), Chernihiv Literary-Memorial Museum-Reserve of Mykhailo Kotsiubynskiy, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do N. Kobrynskoï* [Letter from P. Kulish to N. Kobrynska]. (1894, October 31). (Fund I, Storage unit 29171), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst P. Kulisha do N. Kobrynskoï* [Letter from P. Kulish to N. Kobrynska]. (1895, August 20). (Fund I, Storage unit 29180), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Lyst Ye. Tymchenka do O. Kulish* [Letter from Ye. Tymchenko to O. Kulish]. (1899, December 6). (Inventory No. A-4304), V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lyst Ye. Tymchenka do O. Kulish* [Letter from Ye. Tymchenko to O. Kulish]. (1900, August 5). (Inventory No. A-4311), V. V. Tarnovsky Chernihiv History Museum, Chernihiv [in Ukrainian].
- Lysty Hanny Barvinok do Illi Shraha* [Letters of Hanna Barvinok to Illia Shrah] (Vol. 2). (2020). Desna Polihraf [in Ukrainian].
- Lysty P. Kulisha do doktora. Kulysh P[anteleimon] [Aleksandrovych] [Ohonovskomu Om-nu] doktoru* [Letters from P. Kulish to Dr. Kulish P[anteleimon] [Aleksandrovych] [Ohonovskiy Om-nu] to Dr.]. (1889, February 10). (Fund I, Storage unit 29441), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskiy National Library of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
- Nedilko Vsevolod Yakovych. (2013). In M. H. Zhulynskiy (Ed.), *Shevchenkivska entsyklopediia* [Shevchenko encyclopedia (Vol. 4, pp. 511)]. Shevchenko Institute of Literature. https://document.kdu.edu.ua/info_zab/035_1813.pdf#page=513 [in Ukrainian].
- Sarbei, V. (1994). Panteleimon Kulish v epistoliiarnii spadshchyni Hanny Barvinok (Kulish) [Panteleimon Kulish in the epistolary heritage of Hanna Barvinok (Kulish)]. *Kyivska starovyna*, 6, 7–23 [in Ukrainian].
- Shchurat, V. (1897). *Do istoriyi ostannoho pobutu P. Kulisha u Lvovi* [To the history of P. Kulish's last life in Lviv]. Shevchenko Scientific Society. https://shron1.chtyvo.org.ua/Schurat_Vasyl/Do_istoriyi_ostannoho_pobutu_P_Kulisha_u_Lvovi.pdf [in Ukrainian].
- Shyshmanova-Drahomanova, L. (1918). Anton Liakhotskyi (Kuzma) (Spomyny) [Anton Liakhotskyi (Kuzma) (Memories)]. *Nashe mynule*, 2, 148–151 [in Ukrainian].

- Slavnitskii I. (n.d.). *Vospominaniya o Kulishe Panteleimone Oleksandroviche* [Memories of Kulish Panteleimon Oleksandrovych]. (Fund I, Storage unit 28699), Institute of Manuscripts of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, Kyiv [in Russian].
- Stebnytskyi, P. (1919, July–August). Kulturno-hromadska pratsia P. O. Kulisha [Cultural and social work of P. O. Kulish]. *Knyhar*, 1515–1529 [in Ukrainian].
- Studynskyi, K. (1930). Lystuvannia i zviazky P. Kulisha z Ivanom Puliuiem (1870–1886) [Correspondence and connections of P. Kulish with Ivan Puliui]. In *Zbirnyk filolohichnoi seksii naukovoho tovarystva imeni Shevchenka: T. 22, ch. 2. P. O. Kulish (Materialy i rozvidky)* [Collected Papers of the Philological Section of the Shevchenko Scientific Society: Vol. 22, Pt. 2. P. O. Kulish (Materials and research)] (pp. 3–86) [in Ukrainian].
- Sumtsov, M. (1919). *Panteleimon Kulish. Vydannia hazety "Ridne slovo"* [in Ukrainian].
- Zelenska, L. (2001). *Hanna Barvinok: zhyttiepys na osnovi epistoliarnoi spadshchyny* [Hanna Barvinok: a biography based on epistolary heritage]. *Upravlinnia u spravakh presy ta informatsii* [in Ukrainian].

UDC 821.161.2:81'25]Kulish:930.253:82-6:[027.54(477.411)VNLU+069.929(477.51-25)CLMK

Kateryna Timofieieva,
PhD, Senior Lecturer,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: voix@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6996-0566

TRANSLATION STUDIES ACTIVITY OF P. KULISH IN EPISTOLARY DOCUMENTS OF V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AND CHERNIHIV STATE LITERARY-MEMORIAL MUSEUM OF MYKHAILO KOTSYUBYNSKY

The aim of the article is to study the long-term translation studies activity of P. Kulish based on the epistolary sources material stored in the funds of the Institute of Manuscripts of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (hereinafter – IM NBUV), and Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynsky (hereinafter – CSLMMMK). In a broad culturological context, the significance of his translation studies activity for the prerequisites of forming the Ukrainian literary language is highlighted, but at the same time, he is distinguished by his own translation style and the author's handwriting. All names of documents and their content, which are contained in library and museum institutions, are presented in the original language, and without any spelling changes.

Research methods. This article grounds on general scientific methods of analysis and synthesis, which involved historical, systematic, typological and aesthetic ones, as well as methods of archival and source-based heuristics, source studies criticism, textual analysis of sources and information reconstruction. The combination of these scientific methods makes it possible to analyse in detail the activity of P. Kulish in the field of Ukrainian translation studies.

The scientific novelty of the study consists in highlighting the epistolary sources (manuscripts of letters, diary, telegrams) that are stored in the archives of the IM NBUV, and which reveal the translation studies work of P. Kulish. In particular, they point to a significant amount of available documents that testify to the artist's titanic activity in the process of translating works of European and world literature classics into the Ukrainian language. First of all, the process of translation and publication of V. Shakespeare's works is described in detail from the corpus of epistolary sources specified in this research.

Main conclusions. A large number of P. Kulish's letters, more than one and a half thousand epistles, is accumulated in the IM NBUV funds. The presented set of archival documents shows one of the many creative interests of P. Kulish, the artist's translation activity during all his life. This can be proved by the writer's correspondence and all the documents related to this topic found in NBUV. The epistolary of P. Kulish is scattered among twelve funds of the scientific institution, and is a valuable informational resource that indicates the significance of the translator's scientific and creative work.

CSLMMMК funds also contain a considerable number of archival documents (both letters and translation manuscripts) that directly highlight the translation activity of P. Kulish. A large block of documents related to the writer's name is concentrated in the fund of his wife, Hanna Barvinok. This is mainly the epistolary heritage of the artist, who corresponded with many correspondents of P. Kulish, particularly, after his death. It is well known to publicity that that P. Kulish translated thirteen dramas of V. Shakespeare, but archival documents show a different statistics. Thanks to Hanna Barvinok's letters, in which she repeatedly noted that P. Kulish translated fifteen dramas of V. Shakespeare, other figures can be ascertained. However, apart from P. Kulish's epistles, no other relevant archival material has been found yet, that could testify to the words of the artist's wife.

The information component of Shakespeare's themes is most widely represented in the correspondence of the translator himself. Especially, this applies both to the translation process itself, and to the printing of works in general.

Keywords: information resource; P. Kulish; archival document; the Manuscript Institute of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine; epistolary heritage; Chernihiv State Literary-Memorial Museum of Mykhailo Kotsyubynsky.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2024 р.

**БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА
ОСВІТА**

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

УДК 378.016:[02+930.25]:[001.102:004:316.77]:005:378.22
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307134

**ТЕОРЕТИЧНА
І ПРАКТИЧНА
СКЛАДОВІ ОСВІТНЬОЇ
КОМПОНЕНТИ
«МЕНЕДЖМЕНТ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ,
БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА
АРХІВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»
У ФОРМУВАННІ
КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
МАЙБУТНІХ
МЕНЕДЖЕРІВ ГАЛУЗІ**

*Надія Бачинська,
кандидатка педагогічних наук, професорка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: n.bachynska17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3912-7108*

Для цитування:

Бачинська, Н. (2024). Теоретична і практична складові освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності» у формуванні компетентностей майбутніх менеджерів галузі. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 132–144. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307134>

Метою статті є дослідження теоретичної і практичної складових освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності» у формуванні загальних і спеціальних компетентностей у здобувачів освітнього рівня магістр спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Методи дослідження: у статті використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Метод аналізу та синтезу сприяв розгляду теоретичного підґрунтя теми, системний і структурно-функціональний дозволили визначити структуру освітньої компоненти та особливості її викладання. Метод прогнозування дав змогу окреслити шляхи удосконалення організаційних засад теоретичної і практичної підготовки магістрів.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні взаємозв'язку теоретичної і практичної складових освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності» при формуванні загальних і спеціальних компетентностей здобувачів освітнього рівня магістр як майбутніх менеджерів галузі.

Основні висновки. Теоретична та практична складові представленої у статті освітньої компоненти сприяють формуванню загальних і спеціальних компетентностей майбутніх менеджерів галузі, зокрема, здатності мотивувати людей та рухатися до спільної мети, сприяти формуванню ефективної системи управління в галузі; організовувати роботу і здійснювати керівництво інформаційно-аналітичними структурними підрозділами на підприємствах, в організаціях та установах. Програмними результатами засвоєння освітньої компоненти передбачено вміння формувати стратегії системної організації,

модернізації, підвищення ефективності управління в галузі, використовувати прикладні соціокомунікативні технології для організації ефективного спілкування на професійному, науковому та соціальному рівнях. Таким чином, освітня компонента є необхідною при формуванні компетентностей майбутніх фахівців-менеджерів.

Сьогодні триває робота з удосконалення змісту і технології викладання освітньої компоненти, що сприятиме більш якійсній підготовці магістрів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Ключові слова: освітня компонента; менеджмент; інформаційна, бібліотечна та архівна діяльність; бібліотека; архів; бібліотечний менеджмент; архівний менеджмент.

ВСТУП

Задекларований у Законі України «Про освіту» (Верховна Рада України, 2017) перехід від кваліфікаційної до компетентнісної моделі підготовки фахівців у системі вищої освіти в цілому та бібліотечно-інформаційної зокрема спричинив активну діяльність по модернізації й удосконаленню навчальних планів, програм і кожної освітньої компоненти. Актуальним на сьогодні є удосконалення їх змісту відповідно до загальних і професійних компетентностей, визначених у стандарті освіти (Міністерство освіти і науки України, 2019), що в майбутньому сприятиме конкурентоспроможності випускників на ринку праці та виробленню навичок адаптованості до реорганізаційних змін, які відбуваються у бібліотечно-інформаційній і архівній галузі. В освітньо-професійній програмі другого (магістерського) рівня вищої освіти зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», розробленій на кафедрі інформаційних технологій Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) (Київський національний університет культури і мистецтв, 2024), наголошено на підготовці фахівців, здатних до вирішення завдань проєктного менеджменту та управління інноваціями в інформаційній, бібліотечній та архівній сфері, що актуалізує представлення бібліотечній спільноті освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної бібліотечної та архівної діяльності», розкриття її теоретичної і практичної складових у формуванні загальних та спеціальних компетентностей майбутніх менеджерів галузі.

ТЕОРЕТИЧНИМ ПІДґРУНТЯМ статті стали наукові праці, в яких розкривається процес удосконалення підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі, у ній подано пропозиції науковців по запровадженню освітньо-професійних програм у межах спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС), презентовано особливості викладання освітніх компонент та формування компетентностей у процесі їх вивчення. Останнім часом актуалізується розгляд питань удосконалення ступеневої підготовки фахівців, зокрема, наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної освіти в умовах її реформування, логічна послідовність вивчення освітніх компонент, запропонована Т. Новальською (2017). А. Соляник (2018) розкрила переваги застосування Дублінських дескрипторів як інноваційних критеріїв результативності набуття певних ступенів вищої освіти, їх відповідність європейським вимогам підготовки інформаційних фахівців.

Привертають увагу наукові розвідки, в яких ідеться про урізноманітнення освітньо-професійних програм (ОПП) у межах спеціальності 029. Виявлення змісту майбутньої професійної діяльності інформаційного фахівця та моделі їх профе-

сійної підготовки обґрунтовують О. Матвієнко та М. Цивін (2017, 2018, 2021a). Нові ОПП по підготовці інтернет-маркетолога, HR-менеджера, менеджера веб-контенту та веб-ком'юніті запропонували Н. Бачинська (2018), Т. Новальська та Н. Бачинська (2019), Т. Новальська та В. Касьян (2021), О. Матвієнко та М. Цивін (2021b).

Особливості викладання окремих освітніх компонент, таких як бібліотечно-інформаційне обслуговування, інформаційно-аналітична діяльність, стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі, на рівні бакалаврату були представлені Т. Новальською (2019), В. Загуменною та О. Кузьменко (2022), О. Пшеничною, Д. Просяною та С. Сівак (2021). Значний інтерес викликали статті, в яких йдеться про особливості викладання освітніх компонент на другому магістерському рівні освіти. Так, «Теорія документно-інформаційних потоків» була представлена Л. Прокопенко (2017), «Методика викладання спецдисциплін» у Харківській державній академії культури детально розкрита С. Сищенко (2019), формуванню компетентностей у процесі вивчення освітньої компоненти присвячено статтю «Концептуальні засади інформаційного пошуку» О. Збанацької (2023). На формуванні загальних та спеціальних компетентностей зосередили увагу провідні науковці галузі, важливість розвитку цифрової компетентності фахівця з бібліотечної справи було обґрунтовано І. Давидовою та О. Мар'їною (2020), авторки розкрили трансформацію професійної діяльності бібліотечного фахівця в умовах активного розвитку цифрового середовища, на питаннях формування комунікаційних компетентностей зосередила увагу В. Сошинська (2017), М. Цілина (2023), зокрема, визначила перелік soft skills («гнучких навичок») і компетенцій, що формуються при засвоєнні освітніх компонент, у здобувачів вищої освіти за освітньою програмою «Документознавство, менеджмент органів державної влади та місцевого самоврядування» у Київському національному університеті культури і мистецтв; Н. Бачинська (2023) зосередила увагу на удосконаленні професійних компетентностей здобувачами у процесі проходження практики. Праці названих та багатьох інших науковців, запропоноване ними вирішення різних проблем підготовки фахівців для бібліотечно-інформаційної галузі сприяли розкриттю взаємозв'язку теоретичної і практичної складових освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності» у формуванні загальних і спеціальних компетентностей у здобувачів освітнього рівня магістр.

Мета статті: дослідити теоретичну і практичну складові освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної бібліотечної та архівної діяльності» у формуванні загальних і спеціальних компетентностей у здобувачів освітнього рівня магістр спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті використано як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Метод аналізу та синтезу сприяв розгляду теоретичного підґрунтя теми, системний і структурно-функціональний дозволили визначити структуру освітньої компоненти та особливості її викладання. Метод прогнозування надав змогу окреслити шляхи удосконалення організаційних засад теоретичної і практичної підготовки магістрів як майбутніх менеджерів галузі та формування у них відповідних компетентностей. Аргументація висновків і наукових положень здійснена із застосуванням методу узагальнення та контент-аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Трансформаційні процеси в бібліотечній галузі в умовах формування і розвитку цифрового середовища спричинили інноваційні засади підготовки нової генерації фахівців, здатних розв'язувати комплексні завдання у професійній діяльності, що передбачає розвиток комунікаційних і управлінських здібностей, продукування креативних та інноваційних ідей, запровадження їх у практику.

Під час навчання здобувачів на другому освітньому рівні спеціальності 029 «ІБАС» набуває особливого значення оволодіння знаннями, які пов'язані з реалізацією функцій управління у бібліотечній та архівній справі, сучасними викликами бібліотечного і архівного менеджменту, його національними особливостями, а також формування у здобувачів системи теоретичних, методичних знань про організацію, різні види, процеси, технології бібліотечного та архівного менеджменту, чому значною мірою сприяє вивчення освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної, бібліотечної та архівної діяльності», яка опановується здобувачами на першому курсі магістратури у другому семестрі. Обсяг становить 3 кредити 90 годин, із яких – 20 годин лекційних занять, 12 годин практичних, на самостійну роботу відведено 58 годин. Вивчення освітньої компоненти завершується іспитом. Предметом вивчення визначено теоретичні, методичні знання про організацію, різні види, процеси, технології бібліотечного та архівного менеджменту.

Освітня компонента складається із трьох розділів. Завданнями першого розділу є ознайомлення здобувачів освіти з теоретичними засадами менеджменту, які розкриваються під час лекційних занять (8 год.) та самостійного опрацювання матеріалів (24 год.). Лекційні заняття спрямовані на аналіз основних етапів розвитку управлінської науки в Україні, ознайомлення зі школами менеджменту та інтегрованими підходами до нього. У цьому ж розділі визначаються основні поняття і категорії менеджменту, розкриваються зміст, система, закони, принципи, цілі управління. Важливим є опанування знаннями про основні складові управління: структуру, кадри, технології, а також сутність та побудову організаційних структур управління. Не менш важливим, на наш погляд, є розгляд питань, пов'язаних із комунікативними процесами в управлінні та прийняттям управлінських рішень. У процесі засвоєння теоретичних засад менеджменту у здобувачів розвивається здатність до абстрактного мислення, аналізу запропонованого матеріалу та його синтезу. Водночас вони відстежують тенденції розвитку предметної сфери, чому сприяє аналіз запропонованих джерел з окреслених проблем.

Завданнями другого розділу освітньої компоненти передбачається засвоєння знань та набуття практичних вмінь і навичок із бібліотечного менеджменту, його особливостей та складових. На вивчення відведено 6 годин лекційних, 8 практичних занять та 18 годин на виконання самостійної роботи. Відкривається розділ темою «Управління бібліотечною справою», яка спрямована на ознайомлення здобувачів освіти із системою управління бібліотечною справою, проблемами управління галуззю, загальнодержавними, законодавчими, виконавчими та громадсько-державними органами управління, роллю конгресів, з'їздів, бібліотечних рад в управлінні бібліотечною справою.

Значимим є розгляд питань щодо визначення завдань і функцій Міністерства культури та інформаційної політики України в галузі керівництва і координації

роботою бібліотек, регіональних органів управління бібліотечною справою, а також завданнями, що стоять перед обласними управліннями культури, міськими, районними відділами культури та Радами народних депутатів. Важливими для засвоєння майбутніми менеджерами є питання, що визначають критерії ефективності управління бібліотечною справою та перспективи її удосконалення.

Наступною важливою темою розділу є «Стратегічне управління і стратегічне планування бібліотечної діяльності», при аналізі проблем стратегічного управління наголошується на визначенні сутності, концепції, етапів стратегічного управління, розглядається формування місії бібліотеки, формулювання її цілей як інформаційного центру та вибір компонентів реалізації стратегії. Важливими завданнями є донесення знань про стратегічне управління інноваційними процесами, якими охоплена нині бібліотечна сфера, їх сутності, класифікації та життєвого циклу. При викладенні матеріалу зауважується на умовах ефективного інноваційного процесу: врахування існуючих психологічних установок, використання соціально-психологічної інформації при розробленні заходів по впровадженню новацій, застосування методів активного навчання тощо. Здобувачі освіти знайомляться з питаннями контролю як елементу стратегічного управління, видами, методами контролю та можливостями їх застосування.

Розгляд питань, що пов'язані зі стратегічним плануванням, передбачає ознайомлення з його функціями, етапами, видами планів. Майбутнім менеджерам важливо донести інформацію про елементи стратегічного плану, який передбачає: огляд здобутків; вивчення проблем; визначення пріоритетів і короткотермінових цілей; розроблення стратегій для досягнення визначених цілей; визначення критичних чинників для успіху; розподіл бюджетних коштів; розгортання ресурсів, що забезпечують роботу закладу; вимірювання та оцінювання результатів роботи; перегляд потреб і стратегічних настанов.

Доволі широке коло питань по темі стратегічного управління закріплюється практичними заняттями, мета одного з них – набуття вмінь і навичок побудови «дерева цілей» бібліотеки. Перед здобувачами освіти постають завдання: обрати метод побудови «дерева цілей» та обґрунтувати його вибір; побудувати «дерево цілей» для конкретної бібліотеки (на вибір здобувача); скласти та представити схему «дерева цілей» бібліотеки.

Виконанню завдань передують ознайомлення здобувачів освіти з методикою побудови «дерева цілей».

Метою наступного практичного заняття по темі є набуття вмінь і навичок аналізу офіційних документів як важливої складової інформаційного забезпечення управлінських рішень у процесі стратегічного планування бібліотечної діяльності. Виконанню практичної роботи сприяє розв'язання наступних завдань:

Ознайомлення зі Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (Кабінет Міністрів України, 2016).

1. Аналіз короткострокового плану дій на 2016–2017 рр. та середньостроковий план дій на 2018–2020 рр.
2. Виявлення 3–4 реалізованих завдання, що були заплановані на 2016–2017 рр. та 2018–2020 рр.

Таким чином, тісний взаємозв'язок теоретичної та практичної складових освітньої компоненти сприяє глибокому і всебічному засвоєнню теоретичного матеріалу, розвитку практичних вмінь та навичок у розв'язанні завдань бібліотечного менеджменту в цілому і стратегічного управління бібліотечною діяльністю зокрема. Засвоєння теоретичного матеріалу, виконання практичних завдань сприяють розвитку у магістрів креативності, пошуку та аналізу інформації з різних джерел, вмінню знаходити та втілювати у практику нові ідеї, виявляти ініціативність, оцінювати виконану роботу (завдання) колег тощо.

Для майбутніх менеджерів галузі осмислення теми «Менеджмент персоналу бібліотеки» є одним із важливих питань. У процесі її засвоєння здобувачі опановують знання стратегії управління персоналом як підсистеми загальної стратегії, визначають компоненти та етапи планування роботи з персоналом, формування трудових ресурсів та напрями їх розвитку.

Для більш глибокого ознайомлення із проблемами теми управління персоналом у бібліотечній галузі здобувачам освіти пропонується виконати наступні практичні завдання:

– ознайомитись зі статистичним збірником «Бібліотечна Україна в цифрах» (<https://profy.nlu.org.ua/>);

– проаналізувати таблицю № 28 «Бібліотечні фахівці публічних бібліотек»; виявити тенденції за 5 років щодо кількості бібліотечних фахівців, які забезпечують діяльність публічних бібліотек; побудувати лінійну діаграму.

– проаналізувати таблицю № 29 «Бібліотечні фахівці публічних бібліотек»; побудувати секторну діаграму, в якій наочно показати кількість бібліотечних фахівців, які мають стаж бібліотечної роботи до 3 років, 3–9 років, понад 10 років, понад 20 років;

– надати аналітичну довідку щодо виявлених тенденцій.

Не менш важливою для засвоєння теми з управління персоналом є та, що торкається питання комунікації в бібліотечному середовищі. Тож майбутнім менеджерам пропонується обговорення питань організації управлінського спілкування, а саме:

- Якими є правила підготовки та проведення нарад, ділових бесід, перемовин?
- Що включають у себе правила службового етикету?
- Що являє собою процес управління конфліктами та в чому його складність?
- Які негативні та позитивні функції конфліктів?

Засвоєння вище зазначеної теми, знання управління персоналом передбачають вміння керівників мотивувати людей до співпраці, вирішення спільними зусиллями завдань, проблем, що стоять перед колективом, рухатися до спільної мети, виявляти ініціативу тощо.

Третій розділ освітньої компоненти знайомить здобувачів освіти з особливостями архівного менеджменту, матеріали якого опановують на лекціях – 6 годин, практичних заняттях – 4 години та 16 годин відводиться на самостійну роботу. «Теоретичні засади архівного менеджменту» є першою темою, яку опановують здобувачі освіти і вивчають періодизацію менеджменту архівної справи в контексті загальної науки управління та українських реалій, сутність наукових принципів менеджменту і особливості їхньої реалізації в діяльності архівних установ, наукові

школи й сучасні моделі менеджменту, їхнє значення для управлінської діяльності в архівній сфері, застосування управлінських методів і технологій в архівній справі.

Наступна тема присвячена аналізу архівної установи як об'єкта менеджменту, де розкривається сучасна модель архівної установи, її цільове орієнтування на якість реалізації повноважень і ключових функцій архівів в інформаційному суспільстві. Питання раціонального використання людських і матеріальних ресурсів у процесі функціонування архівних установ та управління персоналом є важливими для архівного менеджменту, що знайомить здобувачів із його складом, структурою, підвищенням кваліфікації та застосуванням інтелектуального потенціалу в архівній сфері.

Метою практичного заняття, яке є невід'ємною складовою теми, виступає набуття вмінь і навичок аналізу діяльності архівної установи та передбачає аналіз нормативно-правової бази діяльності Центрального державного електронного архіву України (<https://tsdaea.archives.gov.ua/>); визначення мети, завдань та функцій ЦДЕАУ; аналіз документів, що приймає архів на зберігання.

Опанування тем, що пов'язані з архівним менеджментом, сприяє відстеженню тенденцій розвитку в архівній сфері, знайомить із системою управління в архівній галузі, з управлінням інноваційними процесами в архівних установах, проблемами кадрового забезпечення архівів тощо.

«Програмування та планування діяльності архівних установ» є наступною темою розділу. Серед основних питань теми: сучасні підходи до програмування та планування діяльності архівних установ; стратегія і тактика в розвитку архівної справи та управління нею; наукові засади програмування та планування діяльності архівних установ; різновиди планів в архівістиці та шляхи підвищення їхньої ефективності; організація і система контролю за виконанням плану. В цій же темі здобувачі знайомляться з питаннями щодо прийняття управлінських рішень, їхніх функцій та класифікації.

Для засвоєння матеріалу здобувачам освіти пропонується виконати практичну роботу, мета якої полягає у набутті вмінь і навичок аналізу офіційних документів як важливої складової інформаційного забезпечення управління архівною установою, а саме ознайомитись та проаналізувати положення Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (Верховна рада України, 1993), укласти термінологічний словник, в якому дати визначення термінам: архівний документ, документ Національного архівного фонду, Національний архівний фонд, експертиза цінності документів, унікальний документ, особистий архівний документ, архівна справа, діловодство, архівна установа, архів, архівний підрозділ, архівний відділ, державна архівна установа, приватне архівне зібрання, таємний архів, користувач архівними документами, довідковий апарат, номенклатура справ, архівна довідка.

Завершується вивчення розділу обговоренням таких питань:

– Доступ до яких документів Національного архівного фонду, обмежується на 75 років від часу створення цих документів?

– Чи мають право користувачі документами Національного архівного фонду, що належать державі, територіальним громадам, публікувати, оголошувати, цитувати та іншим чином відтворювати їх зміст із посиланням на місце їх зберігання і з дотриманням умов, передбачених законодавством?

– Чи мають право користувачі документами Національного архівного фонду, що належать державі, територіальним громадам, отримувати документи або їх копії в тимчасове користування поза архівними установами?

– Які обов'язки користувачів документами Національного архівного фонду?

Таким чином, вивченню і засвоєнню освітньої компоненти «Менеджмент інформаційної бібліотечної та архівної діяльності» сприяє взаємозв'язок теоретичної і практичної складових, що дозволяє глибоко та всебічно опанувати теми, пов'язані з управлінням у бібліотечній та архівній галузі, а також сформувати у майбутніх менеджерів загальні та спеціальні компетентності, серед яких: ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу; ЗК2. Здатність генерувати нові ідеї (креативність); ЗК3. Вміння виявляти, порушувати та вирішувати проблеми; ЗК4. Здатність мотивувати людей і рухатися до спільної мети; ЗК5. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість; ЗК6. Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт; СК1. Здатність до формування ефективної системи управління інформаційною, бібліотечною та архівною діяльністю; СК2. Здатність організовувати роботу та здійснювати керівництво інформаційно-аналітичними структурними підрозділами на підприємствах, в організаціях та установах, зокрема в архівних, бібліотечних, інформаційних; СК5. Здатність відстежувати тенденції розвитку предметної сфери шляхом проведення аналізу інформаційних потоків і масивів; СК10. Здатність забезпечувати ефективне управління інноваційними процесами (Міністерство освіти і науки України, 2019).

ВИСНОВКИ

Теоретична і практична складові представлені у статті освітньої компоненти у своєму взаємозв'язку сприяють формуванню загальних та спеціальних компетентностей майбутніх менеджерів галузі, зокрема, здатності мотивувати людей і рухатися до спільної мети, сприяти формуванню ефективної системи управління галузі; організовувати роботу та здійснювати керівництво інформаційно-аналітичними структурними підрозділами на підприємствах, в організаціях і установах. Програмними результатами засвоєння освітньої компоненти передбачено вміння формувати стратегії системної організації, модернізації, підвищення ефективності управління в галузі, використовувати прикладні соціокомунікативні технології для організації ефективного спілкування на професійному, науковому та соціальному рівнях. Таким чином, освітня компонента є необхідною при формуванні компетентностей майбутніх фахівців менеджерів.

Сьогодні триває робота з удосконалення змісту і технології викладання освітньої компоненти, що сприятиме більш якійсній підготовці магістрів зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Бачинська, Н. (2018). Бібліотечно-інформаційна освіта в Україні: етапи розвитку та характерні ознаки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 57–67.
- Бачинська, Н. (2023) Удосконалення професійних компетентностей здобувачів спеціальності 029 ІБАС у процесі проходження практики. *Український журнал з біб-*

- ліотекознавства та інформаційних наук, 12, 82–95. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293574>
- Верховна Рада України. (1993, 24 грудня). *Про Національний архівний фонд і архівні установи* (Закон № 3814-XII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text>
- Верховна Рада України. (2017, 5 вересня). *Про освіту* (Закон № 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
- Давидова, І., & Мар'їна, О. (2020). Розвиток цифрових компетентностей студентів бібліотечних спеціальностей. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 6, 97–104. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218614>
- Загуменна, В. В., & Кузьменко, О. І. (2022). Інформаційно-аналітична діяльність як наукова та навчальна дисципліна: еволюція, тенденції розвитку. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 102–107. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2022.269817>
- Збанацька, О. М. (2023). Особливості викладання освітньої компонент «Концептуальні засади інформаційного пошуку» для підготовки магістрів. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 11, 144–155. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282674>
- Кабінет Міністрів України. (2016, 23 березня). *Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»* (Розпорядження № 219-р). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#n8>
- Київський національний університет культури і мистецтв. (2024). *Освітньо-професійна програма «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: другий (магістерський) рівень, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», галузь знань 02 «Культура і мистецтво»: проєкт*. <https://kit.knukim.edu.ua/images/04-osvitnia-diyalnist/project-op-2024-ibas-mag.pdf>
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2017). Вища інформаційна освіта: основні концепти визначення. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 4–11.
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2018). «Управління знаннями» як методологічний орієнтир пошуку концепту спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 2, 66–76. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.2.2018.152776>
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2021a). «Цифрові» професії інформаційного фахівця: освітні перспективи і вимоги ринку праці. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 7, 58–70. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.7.2021.233279>
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2021b). HR-менеджер: професія «людина – знакова система» за освітньою спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Вісник Книжкової палати*, 7, 13–17. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.7\(300\).13-17](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.7(300).13-17)
- Міністерство освіти і науки України. (2019, 24 травня). *Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 02 «Культура і мистецтво», спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»* (Наказ № 728). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotechna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf>
- Новальська, Т. (2017). Наступність здобуття вищої бібліотечно-інформаційної та архівної освіти в умовах реформування. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 4–10.
- Новальська, Т. (2019). Структурна та когнітивна трансформація навчальної дисципліни «Бібліотечно-інформаційне обслуговування». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 4, 68–75. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.4.2019.187821>
- Новальська, Т., & Бачинська, Н. (2019). Бібліотечно-інформаційна освіта в КНУКіМ в контексті історії та сьогодення (до 50-річного ювілею започаткування бібліотечно-

- інформаційної освіти в Київському національному університеті культури і мистецтв). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 124–132. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2019.165335>
- Новальська, Т., & Касьян, В. (2021). Теоретико-методологічні засади підготовки інтернет-маркетолога за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 7, 71–82. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.7.2021.233297>
- Прокопенко, Л. (2017). Особливості викладання дисципліни «Теорія документно-інформаційних потоків» для підготовки магістрів. *Вісник Книжкової палати*, 6, 24–29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkr_2017_6_8
- Пшенична, О., Просяня, Д., & Сівак, С. (2021). Інноваційні методи викладання навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» в умовах змішаного навчання. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 8, 117–126. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247589>
- Сищенко, С. В. (2019). Специфіка викладання навчальної дисципліни «Методика викладання спецдисциплін». *Вісник Харківської державної академії культури*, 56, 106–113. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.10>
- Соляник, А. (2018). Інноваційні критерії результативності ступеневої підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 1, 64–75. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.1.2018.146291>
- Сошинська, В. Є. (2017). Формування комунікаційних компетенцій майбутніх фахівців інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 4, 92–96.
- Цілина, М. (2023). Формування soft skills і компетенцій у здобувачів вищої освіти як підґрунтя адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 11, 156–166. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282675>

REFERENCES

- Bachynska, N. (2018). Bibliotechno-informatsiina osvita v Ukraini: etapy rozvytku ta kharakterni oznaky [Library and information education in Ukraine: development stages and characteristics]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 57–67 [in Ukrainian].
- Bachynska, N. (2023). Udoskonalennia profesiinykh kompetentnosti zdobuvachiv spetsialnosti 029 IBAS u protsesi prokhodzhennia praktyky [Improving the professional competencies of students of the specialty 029 IBAS (ILAS) in the process of practice performing]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 12, 82–95. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293574> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, March 23). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku bibliotechnoi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy"* [On approval of the Library Development Strategy for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries for sustainable development of Ukraine"] (Order No. 219-r). Verkhovna Rada of Ukraine. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#n8> [in Ukrainian].
- Davydova, I., & Marina, O. (2020). Rozvytok tsyfrovyykh kompetentnosti studentiv bibliotechnykh spetsialnosti [Development of the library and information science students' digital competencies]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 6, 97–104. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218614> [in Ukrainian].

- Kyiv National University of Culture and Arts. (2024). *Osvitno-profesiina prohrama "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava": druhyi (mahisterskyi) riven, spetsialnist 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava", haluz znan 02 "Kultura i mystetstvo": proiekt* [Educational and professional programme "Information, library and archival science": second (master's) level, speciality 029 "Information, library and archival science", field of knowledge 02 "Culture and art": project]. <https://kit.knukim.edu.ua/images/04-osvitnia-diyalnist/project-op-2024-ibas-mag.pdf> [in Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2017). Vyshcha informatsiina osvita: osnovni kontsepty vyznachennia [Higher information education: basic concepts of the definition]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 4–11 [in Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2018). "Upravlinnia znanniamy" yak metodolohichniy oryentyr poshuku kontseptu spetsialnosti "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" ["Knowledge management" as a methodological guide for searching the concept of speciality "Information, library and archival studies"]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 2, 66–76. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.2.2018.152776> [in Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2021a). "Tsyfrovi" profesii informatsiinoho fakhivtsia: osviti perspektyvy i vymohy rynku pratsi ["Digital" professions of the information specialist: educational prospects and labor market requirements]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 7, 58–70. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.7.2021.233279> [in Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2021b). HR-menedzher: profesii "liudyna – znakova systema" za osvithoiu spetsialnistiu "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" [HR-manager: profession "the person – sign system" in the educational specialty "Information, library and archival affairs"]. *Bulletin of the Book Chamber*, 7, 13–17. [https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.7\(300\).13-17](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2021.7(300).13-17) [in Ukrainian].
- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2019, May 24). *Standart vyshchoi osvity Ukrainy: druhyi (mahisterskyi) riven, haluz znan 02 "Kultura i mystetstvo", spetsialnist 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava"* [Standard of higher education of Ukraine: second (master's) level, field of knowledge 02 "Culture and art", specialty 029 "Information, library and archive work"] (Order No. 728). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/05/28/029-informatsiyna-bibliotekna-ta-arkhivna-sprava-magistr.pdf> [in Ukrainian].
- Novalska, T. (2017) Nastupnist zdobuttia vyshchoi bibliotekno-informatsiinoi ta arkhivnoi osvity v umovakh reformuvannia [The sequence of acquisition of the higher library and information education in the conditions of reforms]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 4–10 [in Ukrainian].
- Novalska, T. (2019). Strukturna ta kohnityvna transformatsiia navchalnoi dystsypliny "Bibliotekno-informatsiine obsluhovuvannia" [Structural and cognitive transformation of the education discipline "Library and information service"]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 4, 68–75. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.4.2019.187821> [in Ukrainian].
- Novalska, T., & Bachynska, N. (2019). Bibliotekno-informatsiina osvita v KNUKiM v konteksti istorii ta sohodennia (do 50-richnoho yuvileiu zapochatkovannia bibliotekno-informatsiinoi osvity v Kyivskomu natsionalnomu universyteti kultury i mystetstv) [Bibliotic-informational education in KNUKYI in the context of history and the present (On the 50th anniversary of the beginning of library and information education at the Kiev National University of Culture and Arts)]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 124–132. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2019.165335> [in Ukrainian].
- Novalska, T., & Kasian, V. (2021). Teoretyko-metodolohichni zasady pidhotovky internet-marketoloha za spetsialnistiu 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" [Theoretical and methodological fundamentals of internet marketing training in

- specialty 029 "Information, library and archival affairs"]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 7, 71–82. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.7.2021.233297> [in Ukrainian].
- Prokopenko, L. (2017). Osoblyvosti vykladannia dystsypliny "Teoriia dokumentno-informatsiynykh potokiv" dlia pidhotovky mahistriv [Peculiarities of teaching the discipline "Theory of document and information flows" for master's training]. *Bulletin of the Book Chamber*, 6, 24–29. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2017_6_8 [in Ukrainian].
- Pshenychna, O., Prosiiana, D., & Sivak, S. (2021). Innovatsiini metody vykladannia navchalnoi dystsypliny "Standartyzatsiia v informatsiinii, bibliotechnii ta arkhivnii spravi" v umovakh zmishanoho navchannia [Innovative methods of teaching the course "Standardization in information, library and archival studies" in the context of blended learning]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 8, 117–126. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.8.2021.247589> [in Ukrainian].
- Solianyk, A. (2018). Innovatsiini kryterii rezultatyvnosti stupenevoi pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnosti 029 "Informatsiina, bibliotechna ta arkhivna sprava" [Innovative criteria of results of student preparation of professionals with specialties 029 "Information, library and archive studies"]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 1, 64–75. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.1.2018.146291> [in Ukrainian].
- Soshynska, V. Ye. (2017). Formuvannia komunikatsiynykh kompetentsii maibutnykh fakhivtsiv informatsiinoi, bibliotechnoi ta arkhivnoi spravy [Modelling of communication competences of future specialists in information, library and archive field]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 92–96 [in Ukrainian].
- Syshchenko, S. V. (2019). Spetsyfyka vykladannia navchalnoi dystsypliny "Metodyka vykladannia spetsdystsyplin" [Characteristic features of teaching "Methods of teaching special disciplines"]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 56, 106–113. <https://doi.org/10.31516/2410-5333.056.10> [in Ukrainian].
- Tsilyna, M. (2023). Formuvannia soft skills i kompetentsii u zdobuvachiv vyshchoi osvity yak pidgruntia adaptatsii maibutnykh fakhivtsiv do profesiinoi diialnosti [Soft skills and competences formation of higher education recipients as an adaptation basis to professional activity of future specialists]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 11, 156–166. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282675> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1993, December 24). *Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond i arkhivni ustanovy* [On the National archive fund and archives] (Law No. 3814-XII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2017, September 5). *Pro osvitu* [On education] (Law No. 2145-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V., & Kuzmenko, O. I. (2022). Informatsiino-analitychna diialnist yak naukova ta navchalna dystsyplina: evoliutsiia, tendentsii rozvytku [Information and analytical activity as a scientific and educational discipline: evolution, development trends]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 4, 102–107. <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2022.269817> [in Ukrainian].
- Zbanatska, O. M. (2023). Osoblyvosti vykladannia osvitnoi komponent "Kontseptualni zasady informatsiinoho poshuku" dlia pidhotovky mahistriv [Peculiarities of teaching the educational component "Conceptual principles of information search" for masters' training]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 11, 144–155. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.11.2023.282674> [in Ukrainian].

UDC 378.016:[02+930.25]:[001.102:004:316.77]:005:378.22

Nadiia Bachynska,
PhD in Pedagogical Sciences, Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: n.bachynska17@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3912-7108

**THEORETICAL AND PRACTICAL ELEMENTS
OF THE EDUCATIONAL COMPONENT “MANAGEMENT
OF INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES”
IN FORMING FUTURE MANAGERS’
PROFESSIONAL COMPETENCES**

The aim of the article is to study theoretical and practical elements of the educational component “Management of Information, Library and Archival Studies” in grounding general and special competences of applicants for the Master’s degree in speciality 029 “Information, Library and Archival Studies.”

Research methods: the article uses both general scientific and special research methods. The method of analysis and synthesis contributes to studying the theoretical foundation of the theme; systemic, structural and functional ones allow to determine the structure of the educational component and the peculiarities of its teaching. The prognostic method makes it possible to outline the ways of improving organisational foundations of the theoretical and practical training of the Master’s degree students.

The scientific novelty consists in substantiating the interrelationship of the theoretical and practical elements of the educational component “Management of Information, Library and Archival Studies” in forming general and special competences of the Mmaster’s degree sudents as future managers of the sphere.

Main conclusions. The theoretical and practical elements of the educational component presented in this article contribute to the formation of general and special competencies of future sphere managers, particularly, the ability to motivate people and move towards a common goal, promote the formation of an effective sphere management system; organise the work and manage information and analytical structural departments at enterprises, organisations and institutions. The programme results of mastering the educational component include the ability to form strategies for system organisation, modernisation, to increase the efficiency of management in the sphere, to use applied socio-communicative technologies in order to organise effective communication at the professional, scientific and social levels. Thus, the educational component is necessary in grounding the competencies of future professional managers.

Nowadays, the work is underway to improve the content and technology of teaching the educational component, which will contribute to higher quality training of students for the Master’s degree in speciality 029 “Information, Library and Archival Studies.”

Keywords: educational component; management; information, library and archival activities; library; archive; library management; archival management.

Стаття надійшла до редакції 14.03.2024 р.

УДК 378.016:[02+930.25]:37.017:159.943.7
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307136

**«OSINT-ТЕХНОЛОГІЇ»
ЯК ОСВІТНЯ
КОМПОНЕНТА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ
«ІНФОРМАЦІЙНА,
БІБЛІОТЕЧНА ТА
АРХІВНА СПРАВА»:
ПЕДАГОГІЧНЕ
ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ**

Оксана Матвієнко,
докторка педагогічних наук, професорка,
кандидатка технічних наук,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: oxtix2017@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5772-848X

Михайло Цивін,
кандидат технічних наук, доцент,
Міжрегіональна академія управління персоналом
(Київ, Україна)
e-mail: tsyvin2012@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0312-5805

Для цитування:

Матвієнко, О., & Цивін М. (2024). «Osint-технології» як освітня компонента спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»: педагогічне цілепокладання. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 145–156. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307136>

Мета статті – окреслити педагогічне цілепокладання вивчення освітньої компоненти «OSINT-технології» магістрами спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у формуванні її компетентнісної складової та перспектив особистісно-професійного самовизначення здобувачів освіти.

Методи дослідження. Було використано методи: опитування для виявлення досягнення педагогічних цілей у формуванні професійного самовизначення, самоактуалізації та індивідуального розвитку здобувача освіти вивченням освітньої компоненти «OSINT-технології», порівняння компетентностей здобувачів освіти бакалаврського і магістерського освітнього рівнів.

Наукова новизна. Виявлено специфіку педагогічного цілепокладання вивчення освітньої компоненти «OSINT-технології», яка, будучи актуальною і затребуваною на ринку професійної діяльності, може стати чинником активізації психологічних механізмів професійного самовизначення здобувачів освітнього магістерського рівня у сучасних умовах.

Основні висновки. «OSINT-технології» (розвідка на основі відкритих джерел) є інструментом інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень у багатьох сферах соціальної практики.

Формування інформаційно-аналітичних компетентностей у здобувачів освіти за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» з OSINT-діяльності як сфери інформаційної аналітики може стати чинником задоволення попиту ринку праці на фахівців у цій сфері.

Результати опитування магістрантів 2 курсу спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» засвідчили цінність для них отриманих знань, умінь та компетентностей з освітньої компоненти «OSINT-технології», виявили вплив на подальше професійне самовизначення здобувачів і бажання застосувати отримані знання у їх нинішній професійній діяльності.

Концепція педагогічного цілепокладання у підготовці сучасного фахівця в умовах динамічного розвитку ринку праці та актуалізації нових напрямів діяльності передбачає реалізацію не тільки нормативних параметрів навченості (заплановані компетентності, результати навчання, уміння і навички), а й окреслює вектори самовизначення та самоактуалізації здобувача освіти у формуванні ним шляхів подальшого розвитку власного кар'єрного майбутнього.

Ключові слова: OSINT; розвідка на основі відкритих джерел; освітня компонента; педагогічне цілепокладання; інформаційно-аналітичні компетентності; особистісно-професійне самовизначення; інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

ВСТУП

Розвідка на основі відкритих джерел (OSINT) як інструмент інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень у багатьох сферах соціальної практики перебуває у процесі інституціоналізації і характеризується попитом на фахівців у цій сфері. Однією з основних особливостей OSINT-технологій є те, що в Україні використання цього інструменту актуалізувалось в умовах воєнної агресії РФ і є нині невід'ємним атрибутом національної безпеки України (Мікуліна та ін., 2023).

OSINT-розслідування сьогодні актуалізуються у діяльності OSINT-агенцій, журналістів, фрілансерів, у викритті корупційних схем та фінансових махінацій, протидії інформаційно-психологічним операціям.

Зауважимо, що підготовка фахівців з OSINT-діяльності є сьогодні значною мірою неформальним процесом, реалізується шляхом пропозицій різного роду семінарів, тренінгів, курсів для журналістів та представників сектору безпеки й оборони з боку OSINT-агенцій, органів державної влади, громадських організацій.

Спостерігається імплементація тематики OSINT у систему ступеневої освіти пропозиціями відповідних освітніх компонент у закладах вищої освіти (ЗВО). Так, зокрема, освітня компонента «OSINT для підприємств» за результатами зустрічей зі стейкхолдерами внесена до освітньої програми підготовки магістрів спеціальності 071 «Облік і оподаткування» у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили (2021), також тема OSINT є складовою у межах освітніх компонент інформаційно-аналітичного та управлінського спрямування у інших ЗВО.

Педагогічно доцільним і методологічно виправданим бачиться введення освітньої компоненти «OSINT-технології» до навчальних планів підготовки магістрів за «профільною» щодо інформаційно-аналітичної діяльності спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС), на чому зауважувалось у наших попередніх публікаціях (Матвієнко & Цивін, 2022, 2023).

Актуальність розгляду освітньої компоненти «OSINT-технології» у контексті педагогічного цілепокладання у межах спеціальності ІБАС зумовлена певною специфікою, оскільки, окрім вироблення методики та педагогічних цілей її викладання у контексті формування інформаційно-аналітичних компетентностей, вона, будучи актуальною і затребуваною на ринку професійної діяльності, може стати чинником активізації психологічних механізмів професійного самовизначення здобувачів освітнього магістерського рівня у сучасних умовах.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

У контексті предметного звертання до введення освітньої компоненти «OSINT-технології» як сутнісно інформаційно-аналітичної за змістом у навчальні

плани спеціальності ІБАС зауважимо на суттєвому науковому доробку дослідників щодо формування аналітичних компетентностей здобувачів цієї спеціальності.

Так, у статті І. Демуз (2019) простежено співвідношення інформаційного й аналітичного компонентів у структурі компетентності фахівців різних профілів, при цьому наголошено, що документознавці (інформаційні аналітики, аналітики консолідованої інформації), маючи пряме відношення до різних видів інформації та її аналізу, повинні володіти спеціально сформованою інформаційно-аналітичною компетентністю фахівця.

Питання інформаційно-аналітичної компетентності документознавців предметно досліджуються у статтях С. Григораш (2017), В. Іщенко (2018), О. Гомотюк (2019), З. Свердлик (2017) та інших вчених.

Згадані та інші наукові праці є суттєвим теоретико-методологічним підґрунтям розвитку подальших досліджень інформаційно-аналітичних компетентностей фахівця з інформаційної, бібліотечної та архівної справи на бакалаврському освітньо-кваліфікаційному рівні.

Перелік аналітичних компетентностей магістра виокремлено у статті Г. Сілкової і Т. Луцишиної (2018) на прикладі освітніх програм, підготовлених у Рівненському державному гуманітарному університеті. Наведемо деякі з них:

- здатність здійснювати пошук, збір та опрацювання структурованих та неструктурованих даних, що стосуються базової діяльності користувачів (або моніторинг інформаційного поля з метою подальшого опрацювання даних);
- здатність оперувати інформаційними масивами, формувати бази даних інформаційних ресурсів предметної галузі (предметного поля організації);
- здатність здійснювати інформаційне моделювання для забезпечення ефективного функціонування організаційних структур відповідної галузі;
- здатність застосовувати сучасні технології опрацювання інформації, в т. ч. сучасні технології бізнес-аналітики, інструменти веб-аналітики, системи управління контентом, технології візуалізації даних із метою аналізу та прогнозування;
- здатність здійснювати інформаційний, інформаційно-аналітичний та аналітико-прогностичний супровід бізнесу, соціально-гуманітарної, політичної та інших сфер діяльності людини;
- здатність проводити комплексні інформаційно-аналітичні дослідження соціальних, економічних, політичних та інших систем із метою прогнозування змін й оцінки наслідків прийняття науково обґрунтованих та економічно доцільних практичних рішень.

Метою цього дослідження є окреслення педагогічного цілепокладання вивчення магістрами спеціальності ІБАС освітньої компоненти «OSINT-технології» у формуванні її компетентнісної складової та перспектив особистісно-професійного самовизначення здобувачів освіти.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Було використано методи: опитування для виявлення досягнення педагогічних цілей у формуванні професійного самовизначення, самоактуалізації та індивідуального розвитку здобувача освіти вивченням освітньої компоненти «OSINT-технології», порівняння компетентностей здобувачів освіти бакалаврського і магістерського освітнього рівнів, термінологічний аналіз для визначення

змісту базових компетентностей, яких здобувачі набувають у процесі вивчення освітньої компоненти «OSINT-технології». Для опитування було створено анкети у Google Диск із застосуванням інструменту Google Форми. Анкети надіслані на електронні пошти здобувачів. Результати тестування автоматично збережено на Диску в окремому файлі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Освітня компонента «OSINT-технології» – завершальна у циклі інформаційно-аналітичних дисциплін на магістерському рівні підготовки за спеціальністю ІБАС. Її теоретичною основою є система наукових знань у галузі інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень. У предметному полі теоретико-методологічних основ викладання освітньої компоненти такі концептуальні основи сучасної аналітики, як інтелектуальний аналіз даних (Data Mining), інтелектуальний аналіз тексту (Text Mining), концепція відкритих даних, конкурентна розвідка, консолідована інформація. Практична складова освітньої компоненти базується на освоєнні сучасних цифрових інструментів пошуку, аналізу та візуалізації результатів розвідки на основі відкритих джерел інформації, аналітики великих даних (Big Data Analytics), заснованих на застосуванні штучного інтелекту при добуванні військової, політичної, економічної та іншої інформації з відкритих джерел. Зазначимо актуальність навчальної компоненти у сучасних умовах та зростання попиту на фахівців, які мотивовані до OSINT-діяльності й володіють компетентностями для її здійснення.

Нині освітньо-професійна програма підготовки магістра передбачає набуття здобувачами компетентностей, основний перелік яких закріплений у Стандарті вищої освіти за спеціальністю ІБАС та в освітньо-професійній програмі магістерської підготовки. Однак приведення у відповідність до Стандарту вищої освіти компетентностей, планованих у змісті освітньої компоненти «OSINT-технології», не вичерпує освітніх цілей підготовки здобувачів освіти у галузі OSINT-технологій і спонукає звернутись до прийнятого у педагогічній науці терміна **«педагогічне цілепокладання»**.

На основі об'єктивного існування двох джерел педагогічного цілепокладання – оточуючої дійсності та особистості того, хто навчається, – виділяють два основних типи цілей: *цілі – заплановані результати* (навченість) та *цілі-вектори* (самовизначення, самоактуалізація, розвиток індивідуальності) (Романова, 2009).

Зазначимо, що магістерська підготовка сьогодні має суттєву відмінність у формуванні інформаційно-аналітичних компетентностей здобувача – як із погляду більш вищого, ніж бакалаврський, освітнього рівня, так і зважаючи на те, що суттєвою часткою здобувачів освітнього ступеня є ті, хто вступили на спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» з інших освітніх спеціальностей і почасти вже мають професію та досвід трудової діяльності.

Нижче наведено відмінності компетентностей бакалавра та магістра, на які слід зважати при формуванні інформаційно-аналітичних компетентностей за освітньою компонентою «OSINT-технології» (табл. 1.) (Вчена рада ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2019, с. 8).

Таблиця 1.

Компетентності за бакалаврським та магістерським рівнями освіти

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти	Другий (магістерський) рівень вищої освіти
Здатність систематизувати проблемні ситуації, виявляти проблеми і ранжувати їх	Здатність до самостійної постановки проблеми, розпізнавання ще не проявлених повністю проблем, що формують виклики сучасності
Здатність використовувати наявні теорії, концепції, ідеї в контексті досліджуваної проблеми, аналізувати історичну ретроспективу сучасного стану теорії та практики	Здатність вести самостійний науковий пошук, проводити критичне зіставлення поглядів та виводити авторське бачення
Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел	Здатність ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання даних, використовувати різноманітні, у тому числі мережеві, системи пошуку та оброблення інформації, бібліотечні ресурси і технології, зокрема електронні
Здатність коректно застосовувати методи, дослідницькі прийоми та аналітичний інструментарій для вирішення поставлених завдань	Здатність вибирати адекватні завданням дослідження методи, зокрема міждисциплінарного характеру, дослідницькі прийоми, удосконалювати аналітичний інструментарій та застосовувати для вирішення поставлених завдань інноваційні аналітичні технології і технології управління знаннями
Здатність виявляти та розпізнавати можливості використання типових способів розв'язання проблем, досліджувати кращі практики вирішення аналогічних проблем, оцінювати переваги й ризики альтернативних варіантів і робити обґрунтований вибір	Здатність глибинно, у тому числі з позицій міждисциплінарного підходу, опрацьовувати проблеми, генерувати інноваційні способи їх розв'язання, проводити трансформацію наявних альтернатив їх вирішення або формувати власне розв'язання, урахувавши авторську позицію
Здатність розуміти й оцінювати цінність ідей щодо досягнення покладених цілей та планувати мобілізацію ресурсів	Ініціювати ідеї щодо використання можливостей у відповідь на виклики та управляти діями, бюджетами й ризиками задля досягнення покладених цілей

Компетентності, представлені у цій таблиці, а також інформаційно-аналітичні компетентності магістра спеціальності ІБАС, виокремлені у згадуваній статті Г. Сілкової та Т. Луцишиної, загалом характеризують *цілі – заплановані результати (навченість) у системі педагогічного цілепокладання*. Узагальнюючою дефініцією поняття «інформаційно-аналітична компетентність» приймемо запропоновану у статті О. Мандзюка (2018):

Інформаційно-аналітична компетентність індивідуальних суб'єктів інформаційних відносин – це системна, багатофакторна поліфункціональна якість, яка характеризується набором інформаційних та аналітико-синтетичних компетенцій,

спроможностей, способів мислення, світоглядного й неупередженого ставлення до об'єктів аналізу, що надає можливість виявляти і вирішувати проблеми в установлені терміни на рівні поставлених завдань.

Наслідуючи визначення поняття «компетентність інформаційного аналітика-правника», запропоноване О. Мандзюком, окреслимо *загальну компетентність інформаційного аналітика* як динамічну комбінацію когнітивних здібностей особистості, теоретичних (методологічних, концептуальних) і емпіричних (фактологічних) знань, операціональних вмінь та здатності застосовувати цей комплекс для самостійного й відповідального вирішення професійних завдань з аналізу значущої інформації, що є цінністю як для професіонала, так і для суспільства в цілому.

Звернувшись до другої складової педагогічного цілепокладання у вивченні освітньої компоненти «OSINT-технології» – *цїлі-вектори (самовизначення, самоактуалізація, розвиток індивідуальності)*, зазначимо її актуальність саме на магістерському освітньому рівні, оскільки його здобувачі роблять свій вибір більш усвідомлено при вступі на конкретну спеціальність.

Окреслимо вектори педагогічного цілепокладання, на які має звертатись увага:

Професійне самовизначення – це складний динамічний процес орієнтації особистості у професійно-трудоному середовищі, розвитку та самореалізації духовних і фізичних можливостей, формування адекватних професійних намірів і планів, реалістичного образу себе як професіонала.

Самоактуалізація (самореалізація) – прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку своїх особистісних можливостей.

Розвиток індивідуальності. Сьогодення потребує від майбутнього фахівця не лише володіння вузькоспеціальними знаннями, уміннями і навичками в конкретній галузі діяльності, але й загальною, акмеологічною та професійною культурою, що, зі свого боку, забезпечує саморозвиток особистості, вихід за межі нормативності, здатність створювати нове, а відтак – розвиток творчої індивідуальності (Гальченко, 2016).

Освітня компонента «OSINT-технології» була введена до навчального плану підготовки здобувачів освітнього рівня «магістр» 2 курсу спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» Київського університету культури та Київського національного університету культури і мистецтв.

Слід зазначити, що поміж здобувачів освіти є такі, які вже відбулись як професіонали, успішно працюють, а також ті, які дійшли висновку про необхідність зміни професії через невизначеність зовнішнього середовища, відсутність чіткої далекоглядної перспективи компаній, зміни на ринку праці тощо. Теорія і практика психології професійного самовизначення свідчить, що розвиток людини як суб'єкта професійної діяльності відбувається не по «висхідній», а шляхом покрокового виникнення (і навіть створення людиною) можливостей, з яких деякі обираються для реального здійснення. Зважаючи на багатообумовленість та нестандартність будь-яких ситуацій у суспільстві, на ринку праці, у світі професій, принципово неможливо заздалегідь передбачити весь трудовий шлях людини. Очевидно, що гарантією прогресивного професійного розвитку є активність самої людини, а освоєння нової спеціальності змінює картину подальших можливостей вибору і напрям подальшого професійного розвитку.

Для виявлення досягнення педагогічних цілей у формуванні професійного самовизначення, самоактуалізації та індивідуального розвитку здобувача освіти вивченням освітньої компоненти «OSINT-технології» було проведено опитування магістрантів другого року навчання спеціальності ІБАС та запропоновано анкету із такими запитаннями:

1. Чи пов'язана Ваша нинішня професійна діяльність із інформаційною, бібліотечною або архівною справою?
2. Чи пов'язані Ваші кар'єрні орієнтації із інформаційно-аналітичною діяльністю?
3. Чи маєте Ви наміри працювати у галузі OSINT-розслідувань?
4. У своїй нинішній професійній діяльності чи будете Ви розширювати свої можливості за рахунок набутих компетентностей у галузі OSINT-технологій?
5. Чи підвищує Вашу професійну придатність набуття компетентностей у галузі OSINT-технологій?
6. Чи відкриває для Вас вивчення OSINT-технологій додаткові можливості для реалізації цілей кар'єрного зростання?
7. Чи підвищує набуття компетентностей у галузі OSINT-технологій Ваші шанси на працевлаштування?
8. Чи змінило вивчення дисципліни «OSINT-технології» Ваші очікування щодо майбутнього кар'єрного розвитку?
9. Чи сприятиме набуття навичок у сфері OSINT-технологій Вашій орієнтації у професійно-трудовавому середовищі?

Результати опитування представлено на рис. 1.

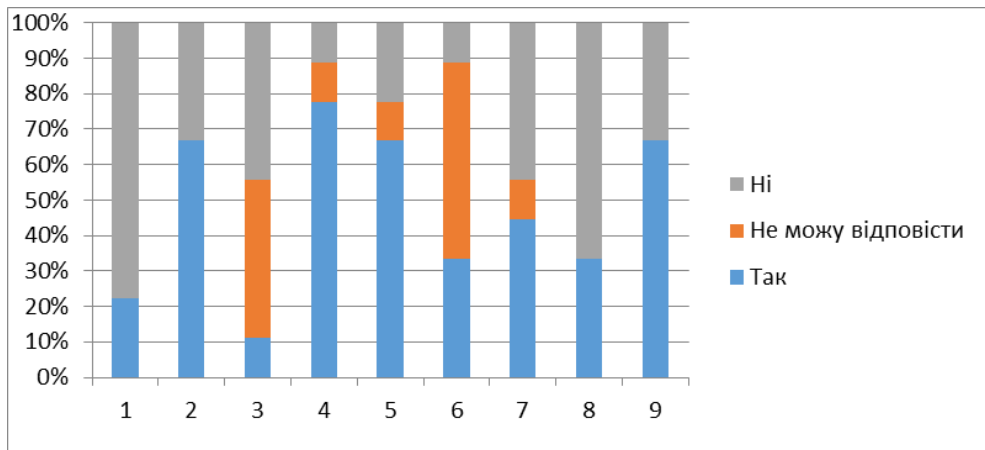

Рис. 1. Результати опитування магістрів 2 курсу щодо формування професійного самовизначення, самоактуалізації та індивідуального розвитку вивченням освітньої компоненти «OSINT-технології»

Експрес-опитування засвідчило, що:

1. У сфері інформаційної, бібліотечної та архівної справи працює лише 22 % опитаних.

2. Кар'єрні орієнтації, пов'язані із інформаційно-аналітичною діяльністю (9), мають 66,7 %.

3. Наміри працювати у галузі OSINT-розслідувань мають 44,4 % опитаних, ствердно відповіли 11,1 %.

4. Розширювати свої можливості за рахунок набутих компетентностей у галузі OSINT-технологій у нинішній професійній діяльності планують 77,8 %.

5. Набуття компетентностей у галузі OSINT-технологій підвищує професійну придатність – так вважають 66,7 % респондентів.

6. Набуття навичок у сфері OSINT-технологій сприятиме орієнтації у професійно-трудоному середовищі – 66,7 %.

7. Набуття компетентностей у галузі OSINT-технологій підвищує шанси на працевлаштування – про це зазначили 44,4 % опитаних.

8. Вважають, що вивчення OSINT-технологій надає додаткові можливості для реалізації цілей кар'єрного зростання, 33,3 %, 55,6 % поки важко відповісти на це запитання.

Одержані результати дають змогу стверджувати про доцільність та практичну цінність освітньої компоненти «OSINT-технології» для подальшого професійного визначення здобувачів освіти магістерського рівня.

ВИСНОВКИ

«OSINT-технології» (розвідка на основі відкритих джерел) є інструментом інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття рішень у багатьох сферах соціальної практики, актуалізується в умовах воєнної агресії і є нині невід'ємним атрибутом національної безпеки України.

Спеціальність «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» є «профільною» щодо інформаційно-аналітичної діяльності, отже, формування компетентностей у здобувачів освіти з OSINT-діяльності як сфери інформаційної аналітики не тільки відповідає Стандарту освіти, а й може стати чинником задоволення попиту ринку праці на фахівців у цій сфері.

Результати опитування магістрантів 2 курсу спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» засвідчили цінність для них отриманих знань, умінь та компетентностей з освітньої компоненти «OSINT-технології», виявили вплив на подальше професійне самовизначення здобувачів і бажання застосувати отримані знання у їх нинішній професійній діяльності. Педагогічно доцільним і методологічно виправданим бачиться уведення освітньої компоненти «OSINT-технології» до навчальних планів підготовки магістрів за «профільною» щодо інформаційної діяльності спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Концепція педагогічного цілепокладання у підготовці сучасного фахівця в умовах динамічного розвитку ринку праці та актуалізації нових напрямів діяльності передбачає реалізацію не тільки нормативних параметрів навченості (заплановані компетентності, результати навчання, уміння та навички), а й окреслює вектори самовизначення та самоактуалізації здобувача освіти у формуванні ним шляхів подальшого розвитку власного кар'єрного майбутнього.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Вчена рада ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». (2019, 5 листопада). *Положення про кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти в Державному вищому навчальному закладі «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»* (Протокол № 3). Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». https://kneu.edu.ua/files/news/news_image/2019_POLOJENNYA_PRO_KVALFKATSYN_ROBOTI.pdf
- Гальченко, В. М. (2016). Розвиток творчої індивідуальності майбутнього педагога: культурологічний підхід. *Народна освіта*, 2(29). https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4127
- Гомотюк, О. Є. (2019, 7 червня). Інформаційні аналітики та документознавці перед викликами суспільства знань. В *Інформація та соціум* [Матеріали конференції] (с. 16–18). Донецький національний університет імені Василя Стуса.
- Григораш, С. М. (2017). Інформаційно-аналітична компетентність – ключовий складник компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності (на прикладі дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність»). *Молодий вчений*, 3(43), 213–217.
- Демуз, І. (2019). Інформаційно-аналітична складова професійної компетентності майбутніх документознавців. *Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки*, 7, 26–46. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-26-46>
- Іщенко, В. С. (2018). *Формування аналітичної компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності у процесі вивчення фахових дисциплін* [Дисертація кандидата педагогічних наук, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»].
- Мандзюк, О. А. (2018). Кваліфікаційні вимоги до компетенцій інформаційних аналітиків-правників. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*, 29(68), 1, 64–72. https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/14.pdf
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2022, 17–18 листопада). OSINT-технології, конкурентна розвідка та документно-інформаційна освіта. В *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* [Матеріали конференції] (с. 182–184). Харківська державна академія культури.
- Матвієнко, О., & Цивін, М. (2023, 31 березня). Потенціал використання OSINT у проведенні заходів, пов'язаних з інноваційною розвідкою. В М. М Мікуліна, А. А Гончаренко, В. В Пушук, В. М Бігун, & Ю. М Кривенко (Ред.), *Актуальні питання використання методів і засобів OSINT у роботі підрозділів захисту національної державності* [Матеріали круглого столу] (Ч. 1, с. 32–35.). Національна академія Служби безпеки України.
- Мікуліна, М. М., Гончаренко, А. А., Пушук, В. В., Бігун, В. М., & Кривенко, Ю. М. (Ред.). (2023, 31 березня). *Актуальні питання використання методів і засобів OSINT у роботі підрозділів захисту національної державності* [Матеріали круглого столу] (Ч. 1). Національна академія Служби безпеки України. https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_61186644.pdf
- Романова, Г. М. (2009). Цілепокладання як основа проектування навчальних технологій викладачами ВНЗ. *Теорія та методика управління освітою*, 2. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_yudanya/metod_upr_osvit/v_2/27.pdf
- Свердлов, З. М. (2017). Практикоорієнтоване викладання дисципліни «Інформаційно-аналітична діяльність» як спосіб формування професійної компетентності майбутніх фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 18–25.

- Сілкова, Г. В., & Луцишина, Т. С. (2018). Аналітика як провідна тенденція підготовки фахівців інформаційної діяльності. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство*, 5, 235–241.
- Чорноморський національний університет імені Петра Могили. (2021). *Відомості про самооцінювання освітньої програми*. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/071_Vidomosti_pro_samoosinyuvannya.pdf

REFERENCES

- Academic Council of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. (2019, November 5). *Polozhennia pro kvalifikatsiini roboty z doбуvachiv vyshchoi osvity v Derzhavnomu vyshchomu navchalnomu zakladi "Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana"* [Regulations on qualification works of higher education applicants at the State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman"] (Protocol No. 3). State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman" https://kneu.edu.ua/files/news/news_image/2019_POLOJENNYA_PRO_KVALFKATSYN_ROBOTI.pdf [in Ukrainian].
- Demuz, I. (2019). Informatsiino-analitychna skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnikh dokumentoznavtsiv [Information-analytical component of future documentologists' professional competence]. *Society. Document. Communication. A series of "Historical science"*, 7, 26–46. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2019-7-26-46> [in Ukrainian].
- Halchenko, V. M. (2016). Rozvytok tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha: kulturolohichnyi pidkhid [Development of creative individuality of the future teacher: cultural approach]. *Narodna osvita*, 2(29). https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4127 [in Ukrainian].
- Homotiuk, O. Ye. (2019, June 7). Informatsiini analityky ta dokumentoznavtsi pered vyklykamy suspilstva znan [Information analysts and document scientists facing the challenges of the knowledge society]. In *Informatsiia ta sotsium* [Information and society] [Conference proceedings] (pp. 16–18). Vasyl Stus Donetsk National University [in Ukrainian].
- Hryhorash, S. M. (2017). Informatsiino-analitychna kompetentnist – kliuchovyi skladnyk kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti (na prykladi dystsypliny "Informatsiino-analitychna diialnist") [Information-analytical competence – key component of competence future specialist of records management and information activities (by the discipline "Information-analytical activities")]. *Young Scientist*, 3(43), 213–217 [in Ukrainian].
- Ishchenko, V. S. (2018). *Formuvannia analitychnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z dokumentoznavstva ta informatsiinoi diialnosti u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin* [Formation of analytical competence of future specialists in document studies and information activities in the process of studying professional disciplines] [PhD Dissertation, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University"] [in Ukrainian].
- Mandziuk, O. A. (2018). Kvalifikatsiini vymohy do kompetentsii informatsiinykh analitykiv-pravnykiv [Qualification requirements to the competence of information analytics-lawyers]. *Scientific notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Juridical Sciences*, 29(68), 1, 64–72. https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/1_2018/14.pdf [in Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2022, November 17–18). Osint-tekhnohii, konkurentna rozvidka ta dokumentno-informatsiina osvita [Osint technologies, competitive intelligence and documentary-information education]. In *Kulturolohiia ta sotsialni komunikatsii: innovatsiini*

- stratehii rozvytku* [Cultural studies and social communications: innovation strategies of development] [Conference proceedings] (pp. 182–184). Kharkiv State Academy of Culture [in Ukrainian].
- Matviienko, O., & Tsyvin, M. (2023, March 31). Potentsial vykorystannia OSINT u provedenni zakhodiv, poviazanykh z innovatsiinoiu rozvidkoiu [The potential of using OSINT in conducting activities related to innovative intelligence]. In M. M. Mikulina, A. A. Honcharenko, V. V. Pushchuk, V. M. Bihun, & Yu. M. Kryvenko (Eds.), *Aktualni pytannia vykorystannia metodiv i zasobiv OSINT u roboti pidrozdiliv zakhystu natsionalnoi derzhavnosti* [Actual issues of the use of OSINT methods and means in the work of national statehood protection units] [Roundtable materials] (Pt. 1, pp. 32–35.). National Academy of the Security Service of Ukraine [in Ukrainian].
- Mikulina, M. M., Honcharenko, A. A., Pushchuk, V. V., Bihun, V. M., & Kryvenko, Yu. M. (Eds.). (2023, March 31). *Aktualni pytannia vykorystannia metodiv i zasobiv OSINT u roboti pidrozdiliv zakhystu natsionalnoi derzhavnosti* [Actual issues of the use of OSINT methods and means in the work of national statehood protection units] [Roundtable materials] (Pt. 1). National Academy of the Security Service of Ukraine. https://academy.ssu.gov.ua/uploads/p_57_61186644.pdf [in Ukrainian].
- Petro Mohyla Black Sea National University. (2021). *Vidomosti pro samootsiniuvannia osvithoi prohramy* [Information on self-assessment of the educational program]. National Agency for Higher Education Quality Assurance. https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/071_Vidomosti_pro_samootsinyuvannya.pdf [in Ukrainian].
- Romanova, H. M. (2009). Tsilepokladannia yak osnova proektuvannia navchalnykh tekhnolohii vykladachamy VNZ [Goal setting as a basis for designing educational technologies by university teachers]. *Teoriia ta metodyka upravlinnia osvithoiu*, 2. http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_2/27.pdf [in Ukrainian].
- Silkova, H. V., & Lutsyshyna, T. S. (2018). Analityka yak providna tendentsiia pidhotovky fakhivtsiv informatsiinoi diialnosti [Analytics as a leading trend in the training of specialists in information activities]. *Scientific Papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University. Series: Library Science. Book Science*, 5, 235–241 [in Ukrainian].
- Sverdlyk, Z. M. (2017). Praktykooorientovane vykladannia dystsypliny "Informatsiino-analitychna diialnist" yak sposib formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinoi, bibliotechnoi ta arkhivnoi spravy [Practice-oriented teaching of the academic discipline "Informational and analytical activity" as a way of forming professional competence of future specialists in information, library and archival studies]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 18–25 [in Ukrainian].

UDC 378.016:[02+930.25]:37.017:159.943.7

Oksana Matvienko,
*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
PhD in Technical Sciences,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: oxmix2017@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5772-848X*

Mykhailo Tsyvin,
*PhD in Technical Sciences, Associate Professor,
International Academy of Personnel Management
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: tsyvin2012@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0312-5805*

“OSINT-TECHNOLOGIES” AS AN EDUCATIONAL COMPONENT OF THE SPECIALITY “INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL MANAGEMENT”: PEDAGOGICAL OBJECTIVES

The aim of the article is to highlight the pedagogical objectives study of the educational component “OSINT-technologies” by the Master’s degree students of speciality “Information, Library and Archives Manahement” in the formation of its competence basis and perspectives of personal and professional self-determination of education seekers.

Research methods. The following methods were used: survey was applied to identify the achievement of pedagogical goals in forming professional self-determination, self-actualisation and individual development by the students of the educational component “OSINT-technologies”, as well as comparing the competencies of students of the Bachelor’s and Master’s degrees.

Scientific novelty. The specificity of the pedagogical objectives study of the educational component “OSINT-technology” was revealed; being relevant and in demand on the professional activity market, in modern conditions it can become a factor in activating psychological mechanisms of professional self-determination of the Master’s degree applicants.

Main conclusions. “OSINT-technologies” (intelligence based on open sources) is a tool of information and analytical support of decision-making in many areas of social practice.

Information and analytical competencies grounding among the students in speciality “Information, Library and Archives Management” in OSINT activities as a field of information analytics can become a factor in meeting the labor market demand for professionals in this field.

The results of the survey of the 2nd-year Master’s degree students in the “Information, Library and Archives Managment” speciality proved the necessary value of knowledge, skills and competences acquired due to the educational component “OSINT-technologies”, revealed the impact on further professional self-determination of the applicants and their desire to use the needed knowledge in their current professional activity.

In the context of dynamic development of the labour market and actualisation of new activity areas, the concept of pedagogical goal-setting in the training of modern specialists involves the implementation of not only normative parameters of education (planned competencies, studying outcomes, abilities and skills), but also outlines vectors of the students’ self-determination and self-actualisation in the formation of their ways for further career future development.

Keywords: OSINT; study based on open sources; educational component; pedagogical objectives; informational and analytical competencies; personal and professional self-determination; Information, Library and Archives Management.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2024 р.

УДК 02+001.102]:004.77:378.4(438)"20"
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307143

**ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ
З ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА
БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ
В УНІВЕРСИТЕТАХ
ПОЛЬЩІ
(ДОСВІД ПЕРШИХ
ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТ.)**

Ірина Петрова,
кандидатка історичних наук,
доцентка кафедри інформаційної діяльності,
Маріупольський державний університет
(Київ, Україна)
e-mail: i.petrova@tmu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9032-3203

Євген Горб,
магістрант,
Маріупольський державний університет
(Київ, Україна),
запрошений дослідник
Французького центру досліджень
гуманітарних та соціальних наук
(Прага, Чехія)
e-mail: e.gorb@tmu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9782-9194

Для цитування:

Петрова, І., & Горб, Є. (2024). Підготовка фахівців з інформаційної та бібліотечної справи в університетах Польщі (досвід перших десятиліть ХХІ ст.). *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 157–172. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307143>

Метою статті є огляд напрямів підготовки фахівців бібліотечно-інформаційного спрямування у закладах вищої освіти Польщі на початку ХХІ століття.

Методи дослідження. Пропоноване дослідження ґрунтується на аналітико-синтетичному аналізі наукових публікацій провідних польських науковців, які займалися проблематикою вищої бібліотечної та інформаційної освіти. Авторський виклад актуального стану університетської освіти інформаційно-бібліотечного профілю у Польщі заснований на обробленні матеріалів офіційних веб-порталів закладів вищої освіти, що здійснюють профільну підготовку здобувачів. Серед спеціальних методів дослідження було застосовано контент-аналіз із метою виявлення позицій окремих вчених щодо проблем розвитку інформаційно-бібліотечної освіти у Польщі.

Наукова новизна публікації полягає у постановці практично недослідженої в українській науці проблеми, яка вимагає опрацювання з огляду на практичну значимість польського досвіду реформування вищої освіти інформаційно-бібліотечного профілю.

Основні висновки. У ході дослідження було з'ясовано, що у Польщі процес трансформації підготовки фахівців інформаційно-бібліотечного профілю відповідно до запитів сучасного інформаційного суспільства ще не завершено. Продовжуються наукові дискусії щодо оптимізації номенклатури напрямів, за якими здійснюється навчання в університетах, розглядаються варіанти створення спеціальностей міждисциплінарного характеру, частина яких вже не один рік тестується в окремих закладах вищої освіти. Аналіз офіційних інтернет-представництв 11 державних університетів Польщі виявив тенденції до стрімкого скорочення класичних напрямів підготовки здобувачів у сфері інформаційної та бібліотечної справи, що викликано насамперед запитом потенційних роботодавців та посиленням інтеграції новітніх технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства.

Ключові слова: Польща; польські університети; вища освіта; бібліотечна освіта; інформаційна освіта; фахівці з інформаційної та бібліотечної справи; напрями підготовки.

ВСТУП

Польща на зламі XX та XXI століть переживала певні зрушення в інформаційно-бібліотечній справі – як у науковій дисципліні, так і у дидактиці вищої школи. Дискусії щодо місця наук про інформацію та документ у системі наукових дисциплін у цій країні тривають і зараз, що знаходить своє відображення у частих трансформаціях процесу підготовки фахівців інформаційно-бібліотечного профілю закладами вищої освіти. з огляду на загалом спільні умови розвитку університетської дидактики дисциплін інформаційно-бібліотечної сфери в Україні та Польщі, було б доречним проаналізувати досвід сусідньої держави у царині форми і змісту навчання фахівців інформаційної та бібліотечної галузі.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Проблема підготовки фахівців інформаційно-бібліотечного сектору у Польщі до сьогодні не була широко розглянута в українській фаховій літературі, незважаючи на загальне зростання зацікавленості вивченням досвіду зарубіжних країн у сфері підготовки спеціалістів означеного профілю. Прикладом таких досліджень можна вважати огляд європейських центрів підготовки фахівців інформаційно-бібліотечної сфери авторства О. Воскобойнікової-Гузевої. Науковиця окреслила стан підготовки фахівців інформаційно-бібліотечного сектору у Варшавському університеті, зосереджуючи увагу на діяльності кафедри бібліографії та документації (Воскобойнікова-Гузева, 2017, с. 28).

Серед останніх знакових публікацій варто згадати недавню статтю А. Гуменчука, який зосередив свою увагу на історичному огляді розвитку вищої бібліотечної освіти у Польщі. Відзначимо, що автор детально зупинився на періоді XIX – середини XX століття, натомість сучасний стан бібліотечної освіти у сусідній країні розглянутий загально. Вчений, на нашу думку, вдається до ідеалізації польської системи підготовки фахівців бібліотечного профілю і вважає, що Україна має перейняти такі її риси, як «ступеневість та спадкоємність освітніх рівнів, міжнародну мобільність, гнучкість та міждисциплінарність змісту освітніх програм, компетентнісний підхід» (Гуменчук, 2022, с. 121). Проте, зазначимо, що всі означені якості простежувалися в українській вищій освіті із самого початку Болонського процесу.

Серед праць більш загального спрямування відзначимо монографію І. Нестеренко, яка звертається до польського досвіду модернізації вищої педагогічної освіти. з огляду на рік видання праці (2015), дослідниця обмежилася характеристикою освітніх реформ, що проводилися протягом 2004–2013 рр., пов'язаних із євроінтеграційними прагненнями Польщі (Нестеренко, 2015).

Цілком природно, що польські дослідники у своїх публікаціях регулярно звертаються до аналізу змісту підготовки фахівців з інформації та бібліотечної справи, однак лівова частка цих досліджень стосується переважно бібліотечної освіти, а інформаційний компонент дещо випадає із загального контексту. Серед оглядів науково-теоретичного підґрунтя підготовки спеціалістів інформаційно-бібліотечної сфери в Польщі відзначимо статті А. Токарської (Tokarska, 2016) та І. Хофман (Hofman, 2019), при чому остання досить розлого торкається тенденцій у розвитку польської фахової освіти, пов'язаних із переходом інформатології (науки про інформацію) і бібліології до сфери наук про соціальні комунікації та медіа.

У польській фаховій періодиці нерідко публікуються огляди досвіду підготовки фахівців інформаційно-бібліотечної сфери в окремих університетах. Зокрема,

цьому було присвячено статті І. Грухалі та М. Станули (Gruchała & Stanula, 2013), М. Федорович-Крушевської (Fedorowicz-Kruszewska, 2016), Г. Русинської-Ґертих (2015), Б. Джевецького та А. Печки (Drzewiecki & Pieczka, 2019), М. Круль (Król, 2020), З. Грушки (Gruszka, 2020) та ін. Дещо перегукується з темою пропонованої публікації оглядова стаття Д. Піотровського (Piotrowski, 2012), в якій розглядаються освітні програми із бібліотекознавства у польських університетах, проте у контексті нашого дослідження вона яскраво ілюструє ті зміни, які сталися у Польщі щодо вищої освіти інформаційного та бібліотечного профілю. Цього ми детально торкнемося у відповідній частині нашої статті.

Метою статті є огляд напрямів підготовки фахівців бібліотечно-інформаційного спрямування у закладах вищої освіти Польщі на початку XXI століття.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження передусім базується на аналітико-синтетичному аналізі наукових публікацій польських авторів, які займалися проблематикою підготовки здобувачів вищої освіти інформаційно-бібліотечного профілю, – це вже згадані статті І. Грухалі, М. Станули, Б. Джевецького, А. Печки, М. Круль, Д. Піотровського, А. Токарської, І. Хофман та ін. В основу огляду змісту профільного навчання у закладах вищої освіти Польщі ми поклали матеріали офіційних інтернет-порталів провідних університетів країни і розміщені там плани, програми підготовки фахівців з інформації та бібліотечної справи, переліки професійних компетенцій, іншу супровідну документацію, якою забезпечується навчальний процес. Серед спеціальних методів, що були використані під час проведення дослідження, варто також виділити контент-аналіз, який було застосовано в ході з'ясування позицій окремих польських науковців щодо засадничих проблем розвитку інформаційно-бібліотечної освіти у Польщі, аналіз змісту фахової наукової періодики, на сторінках якої висвітлювалися окремі аспекти підготовки фахівців інформаційно-бібліотечного профілю.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Друге десятиліття XXI століття стало періодом революційних змін у вищій освіті Польщі, які пов'язані не стільки з європеїзацією вищої школи, обумовленою вступом країни до Європейського Союзу, скільки із саморефлексією польської науки, ліквідацією певних прогалин, викликаних тривалою міжнародною самоізоляцією польських науковців у другій половині XX століття. Ця рефлексія торкнулася і наук інформаційно-бібліотечного циклу, що у Польщі окреслені визначенням «бібліологія та інформатологія». За результатами тривалої наукової дискусії було прийнято ряд урядових постанов, за якими із 2018 року бібліологія та інформатологія опинилися у складі наук про соціальні комунікації та медіа. Важливими чинниками, що призвели до ухвалення подібного рішення, стали мультидисциплінарний характер науки про інформацію, вже згадана стандартизація польської освіти відповідно до європейських норм та, що не менш важливо, потреба в оптимізації університетських структур, викликана економією коштів.

Це суттєво позначилося на підготовці фахівців інформаційного профілю закладами вищої освіти, і, на переконання І. Хофман (Hofman, 2019), науково-освітні пертурбації, пов'язані з бібліологією та інформатологією, ще далекі від свого завершення з огляду на тривання процесу інституалізації науки про інформа-

цію у Польщі (pp. 313, 316). з інтервалом у кілька років інформаційно-бібліотечна вища освіта у Польщі пережила не тільки процес перегляду освітніх програм, що не змінювалися десятиліттями, але й вимушена була формувати дидактику своїх наукових дисциплін практично з нуля після чергової трансформації урядової номенклатури спеціальностей (Król, 2020, pp. 352–353). На перший погляд, це мало негативно позначитися на процесі підготовки фахівців, однак все відбувається з точністю до навпаки – для молодшої, методологічно незрілої науки, якою є інформатологія в Польщі, корисна саморефлексія, покликана за короткий час випробувати одразу кілька парадигм підготовки фахівців інформаційного профілю.

Формування системи інформаційно-бібліотечної освіти в Польщі напряму залежало від наукового поступу у цій галузі. Одними з головних дискусійних питань досі залишаються співвідношення та взаємозалежність науки про інформацію (інформатології) та науки про книжку (бібліології). Дослідники констатують, що станом на сьогодні не можна говорити, що розвиток інформаційного суспільства призвів до зникнення книжок із життя людини, і нагальної потреби розділяти ці науки немає, тож поєднання бібліології та інформатології в один науковий та освітній напрям зберігається і на сучасному етапі розвитку польської системи вищої освіти (Tokarska, 2016, p. 660).

Польща мусила відносно швидко пристосовуватися до європейських норм вищої освіти, що вплинуло і на підготовку фахівців у сфері інформаційно-бібліотечної справи, починаючи з основного напрямку – наукова інформація та бібліотекознавство. Приєднання Польщі до Болонського процесу передусім змінило структуру інформаційно-бібліотечної освіти – замість одного п'ятирічного циклу з'явилися окремі трирічний (ліценціат) та дворічний (магістеріум). М. Круль (Król, 2020) із цього приводу зауважила, що такі зміни негативно вплинули на якість навчання, і не тільки у сфері бібліотекознавства, у якій спеціалізується дослідниця, але й загалом (p. 354). Проте ми вважаємо цей аргумент безпідставним. Більше того, частина університетів зберегли п'ятирічну програму підготовки здобувачів – так звана неподільна магістратура (*jednolite studia magisterskie*).

Відповідно до розпорядження міністра науки та вищої освіти Польщі від 12 липня 2007 року обов'язкові стандарти були замінені зразковим переліком ефектів освіти у галузі знань, умінь та компетенцій. Запровадження нових нормативних документів затяглося на довгі 6 років. Переліки результатів, умінь і компетенцій були втілені у життя ухвалою Головної ради науки та вищої освіти від 13 березня 2013 року. Фінальний документ, актуальний на сьогодні, відомий під назвою «Польська рамка кваліфікацій», – це свого роду методика опису освітніх пропозицій університетів для потенційних абітурієнтів (*Zintegrowany System Kwalifikacji, n.d.*). Ці пропозиції мають формуватися таким чином, щоб дати уявлення про результати навчання за обраним напрямом, яким має відповідати студент після проходження курсу. Саме завдяки «Польській рамці кваліфікацій» забезпечується визнання польських дипломів у ЄС – шляхом зіставлення відповідних знань, умінь та компетенцій (Piotrowski, 2012, pp. 1–2). У рамках цих переліків заклади вищої освіти отримали широку автономію для формування освітніх пропозицій напрямів для абітурієнтів.

Поряд із традиційним «Наукова інформація та бібліотекознавство» з 2012/2013 навчального року були відкриті такі напрями, як управління інформацією (Ягел-

лонський університет), цифрова та мережева публікація (Вроцлавський університет), інформація у цифровому середовищі (Лодзький університет), управління інформацією та бібліологія (Університет Миколая Коперника), інформація в інституціях е-суспільства (Сілезький університет у Катовицях), інформація в е-суспільстві, прикладна інформатологія (Університет Марії Кюрі-Склодовської), архітектура інформації (Поморський університет у Слупську), інформація у публічному просторі (Університет імені Яна Кохановського).

Однак у тому ж 2013 році польські освітяни зробили черговий крок назад, який «вдарив» по такому напрямку, як бібліотекознавство. Тепер для роботи бібліотекарем не треба було отримувати спеціалізовану вищу освіту, достатньо середньої або середньої спеціальної. Це призвело до того, що заклади вищої освіти, що провадили підготовку фахівців із бібліотекознавства, почали змінювати назви структурних підрозділів (інститутів, кафедр) та напрямів, у яких фігурувало бібліотекознавство. Саме так з'явилися згадані вище напрями – архітектура інформації, управління інформацією, цифрова публікація. Лише окремі університети зберегли класичний напрям бібліотекознавства та наукової інформації. Однак у згаданих змін був і зворотний бік – спеціальність мала трансформуватися відповідно до вимог часу та стрімкого розвитку інформаційних технологій (Król, 2020, pp. 354–355, 357).

У контексті огляду напрямів навчання фахівців інформаційно-бібліотечного профілю у Польщі варто згадати про дискусію, що точилася у науковій спільноті ще з 90-х рр. XX століття, – мова йде про шляхи розвитку дидактики архівістики. Частина дослідників вважали, що польські університети мали відійти від традиційної історичної парадигми підготовки архівістів і готувати інформатиків на фундаменті архівознавчої освіти. Цього буцімто вимагала революція у сфері цифрових технологій.

Одним із результатів цієї дискусії стала поява такого напрямку підготовки, як інфоброкерство, управління документацією та архівістика. Акцент на управлінні документацією був пов'язаний із можливостями працевлаштування майбутніх працівників – це мали бути численні поточні архіви, а не обмежене коло архівних закладів історичного спрямування. Така трансформація архівної освіти наблизила Польщу до світової освітньої моделі підготовки архівістів як інформаційних фахівців, від якої Польща відставала майже на 50 років (Drzewiecki & Pieczka, 2019, pp. 325–327).

Освітній процес за напрямами інформаційно-бібліотечного спрямування у польських університетах відбувається згідно із трьома основними парадигмами, які трансформувалися відповідно до потреб сучасного суспільства:

- науково-організаційної (в основі ідея інформаційного суспільства);
- концепції управління інформацією, в основі якої необхідність полегшення користувачам доступу до інформації;
- концепції посередництва між інформацією та користувачем, яка прийшла на зміну парадигмі, сконцентрованої навколо документа, документних комплексів та управління ними (Tokarska, 2016, pp. 659–660).

Станом на кінець 2023 року у підпорядкуванні Міністерства освіти та науки Польщі перебуває 65 державних закладів вищої освіти, з яких 11 університетів здійснюють підготовку здобувачів за напрямами інформаційно-бібліотечного

профілю, а саме: Вроцлавський університет, Варшавський університет, Педагогічний університет імені Комісії національної освіти у Кракові, Лодзький університет, Сілезький університет у Катовицях, Ягеллонський університет, Університет Марії Кюрі-Склодовської, Університет Миколая Коперника, Вармінсько-Мазурський університет, Університет кардинала Стефана Вишинського та Університет у Седльцях. із зазначених закладів 9 мають статус класичного університету і 2 – педагогічного (Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, 2023). Одразу зауважимо, що в ході дослідження до уваги було взято лише державні заклади вищої освіти, адже у Польщі діє велика кількість приватних (216 станом на середину 2023 року), статус яких постійно змінюється, і вони потребують окремого опрацювання (*Institucje systemu*, n.d.). Інформацію щодо напрямів інформаційно-бібліотечного профілю представимо у вигляді табл. 1, яку було узагальнено в результаті аналізу інтернет-порталів польських закладів вищої освіти (Instytut Historii, n.d.-a, n.d.-b; Instytut Nauk o Informacji, n.d.; Instytut Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach, n.d.; Instytut Studiów Informacyjnych, n.d.-a, n.d.-b; Katedra Informatologii i Bibliologii, n.d.; Instytut Badań Informacji i Komunikacji, n.d.; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu Wydział Nauk Historycznych, n.d.; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, n.d.-a, n.d.-b, n.d.-c, n.d.-d; Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, n.d.; Uniwersytet Wrocławski, n.d.-a, n.d.-b, n.d.-c, n.d.-d, n.d.-e; Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii Uniwersytet Warszawski, n.d.-a, n.d.-b; Wydział Humanistyczny Uniwersytet Śląski w Katowicach, n.d.-a, n.d.-b).

Таблиця 1

**Напрями підготовки фахівців з інформаційної та бібліотечної справи
у державних закладах вищої освіти Польщі
(станом на грудень 2023 р.)**

№	Заклад вищої освіти	Структурний підрозділ	Напрямок
1.	Вроцлавський університет	Філологічний факультет, Інститут наукової інформації та бібліотечного знання	Наукова інформація та бібліотечне знання (перший та другий ступені)
			Цифрова та мережева публікація (перший та другий ступені)
			Управління інформацією (другий ступінь)
2.	Варшавський університет	Факультет журналістики, інформації та бібліології	Наукова інформація та бібліотечне знання (перший та другий ступені)
			Архітектура інформаційного простору (перший та другий ступені)
3.	Педагогічний університет імені Комісії національної освіти у Кракові	Інститут наук про інформацію	Управління інформацією та цифрова публікація (перший та другий ступені)
			Архітектура інформації (перший ступінь)

Продовження табл. 1

4.	Лодзький університет	Філологічний факультет	Інформація у цифровому середовищі (перший ступінь)
			Інформатологія (з бізнес-англійською) (другий ступінь)
5.	Сілезький університет у Катовицях	Гуманітарний факультет	Наукова інформація та бібліотекознавство (перший та другий ступені)
			Архітектура інформації
6.	Ягеллонський університет	Факультет управління та суспільних комунікацій, Інститут інформаційних досліджень	Управління інформацією (перший та другий ступені)
			Електронна обробка інформації (перший ступінь)
7.	Університет Марії Кюрі-Склодовської	Факультет політології та журналістики, Інститут наук про суспільну комунікацію та медіа	PR та управління інформацією (перший ступінь)
8.	Університет Миколая Коперника	Факультет філософії та суспільних наук, Інститут інформаційних та комунікаційних досліджень	Архітектура інформації (перший та другий ступені)
		Історичний факультет, Інститут історії та архівістики	Архівістика та управління документацією (перший та другий ступені)
9.	Вармінсько-Мазурський університет	Гуманітарний факультет	Архівістика та управління сучасною документацією (другий ступінь) (набір здобувачів із 2023 р.)
10.	Університет кардинала Стефана Вишинського	Історичний факультет	Архівістика та управління документацією (перший та другий ступені)
			Бібліотекознавство (другий ступінь)
11.	Університет у Седльцях	Факультет гуманітарних наук, Інститут історії	Інфоброкерство та сучасне діловодство (перший ступінь)

До наведеного вище переліку не увійшов ще один заклад вищої освіти класичного типу – Університет Казимира Великого в Бидгощі. В рамках Інституту суспільної комунікації та медіа у ньому діє кафедра пресознавства та інформатології, яка до 2019 року здійснювала підготовку здобувачів за напрямом «Наукова інформація та бібліотекознавство», проте сьогодні навчання здійснюється лише у рамках програм післядипломної підготовки, і жодна із них не стосується інформаційно-бібліотечних студій (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszcy, n.d.).

Варто підкреслити, що у табл. 1 ми не врахували цілий ряд гібридних напрямів підготовки, сформованих відповідно до прагнення організувати підготовку фа-

хівців інформації більш вузького профілю. Це лише підкреслює міждисциплінарний характер науки про інформацію. Виникають такі напрями, як геоінформація (географічний факультет Лодзького університету) та геоінформатика (Університет Марії Кюрі-Склодовської), де основний освітній напрям набуває інформатологічних властивостей (Tokarska, 2016, p. 657).

Порівняння опрацьованого нами масиву інформації щодо напрямів підготовки фахівців бібліотечно-інформаційного профілю з аналогічними відомостями кількарічної давнини дає підстави для виокремлення певних тенденцій розвитку інформаційно-бібліотечної освіти у Польщі на сучасному етапі. Вихідним пунктом для подібного порівняння у нашому випадку є стаття Д. Піотровського, який спробував окреслити становище інформаційно-бібліологічних студій у Польщі зразка 2012 року. Тоді у країні нараховувалося 7 інституцій, що готували здобувачів означеного профілю.

Трохи більше ніж за десять років до переліку Д. Піотровського додалося 4 заклади вищої освіти. Перше, що кидається у вічі, – практично всі інституції, що готували бібліотечних та інформаційних працівників у 2012 році, змінили свою назву, позбулися таких термінів, як «бібліологія», «бібліотекознавство», «наукова інформація» тощо. Винятком сьогодні є лише Вроцлавський та Варшавський університети, перший з яких зберіг у своїй структурі Інститут наукової інформації та бібліотекознавства, а другий знайшов місце для бібліології у назві факультету, де навчаються здобувачі інформаційно-бібліотечного спрямування. Всі інші структурні підрозділи перепрофілювалися у напрямку соціальних комунікацій та медіа, а також інформаційних досліджень. Це є наслідком запровадження нової номенклатури спеціальностей у Польщі, про що ми згадували вище (Piotrowski, 2012, p. 1).

Наступна кардинальна зміна стосується напрямів підготовки фахівців і також частково пов'язана із трансформаціями номенклатури спеціальностей та галузей знань. Мова йде про практично повне зникнення колись класичних напрямів навчання фахівців бібліотечної та інформаційної справи – бібліотекарів, книгознавців, фахівців наукової інформації та ін. Замість цього було запроваджено напрями, поява яких була продиктована стрімким зростанням ролі цифрових технологій у житті суспільства та, відповідно, новими запитами на ринку праці.

Наприклад, підготовка за напрямом «Бібліотекознавство» у Польщі більше не здійснюється на бакалаврському рівні, і є тільки один заклад вищої освіти (незалежно від форми власності), що готує бібліотечних працівників у магістеріумі, – Університет кардинала Стефана Вишинського (*Studia prowadzone na określonym kierunku*, n.d.). Самі бібліотеки як місця працевлаштування випускників вже не просто книгозбірні – зараз це осередки інформації, які не тільки накопичують знання, але й обробляють та поширюють їх. Фахівці «класичного» профілю на сьогодні не затребувані, роботодавці хочуть бачити інфоброкерів, фахівців з управління та архітектури інформації тощо. із запитами та потребами роботодавців пов'язано і посилення практичної складової підготовки фахівців.

ВИСНОВКИ

Таким чином, підготовка бібліотечних та інформаційних працівників у Польщі відбувалася на фундаменті історичної освіти, проте стрімка інтеграція цифро-

вих технологій у суспільство внесла корективи в освітній процес, і акценти навчання змістилися у бік соціальних комунікацій та медіа.

Польські освітяни швидко зрозуміли, що лише ринок праці може диктувати університетам правила та умови підготовки фахівців, саме роботодавці формували ту номенклатуру напрямів, яку ми характеризували у пропонованій публікації. На нашу думку, у Польщі добре інтегровано принципи міждисциплінарного навчання, де фахівці з інформації навчаються не тільки за напрямами інформаційно-бібліотечного профілю, але й на факультетах точних наук, географічних факультетах (як приклад – згадані у статті геоінформатика та геоінформація) тощо.

Заявлена проблематика має широкі перспективи подальших досліджень. Доцільним було б проведення порівняльної характеристики навчальних планів та програм підготовки інформаційних і бібліотечних працівників у Польщі, аналізу досвіду та навчально-методичного забезпечення викладання окремих дисциплін, діяльності приватних закладів вищої освіти у сфері підготовки здобувачів інформаційно-бібліотечного профілю, огляду основних етапів становлення інформаційно-бібліотечної освіти у Польщі та ін.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Воскобойнікова-Гузєва, О. В. (2017, 25–27 травня). Європейські центри підготовки фахівців інформаційно-бібліотечної справи. В *Удосконалення інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки в умовах євроінтеграції* [Матеріали конференції] (с. 26–29). Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» Білоцерківський інститут економіки та управління.
- Гуменчук, А. (2022). Історичні трансформації системи вищої бібліотечної освіти в Польщі. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 9, 116–124. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259183>
- Нестеренко, І. Б. (2015). *Модернізація вищої освіти: польський урок* [Монографія] (О. А. Заболотна, ред.). АЛІМІ.
- Русинська-Ґертих, Г. (2015). Ринок праці і підготовка бібліотекарів у Польщі (на прикладі Інституту наукової інформації та бібліотекознавства Вроцлавського університету) (Л. Сирота, пер.). *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*, 10, 98–106.
- Drzewiecki, B., & Pieczka, A. (2019). Wzmocnienie roli nauk o informacji w dydaktyce archiwistyki – próba oceny funkcjonowania kierunku studiów Infobrokerstwo, zarządzanie dokumentacją i archiwistyka na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. *Archeion*, 120, 323–336. <https://doi.org/10.4467/26581264ARC.19.013.11822>
- Fedorowicz-Kruszewska, M. (2016). "iSchools" – nieunikniony etap ewolucji czy koncepcja kształcenia z zakresu informatologii? In K. Domańska, E. Głowacka, & P. Marzec (Eds.), *Oblicza przestrzeni informacyjnej w dobie Web 2.0* (pp. 11–20). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Gruchała, I., & Stanula, M. (2013). Kompetencje zawodowe a system praktyk w kształceniu studentów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa. *Biblioteka*, 17(26), 169–193. <https://doi.org/10.14746/b.2013.17.9>
- Gruszka, Z. (2020). Institutional contexts of LIS education in Poland. *Education for Information*, 36(4), 457–469. <https://doi.org/10.3233/EFI-190291>
- Hofman, I. (2019). Paradygmaty nowej dyscypliny. *Studia Medioznawcze*, 20(4), 308–317. <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2019.4.163>

- Institucje systemu szkolnictwa wyższego i nauki.* (n.d.). RAD-on. Retrieved December 1, 2023, from <https://radon.nauka.gov.pl/dane/institucje-systemu-szkolnictwa-wyzszego-i-nauki?kind=10&statusCodes=1&pageNumber=1&pageSize=50&fieldName=name&sortOrder=ASC>
- Instytut Badań Informacji i Komunikacji. (n.d.). *Architektura informacji.* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu Wydział Filozofii i Nauk Społecznych. Retrieved December 2, 2023, from <https://www.ibik.umk.pl/studia/architektura-informacji/>
- Instytut Historii. (n.d.-a). *Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją.* Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Retrieved December 1, 2023, from <https://historia.wnhs.uksw.edu.pl/slider-glowny/archiwistyka-i-zarzadzanie-dokumentacja/>
- Instytut Historii. (n.d.-b). *Oferta studiów: kierunek Infobrokerstwo i nowoczesna biurowość (bezpłatne dzienne studia I stopnia, kierunek praktyczny).* Uniwersytet w Siedlcach. Retrieved December 1, 2023, from <https://ih.uws.edu.pl/63-artykuly-w-jezyku-polskim/2079-infobrokerstwo-i-nowoczesna-biurowosc>
- Instytut Nauk o Informacji. (n.d.). *Studia stacjonarne.* Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Retrieved December 1, 2023, from <https://inoi.up.krakow.pl/rekrutacja/studia-stacjonarne/>
- Instytut Nauk o Komunikacji Społecznej i Mediach. (n.d.). *Public relations i zarządzanie informacją.* Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej. Retrieved December 1, 2023, from <https://www.umcs.pl/pl/public-relations-i-zarzadzanie-informacja,19582.htm>
- Instytut Studiów Informacyjnych. (n.d.-a). *Elektroniczne przetwarzanie informacji. Oferta studiów pierwszego i drugiego stopnia.* Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Retrieved December 2, 2023, from <https://isi.uj.edu.pl/rekrutacja/elektroniczne-przetwarzanie-informacji>
- Instytut Studiów Informacyjnych. (n.d.-b). *Informacje podstawowe.* Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Retrieved December 2, 2023, from <https://isi.uj.edu.pl/o-institucie/podstawowe-informacje>
- Katedra Informatologii i Bibliologii. (n.d.). *Nasze kierunki.* Uniwersytet Łódzki. Retrieved December 2, 2023, from <https://www.kiib.uni.lodz.pl/strefa-kandydata/nasze-kierunki>
- Król, M. B. (2020). Nowe kierunki kształcenia w instytutach bibliotekoznawczych uniwersytetów polskich. Studium przypadku: Instytut Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 18, 352–369.
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. (2023). *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego i nauki – publiczne uczelnie akademickie.* gov.pl. Retrieved December 25, 2023, from <https://www.gov.pl/web/nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-i-nauki-publiczne-uczelnie-akademickie>
- Piotrowski, D. M. (2012). Ciekawe oferty edukacyjne polskich instytutów i katedr bibliotekoznawstwa. *Biuletyn EBIB*, 7(134), 1–13.
- Studia prowadzone na określonym kierunku.* (n.d.). RAD-on. Retrieved December 1, 2023, from <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku?name=Biibliotekarstwo&pageNumber=1>
- Tokarska, A. (2016). Nauka o informacji a nauki humanistyczne w kontekście akademickiego kształcenia pracowników informacji. In W. Babik (Ed.), *Nauka o informacji* (pp. 655–664). Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.
- Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. (n.d.). *Katedra Prasoznawstwa i Informatologii.* Retrieved December 1, 2023, from <https://prasoznawstwo.ukw.edu.pl/jednostka/katedra-prasoznawstwa-i-informatologii/>
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu Wydział Nauk Historycznych. (n.d.). *Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją.* Retrieved December 2, 2023, from <https://www.wnh.umk.pl/kandydat/archiwistyka-i-zarzadzanie-dokumentacja/>

- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. (n.d.-a). *Kierunek: architektura informacji (s1)*. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20170504143002&id_kierunku=131
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. (n.d.-b). *Kierunek: architektura informacji (s2)*. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20190423094206&id_kierunku=263
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. (n.d.-c). *Kierunek: archiwistyka i zarządzanie dokumentacją (s1)*. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20170504144535&id_kierunku=133
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. (n.d.-d). *Kierunek: archiwistyka i zarządzanie dokumentacją (s2)*. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20200418123041&id_kierunku=132
- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. (n.d.). *Studia stacjonarne*. Retrieved December 3, 2023, from <https://uwm.edu.pl/ksztalcenie/studia-stacjonarne>
- Uniwersytet Wrocławski. (n.d.-a). *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo. I stopnia stacjonarne*. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo-i-stopnia-stacjonarne/>
- Uniwersytet Wrocławski. (n.d.-b). *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo. II stopnia stacjonarne*. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo-ii-stopnia-stacjonarne/>
- Uniwersytet Wrocławski. (n.d.-c). *Publikowanie cyfrowe i sieciowe. I stopnia stacjonarne*. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/publikowanie-cyfrowe-i-sieciowe-i-stopnia-stacjonarne/>
- Uniwersytet Wrocławski. (n.d.-d). *Publikowanie cyfrowe i sieciowe. II stopnia stacjonarne*. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/publikowanie-cyfrowe-i-sieciowe-ii-stopnia-stacjonarne/>
- Uniwersytet Wrocławski. (n.d.-e). *Zarządzanie informacją. II stopnia stacjonarne*. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/zarzadzanie-informacja-ii-stopnia-stacjonarne/>
- Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii Uniwersytet Warszawski. (n.d.-a). *Opis kierunku. Architektura przestrzeni informacyjnych (studia licencjackie / stacjonarne)*. Retrieved December 5, 2023, from <https://www.wdib.uw.edu.pl/studenci/studia-licencjackie/architektura-przestrzeni-informacyjnych/stacjonarne/opis-kierunku>
- Wydział Dziennikarstwa Informacji i Bibliologii Uniwersytet Warszawski. (n.d.-b). *Opis kierunku. Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo (studia licencjackie / stacjonarne)*. Retrieved December 5, 2023, from <https://www.wdib.uw.edu.pl/studenci/studia-licencjackie/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo/stacjonarne/opis-kierunku>
- Wydział Humanistyczny Uniwersytet Śląski w Katowicach. (n.d.-a). *Architektura informacji*. Retrieved December 6, 2023, from <https://us.edu.pl/wydzial/wh/kierunki-studiow/architektura-informacji/>
- Wydział Humanistyczny Uniwersytet Śląski w Katowicach. (n.d.-b). *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo*. Retrieved December 6, 2023, from <https://us.edu.pl/wydzial/wh/kierunki-studiow/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo/>
- Zintegrowany System Kwalifikacji. (n.d.). *Polska Rama Kwalifikacji*. Retrieved December 2, 2023, from <https://kwalifikacje.gov.pl/o-zsk/polska-rama-kwalifikacji>

REFERENCES

- Department of Information, Library and Book Science. (n.d.). *Nasze kierunki* [Our directions]. University of Lodz. Retrieved December 2, 2023, from <https://www.kiib.uni.lodz.pl/strefa-kandydata/nasze-kierunki> [in Polish].
- Drzewiecki, B., & Pieczka, A. (2019). Wzmocnienie roli nauk o informacji w dydaktyce archiwistyki – próba oceny funkcjonowania kierunku studiów Infobrokerstwo, zarządzanie dokumentacją i archiwistyka na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie [Strengthening the role of information science in archival science didactics – an attempt of evaluation of information brokering, records management and archival studies major at Pedagogical University of Cracow]. *Archeion*, 120, 323–336. <https://doi.org/10.4467/26581264ARC.19.013.11822> [in Polish].
- Faculty of Humanities University of Silesia in Katowice. (n.d.-a). *Architektura informacji* [Information architecture]. Retrieved December 6, 2023, from <https://us.edu.pl/wydzial/wh/kierunki-studiow/architektura-informacji/> [in Polish].
- Faculty of Humanities University of Silesia in Katowice. (n.d.-b). *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo* [Scientific information and library science]. Retrieved December 6, 2023, from <https://us.edu.pl/wydzial/wh/kierunki-studiow/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo/> [in Polish].
- Faculty of Journalism, Information and Book Studies University of Warsaw. (n.d.-a). *Opis kierunku. Architektura przestrzeni informacyjnych (studia licencjackie / stacjonarne)* [Description of the direction. Architecture of information spaces (undergraduate / full-time studies)]. Retrieved December 5, 2023, from <https://www.wdib.uw.edu.pl/studenci/studia-licencjackie/architektura-przestrzeni-informacyjnych/stacjonarne/opis-kierunku> [in Polish].
- Faculty of Journalism, Information and Book Studies University of Warsaw. (n.d.-b). *Opis kierunku. Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo (studia licencjackie / stacjonarne)* [Description of the direction. Scientific information and library science (undergraduate / full-time studies)]. Retrieved December 5, 2023, from <https://www.wdib.uw.edu.pl/studenci/studia-licencjackie/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo/stacjonarne/opis-kierunku> [in Polish].
- Fedorowicz-Kruszewska, M. (2016). "iSchools" – nieunikniony etap ewolucji czy koncepcja kształcenia z zakresu informatologii? ["iSchools" – an inevitable evolutionary step or an information science education concept?] In K. Domańska, E. Głowacka, & P. Marzec (Eds.), *Oblicza przestrzeni informacyjnej w dobie Web 2.0* [Faces of the information space in the era of Web 2.0] (pp. 11–20). Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego [in Polish].
- Gruchała, I., & Stanula, M. (2013). Kompetencje zawodowe a system praktyk w kształceniu studentów informacji naukowej i bibliotekoznawstwa [Professional competences vs. traineeship system in education of students of research information and librarianship]. *Biblioteka*, 17(26), 169–193. <https://doi.org/10.14746/b.2013.17.9> [in Polish].
- Gruszka, Z. (2020). Institutional contexts of LIS education in Poland. *Education for Information*, 36(4), 457–469. <https://doi.org/10.3233/EFI-190291> [in English].
- Hofman, I. (2019). Paradygmaty nowej dyscypliny [Paradigms of a new discipline]. *Media Studies*, 20(4), 308–317. <https://doi.org/10.33077/uw.24511617.ms.2019.4.163> [in Polish].
- Humenchuk, A. (2022). Istorychni transformatsii systemy vyshchoi bibliotechnoi osvity v Polshchi [Historical transformations of the higher library education system in Poland]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 9, 116–124. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.9.2022.259183> [in Ukrainian].
- Institute of History. (n.d.-a). *Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją* [Archival science and document management]. Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw. Retrieved

- December 1, 2023, from <https://historia.wnhs.uksw.edu.pl/slider-glowny/archiwistyka-i-zarządzanie-dokumentacja/> [in Polish].
- Institute of History. (n.d.-b). *Oferta studiów: kierunek Infobrokerstwo i nowoczesna biurowość (bezpłatne dzienne studia I stopnia, kierunek praktyczny)* [Study offer: Information brokerage and modern office management (free full-time first-cycle studies, practical field)]. University of Siedlce. Retrieved December 1, 2023, from <https://ih.uws.edu.pl/63-artykuly-w-jezyku-polskim/2079-infobrokerstwo-i-nowoczesna-biurowosc> [in Polish].
- Institute of Information and Communication Research. (n.d.). *Architektura informacji* [Information architecture]. Nicolaus Copernicus University in Toruń Faculty of Philosophy and Social Sciences. Retrieved December 2, 2023, from <https://www.ibik.umk.pl/studia/architektura-informacji/> [in Polish].
- Institute of Information Sciences. (n.d.). *Studia stacjonarne* [Full-time studies]. University of the National Education Commission, Krakow. Retrieved December 1, 2023, from <https://inoi.up.krakow.pl/rekrutacja/studia-stacjonarne/> [in Polish].
- Institute of Information Studies. (n.d.-a). *Elektroniczne przetwarzanie informacji. Oferta studiów pierwszego i drugiego stopnia* [Electronic information processing. Offer of first and second cycle studies]. Jagiellonian University in Kraków. Retrieved December 2, 2023, from <https://isi.uj.edu.pl/rekrutacja/elektroniczne-przetwarzanie-informacji> [in Polish].
- Institute of Information Studies. (n.d.-b). *Informacje podstawowe* [Basic information]. Jagiellonian University in Kraków. Retrieved December 2, 2023, from <https://isi.uj.edu.pl/o-instytucie/podstawowe-informacje> [in Polish].
- Institute of Social Communication and Media Sciences. (n.d.). *Public relations i zarządzanie informacją* [Public relations and information management]. Maria Curie-Skłodowska University. Retrieved December 1, 2023, from <https://www.umcs.pl/pl/public-relations-i-zarządzanie-informacja,19582.htm> [in Polish].
- Instytucje systemu szkolnictwa wyższego i nauki* [Institutions of the higher education and science system]. (n.d.). RAD-on. Retrieved December 1, 2023, from <https://radon.nauka.gov.pl/dane/instytucje-systemu-szkolnictwa-wyzszego-i-nauki?kind=10&statusCodes=1&pageNumber=1&pageSize=50&fieldName=name&sortOrder=ASC> [in Polish].
- Integrated Qualifications System. (n.d.). *Polska Rama Kwalifikacji* [Polish Qualifications Framework]. Retrieved December 2, 2023, from <https://kwalifikacje.gov.pl/o-zsk/polska-rama-kwalifikacji> [in Polish].
- Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. (n.d.). *Katedra Prasoznawstwa i Informatologii* [Department of Press and Information Technology]. Retrieved December 1, 2023, from <https://prasoznawstwo.ukw.edu.pl/jednostka/katedra-prasoznawstwa-i-informatologii/> [in Polish].
- Król, M. B. (2020). Nowe kierunki kształcenia w instytutach bibliotekoznawczych uniwersytetów polskich. Studium przypadku: Instytut Nauk o Informacji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie [New fields of study at the library science institutes of Polish universities. Case study: Institute of Information Sciences of the Pedagogical University in Krakow]. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia*, 18, 352–369 [in Polish].
- Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego. (2023). *Wykaz uczelni publicznych nadzorowanych przez ministra właściwego ds. szkolnictwa wyższego i nauki – publiczne uczelnie akademickie* [List of state universities subordinated to the minister responsible for higher education and science – state academic universities]. gov.pl. Retrieved December 25, 2023, from <https://www.gov.pl/web/nauka/wykaz-uczelni-publicznych-nadzorowanych-przez-ministra-wlasciwego-ds-szkolnictwa-wyzszego-i-nauki-publiczne-uczelnie-akademickie> [in Polish].
- Nesterenko, I. B. (2015). *Modernizatsiia vyshchoi osvity: polskiy urok* [Modernization of higher education: the Polish lesson] [Monograph] (O. A. Zabolotna, Ed.). ALMI [in Ukrainian].
- Nicolaus Copernicus University in Toruń Faculty of History. (n.d.). *Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją* [Archival science and document management]. Retrieved December 2, 2023,

- from <https://www.wnh.umk.pl/kandydat/archiwistyka-i-zarzadzanie-dokumentacja/> [in Polish].
- Nicolaus Copernicus University in Toruń. (n.d.-a). *Kierunek: architektura informacji (s1)* [Direction: information architecture (s1)]. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20170504143002&id_kierunku=131 [in Polish].
- Nicolaus Copernicus University in Toruń. (n.d.-b). *Kierunek: architektura informacji (s2)* [Direction: information architecture (s2)]. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20190423094206&id_kierunku=263 [in Polish].
- Nicolaus Copernicus University in Toruń. (n.d.-c). *Kierunek: archiwistyka i zarządzanie dokumentacją (s1)* [Direction: archival science and documentation management (s1)]. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20170504144535&id_kierunku=133 [in Polish].
- Nicolaus Copernicus University in Toruń. (n.d.-d). *Kierunek: archiwistyka i zarządzanie dokumentacją (s2)* [Direction: archival science and documentation management (s2)]. Retrieved December 2, 2023, from https://www.umk.pl/kandydaci/informacje/?id=20200418123041&id_kierunku=132 [in Polish].
- Piotrowski, D. M. (2012). Ciekawe oferty edukacyjne polskich instytutów i katedr bibliotekoznawstwa [Interesting educational offers of Polish institutes and departments of library science]. *Biuletyn EBIB*, 7(134), 1–13 [in Polish].
- Rusynska-Giertykh, H. (2015). Rynok pratsi i pidhotovka bibliotekariv u Polshchi (na prykladi Instytutu naukovoi informatsii ta bibliotekoznawstva Vroslavskoho universytetu) [Labor market and professional training of librarians in Poland (case study of the Institute of Scientific Information and Library Studies of the Wrocław University)] (L. Syrota, Trans.). *Visnyk of the Lviv University. Series Bibliology, library studies and informtions tehnologies*, 10, 98–106 [in Ukrainian].
- Studia prowadzone na określonym kierunku* [Studies conducted in a specific field]. (n.d.). RAD-on. Retrieved December 1, 2023, from <https://radon.nauka.gov.pl/dane/studia-prowadzone-na-okreslonym-kierunku?name=Bibliotekarstwo&pageNumber=1> [in Polish].
- Tokarska, A. (2016). Nauka o informacji a nauki humanistyczne w kontekście akademickiego kształcenia pracowników informacji [Information science and the humanities in the context of academic training of information professionals]. In W. Babik (Ed.), *Nauka o informacji* [Information science] (pp. 655–664). Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich [in Polish].
- University of Warmia and Mazury in Olsztyn. (n.d.). *Studia stacjonarne* [Full-time studies]. Retrieved December 3, 2023, from <https://uwm.edu.pl/ksztalcenie/studia-stacjonarne> [in Polish].
- University of Wrocław. (n.d.-a). *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo. I stopnia stacjonarne* [Scientific information and library science. 1st degree full-time studies]. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo-i-stopnia-stacjonarne/> [in Polish].
- University of Wrocław. (n.d.-b). *Informacja naukowa i bibliotekoznawstwo. II stopnia stacjonarne* [Scientific information and library science. 2nd cycle full-time studies]. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/informacja-naukowa-i-bibliotekoznawstwo-ii-stopnia-stacjonarne/> [in Polish].
- University of Wrocław. (n.d.-c). *Publikowanie cyfrowe i sieciowe. I stopnia stacjonarne* [Digital and online publishing. 1st degree full-time studies]. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/publikowanie-cyfrowe-i-sieciowe-i-stopnia-stacjonarne/> [in Polish].
- University of Wrocław. (n.d.-d). *Publikowanie cyfrowe i sieciowe. II stopnia stacjonarne* [Digital and web publishing. 2nd cycle full-time studies]. Retrieved December 4, 2023, from

<https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/publikowanie-cyfrowe-i-sieciowe-ii-stopnia-stacjonarne/> [in Polish].

University of Wrocław. (n.d.-e). *Zarządzanie informacją. II stopnia stacjonarne* [Information management. 2nd cycle full-time studies]. Retrieved December 4, 2023, from <https://rekrutacja.uni.wroc.pl/kierunek/zarządzanie-informacja-ii-stopnia-stacjonarne/> [in Polish].

Voskoboynikova-Huzieva, O. V. (2017, May 25–27). Yevropeiski tsenry pidhotovky fakhivtsiv informatsiino-bibliotechnoi spravy [European training centers for information and library specialists]. In *Udoskonalennia informatsiino-resursnoho zabezpechennia osvity i nauky v umovakh yevrointehratsii* [Improvement of information and resource provision of education and science in the conditions of European integration] [Conference proceedings] (pp. 26–29). Open International University of Human Development "Ukraine" Bila Tserkva Institute of Economics and Management [in Ukrainian].

UDC 02+001.102]:004.77:378.4(438)"20"

Iryna Petrova,
*PhD in Historical Sciences,
Associate Professor of the Department
of Information Activity,
Mariupol State University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: i.petrova@mu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9032-3203*

Yevhen Horb,
*Master's degree student,
Mariupol State University
(Kyiv, Ukraine),
visiting researcher of the French Research Centre
in Humanities and Social Sciences
(Prague, the Czech Republic)
e-mail: e.gorb@mu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-9782-9194*

TRAINING OF SPECIALISTS IN THE FIELD OF INFORMATION AND LIBRARY SCIENCE IN POLISH UNIVERSITIES (EXPERIENCE OF THE FIRST DECADES OF THE 21ST CENT.)

The aim of the article is to review the areas of training specialists in library and information science in higher education institutions of Poland at the beginning of the 21st cent.

Research methods. The offered research is based on the analytical and synthetic analysis of scientific publications by leading Polish scientists who studied the issues of higher library and information education. The author's presentation of the current state of university education in the information and library sphere in Poland is based on the processing of materials from the official web portals of higher education establishments that provide specialised training for their applicants. Among a complex of special research methods, the method of content analysis is used to identify the views of certain scientists on the problems of development of information and library education in Poland.

The scientific novelty of the article lies in the formulation of the problem that is practically unresearched in Ukrainian science, and requires studying in view of the practical significance of the Polish experience in reforming higher education of the information and library sphere.

Main conclusions. In the process of this research, it is found that in Poland the process of transforming the training of information and library specialists in accordance with the needs of modern information society has not yet been completed. There are still scientific discussions on optimising the nomenclature of the training areas at universities, as well as variants of creating interdisciplinary specialities are being considered, some of which have been tested for several years in some higher education institutions. The analysis of the official websites of 11 state universities in Poland has highlighted tendencies toward a rapid reduction in the classical programmes of training in the field of information and library science, which is primarily caused by the demands of potential employers and the increased integration of the latest technologies into all spheres of society activity.

Keywords: Poland; Polish universities; higher education; library education; information education; specialists in information and library science; areas of study.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2023 р.

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ
АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ**

**THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS
OF THE FUNCTIONING
OF THE INFORMATION SPACE**

УДК 006.3(477):001.102:[02+930.25]:001.4
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307247

СТУПІНЬ ВІДПОВІДНОСТІ ПРИЙНЯТТЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ ГАРМОНІЗОВАНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Вадим Дніпренко,

доцент,

Київський національний університет

культури і мистецтв

(Київ, Україна)

e-mail: vadimdniprenko@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0617-6376

Для цитування:

Дніпренко, В. (2024). Ступінь відповідності прийняття та затвердження гармонізованих національних стандартів з інформаційних наук: сучасний стан і перспективи. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 174-195. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307247>

Мета статті – з'ясувати ступінь прийняття та затвердження, розкрити стан і окреслити перспективи гармонізації національних стандартів у відповідності до міжнародних нормативних документів у сфері інформаційних наук, бібліотечної, видавничої та архівної справи.

Методи дослідження. Пропоноване дослідження ґрунтується на сукупності загальнонаукових методів. У ході опрацювання фахової літератури наукових статей для поставленої мети та розв'язання завдань використовувалися методи аналізу і синтезу, узагальнення і систематизації, метод групування національних стандартів згідно з кодовими позначеннями НК 004: 2020 «Українського класифікатора нормативних документів», що дало змогу зробити висновки щодо методів та ступеня прийнятих та затверджених гармонізованих стандартів з інформаційних наук.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні ступеня прийняття і затвердження гармонізованих національних стандартів з інформаційної, бібліотечної, видавничої та архівної справи у відповідності до міжнародних нормативних документів, що забезпечує якісний рівень розвитку стандартизації в Україні.

Основні висновки. Перші прийняті та затверджені національні стандарти з інформаційної, бібліотечної, видавничої та архівної справи як гармонізовані до міжнародних норм, вимог, правил і нормативних положень за ступенем відповідності переважно є ідентичними або модифікованими, частина з них нееквівалентні до міжнародних нормативних документів.

За останнє десятиліття розвитку інформаційної спільноти в Україні ступінь прийняття та гармонізації національних стандартів по відношенню до міжнародних нормативних документів зріс до 100 %, що дає можливість удосконалювати інформаційне забезпечення, оптимізувати фонд нормативних документів, науково-термінологічну базу, аналітико-синтетичне опрацювання науково-технічної інформації, документознавчу, інформаційну, бібліотечну, видавничу та архівну справу. Як правило, гармонізація і впровадження

міжнародних стандартів з інформаційної справи є пріоритетними завданнями для забезпечення якісно нового рівня розвитку стандартизації в Україні.

Ключові слова: стандартизація; суб'єкти стандартизації; нормативний документ; гармонізований стандарт; ідентичний стандарт; модифікований стандарт; нееквівалентний стандарт.

ВСТУП

На сучасному етапі розвитку України у сфері стандартизації пріоритетом є впровадження і використання гармонізованих міжнародних стандартів, що дає можливість удосконалювати інформаційне забезпечення, оптимізувати фонд нормативних документів, науково-термінологічну базу, аналітико-синтетичне опрацювання науково-технічної інформації, документознавчу, інформаційну, бібліотечну, видавничу та архівну справу.

З набуттям чинності нового Закону України «Про стандартизацію» (Верховна Рада України, 2014) з 03.01.2015 розпочався новий етап розвитку національної системи стандартизації, спрямований на «наближення національної системи стандартизації до міжнародних і європейських норм та правил, а також реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством, з іншої сторони», як зазначено на офіційному сайті державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») (<https://uas.gov.ua/>).

Згідно з «Програмою робіт з національної стандартизації» включено прийняття низки національних стандартів як гармонізованих до міжнародних нормативних документів, які стосуються зазначених вище пріоритетних напрямів державної політики.

В національному словнику термінів зі стандартизації та суміжних видів діяльності ДСТУ 1.1:2015 подається таке визначення: «гармонізованими стандартами є стандарти на один і той самий об'єкт, які (приймають) (прийняли) різні органи, що займаються стандартизацією, забезпечуючи взаємозамінність продукції, процесів і послуг або однозначне розуміння результатів випробування чи інформації наданих відповідно до цих стандартів» (Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, 2015b, с. 16).

Прийняття та застосування міжнародних, регіональних стандартів, кодексів усталеної практики, інших документів, прирівняних до них, а також внесення змін до цих документів регламентується ДСТУ 1.7:2015 «Національна стандартизація. Правила та методи прийняття міжнародних і регіональних нормативних документів (ISO/IEC Guide 21–1:2005, NEQ; ISO/IEC Guide 21–2:2005, NEQ)» (Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, 2015a). Цим документом передбачено прийняття міжнародних стандартів методом підтвердження і видання їх мовою оригіналу, а також методом перевидання (передрук, переклад, перероблення) на національному рівні українською мовою згідно з настановою міжнародних організацій зі стандартизації ISO/IEC Guide 21 «Прийняття міжнародних і регіональних стандартів та документів, прирівняних до них».

У випадку перевидання перекладається текст міжнародного нормативного документа з мови оригіналу, залучаються такі національні структурні елементи: «Ти-

тульний аркуш», «Передмова», «Зміст», «Національний вступ» і «Бібліографічні дані», і визначається взаємозв'язок між ступенем відповідності і методом прийняття.

Метод підтвердження не передбачає для гармонізованих національних стандартів як ідентичних наявності національних структурних елементів у прийнятому нормативному документі. Цей метод вважають одним із найпростіших, коли текст міжнародного нормативного документа застосовують мовою оригіналу. В цьому випадку ТК 144 «Інформація і документація» має опрацювати текст міжнародного нормативного документа із застосуванням словників і довідкової літератури, їх змістове аналізування задля встановлення можливості його застосування користувачами без перекладу мовою оригіналу та ймовірного уникнення неоднозначного тлумачення його положень.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Окремі проблемні питання гармонізації міжнародних стандартів, їх імплементації, прийняття та застосування, уніфікації технологічних процесів, термінологічного аналізу нормативних документів, лінгвістичної перевірки визначень та понять нових національних стандартів у контексті сучасного періоду розглядалися в публікаціях С. Артамонової, О. Василенко, Г. Калінічевої, В. Корнієнко, С. Литвинської (2012), Л. Одинокі, Г. Папакіна, Г. Плиса (2016), Р. Романовського, Г. Солоіденко (2017), Н. Стрішенець (2016, 2017, 2023), О. Тур, С. Харченко, М. Хойнацького, В. Шинкарук та інших. У працях цих авторів зазначалось, що чинні національні стандарти мають певні недоліки і неточності, які виникали під час їх розроблення і потребували доопрацювання стосовно науково-теоретичних положень, термінологічних визначень тощо.

Ґрунтовному вивченню проблем впровадження та використання термінологічних стандартів в Україні присвячено публікації Г. Солоіденко (2010), Н. Стрішенець (2018), О. Тур (2018), В. Шинкарук (Шинкарук & Харченко, 2017) та інших, які підкреслювали значення цих нормативних документів і необхідність їх адаптації до сучасної інформаційно-бібліотечної термінології.

Детальний аналітичний огляд нормативних документів з архівної і бібліотечної справи та методичного забезпечення до них, створених Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (УНДІАСД) Державного комітету архівів України за 15 років до початку ХХІ ст., проведений С. Артамоновою та Л. Одинокі (2009), Г. Калінічевою та Р. Романовським (2015), Г. Папакіним (2001).

Основам стандартизації, напрямам розвитку, вдосконалення, розроблення національних стандартів у 90-х рр. ХХ ст. присвячені праці М. Хойнацького (2001, 2002). Питання використання національних стандартів із видавничої справи, бібліотечно-інформаційної діяльності, розвитку бібліотечно-інформаційних технологій, застосування комплексу системи стандартів СІВВС із часу її створення вивчалися у працях В. Корнієнко (2000) і Г. Плиса (2006).

Проблема імплементації міжнародних стандартів із бібліотечної діяльності та розвитку організаційно-методичного забезпечення для сучасних бібліотек в Україні досліджувалась у статті директорки Інституту бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) О. Василенко (2017), яка акцентувала увагу на пріоритетності розроблення та поширення методичних

рекомендацій до гармонізованих національних стандартів, прийнятих методом підтвердження з позначенням ДСТУ ISO.

С. Харченко та С. Литвинська (2013) досліджували визначеність репрезентованості національних стандартів серії «Інформація та документація» та їхнє функціонування, зазначаючи, що недостатньо повно і якісно представлена тематична репрезентованість, відсутня мовна експертиза даних нормативних документів.

І. Соколова (2020) досліджувала затверджені національні стандарти, які мають відношення до застосування кодованих позначень у бібліотечно-інформаційній справі міжнародної системи ідентифікаторів (МСІ).

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для поставленої мети і розв'язання завдань проведено контент-аналіз структури розділу 01.140 «Інформатика. Видавнича справа» і, зокрема, підрозділів 01.140.10 «Письмо та транслітерування», 01.140.20 «Інформатика», 01.140.30 «Організаційно-розпорядча, торговельна та виробнича документація» і 01.140.40 «Видавнича справа» НК 004: 2020 «Українського класифікатора нормативних документів», застосовано узагальнення та систематизацію прийнятих та затверджених національних нормативних документів. Використання методів аналізу і синтезу, групування інформації дало змогу узагальнити галузеву структуру національних стандартів України та ступінь прийняття і затвердження гармонізованих національних стандартів з інформаційної, бібліотечної, видавничої та архівної справи у відповідності до міжнародних нормативних документів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У цій статті розглядається послідовність затвердження і прийняття нормативних документів як гармонізованих в Україні за методами та ступенем відповідності до міжнародних стандартів, згідно з національним класифікатором НК 004:2020 «Український класифікатор нормативних документів» до розділу 01.140 «Інформатика» (який включає галузі знань документування, бібліотечну, архівну і видавничу справу).

Ступінь гармонізації національних стандартів у 90-х рр. ХХ ст. і на початку ХХІ ст. переважно був різноманітним: або це прийняті національні стандарти як ідентичні до міжнародних стандартів ISO з позначенням ДСТУ ISO, або національні стандарти затверджувалися як ідентичні (еквівалентні), модифіковані чи нееквівалентні з позначенням ДСТУ, або взагалі не можна знайти даних про ступінь їх відповідності іншим нормативним документам.

Перші затверджені нормативні документи у сфері інформаційних наук із позначенням ДСТУ ISO з'являються в Україні у 1994 р. Наприклад, методом прийняття як ідентичний приймаються два національні стандарти: ДСТУ ISO 8440-95 «Розміщення кодів в торгових документах» і ДСТУ ISO 639-94 «Коди назв мов», який став перекладом ISO/R 639:1967 «Symbols for languages, countries and authorities», у 2009 р. він скасований і замінений як ідентичний на ДСТУ ISO 639-1:2009 «Коди для подання назв мов. Частина 1. Код Альфа 2», а також затверджені ще два національні стандарти з кодування мов ДСТУ ISO 639-2:2009 «Коди для подання назв мов. Частина 2. Код Альфа 2», ДСТУ ISO 639-3:2009 «Коди для подання назв мов. Частина 3. Код Альфа 3 для всебічного охоплення мов».

Окрім цього, таким же способом були прийняті та затверджені як ідентичні національні стандарти з індексним позначенням: ДСТУ ISO 3901:2005 «Інформація та документація. Міжнародний стандартний код запису (ISRC)»; ДСТУ ISO 7220:2005 «Інформація та документація. Оформлення каталогів стандартів»; ДСТУ ISO 3166-1:2009 «Коди назв країн світу» (методом підтвердження з 2019.09.01. набуває чинності цей стандарт в частині 2, а саме ДСТУ ISO 3166-2:2009 «Коди назв країн світу. Частина 2. Коди одиниць адміністративно-територіального поділу країн»); ДСТУ ISO 4217:2010 «Коди для подання валют і фондів»; ДСТУ ISO 7154:2010 «Інформація та документація. Принципи бібліографічного упорядкування»; ДСТУ ISO 8601:2010 «Елементи даних і формат обміну. Обмін інформацією. Подання дати і часу» та інші.

Наприклад, Відкрите акціонерне товариство «Український науково-дослідний інститут паперу» (ВАТ «УкрНДІП) разом із Закритим акціонерним товариством «Інститут паперу» (ЗАТ «Інститут паперу») та з дозволу Європейського комітету стандартизації CEN мали відношення до розроблення та внесення на затвердження міжнародного і регіонального нормативного документа як ідентичного національного стандарту ДСТУ EN ISO 9706:2008 «Інформація та документація. Папір для документів. Вимоги до довговічності», який відповідає EN ISO 9706:1998 «Information and documentation – Paper for documents – Requirements for permanence».

Цей перелік прийнятих нормативних документів у сфері інформаційних наук з індексним позначенням ДСТУ ISO свідчить про те, що майже за двадцять років була затверджена невелика кількість національних стандартів як ідентичних до міжнародних, а також про певну вибірковість затверджених нормативних документів за їх значимістю, логічною послідовністю або доречністю.

У 1995 р. Інститутом прикладної інформатики, Українським інститутом науково-технічної та економічної інформації і головним відділом стандартизації Технічного центру НАН України був розроблений ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» з набуттям його чинності 01.01.1996 р. Розробники першої версії нормативного документа у передмові та вступній частині зазначали, що державний стандарт України ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» гармонізований із міжнародним стандартом ISO 5966:1982 «Documentation – Presentation of scientific and technical reports», який використовують у своїй роботі фахівці таких найбільш передових і розвинених країн, як США, Японія, Франція, ФРН, Канада, Нідерланди, Бельгія та ін., а також, що він має певні відмінності по відношенню до ГОСТ 7.32-91 «Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Отчет о научно-исследовательской работе. Структура и правила оформления» в галузі застосування стандарту, забезпечення повноти бібліографічного, реферативного та повного описів звітів, подальшої формалізації звітів відповідно до вимог інформаційних технологій, надання можливості прийняття альтернативних рішень під час складання й оформлення звітів. Також у звіт, відповідно до ISO 5966:1982, введено дискусійний розділ, у якому можна розвивати нові аспекти звітної роботи та інтерпретувати або коментувати результати і причини, на підставі яких зроблено висновки і рекомендації. Можна констатувати, що цей стандарт є модифікованим до міжнародного стандарту ISO.

Розробники нового стандарту ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання» (Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, 2017) Український інститут науково-технічної і економічної інформації і технічний комітет стандартизації «Інформація і документація» (ТК 144), прийнятого наказом ДП «УкрНДНЦ» від 22 червня 2015 р. № 61 з набуттям чинності з 2017-07-01 на заміну ДСТУ 3008-95, вже не зазначали ні на титульній сторінці, ні в передмові, наскільки стандарт гармонізований по відношенню до інших нормативних документів. Хоча можна зробити висновок, що новий стандарт все ж таки гармонізований до міжнародної практики. У вступній частині відмічається, що необхідність перегляду стандарту обумовлена: прийняттям Законів України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» та «Про стандартизацію»; наданням чинності новій редакції комплексу основоположних стандартів національної стандартизації України; введенням у дію нових правил побудови, викладання, оформлювання та змісту нормативних документів, зокрема й національних стандартів; потребою гармонізації положень щодо однотипних структурних елементів текстових документів, застандартованих іншими національними та міждержавними стандартами. А в розділі 2 «Нормативні посилання» є інформація про використання як національних стандартів, що гармонізовані, так і міждержавних нормативних документів.

В Україні близьким за змістовою структурою до ДСТУ 3008, але зі специфічним викладенням інформації для звітів про геологічне вивчення надр зі скасуванням ГОСТ 7.63-90 «Отчет о геологическом изучении недр. Общие требования к содержанию и оформлению», є введений вперше ДСТУ 4068-2002 «Документація. Звіт по геологічному вивченню надр. Загальні вимоги до побудови, оформлення та змісту», який був розроблений Українським державним геологорозвідувальним інститутом (УкрДГРІ) та казенним підприємством «Кіровгеологія», із затвердженням цього нормативного документа наказом Держстандарту України від 1 лютого 2002 р. № 68 і набуттям чинності його з 2002-10-01. У стандарті міститься посилання на використання 11 національних та 5 міждержавних стандартів. Через відсутність даних на титульній сторінці, передмові і сфері застосування не можна чітко визначити, наскільки цей нормативний документ є гармонізованим до міжнародних вимог.

Розвиток міжнародного обміну інформацією, підтримуваний програмою ЮНЕСКО під назвою UNISIST (Міждержавна програма співробітництва в галузі наукової та технічної інформації), потребує багатомовного співробітництва. З метою подолання мовних бар'єрів збільшення засобів індексування та відбирання інформації проіндексованої кількома мовами не повинно було залежати від знання та використання однієї домінантної мови, тому виникла необхідність створення багатомовних чи одномовних тезаурусів для поліпшення бібліографічного контролю за документами.

У проміжку із 2003 по 2009 р., згідно з рішенням Держспоживстандарту України, набуло практики затвердження міждержавних стандартів (ГОСТ) як ідентично гармонізованих до національних стандартів методом підтвердження та перевидання їх мовою оригіналу з наданням їм індексового позначення ДСТУ ГОСТ. Ці нормативні документи мають відношення до комплексу «Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи» (СІБВС).

Зокрема, ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «СІБВС. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» і ДСТУ ГОСТ 7.80:2007 «СІБВС. Бібліографічний запис. Заголовок. Загальні вимоги та правила складання» є ідентичними до міждержавних стандартів ГОСТ 7.1-2003 «Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» і ГОСТ 7.80-2000 «Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления», які розроблено на основі міжнародних рекомендацій ІФЛА «Міжнародний стандартний бібліографічний опис» – ISBD, що забезпечує сумісність бібліографічних ресурсів як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях, але на сьогодні потребують розроблення нового національного нормативного документа, який був би гармонізованим до міжнародних правил та вимог у складанні бібліографічних записів, зокрема міжнародного стандарту – «Опис та доступ до ресурсу» (Resource Description and Access), розробленого у співпраці представників шести основних англо-американських каталогізаційних спільнот: Американської бібліотечної асоціації, Австралійського комітету каталогізації, Британської бібліотеки, Канадського комітету каталогізації, Британського інституту бібліотечно-інформаційних фахівців та Бібліотеки Конгресу, який вже використовується в бібліотеках світу та Європи, фахівці також напрацьовують іншу частину стандарту «Опис та доступ до ресурсу», поклавши в основу стандарт – Resource Description Framework («Середовище опису ресурсу»), розроблений для публікації даних в інтернеті, забезпечення їх сумісності за допомогою спільної семантики, структури та синтаксису.

Аналізуючи інформацію, яка вміщена на титульній сторінці і передмові ДСТУ ГОСТ, досить складно визначити ступінь відповідності нормативних документів до міжнародних правил та вимог, лише в деяких із них подаються дані про їх ідентичність до міждержавних стандартів, і лише один із них ДСТУ ГОСТ 7.28:2004 «СІБВС. Розширений набір символів латинської абетки для обміну інформацією» відповідає за змістом і формою, тобто є ідентичним до міжнародних стандартів ISO 5426-83 «Extension of the Latin alphabet coded character set for information interchange»; ISO 5426-2:1996 «Information and documentation – Extension of the Latin alphabet coded character set for bibliographic information interchange – Part 2: Latin characters used in minor European languages and obsolete typography».

У 2009 р. в Україні методом перевидання як модифіковані були прийняті ще три міждержавні стандарти з комплексу «Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи», але з національним позначенням ДСТУ, а саме ДСТУ 6095:2009 «СІБВС. Правила скорочення заголовків і слів у заголовках публікацій», ДСТУ 6096:2009 «СІБВС. Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування» ДСТУ 7093:2009 «СІБВС. Бібліографічний запис скорочення слів і словосполук, поданих іноземними європейськими мовами».

У ДСТУ 6096:2009 відсутні дані про гармонізацію нормативного документа до міжнародного стандарту, є така інформація лише в ГОСТ 7.90-2007 «СИБИД. Універсальна десятична класифікація. Структура, правила ведення и индексирования», що взятий за основу затвердження в Україні, контактні дані у довідковому посиланні додатку та список членів Консорціуму Універсальної десятичної класифікації, який має авторські права на використання класифікаційної систе-

ми. Ці стандарти з позначенням ДСТУ ГОСТ і вищеназвані з позначенням ДСТУ вже потребують доопрацювання і переробки до сучасних вимог і затвердження нових гармонізованих національних стандартів.

У 2015 році ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ»), яке виконує функції Національного органу стандартизації, були видані відповідні накази про скасування термінів дії технічних стандартів та з інших галузей діяльності з позначенням ГОСТ із втратою їх чинності протягом 2016–2018 років та повною відмовою від них, починаючи з 1 січня 2019 року. Тому переважна більшість стандартів Радянського Союзу «ГОСТ», а також у сфері інформаційної, бібліотечної та архівної справи, розроблених до 1992 року, втратили чинність в Україні. Водночас національні стандарти з позначенням ДСТУ ГОСТ фахівці продовжують використовувати у своїй інформаційній діяльності, що не відповідає сучасним викликам і вимогам розвитку країни і потребує також їх скасування та відмови від їх застосування і запровадження нових гармонізованих нормативних документів за цими напрямками.

До 2015 р. Національний фонд стандартів із комплексу «Інформація та документація», інформаційної, бібліотечної, архівної і видавничої справи поповнювався різними за ступенем відповідності гармонізованими нормативними документами, які розроблялися такими суб'єктами стандартизації, як Інститут прикладної інформатики, Український інститут науково-технічної і економічної інформації (УкрІНТЕІ), технічний комітет ТК 144 «Інформація і документація», Відкрите акціонерне товариство «Український науково-дослідний інститут паперу» (ВАТ «УкрНДІП») і Закрите акціонерне товариство «Інститут паперу» (ЗАТ «Інститут паперу»), ВАТ «Український науково-дослідний інститут поліграфічної промисловості ім. Т. Г. Шевченка (ВАТ «УНДІПП ім. Т. Г. Шевченка»), Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Державна наукова установа «Книжкова палата України імені Івана Федорова», Український науково-дослідний інститут поліграфічної промисловості, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІ-АСД) Державного комітету архівів України, і мають індексове позначення ДСТУ та містять інформацію про їх ступінь відповідності до міжнародних стандартів і з одночасним дублюванням індексу міжнародного нормативного документа після позначення національного стандарту або ж можна віднайти інформацію про ступінь відповідності у вступі чи передмові або у другому розділі «Нормативні посилання» чи «Бібліографія», де зазначаються, які були використані міжнародні стандарти для розроблення того чи іншого національного стандарту зі ступенем відповідності ідентичний, модифікований чи нееквівалентний.

Можна констатувати, що ідентичними за змістом є національні стандарти з позначенням ДСТУ, які мають відношення до аналітико-синтетичної переробки науково-технічної інформації, а саме ДСТУ 2395–94 «Інформація та документація. Обстеження документа, встановлення його предмета та відбір термінів індексування. Загальні вимоги», а також стосовно стандартизації процедур укладання багатомовних чи одномовних тезаурусів, досягнення їх сумісності з використанням термінів із різних природних мов індексувальними організаціями мають відношення національні стандарти ДСТУ 4031:2001 «Інформація та документація. Багатомовний тезаурус. Методика розроблення» і ДСТУ 4032:2001 «Інформація та

документація. Одномовний тезаурус. Методика розроблення», де подається як-найповніше відтворення змісту міжнародних стандартів для ілюстрації проблем, які виникають у разі еквівалентності термінів.

Модифікований ступінь відповідності мають ДСТУ 4309:2004 «Інформація та документація. Оформлення перекладів» і ДСТУ 4489:2009 «Видання книжкові та журнальні, вимоги до форматів», а нееквівалентною адаптацією у частині видавничого оформлення титульних сторінок видань є ДСТУ 4826:2007 «Інформація та документація. Видання інформаційні. Загальні вимоги». Зокрема, в ДСТУ 4309:2004 є також посилання на інші міжнародні стандарти ISO GUIDE 47-1986 «Presentation of translations of ISO publications» та ISO 5127-2001 «Information and documentation – Vocabulary», які укладачі використовували щодо тотожного перекладу документів та правил їх подання у стандартній формі. Окрім цього, стандарт має зауваження відносно застосування його до певних видів документів та оформлення.

Стосовно прийнятих національних термінологічних стандартів із бібліотекознавства та інформаційних наук як нееквівалентних до міжнародних стандартів, а саме ДСТУ 4319:2005 «Інформація та документація. Документи аудіовізуальні. Терміни та визначення понять», ДСТУ 5034:2008 «Інформація та документація. Науково-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять» і ДСТУ 7448:2013 «Інформація та документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», можна зазначити, що змістовний аналіз цих нормативних документів проведений фахівцями з Інституту бібліотекознавства НБВУ.

Новий гармонізований національний термінологічний стандарт прийнятий методом підтвердження як ідентичний за позначенням ДСТУ ISO 5127:2018 «Інформація та документація. База та словник термінів» у відповідності до міжнародного стандарту ISO 5127:2017 «Information and documentation – Foundation and vocabulary» і містить визначення понад тисячі понять (включаючи синоніми) з науково-технічної інформації, архівної та бібліотечної справи.

Низка національних стандартів із видавничої діяльності були розроблені Державною науковою установою «Книжкова палата України імені Івана Федорова», зокрема зі скасуванням в Україні радянських ГОСТ 7.4–86 «Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Издания. Выходные данные» і ГОСТ ЭД 1 7.4–90 «Система стандартів по информации, библиотечному и издательскому делу. Издания. Выходные сведения», і з метою поповнення національної нормативної бази з видавничої справи, оптимізації та уніфікації положень щодо оформлювання вихідних відомостей у друкованій продукції, забезпечування точності та повноти відомостей для ведення загальноукраїнського банку бібліографічних і статистичних даних, підвищування конкурентоспроможності українських видань на міжнародному книжковому ринку був прийнятий із наданням чинності наказом Держспоживстандарту України від 5 листопада 2007 р. № 297 з 2009.01.01. ДСТУ 4861:2007 «Інформація та документація. Видання. Вихідні відомості» як нееквівалентний до положень міжнародних стандартів ISO 8:1977 «Documentation – Presentation of periodicals», ISO 1086:1991 «Information and documentation – Title leaves of books», ISO 7275:1985 «Documentation – Presentation of title information of series» у частині побудови, викладу та оформлення вихідних

відомостей у текстовому, нотному, образотворчому (неперіодичному, періодичному і продовжуваному) виданнях.

З нееквівалентною адаптацією Книжковою палатою України імені Івана Федорова розроблені ДСТУ 7157:2010 «Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості», ДСТУ 3582:2013 «Інформація та документація. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою» і відповідає ISO 4:1984 та ISO 832:1994, ДСТУ 7342:2013 «Інформація та документація. Видавнича анотація. Правила складання та подання у виданнях», ДСТУ 7343:2013 «Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація нотних видань», а в 2020 р. разом із технічним комітетом стандартизації «Інформація та документація» (ТК 144) на заміну ДСТУ 7152:2010 новий національний стандарт ДСТУ 7152:2020 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках», який містить посилання на три міжнародні нормативні документи (ISO 8:2019, ISO 18:1981, ISO 18:1981).

В Україні чинним нормативним документом, який установлював положення щодо порядку надання Міжнародного стандартного номера книги (ISBN), його структури, складу та розміщування у виданнях на різних носіях інформації, був ДСТУ 3814-98 «Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг». Однак цей стандарт втрачає свою актуальність, оскільки з'являється нова редакція міжнародного стандарту – ISO 2108:2005 «Information and documentation – International standard book numbering (ISBN)» із запровадженням тринадцятизначного ISBN (у попередній редакції ISO 2108 він був десятизначним). Відповідно на заміну ДСТУ 3814-98 затверджується ДСТУ 3814:2013 «Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація книг» як нееквівалентний до ISO 2108:2005 у частині деяких розділів, зокрема, стосовно складу і структури ISBN. Із завершенням терміну дії цього стандарту з 2023.02.01 методом підтвердження набуває чинності як ідентичний до ISO 2108:2017 національний стандарт ДСТУ ISO 2108:2022 «Інформація та документація. Міжнародна стандартна нумерація книг (ISBN)».

Аналогічна ситуація має місце зі скасуванням та затвердженням національного стандарту із присвоєнням міжнародного стандартного номера для серійних видань, так, у 2006 р. зі скасуванням в Україні приймається національний стандарт ДСТУ 4515:2006 «Інформація та документація. Видання. Міжнародна стандартна нумерація серіальних видань» як нееквівалентний нормативний документ на основі міжнародного стандарту ISO 3297:1998 «Information and documentation – International standard serial number (ISSN)». Зі свого боку, ДСТУ 4515:2006 скасовується наказом ДП УкрНДНЦ від 05.12.2018 № 46 і приймається з наданням чинності від 2019.01.01 методом підтвердження за позначенням ДСТУ ISO 3297:2018 «Міжнародний стандартний серійний номер» як ідентичний до ISO 3297:2017 «Information and documentation – International standard serial number (ISSN)». Відмінність між ними полягає лише в тому, що замість вживання терміна «серіальних видань» у назві стали використовувати «серійних видань».

У 2015 р. затверджуються та вводяться в дію ще чотири видавничі стандарти, а саме ДСТУ 8299:2015 «Інформація та документація. Знак охорони авторського права. Правила подання у виданнях», ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення і правила складання», ДСТУ

8344:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять» зі скасуванням ДСТУ 3018:95, і на заміну ДСТУ 3017:95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» набуває чинності з 2016.01.07 ДСТУ 3017:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення». Аналізуючи інформацію, яка подається в нормативних посиланнях і бібліографічних даних, можна зробити висновок, що розробники для складання змістової частини використовували нееквівалентні національні стандарти з видавничою діяльністю, що були затверджені раніше, або міжнародні нормативні документи, зокрема міжнародний стандарт ISO 5127-2:1983 «Documentation and information – Vocabulary – Part 2: Traditional documents» в частині видів видань.

Цього ж року Український науково-дослідний інститут поліграфічної промисловості розробив і вніс на затвердження термінологічний стандарт ДСТУ 3018-95 «Видання. Поліграфічне виконання. Терміни та визначення» (Держстандарт України, 1995), який був введений у дію наказом Держстандарту України № 58 від 23 лютого 1995 р. На титульній сторінці і у передмові не містилася інформація про ступінь відповідності до міжнародного чи міждержавного стандарту, лише в розділі 2 Нормативні посилання зазначається, що використані ДСТУ 2068-92 «Вироби з паперу та картону. Технологія. Терміни та визначення» і ГОСТ «Изделия из бумаги и картона. Технология, Термины и определения».

Зі скасуванням ДСТУ 3018-95 наказом ДП «УкрНДНЦ» від 03.08.2015 р. № 86 прийнято національний стандарт ДСТУ 8344:2015 «Інформація та документація. Видання. Основні елементи. Терміни та визначення понять», розроблений ДНУ «Книжкова палата України імені Івана Федорова», із наданням чинності з 01.07.2017 р. На жаль, у цьому стандарті не зазначено, наскільки він є гармонізованим до міжнародних правил та вимог використання термінологічних понять.

Згідно з наказом ДП УкрНДНЦ № 204 від 21.12.2015 «Про прийняття нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, національних стандартів України та змін до національних стандартів України» відповідно до Закону України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 № 1315-VII та на виконання Програми робіт з національної стандартизації прийнятий національний стандарт України з видавничої справи, гармонізований із міжнародними та європейськими нормативними документами, з наданням чинності з 01 липня 2017 року: ДСТУ 8602:2015 «Інформація та документація. Статистичний облік випуску видань. Основні положення», розробник у стандарті не зазначений. ДП УкрНДНЦ методом підтвердження як ідентичний затверджує ДСТУ ISO 214:2019 «Документація. Анотація для видань та документації (ISO214:1976, IDT)»; ДСТУ CWA 17493:2022 «Ініціатива журналістської довіри (CWA 17493:2019, IDT)».

Актуальними є прийняті національні стандарти у сфері архівної справи, одним із перших став термінологічний нормативний документ ДСТУ 2732-1994 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», який згодом перезатверджується як ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять». Розробник цього стандарту Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УНДІАСД) Державного комітету архівів України інтерпретував та модифікував з урахуванням сучасної спеціальної лексики інформацію, взяту із різноманітних термінологічних слов-

ників та інших першоджерел, а також міждержавних і міжнародних нормативних документів: ГОСТ 16487-83 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения», ГОСТ Р 51141-98 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения», ГОСТ 7.69-95 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Аудиовизуальные документы. Основные термины и определения», який повністю відповідає міжнародному стандарту ISO 5127-11-83 «Information and documentation. Vocabulary. Part 11. Audiovisual documents», ГОСТ 7.48-2002 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Консервация документов. Основные термины и определения», ISO 15489-1:2001. «Information and documentation. Records management. Part 1: General, ISO 5127:2001 Information and documentation: Vocabulary.

Згідно з наказом Національного органу стандартизації від 25.05.2023 № 121 «Про прийняття національних стандартів та скасування національних стандартів» на заміну ДСТУ 2732:2004 з 01.03.2024 р. набула чинності третя версія нового україномовного термінологічного стандарту в сфері діловодства та архівної справи, а саме ДСТУ 2732:2023 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять», розробниками цього нормативного документа, як і попередніх стандартів, є Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства і технічний комітет стандартизації «Інформація та документація» (ТК 144). Стандарт уміщує українські терміни з архівної справи, що взяті з міжнародних і національних стандартів та фахових словників.

Національні стандарти у сфері архівної справи, розробником яких є Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (УН-ДІАСД) Державного комітету архівів України, інтерпретовані та модифіковані з нееквівалентною відповідністю до сучасної спеціальної лексики, взятої із різноманітних термінологічних словників та інших першоджерел, а також радянських ГОСТів та міжнародних нормативних документів ISO, наприклад, ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять» має посилання на: ГОСТ 16487-83 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения», ГОСТ Р 51141-98 «Делопроизводство и архивное дело. Термины и определения», ГОСТ 7.69-95 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Аудиовизуальные документы. Основные термины и определения», який повністю відповідає міжнародному стандарту ISO 5127-11-83 «Information and documentation. Vocabulary. Part 11. Audiovisual documents», ГОСТ 7.48-2002 «Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу. Консервация документов. Основные термины и определения», ISO 15489-1:2001. «Information and documentation. Records management. Part 1: General, ISO 5127:2001 Information and documentation: Vocabulary, а національний стандарт із правил описування архівних документів, з питань зберігання, користування та консервації відеодокументів, архівного мікрофільмування, збереженості, пакування і проведення консерваційно-профілактичних та реставраційних робіт фотодокументів ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів (ISAD (G):1999,NEQ)» розроблений як нееквівалентний на основі перекладу загального міжнародного стандарту архівного описування «ISAD (G) General International Standard Archival» Description, схваленого Комітетом з дескрипторних стандартів, Стокгольм, Швеція, 19–22 вересня 1999 р.

ДСТУ 4447:2005 «Фонодокументи. Правила зберігання Національного архівного фонду. Технічні вимоги», розробниками якого є УНДІАСД і Центральний державний кінофотофоноархів України імені Г. С. Пшеничного, має посилання на законодавчі документи України, державні санітарні норми, нормативні акти з охорони праці, пожежної безпеки тощо, а також у ньому використані 12 радянських ГОСТів, які мають відношення до консервації та умов зберігання документів Національного архівного фонду. З таким же ступенем відповідності прийняті й інші національні стандарти з архівної справи, а саме ДСТУ 7361:2013 «Відеодокументи. Правила зберігання національного архівного фонду. Технічні вимоги»; ДСТУ 8889:2019 «Документи з паперовими носіями. Правила зберігання національного архівного фонду. Технічні вимоги» і ДСТУ 9031:2020 «Правила публікування інформації архівних документів». До розроблення цього стандарту, окрім УНДІАСД, долучився також технічний комітет стандартизації «Інформація і документація» (ТК 144).

Дані про розробника ДСТУ ISO 4087:2007 «Мікрографія. Мікрофільмування газетних видань на мікрофільмі 35 мм для архівних потреб» відсутні, але він прийнятий та затверджений Національним органом стандартизації методом перекладу як ідентичний до ISO 4087:2005 «Micrographics. Microfilming of newspapers for archival purposes on 35 mm microfilm»; а також методом підтвердження без перекладу в Україні прийняті ДСТУ ISO 11799:2018 «Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів (ISO11799:2015, IDT)»; ДСТУ ISO/TR 14873:2018 «Інформація та документація. Статистика та обмеження якості для веб-архівування (ISO14873:2013, IDT)».

На заміну модифікованих нормативних документів ДСТУ 4423-1:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Частина 1. Основні положення» і ДСТУ 4423-2:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Частина 2. Настанови» з 2019.01.01. набуває чинності як ідентичний ДСТУ ISO 15489-1:2018 «Інформація та документація. Керування записами. Ч. 1. Поняття та принципи» у відповідності до ISO 15481:2016. Стандарт поширюється на сферу керування документаційними процесами в державних, приватних та громадських організаціях для внутрішнього і зовнішнього користування. Стандарт визначає підходи до створення, обліку та управління службовими документами з використанням електронних технологій, окрему увагу приділено службовим обов'язкам і навчанню персоналу. Стандарт прийнятий методом підтвердження англійською мовою.

З 01.09.2016 р. по 2023 р. набрали чинності з ідентичною гармонізацією національні стандарти, які узагальнено в наступній таблиці, згідно з Каталогом національних стандартів та кодексів усталеної практики (б.д.).

Представлена таблиця свідчить про стан упровадження нових національних нормативних документів як ідентичних до міжнародних стандартів методом підтвердження без перекладу українською мовою і показує, що перед фахівцями у сфері інформаційних наук постають нові проблеми щодо адаптації еквівалентних питань, тобто всі чинні стандарти потребують удосконалення з метою узгодження із сучасними вимогами та уніфікації їх поміж собою.

Таблиця 1

Національні стандарти з бібліотечної, видавничої, архівної справи та інформаційних технологій

Бібліотечна справа	Видавнича справа	Архівна справа	Інформаційні технології	Термінологічний стандарт з інформаційних наук
1. ДСТУ ISO 2789:2016 Інформація та документація. Міжнародна бібліотечна статистика (ISO 2789:2013, IDT). – На заміну ДСТУ 4515:2006	1. ДСТУ ISO 3297:2018 Інформація та документація. Міжнародний стандартний серійний номер (ISO 3297:2017, IDT)	1. ДСТУ ISO 11799:2018 Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів (ISO 11799:2015, IDT)	1. ДСТУ ISO 13008:2018 Процеси конверсії та міграції цифрових записів (ISO 13008:2012, IDT)	1. ДСТУ ISO 5127:2018 Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2018, IDT). – На заміну ДСТУ ISO 5127:2007
2. ДСТУ ISO 16439:2016 Інформація та документація. Методи та процедури оцінювання впливу бібліотек (ISO 16439:2014, IDT)	2. ДСТУ ISO 27729:2018 Інформація та документація. Міжнародний стандартний ідентифікатор назв (ISO 27729:2012, IDT)	2. ДСТУ ISO 14873:2018 Інформація та документація. Статистика та обмеження якості для веб-архівування (ISO 14873:2013, IDT)	2. ДСТУ ISO 17068:2018 Інформація та документація. Сховище цифрових записів довіреної третьої сторони (ISO 17068:2017, IDT)	
3. ДСТУ ISO 11620:2016 Інформація та документація. Показники функціонування бібліотек (ISO 11620:2014, IDT)	3. ДСТУ ISO 27729:2018/Поправка № 1:2018 Інформація та документація. Міжнародний стандартний ідентифікатор назв (ISNI) (ISO 27729:2012/Cor 1:2013, IDT)	3. ДСТУ ISO 15489-1:2018 Інформація та документація. Керування записами. Частина 1. Поняття та принципи (ISO 15489-1:2016, IDT) -- На заміну ДСТУ 4423-1:2005; ДСТУ 4423-2:2005.	3. ДСТУ ISO/TR 18128:2018 Інформація та документація. Оцінювання ризиків для процесів та систем запису (ISO 18128:2014, IDT)	
4. ДСТУ ISO 15511:2018 Інформація та документація. Міжнародний стандартний ідентифікатор для бібліотек і пов'язаних	4. ДСТУ ISO 27730:2018 Інформація та документація. Міжнародний ідентифікатор колекцій (ISCI)	4. ДСТУ ISO/TR 19814:2018 Інформація та документація. Керування фондами архівів і бібліотек (ISO 19814:2017, IDT)	4. ДСТУ ISO 26324:2018 Інформація та документація. Система цифрової ідентифікації об'єктів	

Продовження табл. 1

із ними організації (ISIL) (ISO 15511:2011, IDT)	(ISO 27730:2012, IDT)			
5. ДСТУ ISO 17316:2018 Інформація та документація. Міжнародний стандартний ідентифікатор посилань (ISLI) (ISO 17316:2015, IDT)	5. ДСТУ ISO 2108:2022 Інформація та документація. Міжнародна стандартна нумерація книг (ISBN) (ISO 2108:2017, IDT)	5. ДСТУ ISO 23081-1:2018 Інформація та документація. Процеси керування записами. Метадані щодо записів. Частина 1. Принципи (ISO 23081-1:2017, IDT)		
6. ДСТУ ISO 27730:2018 Інформація та документація. Міжнародний стандартний ідентифікатор колекцій (ISCI) (ISO 27730:2012, IDT)		6. ДСТУ ISO 30302:2018 Інформація та документація. Системи керування записами. Настанови щодо впровадження (ISO 30302:2015, IDT)		
7. ДСТУ ISO 25964-1:2018 Інформація та документація. Тезауруси та сумісність з іншими словниками. Частина 1. Взаємодія з іншими словниками (ISO 25964-1:2011, IDT)				
8. ДСТУ ISO 25964-2:2018 Інформація та документація. Тезауруси та сумісність з іншими словниками. Частина 2. Взаємодія з іншими словниками (ISO 25964-2:2013, IDT)				

ВИСНОВКИ

В підсумку можна зробити висновки, що перші затверджені і прийняті національні стандарти з інформаційної, бібліотечної, видавничої та архівної справи переважно мали ідентичну (еквівалентну) або модифіковану відповідність до міжнародних нормативних документів, певна частина розроблених національних нормативних документів мали нееквівалентну відповідність, невелика кількість національних стандартів використовувались як ідентичні до певних вимог, правил і нормативних положень, зокрема у термінологічних стандартах траплявся калькований дослівний переклад і описові характеристики термінів. Відсутнє було наукове використання іноземних лексичних відповідників, формулювань, дефініції термінів.

Починаючи з 2016 р., згідно із Законом України «Про стандартизацію», Угодою про Асоціацію між Україною та ЄС, наказами Міністерства економічного розвитку і торгівлі України і наказом № 244 від 22.08.2016 р. національного органу стандартизації ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» визначено якісно новий формат прийняття європейських та міжнародних нормативних документів як національних стандартів України методом «підтвердження» за позначенням і відповідності до офіційного тексту в різних галузях діяльності, зокрема і в інформаційній справі, який не передбачає перекладу та видання стандартів.

Водночас фахівці зазначають потребу у кваліфікованому перекладі національних стандартів, прийнятих методом підтвердження, але й досі таких розробок немає, тоді ж, наприклад, поточний статус деяких нормативних документів Міжнародної організації ISO TC 46 «Information and documentation» може бути відізваний у зв'язку з переглядом і оновленням та виданий як новий, зокрема, це ISO 13008:2022 «Information and documentation – Digital records conversion and migration process», тобто цей стандарт необхідно вже гармонізувати знову. Така ж ситуація виникатиме із застосуванням інших гармонізованих стандартів.

Також однією із проблем є відсутність друкованих текстів гармонізованих національних стандартів, а також те, що нормативні документи можуть застосовуватися на добровільних засадах як рекомендаційні до використання, і відповідно фахівці в галузі інформаційної справи потребують консультативної допомоги щодо застосування термінологічних стандартів, правил і вимог, викладених у гармонізованих організаційно-методичних стандартах, прийнятих методом підтвердження, водночас відсутність кваліфікованого перекладу цих стандартів українською мовою також не сприяє їх ефективному використанню в інформаційній діяльності.

Наукова спільнота пропонує також, щоб відбувалася систематична дискусія стосовно впровадження нових стандартів. Фахівці зауважують, що вільний переклад міжнародних стандартів може призвести до різночитання методичних положень, вживання термінів і понять, якісного використання гармонізованих нормативних документів.

Однак перепоною на шляху оперативного та широкого впровадження цих нормативних документів стали такі чинники, як метод прийняття, відсутність вільного доступу до тексту стандарту, а також не обов'язковість застосування національних стандартів у роботі інформаційних установ. У напрямі впровадження національних стандартів із питань бібліотечної справи працює Інститут бібліотекознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який ще

в жовтні 2016 р. на основі вивчення досвіду європейських країн ініціював створення робочих груп із розроблення методичного забезпечення для прийнятих гармонізованих національних стандартів за основними напрямками діяльності мережі бібліотек науково-дослідних установ НАН України, інших систем і відомств, аналізу та рецензування нормативних документів із бібліотечної та інформаційної справи, трактування англійських дефініцій, наведених у стандартах, для визначення їх українського аналога тощо. До формування складу робочих груп долучилися провідні бібліотечні фахівці з різних наукових бібліотек України зі знанням англійської мови і предмета стандартизації.

На сучасному етапі упровадження стандартів ISO і ЄС з інформаційної діяльності як гармонізованих виникає необхідність активізації роботи технічного комітету 144 «Інформація та документація» і, зокрема, підкомітетів: ПК 1 «Інформаційна діяльність, обмін інформацією у галузі культурної спадщини, документація та видавнича справа»; ПК 2 «Інформаційні технології в створенні та організації документації»; ПК 3 «Архівна справа»; ПК 4 «Бібліотечна діяльність», а також тісної співпраці у статусі спостерігача як на правах асоційованого членства на засіданнях Міжнародного технічного комітету ISO/TC 46 «Information and documentation».

Не відповідає сучасним тенденціям розвитку інформаційного суспільства країни використання всіх нормативних документів із позначенням ДСТУ ГОСТ, що потребує їх скасування і відмови від застосування та затвердження нових гармонізованих стандартів за цими напрямками, наприклад, із потребою заміни ДСТУ ГОСТ 7.1-2006 і прийняття нового міжнародного стандарту каталогізації бібліографічних даних у цифровому середовищі «Опис та доступ до ресурсів (RDA)».

Ступінь гармонізації національних стандартів за останнє десятиліття досягнув максимуму, тому можна констатувати, що гармонізація національних стандартів як ідентичних до міжнародних і європейських норм та вимог у сфері інформаційних наук є пріоритетним завданням для спеціалістів в інформаційній, бібліотечній, видавничій і архівній справі.

З огляду на невідпинний суспільний розвиток, можна відповідально зауважити, що в цілому робота над стандартами – це безперервний процес, який потребує постійної уваги і перегляду стандартів відповідно до сучасних вимог світового рівня. Стандартизація у будь-якій галузі, у тому числі в інформаційній, бібліотечній, видавничій і архівній справі, створює умови для подальшого розвитку на більш високому рівні та виведення їх на міжнародний рівень з урахуванням міжнародних вимог. Стандартизація передбачає підвищення наукового рівня інформаційних наук, створює умови для порозуміння міжнародної спільноти у підходах до інформативного розкриття сутності та проблем розвитку цієї галузі, вироблення якісних уніфікованих вимог, гармонізованих із міжнародними, сприяє подальшому розвитку, підвищенню рівня інформаційних ресурсів, що створюються інформаційними установами. Вищезазначене свідчить про певні здобутки стандартизації в інформаційній галузі. Комплексне використання національних та галузевих нормативних документів сприятиме ефективному підвищенню рівня науково-інформаційного забезпечення фахівців і користувачів науковою інформацією.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Артамонова, С., & Одинока, Л. (2009). Національні стандарти з архівної та бібліотечної справи як основа уніфікації технологічних процесів у діяльності науково-довідкових бібліотек архівних установ. *Студії з архівної справи та документознавства*, 17, 49–57.
- Василенко, О. (2017). Імплементация міжнародних стандартів у діяльність бібліотек України: основні напрями та завдання. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 48, 13–31. <https://doi.org/10.15407/np.48.013>
- Верховна Рада України. (2014, 5 червня). *Про стандартизацію* (Закон № 1315-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
- Держстандарт України. (1995). *Видання. Поліграфічне виконання. Терміни та визначення* (ДСТУ 3018-95). Український науково-дослідний інститут поліграфічної промисловості імені Т. Шевченка. https://www.web-machines.net/pdf/DSTU_3018-95.pdf
- Калінічева, Г. І., & Романовський, Р. В. (2015). Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні. *Архіви України*, 4 (298), 54–73. <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/03-4.pdf>
- Каталог національних стандартів та кодексів ustalеної практики*. (б. д.). Національний орган стандартизації ДП «УкрНДНЦ». <https://uas.gov.ua/natsionalnyi-fond-nd/kataloh-natsionalnykh-standartiv-ta-k>
- Корнієнко, В. (2000). Проблеми розвитку стандартизації бібліотечної та видавничої справи в Україні (аналітичний огляд). *Бібліотечний вісник*, 3, 6–11.
- Литвинська, С. (2012). Гармонізація українських національних стандартів серії «Інформація та документація» з міжнародними й європейськими: здобутки і перспективи. *Безпека інформації*, 18(2), 43–47. <https://doi.org/10.18372/2225-5036.18.3424>
- Папакін, Г. (2001). Загальний міжнародний стандарт ISAD (G) та перспективи його впровадження в Україні. *Архіви України*, 4–5 (247), 3–24.
- Плиса, Г. (2006). Стандартизація видавничої справи в Україні. *Вісник Книжкової палати*, 9, 50–52.
- Плиса, Г. (2016). Ефективне застосування стандартів – запорука якості видань. *Вісник Книжкової палати*, 7, 9–15.
- Соколова, І. В. (2020, 6–8 жовтня). Упровадження міжнародних стандартних ідентифікаторів у вітчизняній бібліотечно-інформаційній сфері. В *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* [Матеріали конференції] (с. 110–114). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1099>
- Солоіденко, Г. (2010). *Українська бібліотечна термінологія: становлення та основні етапи розвитку* [Монографія]. Національна бібліотека імені В. І. Вернадського.
- Солоіденко, Г. (2017). Стандартизація у бібліотечній галузі: підсумки 26-річної діяльності. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 48, 32–44. <https://doi.org/10.15407/np.48.032>
- Стрішенець, Н. (2016). Міжнародний стандарт каталогізації «Опис та доступ до ресурсу» («Resource Description and Access»): особливості впровадження. *Бібліотечний вісник*, 1, 41–45.
- Стрішенець, Н. (2017). Стандартизація в діяльності сучасних бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 48, 92–99. <https://doi.org/10.15407/np.48.092>
- Стрішенець, Н. (2018). Сучасні вітчизняні бібліотечно-інформаційні стандарти: термінологічний аналіз. *Бібліотечний вісник*, 3, 28–40. <https://doi.org/10.15407/bv2018.03.028>
- Стрішенець, Н. (2023). Еволюція стандартів каталогізації: від «91 правила» Британської бібліотеки (1841) до RDA. *Бібліотечний вісник*, 3, 101–103.

- Тур, О. (2018). *Документознача термінологія: проблеми уніфікації та стандартизації* [Монографія]. Шербатих О. В.
- Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. (2015а). *Національна стандартизація. Правила та методи прийняття міжнародних і регіональних нормативних документів* (ДСТУ 1.7:2015) (ISO/IEC Guide 21-1:2005, NEQ; ISO/IEC Guide 21-2:2005, NEQ). https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/dstu_1_7_2015.pdf
- Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. (2015б). *Національна стандартизація. Стандартизація та суміжні види діяльності. Словник термінів* (ДСТУ 1.1:2015) (ISO/IEC Guide 2:2004, MOD). https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/dstu_1_1_2015.pdf
- Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. (2017). *Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання* (ДСТУ 3008:2015). Український інститут науково-технічної і економічної інформації. https://science.kname.edu.ua/images/dok/derzhstandart_3008_2015.pdf
- Харченко, С. В., & Литвинська, С. В. (2013). Проблемні аспекти функціонування національних стандартів серії «Інформація та документація». *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 1, 8–16.
- Хойнацький, М. (2001). Основи стандартизації. Загальні відомості. *Вісник Книжкової палати*, 11, 32–35.
- Хойнацький, М. (2002). Основи стандартизації. Термінологія. *Вісник Книжкової палати*, 1, 27–30.
- Шинкарук, В. Д., & Харченко, С. В. (2017). Державні термінологічні стандарти України в науковому дискурсі: проблемні питання. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки*, 263, 56–64. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/356226.pdf>

REFERENCES

- Artamonova, S., & Odynoka, L. (2009). Natsionalni standarty z arkhivnoi ta bibliotechnoi spravy yak osnova unifikatsii tekhnolohichnykh protsesiv u diialnosti naukovo-dovidkovykh bibliotek arkhivnykh ustanov [National standards of the archival and library affairs as a basis for unification of technological processes of the archival establishments' research libraries activity]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 17, 49–57 [in Ukrainian].
- Derzhstandart Ukrainy. (1995). *Vydannia. Polihrafichne vykonannia. Terminy ta vyznachennia* [Edition. Polygraphic performance. Terms and definitions] (DSTU 3018-95). Ukrainskyi naukovo-doslidnyi instytut polihrafichnoi promyslovosti imeni T. Shevchenka. https://www.web-machines.net/pdf/DSTU_3018-95.pdf [in Ukrainian].
- Kalynicheva, H. I., & Romanovskyi, R. V. (2015). Mizhnarodni standarty u sferi arkhivnoi spravy ta keruvannia dokumentatsiinykh protsesamy: problemy harmonizatsii v Ukraini [The international standards in the field of archives and management of documentation processes: the problems of harmonization in Ukraine]. *Archives of Ukraine*, 4 (298), 54–73. <https://archives.gov.ua/wp-content/uploads/03-4.pdf> [in Ukrainian].
- Kataloh natsionalnykh standartiv ta kodeksiv ustalenoï praktyky* [Catalog of national standards and codes of established practice]. (n.d.). Natsionalnyi orhan standartyzatsii DP "UkrND-NTs". <https://uas.gov.ua/natsionalnyi-fond-nd/kataloh-natsionalnykh-standartiv-ta-k> [in Ukrainian].
- Kharchenko, S. V., & Lytvynska, S. V. (2013). Problemni aspekty funktsionuvannia natsionalnykh standartiv serii "Informatsiia ta dokumentatsiia" [The problematic aspects of the national

- standards functioning of the series “Information and documentation”]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 1, 8–16 [in Ukrainian].
- Khoinatskyi, M. (2001). Osnovy standartyzatsii. Zahalni vidomosti [Basics of standardization. General Information]. *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 32–35 [in Ukrainian].
- Khoinatskyi, M. (2002). Osnovy standartyzatsii. Terminolohiia [Basics of standardization. Terminology]. *Bulletin of the Book Chamber*, 1, 27–30 [in Ukrainian].
- Korniienko, V. (2000). Problemy rozvytku standartyzatsii biblioteknoi ta vydavnychoi spravy v Ukraini (analytychnyi ohliad) [Problems of the development of standards on librarianship and publishing in Ukraine (analytical review)]. *Biblioteknyi visnyk*, 3, 6–11 [in Ukrainian].
- Lytvynska, S. (2012). Harmonizatsiia ukraïnskykh natsionalnykh standartiv serii “Informatsiia ta dokumentatsiia” z mizhnarodnyimi y evropeïskymy: zdobutky i perspektyvy [Harmonization of Ukrainian national standards series “Information and documentation” with international and European]. *Ukrainian Scientific Journal of Information Security*, 18(2), 43–47. <https://doi.org/10.18372/2225-5036.18.3424> [in Ukrainian].
- Papakin, H. (2001). Zahalnyi mizhnarodnyi standart ISAD (G) ta perspektyvy yoho vprovadzhennia v Ukraini [General international standard ISAD (G) and prospects for its implementation in Ukraine]. *Archives of Ukraine*, 4–5 (247), 3–24 [in Ukrainian].
- Plysa, H. (2006). Standartyzatsiia vydavnychoi spravy v Ukraini [Standardization of publishing in Ukraine]. *Bulletin of the Book Chamber*, 9, 50–52 [in Ukrainian].
- Plysa, H. (2016). Efektyvne zastosuvannya standartiv – zaporuka yakosti vydan [Effective application of standards is a guarantee of the quality of publications]. *Bulletin of the Book Chamber*, 7, 9–15 [in Ukrainian].
- Shynkaruk, V. D., & Kharchenko, S. V. (2017). Derzhavni terminolohichni standarty Ukrainy v naukovomu diskursi: problemni pytannia [State terminological standards of Ukraine in the scientific discourse: current issues]. *Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Philological Sciences*, 263, 56–64. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/356226.pdf> [in Ukrainian].
- Sokolova, I. V. (2020, October 6–8). Uprovadzhennia mizhnarodnykh standartnykh identyfikatoriv u vitchyznianii bibliotekno-informatsiinii sferi [Implementation of international standard identifiers in the domestic library and information sphere]. In *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Rozvytok bibliotekno-informatsiinoho potentsialu v umovakh tsyfrovizatsii* [Library. Science. Communication. Development of library and information potential in the conditions of digitization] [Conference proceedings] (pp. 110–114). V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1099> [in Ukrainian].
- Soloidenko, H. (2010). *Ukrainska bibliotekna terminolohiia: stanovlennia ta osnovni etapy rozvytku* [Ukrainian library terminology: formation and main stages of development] [Monograph]. V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Soloidenko, H. (2017). Standartyzatsiia u biblioteknii haluzi: pidsumky 26-richnoi diialnosti [Standardization in the librarianship: the results of 26 years activity]. *Academic Papers of Vernadskyi National Library of Ukraine*, 48, 32–44. <https://doi.org/10.15407/np.48.032> [in Ukrainian].
- Strishenets, N. (2016). Mizhnarodnyi standart katalohizatsii “Opys ta dostup do resursu” (“Resource Description and Access”): osoblyvosti vprovadzhennia [International cataloguing standard “Resource Description and Access”: peculiarities of its implementation]. *Biblioteknyi visnyk*, 1, 41–45 [in Ukrainian].
- Strishenets, N. (2017). Standartyzatsiia v diialnosti suchasnykh bibliotek [Standardization in the activities of modern libraries]. *Academic Papers of Vernadskyi National Library of Ukraine*, 48, 92–99. <https://doi.org/10.15407/np.48.092> [in Ukrainian].

- Strishenets, N. (2018). Suchasni vitchyzniani bibliotechno-informatsiini standarty: terminolohichniy analiz [Modern native library and information standards: terminological analysis]. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 28–40. <https://doi.org/10.15407/bv2018.03.028> [in Ukrainian].
- Strishenets, N. (2023). Evoliutsiia standartiv katalohizatsii: vid “91 pravyla” Brytanskoi biblioteki (1841) do RDA [The evolution of cataloging standards: from the British Library’s “91 rules” (1841) to the RDA]. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 101–103 [in Ukrainian].
- Tur, O. (2018). *Dokumentoznacha terminolohiia: problemy unifikatsii ta standartyzatsii* [Documentary terminology: problems of unification and standardization] [Monograph]. Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].
- Ukrainian Scientific Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality Problems. (2015a). *Natsionalna standartyzatsiia. Pravyla ta metody pryiniattia mizhnarodnykh i rehionalnykh normatyvnykh dokumentiv* [National standardization. Rules and methods for adoption of international and regional normative documents] (DSTU 1.7:2015) (ISO/IEC Guide 21-1:2005, NEQ; ISO/IEC Guide 21-2:2005, NEQ). https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/dstu_1_7_2015.pdf [in Ukrainian].
- Ukrainian Scientific Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality Problems. (2015b). *Natsionalna standartyzatsiia. Standartyzatsiia ta sumizhni vydy diialnosti. Slovnyk terminiv* [National standardization. Standardization and related activities. Vocabulary] (DSTU 1.1:2015) (ISO/IEC Guide 2:2004, MOD). https://quality.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2017/11/dstu_1_1_2015.pdf [in Ukrainian].
- Ukrainian Scientific Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality Problems. (2017). *Informatsiia ta dokumentatsiia. Zvity u sferi nauky i tekhniky. Struktura ta pravyla oformliuvannia* [Information and documentation. Scientific and technical reports. Structure and rules of putting into official form] (DSTU 3008:2015). Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information. https://science.kname.edu.ua/images/dok/derzhstandart_3008_2015.pdf [in Ukrainian].
- Vasylenko, O. (2017). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv u diialnist bibliotek Ukrainy: osnovni napriamy ta zavdannia [Implementation of international standards in Ukrainian libraries activity: main directions and tasks]. *Academic Papers of Vernadskyi National Library of Ukraine*, 48, 13–31. <https://doi.org/10.15407/np.48.013> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, June 5). *Pro standartyzatsiiu* [On standardization] (Law No. 1315-VII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> [in Ukrainian].

UDC 006.3(477):001.102:[02+930.25]:001.4

Vadym Dniprenko,
Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: vadimdniprenko@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0617-6376

COMPLIANCE LEVEL OF ADOPTING AND APPROVING HARMONISED NATIONAL STANDARDS IN INFORMATION SCIENCES: CURRENT STATE AND PROSPECTS

The aim of the article is to study the level of acceptance and approval, to reveal the status and outline the prospects for harmonising national standards in accordance with international normative documents in the field of information sciences, library, publishing and archival studies.

Reresearch methods. The offered research grounds on a set of general scientific methods. In the course of studying the professional literature of scientific articles for the set goal and solving the tasks, the methods of analysis and synthesis, generalisation and systematisation, the method of grouping national standards according to the code designations of the National Standard 004: 2020 of the “Ukrainian Classifier of Regulatory Documents” are used, which make it possible to draw conclusions about the methods and the level of accepted and approved harmonised standards in information sciences.

The scientific novelty of the article consists in revealing the level of adopting and approving harmonised national standards in information, library, publishing and archival studies in accordance with international regulatory documents, which ensures a high-quality level of development of standardisation in Ukraine.

Main conclusions. The first adopted and approved national standards in information, library, publishing and archival studies as harmonised with international norms, requirements, rules and regulatory provisions according to the degree of compliance are mostly identical or modified, some of them are not equivalent to international regulatory documents.

During the last decade the Ukrainian information community development the degree of adoption and harmonisation of national standards in relation to international normative documents has increased to 100 %, which makes it possible to improve information support, optimise the fund of normative documents, scientific and terminological base, analytical and synthetic processing of scientific and technical information, documentary, informational, library, publishing and archival studies. As a rule, harmonisation and implementation of international standards in the information sphere is a priority task for ensuring a qualitatively new level of standardisation development in Ukraine.

Keywords: standardisation; standardisation subjects; regulatory document; harmonised standard; identical standard; modified standard; non-equivalent standard.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2024 р.

УДК 002.1:656:[004:656.07
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307250

СИСТЕМА ДОКУМЕНТАЦІЇ АВТОТРАНСПОРТНОГО ПІДПРИЄМСТВА ЯК ПОКАЗНИК ЙОГО РОБОТИ

Юрій Палеха,
кандидат історичних наук, професор,
Національний транспортний університет
(Київ, Україна)
e-mail: paleha_yu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8060-8590

Для цитування:

Палеха, Ю. (2024). Система документації автотранспортного підприємства як показник його роботи. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 196-209. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307250>

Мета статті – визначити і науково обґрунтувати на прикладі документаційного забезпечення діяльності автотранспортного підприємства складники систем документації установи, охарактеризувати їх зміст, призначення, чинники впливу на них, проаналізувати внутрішні взаємозв'язки між видами документації.

Методи дослідження. У дослідженні застосовані системний та соціокомунікативний підходи, що дало можливість обґрунтувати підсистеми документації підприємства й визначити роль кожної з них. Застосування методів моделювання і сходження від абстрактного до конкретного сприяло трансформації загальних питань документаційного забезпечення організації до побудови конкретної моделі її документації.

Наукова новизна. У статті репрезентовано авторський погляд на побудову підсистем інфраструктурної та профільної (за профілем галузі) документації, що можуть мати місце в документаційному забезпеченні управління установою на прикладі автотранспортного підприємства. Інфраструктурна документація подана як функціональна для забезпечення управління діяльністю установи, що містить системи управлінської, нормативно-правової та документації щодо роботи комп'ютерних мереж, які слугують як загальним цілям управління організацією, так і кожному з її напрямів діяльності. Досліджено призначення складників профільної документації, чинники впливу на них, їх складові та взаємозв'язок між ними.

Основні висновки. На основі аналізу складників розроблена комплексна система документації організації, що дає змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення, формувати ефективно діюче керування документацією, включаючи документаційне забезпечення управління підприємством, його матеріально-технічне постачання, складську мережу. Результати дослідження можуть мати практичне застосування в усіх транспортних організаціях при впровадженні та використанні новітніх інформаційних технологій у документаційних процесах. Перспективами подальших досліджень є обґрунтування теоретичних засад побудови складників галузевої документації, розвідки характерних особливостей їх видів та міжвидових сполучень.

Ключові слова: документування; транспортна галузь; класифікаційний аналіз; основне, допоміжні та обслуговувальні виробництва.

ВСТУП

Актуальність дослідження полягає в тому, що за сучасних умов без знання персоналом установи основ належного упорядкування систем документації офіційного походження, теоретичних та практичних засад документаційного забезпечення управління нею, нормативів і технологій роботи з документами, чинних нормативно-правових актів, відповідних положень та стандартів, технологічних аспектів виробництв неможливо впровадити автоматизовану обробку процесів керування документацією, створити необхідні умови для підвищення ефективності її діяльності, рівня інформаційної культури, що проявляється в умінні персоналу належно упорядковувати системи документації установи, спроможності улаштувати її документно-інформаційну базу, знанні чинних нормативно-правових актів, відповідних положень та стандартів, технологічних процесів виробництва.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Питання дослідження систем управлінської та профільної (галузевої) документації установ як складників документно-інформаційних ресурсів і систем комунікацій, що відносяться до певної галузі, аналізували у своїх публікаціях українські вчені. Так, особливості формування систем спеціальної (нотаріальної, процесуальної та банківської) документації, фактори впливу на утворення цих систем розглядала Катерина Климова (2021). Документознавчим напрацюванням у галузі охорони здоров'я присвячена наукова робота Наталії Філіппової (2019), в якій авторка здійснила класифікаційний аналіз системи медичної документації, дала характеристику основних її видів. Заслуговує на увагу представлений у дисертаційному дослідженні Костянтином Корнійчуком (2019) детальний аналіз галузевих особливостей документопотоків та систем документообігу транспортного підприємства й виокремлення ним основних груп галузевої документації при формуванні систем електронного документообігу на підприємствах, зокрема у транспортній галузі. Встановлення типового складу та форм термінологічної структури документів, що фіксують виконання аналогічних функцій, досягнення інформаційної сумісності різних систем документації можливе завдяки уніфікації документів, на чому наголошувала у своїй дисертаційній роботі при дослідженні систем документаційного забезпечення торговельної галузі професорка Олена Шевченко (2016). Складники системи навчальної документації закладу вищої освіти досліджувала Анна Шелестова (2011). Водночас комплексний аналіз систем документації на рівні установи дослідниками не проводився.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні складових системи документації автотранспортного підприємства, побудові моделі її документації, чіткій систематизації її складових, чинників впливу та взаємозалежності між ними.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія проведеного дослідження визначається специфікою об'єкта наукової розвідки й полягає в застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів і підходів. Методи дедукції та сходження від абстрактного до конкретного дозволили перейти від дослідження загальних питань документаційного забезпечення управління організацією до побудови конкретних підсистем документації,

встановлення чіткого зв'язку між окремими видами документації безпосередньо в автотранспортній установі.

Використання в дослідженні системного, функціонального, інформаційного підходів та методу моделювання дало змогу розглянути питання побудови систем документації як органічної складової інформаційної інфраструктури автотранспортної установи. Системний підхід надав можливість виявити сутність і системні властивості об'єкта дослідження – комплексу інфраструктурної та профільної (виробничої) систем документації установи на прикладі типового автотранспортного підприємства, викласти основні засади організаційної і функціональної єдності та взаємозв'язку їх складових, що відповідає певному рівню структурованості та умовам налаштування зовнішніх і внутрішніх зв'язків між ними, а також подати його як цілісний об'єкт у ретроспективному та поточному станах розвитку. Інформаційний підхід віддзеркалено у специфіці інформатизації роботи зі службовими документами, формуванні та оцінюванні ефективності побудови документаційних систем.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В кожній організації чи установі, на підприємстві, що є суб'єктом господарювання, незалежно від галузевої належності, існують дві системи документації: інфраструктурна (функціональна) і профільна (для фіксування виробничої діяльності в конкретній галузі), сукупність документів яких є його документаційним фондом.

Інфраструктурними видами документації, за професором С. Г. Кулешовим (2012, с. 91), іменуємо види документації, що функціонують в інфраструктурі підприємства (цехах, майстернях, складах автозапчастин тощо), до складу якої входять управлінська, нормативно-правова документація та документація інформаційних (комп'ютерних) систем.

Управлінська система документації автотранспортного підприємства, як і будь-якого іншого суб'єкта господарювання, слугує для відображення основних функцій керування ним та організації контролю за дійовим менеджментом. Вона має організаційно-розпорядчий та повідомний характер і призначена для прийняття, за необхідності, відповідних управлінських рішень. Містить загальний, економічний і соціальний блоки.

Загальний блок (блок А) управлінської документації включає документацію зі створення, функціонування та припинення діяльності установи, документацію з керування персоналом, а також організаційні, розпорядчі, довідково-інформаційні, звітно-статистичні і первинно-облікові документи.

Так, *організаційні документи (А1)* необхідні для розбудови, упорядкування й погодження функціонування підприємства. Вони дозволяють створити узгоджену програму дій, об'єднати працюючих і структурні підрозділи для виконання поставлених перед ними завдань, узгоджуючи їх діяльність. Особливо важливі зазначені документи на початку створення підприємства. *Розпорядчі документи (А2)* встановлюють, переривають, змінюють правові відносини, регламентують процеси функціонування підприємства й необхідні в передбачених нормативними актами випадках. *Довідково-інформаційні документи (А3)*, на відміну від організаційних та управлінських, містять інформацію, що спонукає до дії або лише доводиться до відома.

Первинно-облікова документація (А4) використовується для управління виробничо-господарською діяльністю суб'єктів господарювання. При цьому первинні документи можуть слугувати для фіксування інформації про оточуючу дійсність, бути результатом НДР, передаватись в інформаційну систему для подальшого опрацювання і трансформування у вторинні. *Звітно-статистична документація (А5)* необхідна для прийняття важливих рішень як на рівні підприємства, так і на рівні регіону чи держави. Звітні документи слугують для покращення стану справ у майбутньому, порівнюючи із вже існуючим.

Економічний блок (блок Б). Успішне функціонування установи, ефективне управління нею неможливі без пунктуального відображення її економічних показників, взаємовигідних торгових угод, вираженої цінової політики та інших показників, що знаходять своє відображення в економічному блоці систем документації. Зазначена документація є базовою для прийняття управлінських рішень та підготовки апаратом управління відповідних розпорядчих документів і включає підсистеми фінансової, бухгалтерсько-облікової, планової, кошторисно-договірної документації тощо.

Так, *фінансова документація (Б1)* містить сукупність документів з обліку платників податків і зборів; із податкової звітності юридичних осіб; документи, які застосовують у процесі виконання бюджету; документи з фінансової звітності суб'єктів, розпорядників тощо. Вона включає документи, що містять затверджені бюджетні призначення, баланси прибутків та видатків, фіксують результати проведення різного роду ревізій, показують результати проведення інвентаризацій, містять звітність щодо надходження до підприємства тієї чи іншої валюти, її використання, свідчать про проведення нею платежів, зводять основні показники, заявки-доручення на забезпечення іноземною валютою, перевезення вантажів і т. ін. До фінансової документації установи відносяться документи, що слугують підставою для здійснення безготівкових операцій у банку; виступають основою бухгалтерських записів; підтверджують правильність здійснених касових операцій та їх відображення у грошовому обліку. *Бухгалтерсько-облікова документація (Б2)* – сукупність письмових свідоцтв певної форми і змісту, які містять дані про господарські операції й виступають як доказ їх проведення.

Планова документація (Б3) використовується для вирішення завдань прогнозування і планування економічних показників установи. Містить сукупність документів із вивчення і прогнозування попиту та планування вантажних перевезень, раціонального розподілу їх за видами вантажу, типами рухомого складу, пунктами відправлення і призначення тощо. *Кошторисно-договірна документація (Б4)* визначає конструктивні рішення, потребу в коштах, кадрах, матеріалах, машинах та обладнанні, транспортних засобах тощо. АБО НЕМАЄ Б2, АБО ПОТРІБНО ВИПРАВИТИ!

Блок соціальної документації (блок В). Важливе місце у структурі управлінської документації установи посідає соціальна документація, що включає підсистеми документації по роботі з кадрами, їх пенсійного забезпечення, документацію із соціальних питань та соціального захисту.

Так, *документація по роботі з кадрами (В1)* відображає стан роботи з особовим складом підприємства (розрахунки потреби в кадрах, залучення, підбору та відбору персоналу, переміщення кадрів, атестації, перепідготовки, покарань і нагороджень тощо). *Документація щодо пенсійного забезпечення (В2)* на підприємстві

включає заяви про призначення пенсії, довідки про заробітну плату, відомості про підтвердження наявного трудового стажу, гарантійні листи про перерахування коштів на рахунок органів Пенсійного фонду України, заяви про реєстрацію юридичної особи (страхувальника) у системі надання послуг в електронній формі, розрахунки, довідки про заробіток тощо. До *документації із праці, соціальних питань і соціального захисту (B3)* відносимо документи, що стосуються обліку праці, виплат заробітної плати, питань страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності від нещасних випадків на виробництві, в разі появи професійних захворювань; із соціального захисту осіб з інвалідністю документів на випадок безробіття; захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, тощо. В окремих випадках в установі ведеться *режимно-секретна і таємна документація (B4)*, що містить інформацію, яка відноситься до державної таємниці і розголошення якої може нанести шкоду інтересам держави та суспільства. Значна частка управлінської документації є уніфікованою згідно із класифікатором управлінської документації НК 010:2021 (КУД) (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2021).

Блок систем нормативно-правового та інформаційного забезпечення (блок Г). Якісне управління процесами функціонування установи, підготовка організаційно-розпорядчих актів, дотримання чинних норм, стандартів і правил, безпека її життєдіяльності, впровадження інформаційних технологій та застосування інформаційних систем неможливі без належного нормативно-правового та інформаційного їх забезпечення відповідною документацією, що має як інфраструктурне (загальне для всіх), так і галузеве призначення.

Особливе місце в загальній системі документації належить підсистемі *правової (праводілової) документації установи (Г1)*, основним завданням якої є досконала організація правової роботи щодо строгого застосування, неухильного дотримання чинного законодавства, запобігання його порушень, а також захист свого бізнесу і представлення інтересів підприємства в державних установах. У правовій документації установи знаходять своє відображення питання щодо врегулювання судових звернень тощо.

Документація зі стандартизації та сертифікації (Г2) призначена для дотримання на підприємстві стандартів, технічних звітів, техумов, включаючи нормативні документи у сфері діловодства та керування документаційними процесами. Не менш важливою в установі є сукупність документів із сертифікації продукції, яка включає сертифікат відповідності, декларацію відповідності, протокол випробувань або сертифікат якості, а також документація з менеджменту якості, що стосується роботи всіх її підрозділів відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO-9000.

Документація з охорони праці в установі (Г3) розробляється згідно з вимогами чинного законодавства, штатним розписом, видами робіт і включає нормативні, організаційно-розпорядчі, звітні та облікові документи. Велике значення для охорони праці на транспортному підприємстві має підсистема медичної документації, що стосується проходження попереднього і періодичного медичних оглядів працівників.

Документація з пожежної безпеки (Г4). На загальнодержавному рівні питання пожежної безпеки регламентуються Кодексом цивільного захисту України, в якому визначені способи і засоби її організації на суб'єктах різних форм власності та повноваження керівників організацій за умов критичних ситуацій. Незалежно від

чисельності штату установи нормативною базою регулювання протипожежного питання є Правила пожежної безпеки України.

Документація інформаційних (комп'ютерних) систем (Г5). Сучасний рівень виконання тих чи інших стратегічних і тактичних завдань в установі, прогнозування перспектив її розвитку вимагає знання відповідних інформаційних систем (мереж), технологій керування документаційними процесами, спроможностей працівників щодо подальшого опрацювання інформації. Вищезазначені питання потребують встановлення, налагодження й організування безперебійного функціонування інформаційних систем, робота з якими має бути зафіксованою у протоколах виробничих випробувань та актах, журналах обліку роботи в мережі, планах і графіках їх створення та огляду, а також в інших реєстраційно-облікових документах, виходячи із потреб організації.

Виробнича (профільна) система документації установи

Розглянемо більш детально виробничу (профільну для транспортної сфери) документацію, що характеризує профіль діяльності обраного для дослідження підприємства. Оскільки процес виробничої діяльності автотранспортного підприємства включає основне, допоміжні та обслуговувальні виробництва, їх документаційне забезпечення розглянемо як сукупність підсистем документації стосовно зазначених виробництв.

Документація основного виробництва (Д) підприємства являє собою сукупність підсистем документації служби організації перевезень, якою опікуються її підрозділи. Так, до документації вантажної групи (Д1) відносяться проектно-виробничі та виробничо-організаційні документи, які готуються разом із планово-економічним відділом на основі даних про вантажопотік і транспортний ринок. Зазначена документація містить проекти планів перевезень вантажів, відповідні графіки і маршрути їх доставки, проекти договорів із вантажовідправниками і вантажоодержувачами; журнали обліку замовлень на перевезення вантажів і використання транспортних засобів, змінно-добові плани перевезень, які передаються в диспетчерську групу, тощо.

Документація диспетчерської групи (Д2) – це виробничо-організаційна та виробничо-експлуатаційна документація, що містить змінно-добові і оперативні плани перевезень транспортними засобами, графіки їх випуску на лінію і повернення в гараж, відповідні журнали реєстрації в'їзду та виїзду, подорожні листи, технічні талони на автомобіль тощо. *Документація обліково-контрольної групи (Д3)* містить дані щодо оперативного обліку виконання плану перевезень вантажів, обробки подорожніх листів і товарно-транспортних документів.

Документація групи безпеки дорожнього руху (Д4) містить відповідні організаційні, розпорядчі та довідково-інформаційні документи. Так, документація групи безпеки дорожнього руху підприємства включає: документи, розроблені у відповідності до вимог стандарту «Система управління безпекою дорожнього руху», проекти та копії наказів про проведення «Дня безпеки руху» і заходів щодо покращення безпеки руху, акти результатів перевірки стану організування роботи з питань безпеки руху транспортних засобів, документи дозвільного характеру тощо. До довідково-інформаційної документації відносяться журнали обліку порушень водіями правил дорожнього руху та дорожньо-транспортних пригод, реєстрації дорожньо-транспортних пригод, проходження стажування водіїв;

журнали шозмінного передрейсового і післярейсового медичних оглядів водіїв, відомості профілактичного огляду автомобілів, що випускаються на лінію, тощо.

Система документації допоміжних виробництв (Ж) ведеться відділом технічної служби АТП і відображає стан організації виробничих процесів щодо забезпечення технічної готовності транспортних засобів, якими користуються в основному виробництві, включає сукупність документів виробничо-технічного відділу, відділу головного механіка, зони техобслуговування та поточного ремонту, виробничих і допоміжних ділянок. Так, до документації виробничо-технічного відділу (Ж1) відноситься документація з організації роботи з експлуатації транспортних засобів, створення та використання окремих механізмів, комплексної механізації та автоматизації виробництва, впровадження НТД, нової техніки і прогресивних технологій. Вона включає оперативний план всіх видів технічного огляду (ТО) та ремонту автомобілів, оперативний план-графік проведення ТО-1 і ТО-2, а також, у разі необхідності, вищезгадану обліково-контрольну документацію на кожен транспортний засіб. До конструкторської документації відділу віднесені технічні завдання і технічні пропозиції; ескізний та технічний проекти і відповідна робоча документація, документація з питань НТІ, стандартизації та сертифікації тощо.

Документація служби головного механіка (Ж2) слугує для відображення огляду технічного стану автомобілей, випуску та заїзду їх у гараж, перевірки роботи двигунів, рульових колонок, стану коліс і шин, гальм, роботи світових приладів та іншого допоміжного обладнання. Працівники служби ведуть журнали випуску транспортних засобів на лінію та їх повернення, прийому-передачі автомобілів, реєстрації заявок на ремонт, перегону автомобілів у ремонтну зону, щоденного, одноразового чи передчасного їх повернення, складають акти перевірки регулювання світла фар, контролю стану автомобільних шин тощо.

Документація виробничих і допоміжних ділянок (Ж3) у зонах технічного обслуговування та поточного ремонту включає журнали реєстрації техоглядів, обліку ТО та ремонту машин і агрегатів обліку. За необхідності складається акт передавання-прийняття транспортного засобу для надання відповідних послуг, або, у випадку надання послуг у присутності замовника, оформлюються відповідний наряд-замовлення на їх надання та відповідний рахунок-фактура.

Документація гаражного підрозділу (Ж4) підприємства – це насамперед генеральний план (проектний і фактичний), що являє собою графічне зображення його території зі всіма будовами, включаючи технічну документацію щодо цехів, ремонтних майстерень, естакад на відкритих площах, каналів для ремонту, водоймищ, цистерн для води та змащувальних матеріалів, резервуарів, паливо-заправної колонки, адміністративних і побутових приміщень, комунікацій, шляхів сполучень тощо.

Система документації обслуговувальних виробництв (Е) відображає стан забезпечення основного і допоміжних виробництв енергоресурсами, матеріально-технічне постачання, наявність на складах коліс, шин, запчастин та мастильних матеріалів, якість техобслуговування і ремонту, маркетингову діяльність, рівень підготовки працівників, стан обслуговування приміщень, території, в разі необхідності, житлово-комунального господарства тощо.

Документація енергогосподарства (Е1) стосується досконалого утримання і забезпечення основного і допоміжних виробництв енергоресурсами і являє собою розрахунки планового енергетичного балансу підприємства, визначення потреб в енергопостачанні, проведенні планових робіт, обліку енерговитрат.

Документація відділу товаропостачання (E2). АТП відображає задоволення його потреб у постачанні матеріально-технічних ресурсів для основного і допоміжних виробництв. Про досконалість функціонування підприємства можна говорити за умови, якщо воно вчасно отримує необхідні ресурси і доставляє їх у необхідній кількості та асортименті, регулює обсяги товарних запасів, їх структуру, а також впливає на ефективність власної діяльності взагалі. Від того, наскільки якісною буде документація служби, залежатиме досконалість організування процесу постачання товарів, повнота і стабільність асортименту, обсяги товарних запасів, швидкість обігу товарів, фінансово-економічні показники діяльності АТП.

Документація складського господарства (E3) відображає наявність запасних частин, обладнання, запасів матеріалів, їх переміщення. Матеріали, запчастини, обладнання, що надходять на склад, проходять кількісне і якісне документування їх приймання, перевірку фактичної наявності із зазначенням даних у супровідній документації. Облік надходження й витрачання матеріальних запасів відображається в картці або книзі складського обліку, куди заносяться дані відомостей витрачання матеріалів, лімітно-забірних картках та інших накопичувальних документах. На підставі первинних документів складається і подається в бухгалтерію звітна документація про рух матеріальних цінностей у кількісному і грошовому вираженні.

Документація служби технічного контролю (E4). На стадії випуску транспортного засобу на лінію технічний контроль полягає у перевірці технічної документації, відповідності її нормативним вимогам та технічному завданню. На стадії техогляду і виконання ремонтних робіт перевіряється дотримання технології та якість їх виконаних робіт; на стадії експлуатації – контролюється дотримання експлуатаційних вимог.

Документація служби маркетингу (E5). Традиційною для нинішніх АТП є організація у складі підприємства служби маркетингу. Водночас процес організації маркетингової діяльності залежить від обсягів перевезень, і якщо великі підприємства можуть мати у своєму складі службу маркетингу, для малих підприємств створення таких служб може значно підвищити витрати виробництва. Тому на таких підприємствах можуть застосовуватись принципи проектної організації завдяки підбору тих працівників, які ближчі до проблеми і є найкращими фахівцями для її вирішення.

Служба маркетингу використовує документацію щодо основних стратегічних установок; мети підприємства, погоджений бюджет; проекти планів перевезень і використання ТЗ тощо і, зі свого боку, готує та передає документацію щодо позиції підприємства на ринку, аналіз доходів і витрат, перевезень та використання ТЗ, оцінки діяльності конкурентів, готує звіти по виконанню бюджету, кон'юнктури ринку по товарних групах, робить пропозиції за цінами, дає прогноз обсягів перевезень тощо.

Документація навчального підрозділу (E6) підприємства слугує для знайомства працюючих із новинками в галузі, підвищення їх кваліфікації на курсах чи навчально-практичних семінарах, проведення підготовки та перепідготовки водіїв тощо. У відділі розробляється і ведеться відповідна навчально-організаційна, навчально-дослідна та навчально-контрольна документація згідно із встановленим порядком.

Адміністративно-господарська документація (E7) призначена для відображення господарських проблем установи та кваліфікованого їх вирішення, включаючи контроль належного стану освітлення, системи опалення, вентиляції, водопостачання і водовідведення, електропостачання, пожежного та санітарно-технічного стану приміщень, зберігання майна і обладнання установи.

За наявності в АТП власного житла (будинку, гуртожитку тощо) ведеться *житлово-комунальна документація (Е8)*, в якій відображаються питання, що виникають у процесі надання споживачам послуг з управління спільним житлом.

Зведена система документації автотранспортного підприємства подана на рис. 1.

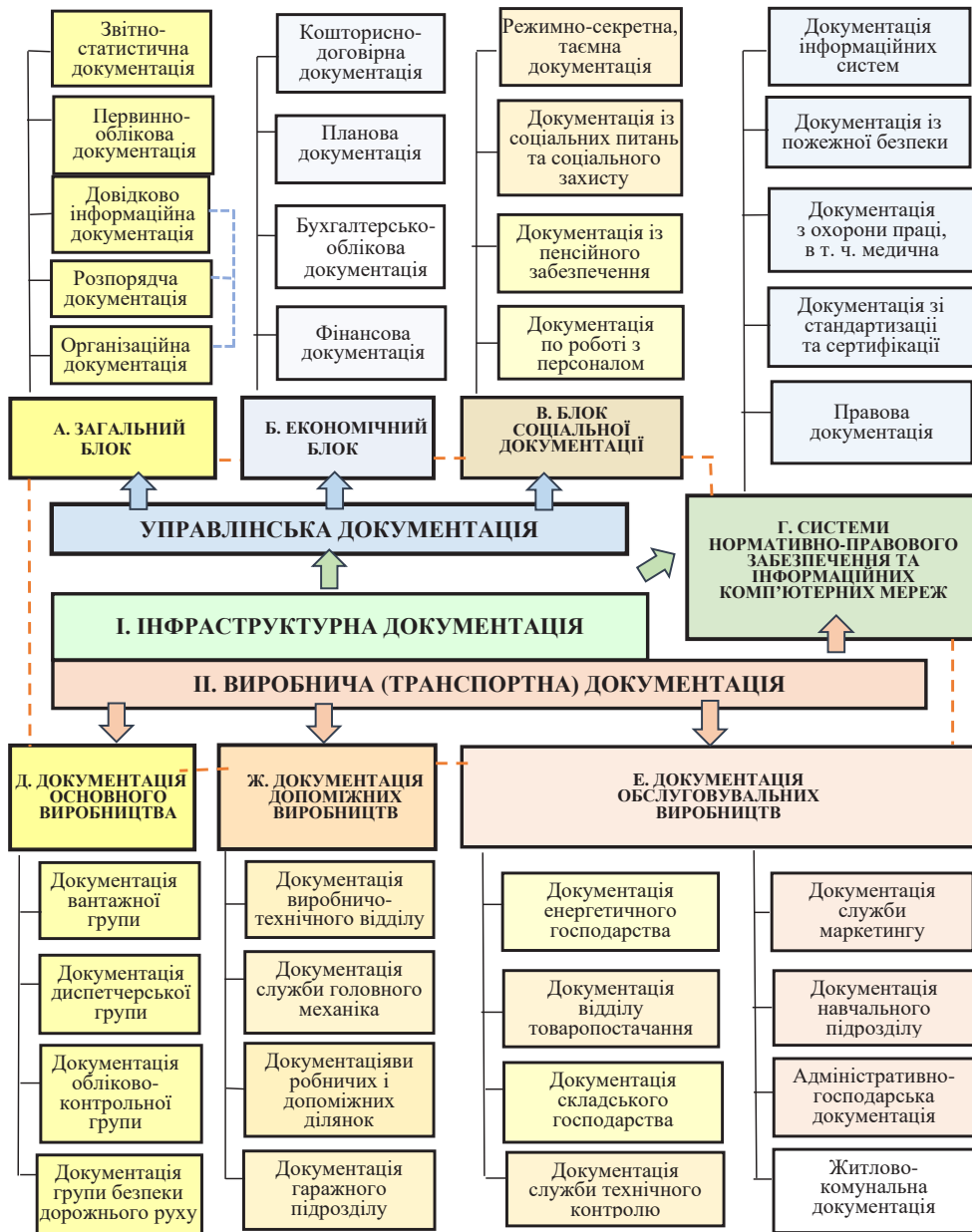

Рис. 1. Складові системи документації автотранспортного підприємства

Джерело: розроблено автором

Залежно від специфіки діяльності установи в ній можуть вестись й інші види документації, наприклад, ремонтно-будівельна, документація щодо діяльності профспілкових та громадських організацій, соціологічна тощо.

На рис. 1 подані складові системи документації автотранспортного підприємства: системи інфраструктурної та виробничої (в цьому випадку за профілем – транспортної) документації являють собою його документний ресурс. Основу інфраструктурної системи документації становить управлінська документація (загальний, економічний і блок соціальної документації), яка має місце практично в будь-якій організації, незалежно від галузевої належності. Значна частина управлінської документації уніфікована відповідно до Національного класифікатора НК 010:2021 за класами.

Підсистема нормативно-правової документації та інформаційних (комп'ютерних) мереж має як інфраструктурне (загальне для всіх підрозділів установи), так і спеціальне призначення, оскільки вона включає закони та підзаконні акти й нормативні документи, важливі і для загальних цілей управління організацією, і для профільної діяльності (залежно від галузі).

Підсистеми документації основного, допоміжних та обслуговувальних виробництв відображають особливості документаційного забезпечення управління автотранспортним підприємством, але в узагальненому вигляді можуть мати місце в установах будь-якого виду транспорту.

В рамках дослідження питань документаційного забезпечення організації як відображення рівня її інформаційної культури співробітниками кафедри інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційної безпеки НТУ напрацьовано значний науковий потенціал (тези конференцій, статті, посібники, монографії), що відображає підходи до створення документованої інформації, аналітичного її опрацювання, керування документаційними процесами, віднайдення необхідних методів та засобів для цього, побудови систем управлінської і галузевої документації (Palekha et al., 2022). Можна перенести на це дослідження висновки, які зробила доцентка К. Климова (2022), що побудовані системи документації не є сталими, оскільки їх склад може постійно змінюватись як за рахунок створення нових видів та виведення з використання старих документів, так і в зв'язку з поповненням чи вилученням із системи документів у результаті проведення в установі щорічної експертизи їх цінності; а також той факт, що галузева документація, що формує системи, виконує певні функції, серед яких спільними є управлінська, нормативно-правова та інформаційна. До чинників, що впливають на побудову систем документації установи, дослідниця відносить: діяльність державних установ, розробників систем спеціальної документації; законодавче та відомче нормативне регулювання роботи з документами; характер роботи з документами установи; результати наукових досліджень, що сприяли удосконаленню нормативної бази щодо побудови документаційних систем. Можна також погодитись із професоркою О. Шевченко (2016), що становлення типового складу та форм термінологічної структури документів, що фіксують виконання аналогічних функцій, досягнення інформаційної сумісності різних систем документації можливі завдяки уніфікації документів.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що забезпечення підрозділів установи якісно підготовленими й оптимально визначеними системами документації є основою для подальшого впровадження керування документацією, успішного виконання нею основних функціональних завдань. Запропоновані системи та підсистеми інфраструктурної та профільної (виробничої) документації автотранспортного підприємства відображають особливості його функціонування у транспортній галузі і становлять єдину систему документації, її загальний документний ресурс, що забезпечує досконале управління нею та стабільний розвиток у подальшому.

Основою документації автотранспортного підприємства є система управлінської документації, яка має місце практично в будь-якій організації, незалежно від галузевої належності, а значна її частина відповідно до національних нормативних документів є уніфікованою. Системи управлінської, нормативно-правової документації та документації комп'ютерних мереж АТП мають як інфраструктурне, так і прикладне призначення, оскільки важливі і для загальних цілей управління організацією управління, і для основної виробничої діяльності установи.

Системи профільної документації (основного, допоміжних та обслуговувальних виробництв) відображають особливості документаційного забезпечення управління установою залежно від виду транспорту. Вони інтегруються із системами управлінської документації, і у разі службової необхідності документація одного підрозділу доповнюється документами інших підрозділів, а при складанні річного звіту установи вся документована інформація консолідується. Цілісність функціонування складових систем документації, а також упорядковану їх взаємодію слід вважати передумовою якісного документаційного забезпечення управління організацією і розуміти як організаційно-правову базу роботи з документованою інформацією, що забезпечує надійний швидкий доступ і оперативне керування нею.

Системи документації повинні бути максимально адаптовані до умов організаційно-функціональної структури управління, специфіки діяльності відповідного підрозділу, вимог нормативно-правових актів, технологічних процесів виробництва, бути інтегрованими з інформаційною системою керування документацією, взаємообумовленими. Оскільки діяльність підрозділів взаємопов'язана, то в разі виробничої необхідності документація одного підрозділу може бути доповнена документацією інших підрозділів, видозмінена, підлягати корегуванню через створення нових видів і вилучення з використання застарілих та в зв'язку із поповненням чи вилученням із системи документів у результаті роботи експертно-перевірної комісії. При складанні річного звіту вся документована інформація підрозділів консолідується.

Знання складників систем документації організації, взаємозв'язку між ними, призначення кожної з них демонструють на прикладі автотранспортної установи можливість побудови інформаційної моделі її документаційного забезпечення, що дає змогу персоналу приймати обґрунтовані управлінські рішення, формувати цивілізовану та ефективно діючу логістику перевезень, систематично проводити технічні огляди, виконувати ремонт транспортних засобів, організовувати регулярне матеріально-технічне постачання, налагодити складську мережу. До чинників, що впливають на склад систем документації, можна віднести: діяльність державних інституцій, що розробляють управлінську, нормативно-правову

і відомчу (відповідно до галузі) документацію; законодавче та відомче нормативне регулювання роботи з документами; характер роботи з документами в установі, що визначає склад, форму, зміст документів і способи фіксації інформації; результати документознавчих, правознавчих та архівознавчих досліджень, що сприяли удосконаленню нормативної бази їх побудови.

Перспективи майбутніх досліджень документального забезпечення суб'єктів господарювання транспортного профілю мають включати обґрунтування теоретичних засад побудови систем документації, наукові розвідки характерних особливостей видів документації, їх міжвидових сполучень, що сприятиме досконалому керуванню документаційними процесами в них. Необхідно також продовжити дослідження застосування найбільш раціональних методів роботи з документованою інформацією установ галузі, впровадження єдиних уніфікованих засад опрацювання документованої інформації в організації незалежно від відомчого підпорядкування.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Климова, К. (2021, 12 травня). Спеціальні системи та спеціальні види документації: мета і завдання навчальних дисциплін. В О. М. Шеремета & Н. А. Дубовик (Уклад.), *Інформація та соціальні комунікації сучасного світу: тренди глобалізації* [Матеріали круглого столу] (с. 28–31). Державний університет телекомунікацій. https://dut.edu.ua/uploads/p_1525_41843598.pdf#page=28
- Климова, К. (2022). Дискусійні питання видової класифікації документації: відображення у структурі та змісті навчальних дисциплін. *Соціум. Документ. Комунікація*, 17, 106–124. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-17-106-124>
- Корнійчук, К. С. (2019). *Формування системи електронного документообігу в транспортно-му комплексі України* [Автореферат дисертації кандидата наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського].
- Кулешов, С. Г. (2012). *Загальне документознавство*. Видавничий дім «Києво-Могилянська академія».
- Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. (2021). *Класифікатор управлінської документації* (НК 010:2021). Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/klasifikator.pdf>
- Філіппова, Н. П. (2019). *Документно-інформаційні ресурси медичної галузі України: теоретичний та прикладний аспекти* [Автореферат дисертації кандидата наук із соціальних комунікацій, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського].
- Шевченко, О. В. (2016). *Система документального забезпечення торговельної галузі України: теоретико-методологічні засади* [Автореферат дисертації доктора наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури].
- Шелестова, А. М. (2011). *Навчальна документація в інтегрованому інформаційно-комунікаційному просторі вищого навчального закладу* [Автореферат дисертації кандидата наук із соціальних комунікацій, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв].
- Palekha, Yu., Zozulia, N., Moskovchenko, N., Sadovenko, V., Vovk, N., & Ivavich, M. (2022, October 20). Technological processes of working with documented information in the organization as an indicator of corporate information subculture. In *Social Communication and*

Information Activity in Digital Humanities (SCIA-2022) [Workshop Proceedings] (pp. 229–240). Lviv Polytechnic National University. <https://ceur-ws.org/Vol-3296/paper18.pdf>

REFERENCES

- Filippova, N. P. (2019). *Dokumentno-informatsiini resursy medychnoi haluzi Ukrainy: teoretychnyi ta prykladnyi aspekty* [Documentary and information resources of the medical sector of Ukraine: Theoretical and applied aspects] [Abstract of PhD Dissertation, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Klymova, K. (2021, May 12). Spetsialni systemy ta spetsialni vydy dokumentatsii: meta i zavdannia navchalnykh dystsyplin [Special systems and special types of documentation: purpose and tasks of educational disciplines]. In O. M. Sheremeta & N. A. Dubovyk (Comps.), *Informatsiia ta sotsialni komunikatsii suchasnoho svitu: trendy hlobalizatsii* [Information and social communications of the modern world: trends of globalization] [Roundtable materials] (pp. 28–31). State University of Telecommunications. https://dut.edu.ua/uploads/p_1525_41843598.pdf#page=28 [in Ukrainian].
- Klymova, K. (2022). Diskusiini pytannia vydovoi klasyfikatsii dokumentatsii: vidobrazhennia u strukturi ta zmisti navchalnykh dystsyplin [Debatable questions of species classification of documentation: reflection in the structure and content of academic disciplines]. *Society. Document. Communication*, 17, 106–124. <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-17-106-124> [in Ukrainian].
- Korniichuk, K. S. (2019). *Formuvannia systemy elektronnoho dokumentoobihu v transportnomu kompleksi Ukrainy* [Electronic document management system in transport complex of Ukraine] [Abstract of PhD Dissertation, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Kuleshov, S. H. (2012). *Zahalne dokumentoznavstvo* [General documentary studies]. Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. (2021). *Klasyfikator upravlinskoj dokumentatsii* [Classifier of administrative documentation] (NK 010:2021). Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Record Keeping. <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/klasifikator.pdf> [in Ukrainian].
- Palekha, Yu., Zozulia, N., Moskovchenko, N., Sadovenko, V., Vovk, N., & Iavich, M. (2022, October 20). Technological processes of working with documented information in the organization as an indicator of corporate information subculture. In *Social Communication and Information Activity in Digital Humanities (SCIA-2022)* [Workshop Proceedings] (pp. 229–240). Lviv Polytechnic National University. <https://ceur-ws.org/Vol-3296/paper18.pdf> [in English].
- Shelestova, A. M. (2011). *Navchalna dokumentatsiia v intehrovanomu informatsiino-komunikatsiinomu prostori vyshchoho navchalnoho zakladu* [Educational documentation in the integrated information and communication space of a higher educational institution] [Abstract of PhD Dissertation, National Academy of Culture and Arts Management] [in Ukrainian].
- Shevchenko, O. V. (2016). *Systema dokumentatsiinoho zabezpechennia torhovelnoi haluzi Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady* [The system of documentation support of the trade industry of Ukraine: theoretical and methodological foundations] [Abstract of DSc Dissertation, Kharkiv State Academy of Culture] [in Ukrainian].

UDC 002.1:656:[004:656.07

Yury Palekha,
PhD in Historical Sciences, Professor,
National Transport University
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: paleha_yu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-8060-8590

THE DOCUMENTATION SYSTEM OF A MOTOR TRANSPORT ENTERPRISE AS AN INDICATOR OF ITS WORK

The aim of the article is to define and scientifically ground, using the example of documentation support for the activity of a motor transport enterprise, components of the institution's documentation systems, to characterise their content, purpose, factors affecting them, to analyse internal relationships between documentation types.

Research methods. Systemic and socio-communicative approaches are used in this research, which make it possible to ground subsystems of the company's documentation, and determine the role of each of them. The application of modeling methods and the transition from the abstract to the concrete contributed to transforming general issues of the organisation's documentation support to the construction of a concrete model of its documentation.

Scientific novelty. This article represents the author's view on the construction of subsystems of infrastructural and profile (by industry profile) documentation, which can take place in the documentation support of managing the institution on the example of a motor transport enterprise. The infrastructural documentation is presented as functional in order to ensure the management of the institution's activities, that contains management, regulatory and legal systems and documentation regarding the computer networks operation, which serves both the general goals of the organisation's management, and each of its activity area. The purpose of the components of the profile documentation, the factors affecting them, their components and the relationship between them are studied.

Main conclusions. Based on the analysis of the components, a complex system of organisation documentation is elaborated, which allows to make reasonable management decisions, to form effective and operating management of documentation, including documentation support for the management of the enterprise, its material and technical supply, warehouse network. The results of this study can have practical application in all transport organisations when introducing and using the latest information technologies in documentation processes. Prospects for further research are the substantiation of theoretical foundations of constructing the components of industry documentation, exploration of characteristic features of their species and interspecies connections.

Keywords: documentation; transport industry; classification analysis; main, auxiliary and service industries.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2024 р.

УДК 005.57:003.074]:004.91
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307251

ОФІЦІЙНЕ ЛИСТУВАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ЧАСУ ТА ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ

Марина Цілина,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: macilin@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5339-5147

Для цитування:

Цілина, М. (2024). Офіційне листування: нові виклики часу та вимоги до оформлення. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 210–220. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307251>

Мета статті – з'ясувати специфіку сучасного офіційного листування в Україні крізь призму викликів часу і нових вимог та стандартів.

Методи дослідження ґрунтуються на загальнонауковому вивченні проблеми. У ході опрацювання фахової літератури наукової статті було застосовано оглядово-аналітичний метод, із допомогою компаративного аналізу було проведене порівняльне дослідження синтаксичного наповнення фраз англійських та українських службових листів. Використання методу індукції дало змогу провести необхідні узагальнення й висновки. Наукова розвідка побудована на принципах об'єктивності та цілісності.

Наукова новизна полягає у визначенні основних комунікативних вимог, лінгвістичних та структурних особливостей сучасних офіційних листів.

Основні висновки. Офіційне листування під впливом останніх подій в Україні набуло нових особливостей, що викликано зміною умов і форм комунікації, зокрема характеризується проявами емпатії, відкритістю і відвертістю, урахуванням того, що дотримуватися робочого часу не завжди можливо, максимальною чіткістю сформульованих завдань. Водночас відбувається удосконалення наявних стандартів і законодавчо-нормативної бази щодо оформлення службових листів. Комунікації переходять у дистанційну площину, електронне документування набуває переваг.

Усе більш функціональною для використання поряд з українською стає англійська мова. Порівняльний аналіз мовного наповнення фраз службового листа, написаних цими мовами, свідчить про те, що структура офіційних листів залишається незмінною незалежно від країни, куди вони відправляються, що дає змогу створити умовний шаблон листа до англійських партнерів і користуватися ним. Така типізація текстів є придатною для подальшого використання, надає можливість суттєво зекономити час для написання схожих листів у майбутньому. Однак беззаперечною залишається роль і перевага функціонування української мови в межах України.

Ключові слова: діловий лист; кореспонденція; офіційний лист; службовий лист.

ВСТУП

Війна Росії проти України змінила не тільки життя українців, а і спосіб їхньої комунікації. Сучасні події диктують нові правила для бізнесу, роботи та спілкування. Зараз надзвичайно важливо проявляти емпатію до колег, дотримуватися особистого простору і правильно обирати засоби комунікації. Саме ці складові і є секретом злагодженої роботи колективу та партнерів. Питання «Як справи?» в особистому листуванні нині зустрічається так само часто, як і привітання.

Значних змін зазнало й офіційне спілкування. У пріоритеті є відкритість і відвертість, урахування того, що дотримуватися робочого часу не завжди можливо, максимальна чіткість сформульованих завдань, усе більша комунікативна цифровізація. Частіше виникає необхідність оформлювати листи англійською мовою, що має відгос у впровадженні відповідних законодавчо-нормативних актів. Однак щоб лист був професійним та правильно сприйнятий адресатом, треба дотримуватися певних структурних вимог, мовних та етикетних норм.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

Офіційний, або службовий, лист є засобом спілкування між підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами для обміну інформацією чи налагодження партнерських взаємин. Існують кілька видів службових листів, а саме: інформаційні, супровідні, гарантійні, листи-запити, листи-запрошення та ін. Офіційне листування зазвичай стосується письмового спілкування. В українській науковій мові більш вживане поняття «службове листування». Зокрема, О. Загорецька (2023) службові листи вважає саме управлінськими документами, що є основним засобом обміну інформацією юридичних осіб усіх галузей діяльності, рівнів підпорядкування та форм власності між собою, а також із громадянами. Згідно із Класифікатором управлінської документації (НК 010:2021), службовий лист має код форми 0101047 в уніфікованій системі організаційно-розпорядчої документації, що є одним із класів управлінської документації (Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2021, с. 8).

У С. Шевчук (2012) лист вживається з означенням «діловий» і функціонує як поширений вид документації, один зі способів обміну інформацією й основний засіб установами офіційних, службових контактів.

Ще одним близьким до згаданих термінів є кореспонденція (лат. *відповідаю, повідомляю*), що може мати кілька значень, серед яких і листування між окремими особами або установами, і сукупність поштових відправлень, й окреме поштове відправлення, і замітка, допис, надіслані кореспондентом, повідомлення, надруковане в газеті, журналі тощо ("Кореспонденція", б.д.).

Офіційне листування охоплює листи, записки, електронні листи та інші письмові документи, які передають важливу інформацію та часто використовуються для встановлення або підтримки стосунків, надання інструкцій, запитів, інформації чи ухвалення рішень. Як правило, такий обмін інформацією ведеться в офіційному і професійному тоні та із дотриманням певних вимог.

У сучасних українських реаліях до згаданих вище типів документів можна зарахувати й ті, що є результатом спілкування із зарубіжними партнерами, компаніями, установами тощо, що зумовлено активною міжнародною співпрацею й інтеграцією України до Європейського Союзу.

Офіційні листи мають низку таких загальнотекстових властивостей: комунікативну спрямованість, сенсову і логічну цілісність, зв'язність та завершеність, інформативну значущість. Окрім цього, ділові листи відрізняються специфічними особливостями, а саме: об'єктивністю, конвенційністю, інструментальністю, прагматичністю. Стилiстичною нормою, що встановлює і регулює правила ділової кореспонденції, є стандартизація, що фіксується лексико-фразеологічно та синтаксично (Крисанова, 2009, с. 32).

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на сукупності загальнонаукових методів вивчення проблеми. У ході опрацювання фахової літератури наукової статті було застосовано оглядово-аналітичний метод, із допомогою компаративного аналізу було проведено порівняльне дослідження синтаксичного наповнення фраз англійських та українських листів. Використання методу індукції дало змогу провести необхідні узагальнення й висновки. Наукова розвідка побудована на принципах об'єктивності та цілісності.

Джерельна основа статті – публікації у спеціалізованих і профільних виданнях, вміст вебсайтів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Деструктивний вплив війни в Україні на всі сфери життя є безперечним, проте навіть у таких умовах українці намагаються працювати, не втрачати контактів із партнерами, заохочувати інвесторів, хоч ділове спілкування, безумовно, змінюється й набуває інших форм.

Пропри усі перепони, труднощі і лихо, що створює війна, службова комунікація налагоджується, навіть сформульовано низку порад, як етично взаємодіяти в діловому спілкуванні з колегами та партнерами (Voloshyn, 2022).

1. Виявляти емпатію.

В Україні постійно звучать сирени повітряної тривоги, міста зазнають обстрілів російськими ракетами, люди щомиті ризикують життям і балансують між відключеннями світла. Українські колеги також переживають за своїх близьких, які воюють на фронті або в гарячих точках.

Тому в діловому спілкуванні дуже важливо виявляти турботу та співпереживання.

«Сподіваюся, Ви та Ваша родина в безпеці» – цей вислів є більш офіційним та підходить для спілкування із клієнтами або партнерами.

У межах установ й організацій можна використовувати фрази, які є характерними для вашої команди. Головне – запитати, чи все добре, як людина почувається і чи є у неї можливість працювати.

Згідно з дослідженням Gradus, 71 % жителів України останнім часом відчували стрес чи дуже нервували (Voloshyn, 2022). Особливо важливим є те, щоб робота не спричиняла зайвого напруження людей.

2. Бути відкритим і відвертим.

За дослідженням Gallup, компанії зазнають збитків на 62,4 мільйона доларів щорічно через недостатню ефективність внутрішньої комунікації. Якщо співро-

бітники поінформовані про всі важливі питання, продуктивність праці зростає на 20–25 % (Voloshyn, 2022).

Під час війни працівники потребують більшого спілкування з керівниками, бо їм важливо бути впевненими у майбутньому.

Кожен співробітник має розуміти, у якому стані його компанія, чи будуть якісь масштабні зміни. Керівники також повинні знати, чи готові співробітники виконувати завдання і як їм у цьому допомогти.

Не варто приховувати від співробітників «неприємну» правду. Якщо компанія планує скорочувати штат, про це має знати кожен.

3. Враховувати, що дотримуватися робочого часу не завжди можливо.

Перебої з електроенергією, мобільним та інтернет-зв'язком дуже впливають на графік роботи українців. Не всі можуть бути на зв'язку з 9:00 до 18:00, багатьом доводиться працювати пізніше чи у вихідні. Тому не варто вимагати швидких письмових відповідей від колег, якщо є щось термінове, краще зателефонувати.

Часто буває так, що електронний лист із вкладенням може прийти із запізненням, а фото або відео не одразу можливо завантажити.

Під час встановлення термінів для українських партнерів чи колег треба враховувати відключення або проблеми з підключенням до інтернету.

Усе ж за згаданих обставин українці намагаються знайти баланс між роботою, особистим життям і війною. У позаробочий час людину в месенджерах краще не турбувати. із важливими питаннями краще звертатися на електронну пошту чи в корпоративні чати.

4. Поставити завдання максимально чітко.

У час війни ясність комунікації та уважність до дрібниць стають важливими. Слід враховувати, що у Вас і Вашого колеги можуть бути різні графіки, тому обговорити якісь завдання телефоном і виправити неясності не вийде.

Перш ніж відправити повідомлення, варто уважно прочитати його і максимально чітко описати те, що цікавить. Якщо це буде якесь завдання, то лист має містити:

- його детальний опис і можливу покрокову інструкцію щодо виконання;
- матеріали, що стануть у пригоді колезі для того, щоби виконати завдання;
- реченець й очікуваний результат.

Повідомлення варто сформулювати так, щоби колега не ставив запитань для уточнення.

5. Цифрова комунікація.

COVID, напевно, можна вважати часом підготовки українців до переходу в онлайн-формат. Комунікація змінилася, стала більш неформальною: замість друкованих копій – pdf, замість особистих зустрічей – Zoom, замість електронних листів – Viber, Telegram, замість стаціонарного телефона – мобільний.

Для українців спілкування під час війни є надзвичайно важливим, вони постійно читають новини, за першої нагоди контактують онлайн.

Службові листи юридичних осіб мають бути оформлені на бланку листа за вимогами Національного стандарту України «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (ДСТУ 4163:2020). Вимоги цього стандарту поширюються на організаційно-розпорядчі документи, а також службові листи, що ство-

рено в результаті діяльності усіх юридичних суб'єктів незалежно від їх функціонально-цільового призначення, масштабу й рівня діяльності та форм власності.

Особливість оформлення службового листа полягає в тому, що у ньому немає реквізитів «Назва виду документа» й «Місце складення документа».

Згідно із ДСТУ 4163:2020, бланки листа юридичної особи за її вибором можуть бути кутовими чи поздовжніми. А це надалі зумовлює й місце розташування конкретних реквізитів листа (Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості, 2021).

Якщо юридичні особи ведуть листування з постійними іноземними кореспондентами, то вони мають змогу виготовляти бланки з реквізитами двома мовами: зліва – українською, справа – мовою іншої країни. Проте бланки, які містять реквізити, що наведені іноземною мовою, застосовувати в межах України не рекомендовано.

Варто також звернути увагу на те, що Верховна Рада України підтримала Проект Закону України «Про застосування англійської мови в Україні». У документі офіційно закріплено статус англійської мови як одного з головних засобів міжнародного спілкування в Україні і зазначено, що органи місцевого самоврядування можуть розглядати офіційні документи органів державної влади, органів місцевого самоврядування іноземних держав, а також органів міжнародних (міждержавних) організацій (об'єднань), що написані англійською мовою, без вимоги перекладу на офіційну мову (Верховна Рада України, 2023).

Використання англійської мови для написання офіційних листів стає доволі поширеним, зокрема, коли йдеться про роботу та бізнес. Щоб лист був професійним та правильно сприйнятий адресатом, треба дотримуватися певних вимог.

Основними елементами ділового листа, як зазначає О. Михайленко (2021), є:

- адреса та ім'я одержувача;
- контактні дані відправника;
- дата написання;
- посилання;
- привітання;
- основна частина;
- завершення;
- підпис;
- ініціали автора;
- додатки (за наявності).

Необхідно зауважити, що структура офіційних листів залишається незмінною незалежно від країни, куди вони відправляються. Саме тому можна створити умовний шаблон листа до англомовних партнерів і користуватися ним.

Для правильного створення офіційного листа англійською мовою треба дотримуватися таких порад (Михайленко, 2021):

1. Зберігати професійний тон та подачу інформації.
2. Уникати формальних штампів.
3. Не використовувати жаргон та скорочення.
4. Віддавати перевагу особовим займенникам.
5. Закінчувати лист запитом.
6. Не користуватись ідіомами та знаками оклику.

7. Перед відправкою перевірити документ на помилки.

Кожна частина листа має свій набір фраз. Як правило, лист треба починати із привітання, форма якого залежить від того, як добре ми знаємо людину, з якою листуємося.

Зазвичай використовують фрази:

– *Dear colleagues* – шановні колеги. Якщо листуються з добре знайомими особами.

– *Dear Polina Smith / Greg Page* – шановна Поліна Сміт / шановний Грег Пейдж. Такі форми є найбільш неформальними, що підходять тоді, коли добре знаємо людину, її стать і часто з нею спілкуємося.

– *Dear Mr. Adamson / Dear Ms. / Mrs. Adamson* – шановний містер Адамсон / місіс / міс Адамсон. Уживаємо, якщо знаємо стать та ініціали одержувача. Якщо лист отримуватиме жінка, варто віддавати перевагу звертанню *Ms.*, а не *Mrs.*, особливо коли невідомий її сімейний статус.

– *Dear sir / Dear madam* – шановний пан / шановна пані. Уживаємо, коли не знаємо ім'я, проте відома стать адресата.

– *Dear HR* – шановний/а HR. Таким привітанням можливо звернутися, якщо відома тільки посада отримувача, зокрема у цьому випадку йдеться про працівника *human resources (HR)*.

– *To whom it may concern* – до усіх зацікавлених осіб. є найбільш нейтральним варіантом, що підходить у випадку, якщо не знаємо статі, посади, імені адресата.

Порівняймо з україномовними листами, де найпоширенішими є звернення: *Шановний (ім'я та по батькові)! Шановна пані/пане... (ім'я)! Шановні панове! Шановні колеги! Вельмишановний добродію! Глибокошановний (ім'я та по батькові)! Високошановний пане...!*

В українському листуванні зазначають звання адресата або вказують його професію: *Високоповажаний генерале! Вельмишановний професоре! Шановний директоре!*

На початку листа має міститись інформація про його мету, щоб отримувач міг зрозуміти, про що йтиме мова в його основній частині. За своєю суттю початок – це короткий анонс, витяг, що заздалегідь знайомить адресата з метою листа.

Якщо відповідаємо, можемо використовувати такі вислови:

– *I am writing in response to...* – Я пишу у відповідь на...

– *In reply to your letter of 10 May...* – У відповідь на Ваш лист від 10 травня...

– *I recently wrote to you about...* – Я вже писала Вам про...

– *To follow up on/following our discussion...* – Продовжуючи діалог...

Поширеними вступними фразами в українських ділових листах є посилання на зустріч, попередній лист, документ, телефонний дзвінок, захід: *Відповідаючи на Ваш лист від (дата)... За контрактом №..., що був підписаний між нашими установами... Відповідаючи на Ваш запит від (дата)...* тощо.

Мета формулюється так:

I am writing to enquire about/confirm/in connection with... – Я пишу, щоби дізнатися щодо / щоби підтвердити / у зв'язку з...

Прохання:

– *It would be helpful if you could...* – Було б добре з Вашої сторони, аби Ви змогли...

– *Could you possibly...* – Чи змогли б Ви...

– *I would be appreciate it if you could...* – Я був/була би вдячний/вдячна, якщо Ви могли б...

Please could you send me... – Будь ласка, чи не могли б ви надіслати мені...

Фахівці українського ділового мовлення пропонують також значну кількість фраз для висловлення прохання: *Просимо повідомити (надіслати, сплатити, підтвердити, розглянути)...* *Просимо Вас звернути особливу увагу на...* *Переконливо просимо Вас зателефонувати нам...* *Ми були б вдячні, якщо Ваш представник зможе прийти для виконання необхідної процедури...*

Другий чи третій абзац листа використовуємо, щоб передати основну думку. Необхідно дотримуватися лаконічності, максимально стисло висловлювати свою думку. Інформація у листі може варіюватися залежно від завдань та мети, з якою пишемо його. Приміром, якщо треба повідомити про відмову в співробітництві, поділитися інформацією про продукт, погодитися на особисту зустріч для співбесіди, використовуємо такі вислови:

– *We are particularly interested in this job because...* – Ми зацікавлені у цій роботі, тому що...

– *I am reaching out to express my interest in the role of...* – Я звертаюся, щоби висловити свою зацікавленість посадою...

– *Our new product will be released in May, and we are thrilled to inform you...* – Наш новий продукт буде представлено у травні, і ми раді повідомити Вас...

– *After careful consideration we have decided to...* – Ретельно подумавши, ми вирішили...

– *We regret to inform you that...* – На жаль, інформуємо Вас про те, що...

В українському діловому мовленні представлено широкий спектр фраз для формулювання основної думки відповідно до типу листа. За класифікаційними ознаками листи можуть бути тими, що потребують відповіді, і тими, що не потребують відповіді; за кількістю адресатів – звичайні, колективні, циркулярні (Шевчук & Клименко, 2011, с. 391–392). Наприклад, лист-нагадування залежно від того, скільки разів нагадують, може мати різні мовні звороти – від дипломатичного попередження (*Дозвольте Вам нагадати про...* *Перепрошуємо, що мусимо турбувати Вас із цього приводу*) до категоричності і рішучості (*Дуже прикро, що наше співробітництво виявилось невдалим...Попереджаємо Вас про свій намір розірвати контракт...*).

Останній абзац уміщує посилання на різні файли, запити тощо. У заключній частині розміщуються нагадування, пропозиції й побажання із приводу ведення листування та подальшого спілкування.

Якщо треба додати посилання чи матеріали:

– *Kindly see the attached...* – Будь ласка, ознайомтесь з доданим...

– *We enclose...* – Додаємо...

Коли необхідно запропонувати допомогу:

– *If you would like to, I would be delighted to...* – Якщо Ви бажаєте, я буду радий...

– *Do you want me to...?* – Ви хотіли б, щоб я...?

Для продовження розмови можна використовувати:

– *I await your reply.* – Очікую на зворотний зв'язок.

– *We appreciate any feedback you may have.* – Ми будемо вдячні за будь-який відгук.

– *Kindly get in touch with me at your earliest convenience.* – Будь ласка, вийдіть на зв'язок зі мною якнайшвидше.

Для подяки вживаємо:

- *Thank you for enquiring.* – Дякую за висловлену цікавість.
- *We extend our gratitude for your letter dated...* – Ми хочемо подякувати Вам за лист від (дата)...
- *Thank you once more for your kind assistance.* – Ще раз дякуємо за Вашу ввічливу допомогу.

У листах українською мовою вживаємо фрази: *Дозвольте ще раз висловити Вам свою вдячність... Дякуємо за допомогу... Щиро вдячний за...*

Або ж запевнення: *Можете бути впевнені, що Ви маєте нашу повну підтримку... Ми зателефонуємо вам, щоб узгодити час зустрічі, який буде взаємно зручним... Нам буде приємно працювати разом із вами.*

Наприкінці листа розміщується підпис відправника.

Для цього використовуємо:

- *Yours faithfully,* – із щирою повагою.
- *Best wishes,* – із найкращими побажаннями.
- *All the best,* – Усього найкращого.
- *Take care!* – На все добре!

В українському діловому мовленні запропоновано також значний вибір завершальних фраз: *з повагою...З повагою і найкращими побажаннями... із вдячністю і повагою... з належною до Вас пошаною... із щирою повагою (пошаною),* однак розділовий знак після цих зворотів не ставимо.

У кінці паперового листа залишаємо місце для підпису від руки. Під ним розміщуються прізвище, ім'я, по батькові, а також посада (за необхідності).

ВИСНОВКИ

Отже, офіційне листування під впливом останніх подій в Україні набуло нових особливостей, що зумовлено зміною умов і форм комунікації, зокрема характеризується проявами емпатії, відкритістю і відвертістю, урахуванням того, що дотримуватися робочого часу не завжди можливо, максимальною чіткістю сформульованих завдань. Водночас відбувається удосконалення наявних стандартів і законодавчо-нормативної бази щодо оформлення службових листів. Комунікації переходять у дистанційну площину, електронне документування набуває своїх переваг.

Усе більш функціональною для використання поряд з українською стає англійська мова. Порівняльний аналіз мовного наповнення фраз службового листа, написаних цими мовами, свідчить про те, що структура офіційних листів залишається незмінною незалежно від країни, куди вони відправляються, що дає змогу створити умовний шаблон листа до англомовних партнерів й користуватися ним. Така типізація текстів є придатною для подальшого використання, надає можливість суттєво зекономити час для написання схожих листів у майбутньому. Однак беззаперечною залишається роль, перевага і функціонування української мови в межах України.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Верховна Рада України. (2023, 13.липня). *Про застосування англійської мови в Україні* (Проект Закону України № 9432-1). LIGA360. <https://ips.ligazakon.net/document/ji09534b>
- Загорєцька, О. (2023). Оформлення службових листів за новим стандартом. *Діловодство*, 1–2. <https://e.dilovodstvo.com/dilovodstvo-2023-1/oformlennya-sluzhbovykh-lystiv-za-novym-standartom>
- Кореспонденція. (б.д.). В *Словник іношомовних слів*. Взято 28 лютого 2024 з <https://bit.ly/4aVicTq>
- Крисанова, Т. А. (2009). Лексико-граматичні особливості англійського та українського ділового листа: компаративний аспект. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, 17, 31–35. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/564/3/krysanova.pdf>
- Михайленко, О. (2021, 20 вересня). Офіційний лист англійською: головні правила написання. *Grade*. <https://grade.ua/uk/blog/business-letter-in-english/>
- Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. (2021). *Класифікатор управлінської документації* (НК 010:2021). Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/klasifikator.pdf>
- Український науководослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості. (2021). *Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів* (ДСТУ 4163:2020). Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства. https://www.victoriya.ua/wp-content/uploads/2022/06/dstu-4163_2020.pdf
- Шевчук, С. В. (2012). *Ділове мовлення для державних службовців*. Алерта.
- Шевчук, С. В., & Клименко, І. В. (2011). *Українська мова за професійним спрямуванням* (2-ге вид.). Алерта.
- Voloshyn, S. (2022, November 15). *How to communicate with colleagues and clients from Ukraine*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. https://www-agroberichtenbuitenland-nl.translate.google/actueel/nieuws/2022/11/15/ukraine-tips-for-effective-communication?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc

REFERENCES

- Korespondentsiia [Correspondence]. (n.d.). In *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign language words]. Retrieved February 28, 2024, from <https://bit.ly/4aVicTq> [in Ukrainian].
- Krysanova, T. A. (2009). Leksyko-hramatychni osoblyvosti anhliiskoho ta ukrainskoho dilovoho lysta: komparatyvnyi aspekt [Lexico-grammatical peculiarities of English and Ukrainian business letters: the comparative aspect]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 17, 31–35. <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/564/3/krysanova.pdf> [in Ukrainian].
- Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine. (2021). *Klasyfikator upravlinskoj dokumentatsii* [Classifier of administrative documentation] (NK 010:2021). Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Record Keeping. <https://undiasd.archives.gov.ua/doc/klasifikator.pdf> [in Ukrainian].
- Mykhailenko, O. (2021, September 20). Ofitsiyni lyst anhliiskoiu: holovni pravyla napysannia [An official letter in English: the main rules of writing]. *Grade*. <https://grade.ua/uk/blog/business-letter-in-english/> [in Ukrainian].

- Shevchuk, S. V. (2012). *Dilove movlennia dlia derzhavnykh sluzhbovtiv* [Business broadcasting for civil servants]. Alerta [in Ukrainian].
- Shevchuk, S. V., & Klymenko, I. V. (2011). *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam* [Ukrainian language for professional direction] (2nd ed.). Alerta [in Ukrainian].
- Ukrainian Scientific Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality Problems. (2021). *Derzhavna unifikovana systema dokumentatsii. Unifikovana systema orhanizatsiino-rozporiadchoi dokumentatsii. Vymohy do oformlennia dokumentiv* [The state unified documentation system. Unified system of managerial documentation. Requirements for presentation of documents] (DSTU 4163:2020). Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Record Keeping. https://www.victorija.ua/wp-content/uploads/2022/06/dstu-4163_2020.pdf [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2023, July 13). *Pro zastosuvannia anhliiskoi movy v Ukraini* [On the use of English in Ukraine] (Draft Law No. 9432-1). LIGA360. <https://ips.ligazakon.net/document/ji09534b> [in Ukrainian].
- Voloshyn, S. (2022, November 15). *How to communicate with colleagues and clients from Ukraine*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. https://www-agroberichtenbuitenland-nl.translate.google.com/actueel/nieuws/2022/11/15/ukraine-tips-for-effective-communication?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=uk&_x_tr_hl=uk&_x_tr_pto=sc [in English].
- Zahoretska, O. (2023). *Oformlennia sluzhbovykh lystiv za novym standartom* [Designing service letters according to the new standard]. *Dilovodstvo*, 1–2. <https://e.dilovodstvo.com/dilovodstvo-2023-1/oformlennya-sluzhbovykh-lystiv-za-novym-standartom> [in Ukrainian].

UDC 005.57:003.074]:004.91

Maryna Tsilyna,
PhD in Philological Sciences, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: macilin@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5339-5147

OFFICIAL CORRESPONDENCE: NEW CHALLENGES OF NOWADAYS AND APPLICATION REQUIREMENTS

The aim of the article is to find out the specifics of modern official correspondence in Ukraine through the prism of modern challenges, new requirements and standards.

Research methods ground on the general scientific studying of the problem. In the course of processing the professional literature of this scientific article, the review and analytical method is applied, as well as with the help of comparative analysis, a congruous research of the syntactic content of phrases in English and Ukrainian business letters is conducted. The use of the induction method makes it possible to make necessary generalisations and conclusions. The scientific study is built on the principles of objectivity and integrity.

The scientific novelty consists in determining the main communicative requirements, linguistic and structural peculiarities of modern official letters.

Main conclusions. Under the influence of recent events in Ukraine, official correspondence has acquired new features due to the changes in conditions and forms of communication, in particular, it is characterised by manifestations of empathy, openness and frankness, taking into account the fact that it is not always possible to adhere to working hours by maximum clarity of the formulated tasks. At the same time, the existing standards, and the legislative and regulatory framework regarding the design of official letters are being improved. Communications are moving to a remote plane, and electronic documentation is gaining advantages.

Along with Ukrainian, English is becoming more and more functional for use. A comparative analysis of the language content of business letter phrases written in these languages shows that the structure of official letters remains unchanged regardless of the country to which they are sent, which makes it possible to create a conventional template of a letter to English-speaking partners and use it. Such typification of texts is suitable for further usage, provides an opportunity to significantly save time for writing similar letters in future. However, the role and advantage of the Ukrainian language functioning within Ukraine remains indisputable.

Keywords: business letter; correspondence; official letter; official letter.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2024 р.

**БІБЛІОТЕЧНА НАУКА
ТА ПРАКТИКА
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ**

**LIBRARY SCIENCE AND PRACTICE
IN CONDITIONS
OF MARTIAL LAW IN UKRAINE**

УДК 027.022(477)"364":[94:159.953:17.023.32(=161.2)]:021:351.853
DOI: 10.31866/2616-7654.13.2024.307253

ПУБЛІЧНІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНСТИТУЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Тетяна Новальська,
докторка історичних наук, професорка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: novalska@meta.ua
ORCID ID: 0000-0003-3093-3998

Неля Бойчук,
старша викладачка,
Київський національний університет
культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: nab2012@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7038-7376

Для цитування:

Новальська, Т., & Бойчук, Н. (2024). Публічні бібліотеки як інституції історичної пам'яті українського народу. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 13, 222–232. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307253>

Метою статті є дослідження основних тенденцій діяльності українських публічних бібліотек як інституцій історичної пам'яті українського народу в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. У статті використано комплекс підходів наукового пізнання (об'єктивності, зв'язку теорії і практики), принципу єдності взаємозв'язку із сучасними умовами та методів (аналізу, когнітивний, структурно-функціональний, описовий, синтезу).

Наукова новизна. Вперше презентовано діяльність українських публічних бібліотек як інституцій національної та історичної пам'яті нашого народу. Аргументовано, що в умовах воєнного стану в Україні бібліотечний інститут гідно розбудовує свою діяльність на благо українського народу.

Основні висновки. Звернення до джерел історичної пам'яті – необхідна умова формування національної ідеї сучасної України, адже захист базових культурних цінностей стабілізує суспільство, об'єднує та підтримує духовні сили народу. Сьогодні в умовах воєнного стану це особливо важливо. Формування, збереження та організація доступу до джерел історичної пам'яті, які є органічним складником не лише матеріальної, а й духовної сфери суспільства, відіграють важливу соціально-комунікаційну роль у його всебічному розвитку, стабільному емоційно-психологічному стані, сприяють підвищенню морального та інтелектуального потенціалу. Бібліотеки є важливим складником соціально-комунікаційної структури держави, вони реалізують державну політику соціальної, історичної та національної пам'яті, організують збереження цих джерел, беруть активну участь у поширенні об'єктивної і правдивої інформації, науково обґрунтованих знань про минуле і сьогодення, спрямованих на формування і утвердження історичної пам'яті. Також бібліотечний інститут слугує гарантуванню інформаційної безпеки держави, спростовуючи фейки та висвітлюючи правдиву історію України. Діяльність українських бібліотек забезпечує безкоштовно об'єктивною інформацією, сприяє протидії тенденційному тлумаченню історичного процесу, деформації сенсів минулої та новітньої історії, маніпулюванню змістом історичних фактів та соціально-культурних чинників.

Ключові слова: публічні бібліотеки; історико-культурна спадщина; національна пам'ять; воєнний стан; російсько-українська війна; усна історія.

ВСТУП

Зберігаючи історико-культурну спадщину всіх поколінь українців, бібліотечний інститут відтворює багатовікову історію розвитку нашого народу та надає кожному стале відчуття приналежності до національної спільноти. Саме ці аспекти актуалізувалися з анексією Російською Федерацією українського Криму та захопленням російськими військами Луганської і частини Донецької областей, а з початком повномасштабного вторгнення питання збереження культурних надбань українського народу постало гостро. Численні втрати, які завдає ворог, свідоме знищення загарбниками культурного надбання, яке оцінюється не лише у грошовому еквіваленті та категорії втраченого майна, потребують посиленого захисту, збереження і охорони, адже саме культурна спадщина є джерелом перформатування культурних наративів та сенсів українців, їх подальшого духовного розвитку, формування спільної історичної пам'яті.

Через російську агресію в Україні станом на 25 квітня 2024 р. вже пошкоджено 1987 закладів культури, з них повністю знищеними є 324 культурні осередки (Міністерство культури та інформаційної політики України, 2024). В Україні внаслідок бомбардувань та обстрілів під загрозою знищення перебувають музейні та цінні приватні колекції, архівні і бібліотечні фонди. Росіяни вже вивезли частину цінних музейних, архівних і бібліотечних колекцій з окупованих територій. Саме тому війна – це не лише знищення рукотворних об'єктів, це також знищення пам'яті та можливостей для прийдешніх поколінь.

Місце України в європейському культурному просторі у майбутньому залежатиме у тому числі і від ставлення держави до історичної пам'яті, рівня збереженості національних традицій та культурної спадщини. Пріоритетним завданням органів державної влади й місцевого самоврядування, міжнародно-правовим зобов'язанням є охорона відповідних об'єктів на території нашої держави у межах її територіального моря і прилеглої зони. Таким чином, Україна не лише забезпечує збереження історичних та інших пам'яток, які становлять культурну цінність, а й уживає всіх необхідних заходів із метою повернення вкрадених росіянами культурних цінностей українського народу, адже це унікальний духовний і соціальний капітал, ресурс сталого розвитку суспільства.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Питання діяльності бібліотек як осередків історичної, культурної та національної пам'яті у різних аспектах і проявах завжди було у полі зору сучасних українських бібліотекознавців. Його висвітленню присвячено публікації Т. Гранчак, Л. Дубровіної, Л. Кузнецової, Т. Кулаковської, Ю. Новальської, Л. Прокопенко, Г. Солоіденко та інших. Практики бібліотечної галузі також розкривають різні аспекти роботи бібліотечних установ зі збереження історичної пам'яті в умовах воєнного стану. Зокрема, вирізняються статті В. Агаркової, Ю. Амельченко, О. Бельницької, В. Білоус, Я. Бондарчук, С. Герасимової, Ю. Горбатенко, І. Гулик, Г. Дідусенко, І. Лапшиної, В. Ногіної, С. Сердюк, Г. Слотюк та інших.

Л. Дубровіна (2016) розглядає бібліотеки, архіви і музеї як вагомий складник соціальних інститутів, що реалізують державну політику соціальної, історичної та національної пам'яті через організацію збереження її джерел, вивчають історію документальної спадщини. Вчена наголошує, що діяльність цих інституцій забезпечує

об'єктивною інформацією державні органи влади, науковців, освітян, культурних діячів, сприяє протидії тенденційному тлумаченню історичних процесів, запобігає уникненню маніпулювань змістом історичних фактів та соціокультурних чинників.

Стаття Т. Гранчак (2020) присвячена обґрунтуванню актуальності виокремлення меморіального напрямку бібліотекознавчих досліджень і розбудови бібліотечної діяльності, що пов'язана з реалізацією політики пам'яті. Авторкою акцентовано на посиленні уваги науковців до дослідження питань історичної та культурної пам'яті, ідентичності в умовах переходу до інформаційного суспільства. Дослідження Л. Кузнецової узагальнює наслідки руйнувань і втрат публічних бібліотек України під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України з 24 лютого 2022 р. На основі узагальнення широкого фактичного матеріалу щодо стану української бібліотечної мережі зроблено висновок, що книгозбірні відіграють вагомий роль у збереженні національних інтересів, а питання захисту бібліотечних фондів від можливих руйнувань має стати у перспективі важливим складником культурної політики української держави (Кузнецова, 2022). Дослідниця наголошує, що провідними завданнями бібліотечних працівників має стати збереження для майбутніх поколінь пам'яті про героїчну боротьбу українського народу за свою незалежну державу, захист і систематизація документальних свідчень про славний бойовий шлях Збройних сил України та добровольчих батальйонів, діяльність загонів територіальної оборони і волонтерів, а також фактів злочинів російських загарбників на тимчасово окупованих територіях України.

Висвітленню досвіду публічних бібліотек України з організації роботи провідних форм промоції читання у воєнний час присвячено дослідження Ю. Новальської (2023). Авторкою проаналізовано актуальні напрями діяльності книгозбірень із популяризації читання та їхньої адаптації під вимоги воєнного часу, зокрема, визначено і місію бібліотечного інституту в цей надзвичайно важкий для країни час. Доведено, що українські публічні бібліотеки і в умовах воєнного стану залишаються відкритими для користувачів, співпраці та допомоги, доводячи свою життєздатність як важливий соціальний інститут.

Основним напрямом діяльності бібліотечної мережі Національної академії наук України під час війни присвячено дослідження Г. Солоїденко і Т. Кулаковської (2023). Основну увагу зосереджено на стані наукової інфраструктури, яка зазнала суттєвих ушкоджень у ході війни, збереженні і захисті бібліотечних фондів, кадровому забезпеченні та змінах у системі підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, а також волонтерській та інформаційній діяльності.

Роботу українських бібліотек у найважчі перші місяці повномасштабного вторгнення висвітлено у дослідженні С. Сердюк та С. Герасимової (2022). Зроблено спробу проаналізувати актуальні напрями діяльності публічних бібліотек та їхню адаптацію до нагальних потреб часу, а також визначено місію книгозбірень у цей період та її значення для українського суспільства.

Мета статті – дослідження основних тенденцій діяльності українських бібліотек як інституцій історичної пам'яті українського народу в умовах воєнного стану.

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічну основу статті сформував комплекс підходів наукового пізнання (об'єктивності, зв'язку теорії і практики), принципу єдності взаємозв'язку

із сучасними умовами та методів (аналізу, когнітивний, описовий, синтезу, функціонально-діяльнісний). Джерельна база статті включала наукові публікації у фахових виданнях, а також дані з офіційних сайтів органів державної та місцевої влади, сайти провідних бібліотек країни, бібліотечні блоги, сайти новин і культурного проєкту «Читомо».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Від найдавніших часів бібліотечний інститут виконує важливу соціальну роль – збереження знань для прийдешніх поколінь та поширення інформації у суспільстві. Як найбільш соціальний інститут – інститут історичної пам'яті народу – бібліотеки одні з перших завжди підпадали під удари цивілізаційних, політичних, релігійних та інших соціальних змін і потрясінь, стихійних лих тощо. Саме тому сьогодні є доступною лише незначна частина історико-культурної спадщини людства. Як зазначає Л. Дубровіна (2016), об'єднуючим фактором спільноти є національна свідомість, яка базується на ідейній платформі спільної історичної пам'яті громадян держави, має постійний інформаційний та культурний супровід.

У провідних країнах світу бібліотеки функціонують як спеціально уповноважені установи, які покликані збирати, організовувати, зберігати і надавати у суспільне користування різні джерела інформації, носії історичної та національної пам'яті, що акумулюють історичний досвід певної нації і є своєрідним історичним депозитарієм держави у її реалізації національної функції, а також виступають активним комунікаційним засобом увіковічення та трансляції культурних цінностей від покоління до покоління, тобто є посередником між минулим і сучасним.

У сучасному світі дбайливе ставлення до культурної спадщини – це один із важливих маркерів розвитку держави та мірило суспільної моралі. Пам'ять про складний історичний шлях нашої країни до власної незалежності зберігається у тому числі у бібліотечних фондах. Історичні спроби створити власну державу, спадковість суспільної свідомості як сукупності ідей, що передавалася від пращурів, створили тверде підґрунтя національної культури, яка сповна відображена в історико-культурній спадщині українців.

В умовах нової історичної реальності – епохи глобального інформаційного простору – поступово змінюються і соціальні функції бібліотек, які трансформуються від пасивних сховищ знань в активних учасників інформаційного простору, значно розширюючи свої функції впливу на національну свідомість та розбудову громадянського суспільства через впровадження нових соціально-комунікаційних технологій, які надали українським книгозбірням нових можливостей у відкритому інформаційному світі.

Українські бібліотекарі в умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України борються у тому числі й за збереження історичної пам'яті нашого народу для прийдешніх поколінь. Адже саме бібліотеки як найдоступніші культурні та соціальні інституції перебувають під постійною атакою росіян. Сьогодні українці вже усвідомили, що знищення знань і стирання національної пам'яті – мета війни тих, хто прагне нав'язати нам і прийдешнім поколінням власну версію історії.

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України від 25 січня 2024 р., майже 700 бібліотек зазнали часткового руйнування або були пов-

ністю знищені (Міністерство культури та інформаційної політики України, б.д.). У центрі Києва постраждали дві національні книгозбірні – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського та Національна наукова медична бібліотека України, значно пошкоджено Харківську державну наукову бібліотеку України імені В. Г. Короленка, частково зруйновано 25 університетських бібліотек, серед них кілька корпусів наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, де зберігається понад три млн томів, зокрема стародруки і рукописи, а також цінні архівні колекції. Але найбільших втрат і руйнувань зазнала мережа публічних бібліотек України: залишаються повністю зруйнованими понад 130 книгозбірень, майже 750 потребують різного ступеня ремонтних робіт (Лапшина, 2024).

За попередніми оцінками фахівців, лише за час повномасштабного вторгнення із 24 лютого 2022 р. фонди українських бібліотек втратили понад 1,5 млн видань, і кількість їх невідомо зростає. Бібліотечні фонди зазнають суттєвих втрат внаслідок обстрілів, пожеж, затоплення після підриву окупантами Каховської гідроелектростанції. Також загарбники цілеспрямовано відбирають із фондів українські книги та спалюють їх, грабують матеріально-технічну базу та комп'ютерну техніку. За даними Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, 415 публічних бібліотек втратили частину своїх фондів, а у 134 книгозбірнях не збереглося жодного видання (*В Україні за час війни*, 2024).

Треба зазначити, що руйнування таких масштабів, які зазнає українська інфраструктура, та непоправні людські втрати є неминучими, враховуючи інтенсивність обстрілів і бомбардувань ворогом нашої території, та свідчать про цілеспрямоване знищення культурних об'єктів, у тому числі й бібліотек. Адже російські війська не лише обстрілювали університети, але і послідовно цілили у їхні бібліотеки. Окупантами цілеспрямовано знищено Херсонську обласну універсальну наукову бібліотеку імені Олесея Гончара; зазнали суттєвих пошкоджень Чернігівська обласна універсальна наукова бібліотека імені Софії та Олександра Русових (колишня Короленка) та Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва.

На Всеукраїнській науковій конференції «Війна Росії проти України (лютий 2014 – лютий 2024). Рецепція війни», яка відбулася в Укрінформі, було зазначено, що громади, які мали ресурс на відновлення роботи своїх книгозбірень, вирішили це питання – сьогодні 156 публічних бібліотек працюють у відремонтованих приміщеннях. Ті громади, які не мають фінансів на відбудову, організують бібліотечне обслуговування у сільських радах, церквах, модульних будинках тощо (*В Україні за час війни*, 2024). До слова, у Харкові бібліотека вже два роки працює у метро (*У Харкові на станціях метро*, 2022).

Перед українськими бібліотеками стоять серйозні виклики, які вони мусять весь час долати, щоб довести свою необхідність і значущість для держави та суспільства. Наслідки війни, які ми маємо на сьогодні, жахливі як загалом для країни, так і для бібліотечної галузі зокрема. Це руйнування будівель і пошкодження приміщень, знищення та розграбування бібліотечних фондів, втрата матеріально-технічного забезпечення і комп'ютерної техніки, евакуація, переміщення, брак фахового персоналу та відсутність відвідувачів. Проте бібліотекарі спільно з усією країною демонструють світові свою стійкість і віру в перемогу України. Змінено пріоритети, напрями та формати роботи. Бібліотекарі ні на мить не припиняли своєї діяльності, весь час перебуваючи на зв'язку зі своїми користувачами, що дало поштовх

для подальшого розвитку. До прикладу, у лютому–березні 2022 р. 5 % території Миколаївської області було окуповано, 20 громад і саме місто Миколаїв перебували під постійним обстрілом російських військ. Зазнали пошкоджень різного ступеня 51 книгозбірня, а 10 – зруйновано повністю (Агаркова, 2023). Саме тоді бібліотекарі почали активно використовувати у своїй діяльності соціальні мережі. Майже кожна публічна бібліотека на своїй офіційній сторінці у Facebook, Twitter, Instagram, Telegram та ін. публікує офіційну інформацію органів влади, розміщує корисні повідомлення (дистанційні курси, навчання з медіаграмотності, поради психологів, адреси укриттів, благодійних фондів і волонтерських об'єднань тощо). У цей важкий період започатковано цикл постів із гештегами, що висвітлюють правдиву історію нашої країни, культуру і традиції українців, проводять різноманітні за тематикою флешмоби та конкурси. Бібліотекарі реалізують власні літературно-мистецькі проекти, популяризують творчість українських митців тощо.

Із 2021 р. в Одеській обласній універсальній науковій бібліотеці імені М. С. Грушевського діє Музей української книги – сучасний багатофункціональний простір із мультимедійним обладнанням та спеціальними стелажми для організації виставок книг і музейних експонатів. Як стверджує Ю. Амелеченко (2023), від початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України музей набув надзвичайно великої популярності та продовжує зберігати і популяризувати українську книгу не лише на Одещині, а й у світі. Головне – експонати цього музею спростовують головні наративи російської пропаганди, що Одеса – «руський город». Відомі історики, краєзнавці, а також молоді науковці проводять історико-патріотичні заходи, розповідаючи про знаменні історичні події в Україні, маловідомі сторінки історії Одещини, видатних українських діячів.

В Україні набирає популярності такий метод документування й популяризації новітньої історії, як усна історія. Ці дослідження базуються на фіксуванні та аналізі історичних подій у вигляді усних свідчень, тобто через біографічні розповіді особистості досліджується історія країни, регіону, окремої місцевості. Це дає змогу вивчати минуле не лише із погляду політичних обставин, а й здійснювати науковий аналіз, враховуючи думку пересічної людини, що донедавна сприймалося як щось неважливе, побічне.

Документування наслідків і жахів військової агресії – це ще один важливий напрям роботи публічних бібліотек зі збереження історичної пам'яті українського народу. Проект «Галерея історій» реалізовує Громадське об'єднання «Запорізька бібліотечна асоціація» у партнерстві із Запорізькою обласною універсальною науковою бібліотекою та Запорізькою обласною державною адміністрацією у межах проекту «Європейський Союз для сталості громадянського суспільства України», що впроваджує Ініціативний центр сприяння активності та розвитку громадського почину «Єднання» (ICAP) за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Команда запорізьких бібліотекарів, надихнувшись американським проектом StoryCorps¹, вирішила записати перші 10 інтерв'ю з ветеранами АТО та ООС. Як зазначають Т. Палівода, І. Павленко, О. Литвак та Г. Мацієвська (2023), саме їх відеоісторії про події на сході України, які передували повномасштабному втор-

¹ Неприбуткова організація, що записує, зберігає та поширює історії американців різних верств суспільства, поглядів та життєвого досвіду. Місія організації – зберігання та поширення життєвих історій для встановлення зв'язків між людьми та розбудови справедливішого і милосерднішого світу.

гненню, військовий досвід, пережиті почуття у подальшому допомогли б краще зрозуміти ветеранів російсько-української війни.

Проект «Галерея історій» триває. Адже провідним завданням бібліотек є фіксування та збереження правдивої новітньої історії України, а людські емоції, думки і переживання – це найцінніше. У майбутньому ці історії і спогади запобігатимуть викривленню чи перекручуванню сьогоденних подій, стануть перешкодою при спробах маніпулювання фактами.

Проект має дві мети. Перша полягає у збиранні та фіксуванні життєвих історій людей задля створення джерел усної історії у подальших дослідженнях істориків, яким у майбутньому доведеться вивчати не лише офіційні документи, а й численні свідчення безпосередніх учасників цих подій. Друга – фіксування свідчень про злочини російських військових на території незалежної України. Саме тому героями «Галереї історій» є не тільки військові, а й науковці, волонтери, культурні та громадські діячі, внутрішньо переміщені особи. Це реальні історії із щирими емоціями, правдивими почуттями та тогочасними рішеннями. Спогади героїв проекту «Галерея історій» є антологією сучасної війни. Попри жахи бомбардувань і втрат, його герої своїми історіями доводять, що українці – нація незламних, які вірять у перемогу і не припиняють боротьбу (Галерея історій, б.д.).

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського на системній основі працює з усними історичними дослідженнями. Із 2018 р. книгозбірня реалізує проєкт «Голоси живої історії». Його мета – збереження пам'яті про новітні історичні події. Розпочиналася робота зі створення усноісторичної джерельної бази спогадів вінничан-учасників і очевидців подій Революції гідності, антитерористичної операції на сході України, життєвих історій внутрішньо переміщених осіб та розповідей волонтерів (Слотюк, 2023).

У подальшому цей ресурс слугуватиме платформою для співпраці фахівців різних галузей гуманітаристики, які працюватимуть на ниві вивчення правдивої історії України. Історики, краєзнавці, вчителі, викладачі зможуть використовувати зібрання аудіо- та відеозаписів для досліджень, підготовки уроків, лекційних занять, реалізації культурологічних проєктів тощо. Нагальним є об'єднання зусиль багатьох українських інституцій задля популяризації усної історії та створення єдиної платформи доступу до цього потужного ресурсу правдивих свідчень про новітні історичні події.

ВИСНОВКИ

Звернення до джерел історичної пам'яті – необхідна умова формування національної ідеї сучасної України, адже захист базових культурних цінностей стабілізує будь-яке суспільство, об'єднує та підтримує духовні сили народу. Сьогодні в умовах воєнного стану це особливо важливо. Формування, збереження та організація доступу до джерел історичної пам'яті, які є органічним складником не лише матеріальної, а й духовної сфери суспільства, відіграють важливу соціально-комунікаційну роль у його всебічному розвитку, стабільному емоційно-психологічному стані, сприяють підвищенню морального та інтелектуального потенціалу. Бібліотеки є важливим складником соціального інституту, вони реалізують державну політику соціальної, історичної та національної пам'яті, організують збереження цих джерел, беруть активну участь у поширенні об'єктивної і правди-

вої інформації, науково обґрунтованих знань про минуле і сьогодення, спрямованих на формування і утвердження історичної пам'яті. Також бібліотечний інститут слугує гарантуванню інформаційної безпеки держави, спростовуючи фейки та висвітлюючи правдиву історію України. Діяльність українських бібліотек забезпечує безкоштовно об'єктивною інформацією, сприяє протидії тенденційному тлумаченню історичного процесу, деформації сенсів минулої та новітньої історії, маніпулюванню змістом історичних фактів та соціально-культурних чинників.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Агаркова, В. (2023). Бібліотеки Миколаївщини: виклики та шляхи їх подолання в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*, 3(101), 10–13.
- Амельченко, Ю. (2023). Музей української книги в бібліотеці: вимоги часу. *Бібліотечна планета*, 2(100), 15–16.
- В Україні за час війни зруйнували понад 130 бібліотек, майже 750 потребують ремонту – експерт.* (2024, 22 лютого). Укрінформ. <https://tinyurl.com/yxwtdnjx>
- Галерея історій. (б.д.). Головна [YouTube канал]. Взято 14 квітня 2024 з <https://tinyurl.com/5n9y7n3n>
- Гранчак, Т. (2020). Участь бібліотек у реалізації політики пам'яті: теоретичні і прикладні аспекти. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 5, 10–28. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.5.2020.205727>
- Дубровіна, Л. А. (2016). Бібліотеки в системі інституцій національної пам'яті України та національної культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*, 20, 232–251.
- Кузнецова, Л. (2022). Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*, 10, 105–113. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269471>
- Лапшина, М. (2024, 4 березня). *Зруйновані, але незламні: бібліотеки під російською окупацією та їхній шлях до відновлення.* Читомо. <https://tinyurl.com/mvuefhrx>
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (2024, 2 травня). *1987 об'єктів культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію.* <https://tinyurl.com/4whtbfej>
- Міністерство культури та інформаційної політики України. (б.д.). *Головна.* Взято 14 квітня 2024 з <https://mcp.gov.ua/>
- Новальська, Ю. (2023). Провідні форми промоції читання в бібліотеках України під час війни: реалії сьогодення. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*, 4(34), 2–5.
- Палівода, Т., Павленко, І., Литвак, О., & Мацієвська, Г. (2023). Проєкт «Галерея історій» Запорізької ОУНБ та ГО «Запорізька бібліотечна асоціація». *Бібліотечна планета*, 3(101), 28–31.
- Сердюк, С., & Герасимова, С. (2022). Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*, 3(29), 9–14.
- Слотюк, Г. (2023). Проєкт «Голоси живої історії»: формуємо електронну карту пам'яті України. *Бібліотечна планета*, 2(100), 25–27.
- Солоіденко, Г., & Кулаковська, Т. (2023). Діяльність бібліотек наукових установ НАН України в умовах російсько-української війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*, 4(34), 6–11.

У Харкові на станціях метро видаватимуть книги. (2022, 18 квітня). Харків: офіційний сайт Харківської міської ради, міського голови, виконавчого комітету. <https://tinyurl.com/4rr8eeb2>

REFERENCES

- Aharkova, V. (2023). Biblioteki Mykolaivshchyny: vyklyky ta shliakhy yikh podolannia v umovakh voiennoho chasu [Libraries of the Mykolaiv region: challenges and ways to overcome them in wartime conditions]. *Bibliotekna planeta*, 3(101), 10–13 [in Ukrainian].
- Amelchenko, Yu. (2023). Muzei ukrainskoi knyhy v bibliotetsi: vymohy chasu [Museum of the Ukrainian book in the library: requirements of the time]. *Bibliotekna planeta*, 2(100), 15–16 [in Ukrainian].
- V Ukraini za chas viiny zruinuvaly ponad 130 bibliotek, maizhe 750 potrebuut remontu – ekspert [In Ukraine during the war, more than 130 libraries were destroyed, almost 750 are in need of repair – expert]. (2024, February 22). Ukrinform. <https://tinyurl.com/yxwtdnfx> [in Ukrainian].
- Halereia istorii. (n.d.). *Holovna* [Home] [YouTube channel]. Retrieved April 14, 2024, from <https://tinyurl.com/5n9y7n3n> [in Ukrainian].
- Hranchak, T. (2020). Uchast bibliotek u realizatsii polityky pamiaty: teoretychni i prykladni aspekty [Libraries participation in the implementation of the politics of memory: theoretical and applied aspects]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 5, 10–28. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.5.2020.205727> [in Ukrainian].
- Dubrovina, L. A. (2016). Biblioteki v systemi instytutsii natsionalnoi pamiaty Ukrainy ta natsionalnoi kulturnoi spadshchyny [Libraries within the system of the institutions of national memory of Ukraine and national cultural heritage]. *Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 20, 232–251 [in Ukrainian].
- Kuznetsova, L. (2022). Publichni biblioteki Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: vtraty i vyklyky [Public libraries of Ukraine in terms of the martial state: losses and challenges]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 10, 105–113. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.10.2022.269471> [in Ukrainian].
- Lapshyna, M. (2024, March 4). *Zruinovani, ale nezlamni: biblioteki pid rosiiskoiu okupatsiieiu ta yikhni shliakh do vidnovlennia* [Destroyed but unbreakable: libraries under Russian occupation and their path to recovery]. Chytomo. <https://tinyurl.com/mvuefhrx> [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (2024, May 2). *1987 ob'ektiv kulturnoi infrastruktury zaznaly poshkodzen chy ruinuvan cherez rosiisku ahresiiu* [1987 cultural infrastructure objects were damaged or destroyed due to Russian aggression]. <https://tinyurl.com/4whtbefj> [in Ukrainian].
- Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine. (n.d.). *Holovna* [Home]. Retrieved April 14, 2024, from <https://mcip.gov.ua/> [in Ukrainian].
- Novalska, Yu. (2023). Providni formy promotsii chytannia v bibliotekakh Ukrainy pid chas viiny: realii sohodennia [Leading forms of reading promotion in libraries of Ukraine during the war: the realities of today]. *Biblioteknyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 4(34), 2–5 [in Ukrainian].
- Palivoda, T., Pavlenko, I., Lytvak, O., & Matsiievska, H. (2023). Proiekt "Halereia istorii" Zaporizkoi OUNB ta HO "Zaporizka bibliotekna asotsiatsiia" [The project "Gallery of stories" by the Zaporizhzhia Regional Universal Scientific Library and the Zaporizhzhia Library Association]. *Bibliotekna planeta*, 3(101), 28–31 [in Ukrainian].
- Serdiuk, S., & Herasymova, S. (2022). Biblioteki Ukrainy pid chas viiny: adaptatsiia do novykh realii ta vyznachennia priorytetiv [Libraries of Ukraine during the war: adaptation to new realities and determination of priorities].

- realities and setting priorities]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 3(29), 9–14 [in Ukrainian].
- Slotiuk, H. (2023). Proiekt "Holosy zhyvoi istorii": formuiemo elektronnu kartu pamiaty Ukrainy ["Voices of Living History" project: creating an electronic memory map of Ukraine]. *Bibliotechna planeta*, 2(100), 25–27 [in Ukrainian].
- Soloidenko, H., & Kulakovska, T. (2023). Diialnist bibliotek naukovykh ustanov NAN Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Activities of libraries of scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Bibliotechnyi forum: istoriia, teoriia i praktyka*, 4(34), 6–11 [in Ukrainian].
- U Kharkovi na stantsiiakh metro vydavatymut knyhy* [Books will be issued at metro stations in Kharkiv]. (2022, April 18). Kharkiv: Official Site of Kharkov City Council, mayor, executive committee. <https://tinyurl.com/4rr8eeb2> [in Ukrainian].

UDC 027.022(477)"364":[94:159.953:17.023.32(=161.2)]:021:351.853

Tetiana Novalska,
*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
Kyiv, Ukraine
e-mail: novalska@meta.ua
ORCID ID: 0000-0003-3093-3998*

Nelya Boychuk,
*Senior Lecturer,
Kyiv National University of Culture and Arts
Kyiv, Ukraine
e-mail: nab2012@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-7038-7376*

PUBLIC LIBRARIES AS HISTORICAL MEMORY INSTITUTIONS OF THE UKRAINIAN PEOPLE

The aim of the article is to study main tendencies in the activity of Ukrainian public libraries as institutions of the Ukrainian nation's memory in the martial state conditions. **Research methods.** A complex of scientific knowledge approaches (objectivity, theory and practice interaction) are used in this article, as well as a principle of unity in interrelationship with current conditions and methods (analysis, cognitive method, structural-functional method, descriptive method, synthesis).

Scientific novelty. For the first time, the activities of Ukrainian public libraries as institutions of national and historical memory of our people are presented. It is grounded that in conditions of the martial law in Ukraine, the library institute decently develops its activity for the benefit of the Ukrainian people.

Main conclusions. Turning to the historical memory sources is a necessary condition for formulating the national idea of modern Ukraine, taking into account the fact that the protection of basic cultural values stabilises society, unites and supports the spiritual national forces. Nowadays, in the martial law conditions, it is especially important. The formation, preservation and organisation of access to historical memory sources, which are an organic component not only of the material, but also of the spiritual sphere of society, play an important social and communicative role in its comprehensive development, stable emotional and psychological state, as well as contribute to the increase of moral and intellectual potential. Libraries are an important component of the social and communicative state's structure, they realise the governmental policy of social, historical and national memory, organise the preservation of these sources, take an active part in disseminating objective and truthful information, scientifically based knowledge about the past and the present, aimed on forming and confirming certain historical memory. Also, the library institute contributes to ensuring the information security of the state by refuting fakes, and highlighting the true history of Ukraine. The activity of Ukrainian libraries provide objective and free of charge information, contribute to counteracting the tendentious interpretation of the historical process, the deformation of the meanings of the past and the recent history, the manipulation of the content of historical facts, social and cultural factors.

Keywords: public libraries of Ukraine; historical and cultural heritage; national memory; martial law; Russian-Ukrainian war; oral history.

Стаття надійшла до редакції 24.04.2024 р.

Наукове видання

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук

Науковий журнал

Випуск 13

Відповідальний редактор

Т. Новальська

Літературний редактор

К. Спрогіс

Редактор-перекладач

англійського тексту

С. Гурбанська

Бібліографічний редактор

І. Стригун

Редактор з комунікацій

А. Мальшакова

Дизайн обкладинки

Є. Дорошенко

Технічне редагування

В. Лук'яненко

Комп'ютерна верстка

О. Щербина

Scientific publication

Ukrainian Journal on Library and Information Science

Scientific Journal

ISSUE 13

Responsible editor

T. Novalska

Literary editor

K. Sprogis

English text editor

S. Hurbanska

Bibliographic editor

I. Stryhun

Communication Editor

A. Malshakova

Cover design

Ye. Doroshenko

Technical editing

V. Lukianenko

Computer layout

O. Shcherbyna

Підписано до друку: 28.06.2024. Формат 70x100 ¹/₁₆

Ум. др. арк. 19,01. Обл. др. арк. 17,24.

Наклад 100 примірників

Замовлення № 5321

Видавничий центр КНУКіМ

Видавець Київський національний університет культури і мистецтв

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4776 від 09.10.2014